

Издавач:

Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву
<http://www.ffuis.edu.ba>

За издавача:

Др Драга Мاستиловић

Редакција:

Др Драган Марушич, Универзитет Приморска Копар, Словенија
Dr 岳友熙 (Yue Youxi), Технолошки Универзитет Шандонга, НР Кина
Dr 魏现军 (Wei Xianjun), Политехнички Универзитет Хенана, НР Кина
Др Александар Јокић, Државни универзитет Портланд, Орегон, САД
Др Ана Филимонова, Историјски институт РАН Москва
Др Бисерка Кошарац, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Вјачеслас Јурко, Универзитет Саратов, Русија
Др Владимир Владичић, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Драга Мастиловић, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Златко Павловић, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Јелена Марковић, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Клавдија Кутнар, Универзитет Приморска Копар, Словенија
Др Марија Летић, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Мирко Радић, Универзитет Галве, Шведска
Др Мишо Кулић, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Сања Бошковић Данојлић, Универзитет у Поатјеу, Француска
Др Бас Артс, Универзитетски колеџ у Лондону, Уједињено Краљевство
Др Владан Бартула, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Светлана Куртеш, Универзитет Мадера, Португалија
Др Светлана Стевановић, Универзитет Кемерово, Русија
Др Стилианос Ламбакис, Институт за историјска истраживања у Атини, Грчка
Др Џорџ Мано, Тенри Универзитет, Јапан

Главни уредник:

Др Мишо Кулић

Одговорни уредник:

Др Марија Летић

Припрема за штампу:

„Comesgrafika“ д.о.о. Бања Лука

Штампа:

„Comesgrafika“ д.о.о. Бања Лука

Пале, 2019.

COBISS.RS-ID 5362712

УНИВЕРЗИТЕТ У ИСТОЧНОМ САРАЈЕВУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ПАЛЕ

**ЗБОРНИК РАДОВА СА
СТУДЕНТСКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ**

Пале, 2019.

СТУДЕНТСКА КОНФЕРЕНЦИЈА, 25.6.2016.

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ , КИНЕСКИ И ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК И
КЊИЖЕВНОСТИ

МАРК ТВЕН И ВИТЕЗОВИ ОКРУГЛОГ СТОЛА

АПСТРАКТ

Тема овог рада је анализа дјела Јенки на двору краља Артура посматраног из аспекта легенде о краљу Артуру. Аутор овог романа је Марк Твен, познати амерички писац из 19.вијека. Током свог живота, Твен је био свједок различитих промјена (социјалних, културних, технолошких) које су се дешавале у САД. Све то је утицало на његово писање. У његовим романима можемо да видимо све те промјене и да створимо слику америчког друштва из тог периода. Јенки на двору краља Артура представља нешто другачији роман од осталих које је Твен написао. Сама тема овог романа има у себи неке одлике научне фантастике, јер је радња заснована на путовању кроз вријеме. Твен је у овом роману супротставио двије цивилизације, два различита доба, два схватања друштвених и моралних вриједности.

2. БИОГРАФИЈА

Семјуел Ленгхорн Клеменс (Samuel Langhorne Clemens) познатији под својим псеудонимом Марк Твен, рођен је у новембру 1835. године као четврто дијете Џона и Џејн Клеменс. Породица Клеменс је у то доба живјела у мјесту Флорида, држава Мисури, али када је Семјуел напунио четири године, породица се преселила у оближњи Ханибал. Неки од његових најбољих романа као што су "Авантуре Тома Сојера" и "Хаклбери Фин" настали су по узору на његов живот у том мјесту. Многи ликови из тих романа инспирисани су особама које је упознао у Ханибалу. 1847. године Семјуелов отац умире од упале плућа, а он се запошљава у локалним новинама као помоћник у штампарији како би прехранио породицу и ту је радио све до 1853. године када је прво отишао у Сент Луис, а потом у Њујорк. Ипак, следеће године Семјуел одлучује да се врати кући, гдје ради као новинар. Током живота у Ханибалу стално је посматрао пароброде, те је 1857.године почео са обуком и након двије године испуњава свој дјечачки сан и постаје кормилар пароброда на Мисисипију. Међутим, 1861.године почиње Амерички грађански рат. После неуспјешног пријављивања у

* fenadfens@gmail.com

војску Семјеул заједно са својим старијим братом Орионом одлази на запад и запошљава се као новинар у Вирџинија Ситију. У фебруару 1863. године по први пут употребљава псеудоним Марк Твен. Под тим псеудонимом издаје неколико прича од којих је најпознатија "Скакутава жаба из Округа Калаверас" и постаје један од најпознатијих писаца тог доба у Америци. 1867. године Твен се сели у Њујорк, а двије године касније излази његов први бестселер "Наивчине у иностранству" инспирисан његовим крстарењем по Медитерану. По повратку у Њујорк Твен се оженио Оливијом Ленгдон, кћерком богатог трговца угљем. Током неколико наредних година имао је неколико неуспјешних улагања што га је довело на ивицу егзистенције. Током 1880-их настала су Твенова најпознатија дјела. 1881.године излази књига "Краљевић и просјак"; 1884.године излази Твеново ремек дјело "Авантуре Тома Сојера". Иако је стварао у доба реализма, Твен је био ријетко у јавности повезиван са овим периодом. Чак је и он сам избјегавао употребу термина "реализам" у свом критичком писању. Умјесто тога, Твен је највише сматран за хумористу, посебно током првог дијела своје каријере као писца што је кулминирало објављивањем "Хаклбери Фина" 1885.године. 1889.године излази још једна његова књига, "Јенки на двору краља Артура" у којој Твен описује живот у Енглеској током шестог вијека под владавином легендарног краља Артура. Такође је учествовао у писању мемоара познатог америчког генерала Гранта. Током 1890.-их Твенови су одлучили да због финансијских проблема живе у Европи, али се ни у једној држави нису задржали дужи временски период. Твеново здравље, као и здравље његове жене и дјеце било је озбиљно нарушено. Након неколико година слиједи повратак у Америку који је трајао кратко. 1904.године његова жена Оливија умире у Фиренци. Твен се недуго затим вратио у САД, тачније у градић Рединг у Конектикату гдје купио имање Стормфилд. Ту је провео задње године свог живота, и 21.априла.1910.године умире у 75 години живота.

3. КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ

Књижевни период у којем је Твен стварао познат је под називом реализам. Реализам се у америчкој књижевности јавио након Америчког грађанског рата (1861-1865), нарочито у Бостону и Њујорку који су тада сматрани књижевним центрима. Већина представника реализма била је из средње и више друштвене класе. Писци који су припадали овом правцу (периоду) настојали су да на прави начин разумију и опишу

америчко друштво. Имали су способност да пруже вјеродостојне, јединствене и интимне описе како појединци изнутра виде те друштвене промјене. Трудили су се да у своје текстове убаце велики број описа неких објеката или активности који су били небитни за саму причу у циљу да појачају ефекат реалности. То су чинили јер су били фасцинирани фотографијом као једном од нових технологија. Оно у чему су реалисти у Америци били другачији од претходних генерација писаца је то што су они били први који су се трудили да опишу живот не само средње и више класе, већ и живот оних који су се налазили на друштвеним маргинама као што су имигранти, Афро-Американци и сиромашни људи.

У посљедњој четвртини 19.вијека, као одговор на раздоран утицај секционализма, Грађанског рата, процеса обнове државе и напретка индустријализације и свих њених споредних ефеката, америчка култура је створила историјски наратив, уједињујућу, тријумфалистичку верзију прошлости и њене повезаности са тренутним напретком нације и будућим просперитетом. Тај наратив је био уврштен у прославу поводом Стогодишњице независност Америке која је одржана у Филаделфији 1876.године, као и у остале прославе које су се одржале те године; америчка доминација у пољу културе се могла примјетити и у бројним кључним догађајима који су се десиле у декади после. Ипак током те године, као и у декади после Стогодишњице осјећало се константно присуства друштвених проблема као што су питање расне дискриминације, Индијанаца, права жена и Југа. Та питања су представљала камен спотицања у дијалогу унутар нације, прилике за представљање других ставова унутар Америке и другачијих визија историје.

У периоду књижевног реализма индустријска револуција у САД била је у пуној снази. Започела је средином деветнаестог вијека, али је још више била изражена у годинама после Грађанског рата. Тада се САД мијењају, и од нације у којој су доминирала рурална подручја постаје нација са великим бројем развијених градова у којима се могла примјетити велика разлика између богатих и сиромашних. Технолошки напредак који је изнад свега био изражен у развоју транспорта и комуникације подстакао је раст националне економије у којој су се почели појављивати монополи и корпорације. Животи великог броја радника су се промијенили, а све више послова и професија се стварало у складу са економским развојем. Чак су и жене из средње класе у великом броју почеле да добијају посао, нарочито у великим градовима. Оснивани су раднички покрети јер су радници хтјели

да заштите своје плате и достојанство. Повећавао се и број имиграната из свих дијелова свијета, што је доприносило шареноликости америчког друштва.

Марк Твен је индиректно показао своју посвећеност принципима реализма кроз писање различитих пародија и критика на оно што је он називао сентименталношћу и алкавом романтиком. Наиме Твен је сматрао да употреба алкаве романтике у књижевности не само да је лоше утицало на умјетност, већ и на саме читаоце и друштво у глобалу. Твен је био познат и по томе што је за Амерички грађански рат окривио писца Сер Валтера Скота. Наиме, романи Волтера Скота као што су "Роб Рој" и "Ајванхо" су били веома популарни у САД, нарочито у јужњачким државама. Твен се подсмјавао Скотовој историјској фикцији. Нарочито му је сметало то што је Скот величао вриједности као што су витештво и борба за изгубљене циљеве. Твен је то величање сматрао "смјешним и незрелим" : "Сер Волтер Скот је имао битну улогу у стварању јужњачког карактера, тако да је он у великој мјери одговоран за овај рат." Зато је Твен у свом роману "Јенки на двору краља Артура" са једне стране ставио Артурову Енглеску из шестог вијека, а на другу страну главног протагонисту романа, Хенка Моргана инжињера који је дошао из деветнаестог вијека. Заплет романа је базиран на необјашњивом путовању кроз вријеме, што само по себи чини да роман није типичан представник реализма.

4. АНАЛИЗА

4.1 Легенда о Артуру

Иако постоје различите верзије легенде о Артуру, све оне имају исти оквир. Артуров отац, Утер Пендрагон, је уз помоћ Мерлинове магије преварио Артурову мајку Игрејну појавивши се у облику њеног мужа, војводе од Корнвола. После Артуровог рођења, бригу о њему преузео је Мерлин. Иако је био краљевске крви, Артур је као владар признат тек када је урадио нешто што нико други није могао: када је извукао из камена чаробни мач Екскалибур. Артур је основао круг племенитих витезова (у коме су били: Персивал, Ланселот, Кеј и др.) који су се састајали за Округлим столом у Камелоту. Оженио се прелијепом Гиневром и за вријеме његове владавине, Британијом је владао мир.

Артур је у овим легендама представљен као примјер мужевности и правичног краља. Он је јак, сјајан ратник и стратег који своје противнике тјера из своје земље; инспиративан вођа који ка себи привлачи најплеменитије витезове и добија њихову

лојалност. У неким легендама је представљен као бард који одлично познаје поезију и пјевање.

Упркос његовој доброти, није све било идеално у Камелоту. Између Ланселота и Гиневре се родила љубав, али је Ланселот одлучио да прије оде у егзил него што ће издати свог краља. Иако су они ту љубав држали у тајности, сви су за њу знали сем Артура. У исто вријеме, Артуров ванбрачни син Мордред, започео је рат против Артура. Током битке, Артур је смртно рањен. Међутим, он није умро. Бацио је Екскалибур у језеро, те га је мистериозна жена одвела у Авалон.

4.2 Чињенице преузете из легенде о краљу Артуру

Марк Твен је у роман уврстио ликове који се појављују у легендама о краљу Артуру и његовим витезовима. Поред краља Артура ту су и његови витезови: Сер Ланселот, Артуров најооданији и најхрабрији витез о чијим се подвизима прича широм земље; затим ту су Сер Кеј, Сер Галахад и др. Ту је и његов помоћник чаробњак Мерлин, његова жена Гиневра, њихова сестра чаробница Моргана итд. Међутим, Твен је саму легенду и саме ликове прилагодио свом роману и тој легенди о краљу Артуру супротставио је човјека који долази из далеке будућности. Сви ови ликови су остављени у роману како би се дала што боља слика о Артуру и његовим витезовима.

Роман почиње причом главног јунака (Хенка) који се сплетом околности из деветнаестог вијека враћа у шести вијек и доспијева у дворца краља Артура, Камелот. Ту долази као заробљеник једног од Артурових витезова, Сер Кеја и сусреће се са самим владаром и осталим витезовима. Он их описује их на следећи начин:

Као по правилу, говор и понашање ових људи су милостиви и отмјени; примјетио сам да су пажљиво слушали када је неко други причао[...] Било је тешко повезати их са нечим окрутним и страшним. ('As a rule, the speech and behaviour of these people were gracious and courtly; I noticed that they were good and serious listeners when anybody was telling anything.[....] It was hard to associate them with anything cruel or dreadful.)

Доброта и чистота могли су се видјети на лицу онога кога су звали Сер Галахад, као и код краља, и постојала је величанственост и величина у појави and држању Сер Ланселота ('A most noble benignity and purity reposed in the countenance of him they

called Sir Galahad, and there was majesty and greatness in the giant frame and high bearing of Sir Launcelot of Lake.’)

Твен је описао говор, понашање и држање тих витезова, онако како су они и замишљани на основу легенди који о њима постоје:

Још једна ствар коју Твен није измијенио у односу на легенду јесте разлог због ког се распало "братство" витезова Округлог стола, а то је рат између Артура и сер Ланселота .

Такође оно што Твен није промијенио у односу на легенду јесте сам крај владавине краља Артура и његову смрт у борби са својим ванбрачним сином Мордредом:

’И онда је краљ Артур ударио Мордреда испод штита [...]Он (Мордред) ударио је свог оца Артура мачем у главу тако да је мач пробио кацигу.’ (’And then king Arthur smote Sir Mordred under the shield....He smote his father Arthur with his sword on the sde of his head, that the sword pierced his helmet.’)

4.3. Измишљене чињенице:

Главни лик романа, Хенк Морган, искористио је све предности које му је пружила чињеница да има знање које је тринаест вијекова испред свих и користећи га успијева да постане једна од најмоћнијих особа у Артуровом краљевству:

’Див међу патуљцима, одрастао човјек међу дјецом, паметан човјек међу интелектуалним слабићима; по свим параметрима једини геније у цијелој Британији.’ (’Here I was a giant among pigmies, a man among children, a master intelligenceamong intellectual moles; by all rational measurement the one and only actually great man in whole British world.’)

Нешто од те моћи коју има долази од сујевјерја којег су препуни људи из тог доба. То се најбоље видјело тек када је дошао на двор, гдје је избјегао погубљење само зато што је искористио чињеницу да је знао датум помрачења Сунца:

’Ускоро се прочуло да је помрачење на смрт уплашило све у Британији; [.....] и да је онај ко је крив за то странац, моћни чаробњак са Артуровог двора.’ (’It soon

transpired that the eclipse had scared the British world almost to death....and that the producer of this awful event was a stranger, a mighty magician at Arthur's court.')

Или када је избјегао смрт у дуелу са Сер Саграмором тако што је по први пут употребио револвер – оружје које до сада није нико видио:

'Извадио сам револвер из футроле, одједном су се десили бљесак и грмљавина, и револвер је био у футроли прије него што је ико схватио шта се дешава. Могли су видјети само коња који је остао без јахача како стоји усправно, а поред је лежао мртви Сер Саграмор.'

(‘Then I snatched a dragoon revolver out of my holster, there was a flash and a roar, and the revolver was back in the holster before anybody could tell what had happened.)

Он се труди да и у друштво уведе неке нове ствари, које он представља као да их је сам измислио, а то није тако. Он је само те неке ствари представио друштву којем су те ствари биле непознате:

Морган је заборавио да није он тај који је измислио новине, то је резултат рада током дуго вијекова и много људи је учествовало у томе[...]Такође, он није прорекао ни појаву помрачења, нити је измислио динамит. Једва се сјећао како то да уради. То је само једна од бројних иронија у роману[....]Он у ствари не ствара та технолошка чуда која толико задивљују Артуријанску Енглеску; он их само представља друштву којем су непозната'

(‘Morgan seems to have forgotten that he didn't really invent the newspaper, that it was the work of many centuries and many minds[...] Similarly he did not prophesy the appearance of the eclipse, nor did he invent TNT. He merely remembered how to do these things. This is one of a great many ironies in the book. He does not really create the technological wonders that so amaze Arthurian England; he simply introduces them to alien environment.')

4.4. Догађаји и ликови као предмет сатире и критике у роману:

Твен је написао овај роман као одговор на романе Волтера Скота који су описивали витезове као борце за правду. За разлику од њега Твен је искористио ову књигу како би на неки начин исмијао витезове и умањио њихову вриједност.

Први примјер за то представља начин на који је Твен описао како се одвија потрага за Светим Гралом:

Витезови су свако мало ишли у потрагу за Светим Гралом. Била је то потрага која је трајала неколико година. Увијек су остајали дуго времена, савјесно њушкајући околу, иако нико од њих није имао идеју гдје се Свети Грал налази и мислим да нико од њих није ни очекивао да га нађе или да би уопште знао шта да ради ако га нађе.

(' The boys all took a flier at the Holy Grail now and then . It was a several years' cruise. They always put in the long absence snooping around , in the most conscientious way, though none of them had any idea where the Holy Grail really was, and I don't think any of them actually expected to find it, or would have known what to do with it if he had run across it.')

Овдје се може примјетити да је Твен на неки начин исмијавао саму потрагу за Гралом. Он је то описао као неко губљење времена, јер витезови не би урадили ништа корисно и увијек би се враћали из потраге празних руку. Такође исмијавао је саме витезове и њихову (не)способност да пронађу Свети Грал.

Твен је у једном дијелу књиге гдје главни јунак у потрази за авантуром наилази на витезове који рекламирају различите производе као што су: сапуни, четкице за зубе и течности за чишћење шпорета. Они јашу по цијелој земљи носећи рекламе за производе од којих чак неки нису ни потребни овој заједници:

'Још увијек нису постојали шпорети, тако да рекламирање течности за чишћење шпорета не може бити озбиљно.' ('There were no stoves yet, and so there could be nothing serious about stove-polish')

Неки витезови су описани као особе које служе некој за то доба бескорисној сврси. На тај начин, Твен их још више исмијава и умањује њихову важност у цијелом роману.

На пар мјеста у роману може се видјети критика коју је Твен упутио према католичкој цркви. Твен је замјерио Цркви што је неки својим поступцима уништила човјека, његову слободу, достојанство и идентитет:

Прије него што је Црква преузела примат у свијету, људи су били људи, ходали су усправно, имали су свој понос и дух и независност; и све што је човјек имао, сам је

зарадио. Ипак, тада се појавила Црква, одлучна да то промијени била је мудра и суптилна и знала је како на прави начин да то уради.

(‘Before the day of the Church’s supremacy in the world, men were men and held their heads up, and had a man’s pride and spirit and independence; and what of greatness and position a person got mainly by achievement, not by birth.’)

5. ЗАКЉУЧАК

Твен је написао овај роман у периоду убрзаног развоја САД и великих друштвених промјена, када је та држава почела да добија обриси моћне земље коју данас представља. Књижевни период реализма који је тада био на "снази" трудио се да што боље или како му само име каже "реалистичније" да прикаже живот људи у овом добу, без обзира на њихов друштвени статус. Твен је то урадио у неким својим романима дотакао такве тематике, али је одлучио да се овом роману позабави другачијом тематиком. Урадио је то као одговор на романе Волтера Скота који су били популарни у јужном дијелу САД. Наиме, Сер Волтер Скот је у неким својим романима описао витезове као особе које су се красиле најбоље врлине и који су се борили за неке циљеве који су у тадашњем друштву биле изгубљене. Твен је то сматрао смијешним и застарјелим и као одговор на то написао је овај роман.

На самом почетку романа сплетом околности главни лик (Хенк) доспијева на дворца краља Артура гдје се сусреће са легендарним витезовима, а касније и са самим краљем Артуром. И тада схвата да је он у огромној предности у односу на краља Артура и његове витезове и на сам народ јер је знањем тринаест вијекова испред њих. И он то користи како би дошао на високу позицију у друштву и промјенио само друштво тако што ће га прилагодити себи и својим схватањима. Кроз описивање тих промјена, провлаче се и његови ставови о самом друштву и одређеним друштвеним појавама. Он уводи неке нове ствари у британско друштво, али он те ствари није измислио, већ их је само пренио из деветнаестог вијека и представио их друштву које за њих до сада није ни знало. Ипак све му се то на крају обија о главу. Иако је донио све те нове ствари у друштво, није успио како каже његов помоћник Кларенс "да истјера сујевјерје" из тих људи.

На неким мјестима можемо видјети како он исмијава саму појаву витезова, иако током цијелог романа у његовом односу према Артуру и витезовима Округлог стола постоји одређена доза поштовања и дивљења. Али, како другачије схватити то што он витезове користи као "путујуће рекламе", који иду по цијелој држави и рекламирају његове производе или исмијавање њихове неспособности да пронађу Свети Грал. То су ипак само ствари које су разумљиве Хенку, а не људима из тог периода који су са дивљењем посматрали витезове. Он је тај коме је све то смијешно, јер он једини схвата непотребност свега тога.

ЛИТЕРАТУРА

Barrish, P.J. (2011). The Cambridge Introduction to American literary realism. Cambridge, Cambridge University press.;

England, J. (2005).Teacher's guide to the core classics edition of Alice M. Hadfield's 'King Arthur and the Round Table. Core knowledge foundation.;

Fishkin, S.F. (2002). A historical guide to Mark Twain. Oxford, Oxford University press.;

Monaghan, P.(2004). The encyclopedia of Celtic mythology and folklore. New York; Facts on file inc.;

Quirk, T. (2007). Mark Twain and human nature. Missouri, Missouri University press.;

Railton, B. (2007). Contesting the past, reconstructing the nation Tuscaloosa, Alabama University press.;

Twain, M. (1889). A Connecticut Yankee in king Arthur's court. Retrieved in February 2016, from Project Gutenberg <http://www.feedbooks.com/>.

SUMMARY

In this work I will analyze the book A Connecticut Yankee in king Arthur's court from the aspect of legend about king Arthur. The writer of this book is Mark Twain, famous American writer from the 19th century. During his life, Twain witnessed different changes (social, cultural, technological) which happened in the USA. All that influenced on his writing. With the help of his books we can imagine the American society from the 19th century. This novel is somehow different than other Twain's novels. The novel has some characteristics of Sci-Fi, because it is based on time-traveling. In this novel Twain contrasted two civilizations, two different historical periods and two understandings of social and moral values.

ВИЛЕ У ИРСКИМ БАЈКАМА И ПРИЧАМА

АПСТРАКТ

Тема овог рада је мотив вила у збирци приповједака под називом *Ирске бајке и приче* (*Irish Fairy and Folktales*). Књига под називом *Ирске бајке и приче* представља збирку приповједака и пјесама чији је сакупљач ирски пјесник и писац Вилијам Батлер Јејтс (*William Butler Yeats* 1865-1939).

Оно по чему се ова збирка разликује од било које друге јесте то да је засигурно не бисмо читали дјеци пред спавање. Наиме кроз сваку од ових прича проткана је нит језе и смрти, самим тим можемо рећи да оно што карактерише овакве приповетке јесте и њихова мрачна страна. Ова збирка приповиједака гдје се налази и по која пјесма, одвлачи читаоца од свакодневног живота и он урања у свијет пун вила, духова, вјештица, џинова, принчева и наравно препремених животиња које говоре. Оно што је битно издвојити је то да свако од ових бића има своје поглавље, те је на овај начин Јејтс дјелимично припремио читаоца на оно што га очекује.

1. ЈЕЈТС

Вилијам Батлер Јејтс је рођен 13. јуна 1865. год. у Даблину, а умро 28. јануара 1939. год. у Ментону у Француској. За седамдесет и три године које дијеле ова два датума, Јејтс је написао мноштво дјела. Између осталих су критички есеји, приче, аутобиографска дјела, драме у поезији и прози, наративне, драмске и претежно лирске пјесме што заправо представља основу његове репутације као највећег писца двадесетог вијека (Webb, 2000, P. 14).

Своје дјетињство је провео у сеоском предјелу Западне Ирске, у мјесту Слинго, гдје је живјела породица његове мајке. Овдје се Јејтс имао прилику да се још ближе упозна са традицијом ирске митологије и обичајима, а сам је још од дјетињства имао дубоко непосредно познавање сеоског живота и свијета природе (Kogolj, B, i Vidan, I, 1976, str. 161).

Инспирисан научницима као што је Чарлс Дарвин и Џон Стјуарт Мил, Јејтс је своју хришћанску религију довео у питање. Постао је агностик, а своју потребу за религијом задовољавао је кроз умјетност. Ово је резултирало да се окрене у свијет

* misymilic@gmail.com

какав му је највише одговарао и који је после представљао елемент који се прожимао у сваком његовом раду а то је митологија (Holdeman, 2006, p. 2).

Мистични свијет окултизма, пробудили су сањалачку и интелектуалну страну његовог духа те је он саставио збирку Збирку приповједака *Ирске бајке и приче*. На овај начин је објединио оно што је представљало суштину ирског фолклора бар када је ријеч о митологији. Приближио нам је виле, спојио их са добрим и лошим другим митолошким бићима и све то уткао у живот просјечног сељака, представљајући на тај начин човјекову лукавост и спремност за борбу да би преживио.

Оно што је био веома битан догађај у Јејтсовом животу у Лондону јесте и познанство са младом ирском револуционарком Мод Гон (*Maud Gonne*) у коју је био платонски заљубљен и која је била мотив већине његових пјесама. Након проглашења независности, Јејтс је погубљење ирских вођа одлучио да опише на веома суров начин у својој познатој пјесми *Васкрс 1916* (Kogolj, Vidan, 1976, str. 162-163).

Умро је у хотелу у Кеп Мартину, а сахрањен је у истом граду је након сахране којој су присуствовали само ужи чланови породице.

2. КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ

Јејтсова збирка под називом *Ирске бајке и приче*, издата је 1892. год. Као што је већ поменуто, Јејтс је сматран за највећег пјесника 20. вијека, када је и добио Нобелову награду, но збирка коју је он написао објављена је у касном 19. вијеку. Међутим, иако се налазе између два периода, Јејтсови радови иначе, немају елемената Викторијанског доба.

Иако је с почетка писања био под утицајем прерафаелита, његови радови су више имали елемената симболизма него естетике и умијећа сликања ријечима. Међутим, он се окренуо ономе чему је тежио цијели живот а то је митологија.

2.1. Симболизам

Прво сустретање са митологијом и древним бићима Ирске било је још када му је мајка читала приче пред спавање. Од тада их је заволио и касније су његови љетни одмори проведени у Слингу само били додатна потпора у продубљивању његовог сазнања о свему томе. Необјашњиве приче о митским створењима оставиле су снажан

утицај на њега, и Јејтс је због тога окренуо леђа религији и позабавио се мало више самом истраживању мистичних догађаја. Вјеровало је да нико то није могао измислити, а из прича са села је дознао да је више сељана угледало виле, или ирске вилењаке. Сматра се за писца такозваног доба *fin de siècle* а то је француски израз за писце са краја 19. вијека који су били специфичног менталитета и најчешће повезани са симболизмом (Kogolj, Vidan, 1976, str. 163).

Његово занимање за митологију, натприродно и фолклор ирског народа утицало је на његов начин писања, тј. на изражавање симболима. Касније је он формирао своје симболе обликоване његовом индивидуалном маштом. Иако му је, као што је већ поменуто Чарлс Дарвин био узор, након ових експеримената он је сматрао да су научници непотребни, замрзео је саму науку и сматрао је нечим што је у директном контрасту са поезијом, љепотом и истином. Романтизам касног 19. вијека се такође могао осјетити у његовим радовима, користио је посебни пјеснички језик, емоционалне исказе и стварао меморијале. Истакнути меморијал написан је свом политичком ментору, Џону О'Лиру и зове се *Септембар 1912* (Howes, 2006, p. 19, 36).

У својим радовима имао је и елемената реализма, који су га тјерали да се врати у стварност и да пише једноставним језиком, па је једна таква пјесма и *Отето дијете* која се налази у овој збирци, и гдје заправо мијеша вилински свијет и прави свијет у коме се налазимо, правећи на тај начин изузетно занимљив вид контраста.

2.2. Теозофско друштво, Ред Златне Зоре и национализам

Када је 1884. год. прочитао *Окултни Свијет* чији је аутор Чарлс Џонсон, Јејтс је постао убијеђен у стварност окултног феномена, и одлучио да се придружи Теозофском друштву. Мадам Блаватски, која је била вођа Теозофског друштва и која је одбијала материјализам била је поштованија у Јејтсовим очима од било ког научника. Ово друштво се темељило на тибетанским учењима источњачке религије, европском окултизму, мистицизму и филозофији. Јејтсова жеља за овим је отишла толико далеко да је почео да експериментише да натприродним.

„Мистични живот је центар свега о чему размишљајам и о чему пишем“ (Jejts, 1892)

рекао је једном приликом у писму Џону О'Лирију. Ово је било пресудно за Мадам Блаватски и она је његово непоштовање казнила избацивањем из друштва 1990. године. Још те исте године, прије избацивања придружио се такозваном Реду Златне Зоре, новом окултном друштву. Овде су се за разлику од Мадам Блаватски подржавали окултне ритуале, јер су се на тај начин откривале тајне и мистерије, и моћ бића над универзумом би се самим тим појачала (Holdeman, 2006, p. 5-6).

Јејтс је касније о овом искуству причао као главном утицају на његове мисли. Окултне визије је сматрао круцијалним и вјеровао је у њих, јер су оне биле његови лични доживљаји.

Друга главна фаза Јејтсове пјесничке каријере била је под утицајем национализма. Како је све више упловљавао у политичке воде тако су његова дјела добијала нови стил, и била све више проткана националистичким елементима. Сањао је да побјегне од стварности, а идеална земља би личила на Ирску (Carter, McRae, 2001, p. 300). Окултни експерименти су само још више продубили његов национализам иако он сам у почетку није видео конкретну повезаност између ово двоје. Касније је схватио да у његовом случају једно без другог не може, јер су окултна истраживања поврђивала његов национализам, а национализам је оправдавао његово магичне експерименте.

2.3. Сакупљање приповједака

Јејтсова ранија достигнућа су већим махом била заснована на његовом раду као истраживача ирских обичаја и традиционалних вјеровања. Комбиновање национализма са окултним обичајима у Јејтсу је пробудило само још више самопоуздања. Јејтс је провео одмор у Слингу 1888. године скупљајући локалне бајке и приче. Прије почетка 1890. год. он је већ имао пар уређених књига које су садржавале ирске бајке и приче. Оно што му се није допадало било је то што је његово сакупљање текло полако, јер уколико је желио да сакупи добре приче и направи квалитетну збирку морао је да преформулише неке од ријечи, а за ту сврху имао је и напомене које му је дао Даглас Хајд. У збирци се налази описано и неколико његових сусрета са вилама. Објавио је пар дјела која су се односила на традиционална вјеровања: *Бајке и приче ирских сељака* (1888. год.), *Ирске бајке* (1892. год.) да би их те исте године објединио и уредио у

Ирске бајке и приче (1892. год.). Поред овога објавио је и *Келтски Сумрак* (1893. год.) који је после његове смрти уређен у *Митологије* (1959. год.)

Јејтс је сматрао да још увијек постоје приче које нису откривене и да постоји непоколебљива веза између древне ирске прошлости и визионарског знања који је у последње вријеме изгубљено у „градским људима“ (Howes, 2006, 129-130). Вјеровало је да саме приче носе искуства и емоције, које су јаче и искреније него вјештачка култура и умјетност о којој се учило крајем 19. вијека, за вријеме покрета романтизма где се залагало више за емоције него за знање.

3. АНАЛИЗА

Како је критика постала разочарана савременим поетским темама, Јејтсова романтична посвећеност законима маште и ларпурлазиму је постала прихватљивија. Међутим, критичари се данас мање баве важности Јејтсових окултних теорија, а више њиховом симболичном вриједности којом се исказују безвремени идеали. Из угла критичара Јејтс је сматран прије свега као модерни писац који је највише допринио оживљавању келтске културе и митологије.

Кетлин Рејн у својим есејима описује Јејтса као умјетника који је у својим радовима спојио невиност, лијепоту традиционално и отмено. Она још додаје да се за разлику од Блејка осмјелио толико да се сусретао са магијом и пролазио кроз ритуале. Пажњу је придавао детаљима симбола, за разлику од Блејка чије је писање било темељено на моћи богова. По њеном мишљењу, феномен окултних сеанси у Јејтсовим мислима је био сличан визији обичног човјека то јест сматрао је да је вилински свијет исти као други свијет (Raine, 1990, р. 97,98). Већина усмених предања у Келтским земљама укључивала је приче о вилама, које су представљале бића са другог света која су долазила у контакт са људима. У Ирској та бића су представљала мале богове, који су припадали раси Туата де Данан (*Tuatha Dé Danann*), који су се скривали у брдима и мочварама Ирске јер су долазили у конфликте са Малезијанцима. Валтер Еванс Венц је ове приче назвао „религија вила“ и тврдио је да оваква религија треба да буде званична (Monaghan, 2004, р.15). Вјеровање у овакве ствари би се подразумијевало за вјернике, а неријетки су случајеви да су људи бивали отети од стране вила, те су се као амајлије носили метални предмети или су се одјевни предмети облачили наопачке.

Како Дејвид Рос наводи у свом *Критичком Приручнику о Јејтсу*, Јејтс је био вођен метафизичком мишљу тзв. *anima mundi* што је касније послужило као мотив у

књизи *Визија*. Приступ томе су имали само умјетници и чаробњаци, а сам Јејтс је своје окултне обичаје и сусретање са натприродним описао у књизи. Дејвид поставља питање чему то један писац може да нас научи, и наводи како Јејтсови радови једноставно не могу бити описани једноставно, он пише нашироко и на моменте збуњујуће. Он објашњава да оно чему нас Јејтс учи зависи од нас, јер он својим величанственим радовима открива дубине наше маште и одатле се свако враћа на другачији начин. Јејтс говори о Блејку као човјеку који је жељан митологије, а и он је сам такав. У тој својој жељи за традиционалним, он је успио да се уздигне изнад модерног доба и тиме је постао непоновљив умјетник обједињујући реално и наприродно. Кроз своје приче келтске митологије он напомиње шта значи бити човјек и како је бити изгубљен у људској хуманости (Ross, 2009, p. 16).

Збирка приповједака *Ирске бајке и приче* коју ћемо анализирати у следећем поглављу Јејтс је подијелио на више дијелова. Наиме у сваком дијелу се говори о одређеном мистичном бићу, а почетак нам говори и нешто више о том бићу. Такође присутни су архаични изрази који су производ келтске културе. Келтска митологија је потекла најприје усменим путем, но када су писци први пут покушали да напишу такве приче они су акценат ставили више на саму радњу и карактере него ли на језик. Да би се овакве приче приближиле тадашњим читаоцима писци су англизирали келтске ријечи стварајући на тај начин нови хибридни језик но недостатак тог језика је што није био граматички исправан у већини случајева (Monaghan, 2004, p. 16).

3.1. Друштвене виле

Јејтс на специфичан начин уводи читаоца у своје дјело:

„Шта су виле? 'Пали анђели који нису били довољно добри да би били у рају, али ни довољно лоши да оду у пакао', кажу сељани. 'Богови на земљи', каже књига из Арма. 'Богови из доба паганске Ирске', кажу љубитељи старина. 'Туата де Данан, који су ишчезли у мислима људи када су престали бити обожавани и када су људи престали да им приносе жртве, те су се смањили и сад су мањи од пола метра.'“ (Yeats, 1892, p. 13)

Неки их чак сматрају и бићима који мјењају свој облик. Ово можемо повезати са Јејтсовим увјерењем да су оне заправо одраз онога о чему мислимо. Како год људи су

сматрали да су добри према добрим људима, а лоши према лошима. Оно на шта људи треба да обратe пажњу јесте да их не зову никако друго до „добри људи“, у супротном оне се наљуते и проводе своју освету. Јејтс наводи да смо увијек у контакту са неком од вила, а када заспимо ми тада свјесно упловљавамо у њихов свијет. Он додаје да виле нису увијек мале, а главне занимације вила су љубав, забаве и борбе. Виле пјевају најљепше пјесме, али су срдите уколико чују да понеки смртник покуша да пјева ту њихову савршену мелодију, те га кажњавају. Постоји посебан вилењак који се назива леприкон, он је задужен да вилама прави ципеле, јер су оне вечити веселјаци и неријетко имају потребу за мјењањем ципела. Постоје три велика празника када је ријеч о вилама, вече уочи мјесеца маја, уочи почетка лjeta, и уочи новембра. Сваке седме године виле организују борбу око усјева, када дође лjeta оне бирају лијепе момке, а када дође новембар оне постају мрачне, то вече плешу са пукама, духовима и вјештицама. Јејтс напомиње да се у Ирској вјерује да су виле бесмртне и наглашава да је Блејк видео вилинску сахрану, па сад коме вјеровати више, остаје на нама (Ibid, 14-16). Ове виле се појављују у различитим облицима, а неке од њих ћемо поменути у наставку.

3.1.1. Виле у групама (Ibid, 17)

Након што нам је описао шта су то заправо виле Јејтс нам презентује пјесму Вилијама Алингама *Виле*. Написана једноставним језиком који свако може разумјети, пјесма говори о томе како група сељана не смије да иде на планину, зато што ту обитавају виле. Вилијам описује да виле имају зелене јакне и црвене капе за бијелим пером сове. Ово је веома битно јер само друштвене виле носе зелене јакне. Станиште им је поред језера, у дну планине, на врху планине налази се њихов краљ. Потом се помиње како је дјевојка под именом Брицит отета од стране вила које су је пустиле након седам година, но никога од њених познаника више није било. Виле су је узеле натраг но она је заправо умрла од туге. Из ове пјесме заправо видимо утицај вила, и мишљење сељана о њима, плашили су их се и нису им смјели прићи. Уколико би неко од људи нестао вјеровања су била са су га виле отеле. Отмица се спомиње и у пјесми Семјуела Фергисона *Вилински бунар у Лагнанају*, гдје се једна сестра обраћа другој вапајом за помоћ. Он је написао и пјесму *Вилински Трн* гдје описује како виле плешу и обраћају се Ани Грејс дјевојци коју узимају себи и коју нико након тога није видео.

Као што је Јејтс написао у уводу и ми из овога можемо закључити да су виле несталне, враголасте, препредене, али никако зле уколико не постоји добар основ за то. Имају величанствени глас и маме својом пјесмом, а када дође свештеник оне побјегну главом без обзира, што нам даље показује да им је религија велика слабост и да вјероватно нису осуђене да заврше у рају.

3.1.2. Сирене

Јејтс их описује сирене као бића која настањују мора.

„Мушке сирене (ако може тако да се каже јер ја нисам чуо за мушки облик ријечи сирена) имају зелене зубе, зелену косу, очи као у свиње и црвени нос; но њихове жене су прелијене због репа који подсјећа на рибљи, и пераја између прстију. Понекад тако изађу из мора, и лутају по обали али тада су у облику краве, без рогова. Када су у свом природном облику, онда имају црвену капу прекривену перјем. Уколико им неко ово украде оне се не могу вратити назад у море.“ (Ibid, 121)

Тако у причи *Кавези душа* црвене капе су главни симбол живота под водом те је то био једини начин да Џек Догерти посјети станиште сирена, након што је упознао Кумара старог пријатеља свога дједа, који исто припада врсти сирена. У *Сахрани Флорија Кантиљона* сазнајемо један интересантан обичај, а то је да се чланови ирске породице никада не сахрањују одвојено. Након што Флори умре он бива однесен на острво у мору јер се сматра да постоји црква испод мора која чува породицу Кантиљон. Његов рођак Конор остаје да види шта ће се десити и то га заправо запрепаштава, у поноћ сирене се скупљају и носе тијело у воду, на тај начин се тијело предаје новом станишту води.

3.1.3. Виле крадљивице

По ријечима Јејтса:

„Понекад се вилама свиди смртник, и оне га однесу у своју земљу притом оставивши неко болешљиво дијете виле, или пак зачарано дрво које изгледа попут човјека који полако копни, умире и на крају бива сахрањен. Најчешће краду дјецу. Постоји неколико начина да се сазна да ли је дијете замјењено, но један од начина је

непогрешив по ријечима Даме Вајлд, а то је да се дијете држи изнад ватре пјевајући: 'Ако си од ђавола ватра нек ти суди, ако си од Бога онда spaшен буди!'. Уколико је дијете замјењено оно ће полетјети кроз димњак уз врисак, јер како каже Гералд Велики 'ватра је највећи непријатељ свакој утвари у тој мјери да када је близу ватре авет се онесвјести јер је веома осјетљива на светлост ватре'." (Ibid, 84)

Суна од љуске јајета се показала као изузетан пример скидања ове враџбине са дјетета у истоименој причи. Наиме жени која је имала проблем са болешљивим дјететом дошла је у посјету комшиница и посаветовала је да стави љуске јајета у прокључалу воду. Истог момента њено болешљиво дијете је побјегло из јаслица и она је на истом мјесту затекла своје здраво дијете. Ово нам показује да су постојале алтернативе када је било у питању скидања враџбина са дјетета. Постоје такође приче вила, па тако у пјесми *Вилинска успаванка* Едварда Валша, она пази на дијете његује га у златним јаслицама, далеко од хладноће. Својом магијом га штити од свих невоља и наглашава да га воли готово исто као његова рођена мајка. Друга пјесма из перспективе вила је и *Отето дијете*. То је Јејтсова пјесма у којој описује Слинг и мјесто Далеке руже за које се вјерује да је станиште вила. Уколико би неко заспао ту вјеровало би се да би га виле украле. Кроз ову пјесму Јејтс описује испреплетан људски и вилински свијет, прати дијете које се нашло у шуми и вилу која га мами у Далеке руже.

3.2. Самосталне виле

За разлику од вила које се крећу у групама и које су склоне забави и весељу, самосталне виле се појављују саме и познате су као злонамјерне. Осим тога познато је да друштвене виле носе зелене јакле, а самосталне виле носе црвене и то је још један од начина да их распознамо уколико их сретнемо. У ову групу вила спадају леприкони, пукe и нарикаче, више о њима ће бити речено у наставку.

3.2.1. Леприкони (Ibid, p.162)

Леприконе Јејтс објашњава као вилењаке који праве обућу. Таква је и пјесма Вилијама Алингама која носи назив *Леприкон-вилински обућар*, и која објашњава детаљан начин на који леприкон прави обућу. Виђен од стране аутора у дворцу, аутор

га је питао да ли може и њему да направи ципеле но леприкон му је бацио прах у очи и нестало јер обућу праве само вилама. У Крокеровој приповиједи *Господар и човјек* сазнајемо да када обични човјек остане дужан вилењаку он мора да му служи седам година. Читајући ово наилазимо на слабост вилењака, а то је младићево изговарање „Бог те чува“ када год би кинула дјевојка коју је вилењак планирао да ожени. То је наљутило вилењака и он је раскинуо клетву над младићем, а младић је оженио дјевојку. *Црвени човјек у Донегалу* је прича која прати младића који бива одбијен за преноћиште јер не зна да исприча причу. Он се сакрива у сламу и бива затечен када се појаве четири висока вилењака са мртвим тијелом која га прогањају. Он некако успије да побјегне и након два мјесеца га затиче човјек који му говори да сада зна да исприча причу. Одавде видимо да леприкони нису нужно мали и веома су злобни, као што је и Јејтс споменуо.

3.2.2. Пука

„Под пуком се подразумева животињски дух. Он живи у усамљеним планинама или у напуштеним рушевинама, појавом је гнусан и живи самостално.“ (Ibid, p. 181).

каже Јејтс у збирци приповједака. Пуке су виле у облику животиња, најчешће у облику коња, лисице или пса. *Фрулаш и пука* је прича где можемо да видимо како је пука зачарао фрулаша да свира најбољу музику његовим пријатељима и како је фрулаш зарадио велику своту новца. Познате су и авантуре Данијела О'Рурка лика из истоимене приче. Од орла који му понуди помоћ, и који га вине у висине чак на Мјесец, ми смо свједоци да нигдје не налази своје мјесто те завршава у мору, испоставивши се на крају да је све то био сан. Шта се деси када се слуге скупе предвече и почну да причају страшне приче можемо да видимо и из приче *Пука из Килдеа*. Можда је и очекивано за помислити да слиједи прича која носи смрт са собом, но ова је заиста другачија јер се у њој појављује пука која чисти кухињу. Као награду пуки, дјевојке су направиле капут, но истог момента када је пука добио награду он је отишао и никада се није вратио. По легенди пука је био лијен младић који је одбијао да ради, када је умро морао је да чисти све док не добије награду.

3.2.3. Нарикаче (Ibid, p. 200)

Јејтс је сматрао да је за комуникацију са духовима било неопходно то, да задржи Ирску као земљу без англицизама и британских обичаја. Имајући у виду његову посвећеност окултизму, не би требало да изненади читаоца то што је вјеровао сва дешавања која су поменута у збирци. Ипак, он виле није доживљавао као бића, већ као духовна испољавања универзалног ума, где је стање ума престављало душу, а сама мисао би била тијело. Ово је сматрано као још један покушај да споји бајке које је читао као дијете, поезију коју је читао као адолесцент и снове које је сањао цијелог живота. Вјеровао је да постоје такозване виле нарикаче које као што им и само име говори наричу у близини куће уколико је смрт близу, и да је баш једна таква предсказала смрт његовом брату (Yeats, W. B. https://en.wikipedia.org/wiki/W._B._Yeats). Нарикаче су по легенди виле које се појављују искључиво само у смртним случајевима. Оглашавају се на начин који највише подсјећа на кукњаву. Више пута су виђене како ходају у бијелим хаљинама, и тапшу рукама наговјештавајући смрт. Уколико се појави више од једне нарикаче онда ће умријети нека веома битна особа.

Кроз приче видимо како изгледа сусрет са нарикачом, и даље детаље њеног изгледа. Кад јој се Томас Коноли приближио, коса јој је била црна свиленакаста и сам мјесец се огедао у њој. Лице јој је било блиједо са пјегама по себи, а очи као да су јој биле ушивене у лобању црвеним концем. У пјесми *Јадиковање* свједочимо како је то када умре неко од битнијих особа те се ту скупе многобројне нарикаче.

3.3. Повезаност вила и осталих митолошких бића

Поред вила Јејтс спомиње и остала митолошка бића, а то су вјештице, духови, и демони. Ирске легенде сматрају да су виле заправо пали анђели као што је то већ поменуто. Оно што заправо веже виле са свим осталим митолошким бићима јесте да сви они заправо потичу са другог свијета. Легенда каже да Бог држи анђеле у рају и када након неког времена они постану охоли он их избаци из раја и они падну на земљу да муче људе. У зависности на које мјесто падну они добију одређени облик, уколико је то амбис онда су они демони, уколико падну на тло онда су то гноми, они који упадну у воду су сирене, док они у шуми редстављају шумске духове ондосно виле. Но ово није једино вјеровање па неки сматрају да су виле душе некрштених пагана.

Јејтс духове повезује са вилама на тај начин да када неко лош умре виле обично дођу да га узму себи, и уколико успију у томе он постаје дух. Када дјеца умру обичај је да се праг попрска крвљу кокошке као препрека да виле присвоје слабу дјечију душу. Вјештице, Јејтс опет описује као бића која своју моћ добијају од својих злих мисли и која најчешће краду млијеко. По изгледу вјештицу или мага нико не може препознати јер су то заправо обични људи, само уколико се изговоре чини који поништавају магију вјештице, та иста се појави на вратима вапећи за помоћ (Yeats, 1892, p. 272).

Демони су као што је речено оне душе које су или лоше или анђели који су избачени из раја и који су пали у амбис. Они најчешће узимају облик животиње претежно мачке, те у причи *Ђавоља мачка* она бива уништена након што је поливена светом водицом. Оно што је јако карактеристично у Јејтсовој збирци када су демони у питању је и то да сиромашни људи неријетко продају душу ђаволу те му служе одређени низ година, а заузврат добију новац да преживе.

„Пагански богови су у бици са паганским херојима остали поражени, па су се богови смањили и постали вилењаци а хероји који су порасли постали су дивови. Тако каже легенда којом Јејтс уводи ова бића“ (Ibid p. 455). У *Дивовским степеницама* сељанин Роб сања о изгубљеном дјечаку Филипу. Он се пење степеницама све до мјеста гдје дивови живе, и он покуша да пронађе дјечака. Но див га упућује у собу пуну исти дјечака, и он наилази на препреку у познавању правога, но ипак га проналази и враћа родитељима. Јејтс још описује и свеце и свештенике, али не као мученике, но као спаситеље те у *Причи о малој птици*, приказана је дивна метафора где светац у облику птице заправо одводи монаха од једног до другог дрвета што симболизује природу и рај. Описује животе и невоље принчева и принцеза, који су зачарани као у *Дванаест гуски*, или су превише избирљиви за брак као *Надмена принцеза* која остаје у браку са првим сељанином који наиђе, а који је заправо прерушени прелијепи принц.

3.4. Ирске бајке и бајке осталих народа

Из свега горе поменутог видимо да се ирске легенде и приче умногоме разликују од европских бајки. Мало њих можемо упоредити са *Пепељугом* или *Златокосом*. Ове приче носе веома занимљиву тематику и тадашња вјеровања ирских становника у магију као што је мало наших прича таквих. Виле су у свијету представљене као сићушна створења, прелијепе златне косе и прозорне одјеће, које заузимају станиште

шума. Дворци су им смјештени на облацима, вјерује се да се рађају из росе, или када се појави дуга након кише. Стари словени су сматрали да су виле дјевојке које су несрећно умрле. Код Руса су виле обично ружне и веома смртоносне. Духови нису претјерано присутни, особе које су умрле претежно се појављују у сну да би посаветовале и не личе на утвару (Stara slovenska vera, https://sr.wikipedia.org/wiki/Стара_словенска_вера). Говорити о српској митологији не можемо, а да не поменемо књигу Веселина Чајкановића *Мит и Религија у Срба*. Чајкановић је, како Ђурић наводи у предговору, први српски историчар религије. Он додаје још и следеће:

„Тај посао је започео и у великој мери обавио Вук Стефановић Караџић, а наставили су га многи посленици, међу њима и старији и млађи Чајкановићеви савременици...Међутим, систематско проучавање српске религије и митологије, у оквиру светске науке о религији и помоћу савремених научних метода, први је започео и до завидног степена довео Веселин Чајкановић“ (Ђурић, 1973, str. 4).

Оно што је Јејтс био Ирској то је Чајкановић био Србима. Своје изучавање је усмјерио према класичној филологији, фолклору и према религији и митологији. Он је у својој књизи реконструисао мноштво митова старих Срба још од давнина, те он дефинише виле као женске демоне. Рођене су из дрвећа ту и живе, а преко ноћи скупљају магично биље попут сјемена бијелог лука који даје бесмртност или сјемена папрати. Занимљив је обичај да када би се сјекло дрво, на пању би се убила нека животиња обично кокошка што би спријечило виле да нанесу зло дрвосјечама (Ћајкановић, 1973, str. 10-11).

Професор енглеске књижевности Зоран Пауновић сматра да је Јејтсова поезија сублимат свега најдрагоцјенијег и најособенијег у ирској умјетности. Пауновић на занимљив начин описује Јејтса:

„Својим дослухом с вечношћу, односно с гласовима предака и способношћу да оно што је архетипско и ванвремено угради у поезију која проговара модерним, свом времену потпуно сагласним изразом, Јејтс је израстао у песника чије је име синоним за ирску поезију, али и у једног од најзначајнијих књижевника епохе која траје и данас“

(Jejts- Pesnik koji je bio sama Irska, [://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:538384-Jejts---pesnik-koji-je-bio-sama-Irska](http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:538384-Jejts---pesnik-koji-je-bio-sama-Irska)).

Оно што је слично са осталим је то да су јунаци људи, и да се они налазе између два свијета, магичног и свакодневног и да им прелазак између та два свијета не представља проблем. Јунак покушава својом мудрошћу да побиједи непријатеља који искључиво има натприродне моћи и у томе у већини случајева и успјева. Бајке нам носе упловљавање у нестварне свијетове сјајних палача, и лаког начина да се дође до великог богатства и до праве љубави. Тематика им је претежно љубавна, или заснована на легендама која је заступљена у мјесту одакле бајка и настаје. Јунаци су стављени на мисију коју треба да испуне, а обично се ту налазе животиње које помажу човјеку да путује брже и стигне на мјеста која су невјероватно удаљена. Лошу страну претежно заузимају вјештице, бацајући магију и демони, који искушавају јунака.

4. ЗАКЉУЧАК

Збирка приповиједака *Ирске Бајке и приче* је производ Јејтсове неизмјерне љубави како према својој родној земљи тако и према легендама те земље. Оно што је јако битно јесте да су се његови радови уопште ослањали више на симболе, те је његов правац био симболизам. Иако је назван највећим пјесником модерног доба, Јејтс је ову збирку написао у вријеме викторијанске књижевности а то је крај деветнаестог вијека. Јејтс није био поборник викторијанске књижевности, у вријеме писања збирке и пјесме су му носиле симболе, а сама митологија је по њему била тема коју је изучавао за живота.

Збирку је Јејтс подијелио на више поглавља гдје нам је приближио какве све врсте вила постоје, шта су заправо оне, како се понашају, гдје живе, и шта носе. По ирским обичајима постоје двије врсте вила, друштвене и самосталне виле. Начин на који је Јејтс повезао виле и остала митолошка бића је тај да сви имају заједничко поријекло и све су пали анђели но све зависи гдје су тачно пали. Оно што је јако занимљиво да постоји сличности и разлика када су у питању бајке и приче са наших простора и оне ирске. Наше старословенске бајке немају толико магије у себи колико је то заправо присутно у ирским, док су европске бајке претежно љубавне тематике и свака се завршава тако што добро побиједи зло. Главна радња у свим бајкама је да јунак који је у већини случајева човјек, кроз борбу са злом особом која обично

посједује натприродну снагу, успије да је побједи својом мудрошћу, што опет носи поуку да добро побјеђује зло, ма колико зло заправо било јако.

Све у свему читајући збирку она нам отвара врата у Ирску. Не даје нам само живописне описе шума, мочвара и планина, већ нас уводи и у ум тадашњих људи. Ми стичемо утисак какве су заправо приче произилазиле из необјашњивог тока догађаја: каква би прича потекла уколико би неко нестао, какву би казну имао онај ко се лоше понашао и слично. У недостатку чврстих религијских доказа, баш као и у свакој земљи тако и у Ирској, настала би нова прича праћена утицајем необјашњивих сила, којих су се сви плашили. Приче су преношене са кољена на кољено, додавано је више описа и фабуле су мјењане у складу са временом и проблемима народа. Оно што је Јејтс сакупио веома је битно јер представља традицију и културу свог народа, а на овај начин он је успио да је овјековјечи.

ЛИТЕРАТУРА

Carter, R. and McRae, J. (2001). *The Routledge History of Literature in English*. London: Routledge.

Holdeman, D. (2006). *The Cambridge Introduction to W.B.Yeats*. Cambridge: Cambridge University Press.

Howes, M. (2006). *The Cambridge Companion to W. B. Yeats*. New York: Cambridge University Press.

Jejts - *Pesnik koji je bio sama Irska*. ://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:538384-Jejts---pesnik-koji-je-bio-sama-Irska (25. 04. 2016.)

Kogolj, B, i Vidan, I. (1976). *Engleska književnost*. Zagreb: Mladost/Liber

Monaghan, P. (2004). *The Fairy Faith*. In *The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore*. New York: Facts on File.

Raine, K. (1990). *Yeats The Initiate: Essays on Certain Themes in the Work of W. B. Yeats*. Pennsylvania: Rowman & Littlefield.

Ross, D. A. (2009). *Critical Companion to William Butler Yeats*. New York: Facts on File.

Stara slovenska vera, https://sr.wikipedia.org/wiki/Стара_словенска_вера (26. 04. 2016)

Veselin, Č. (1973). *Mit i Religija u Srba*. Beograd: Srpska književna zadruga.

Webb, T. (2000). *Introduction*. In *Selected Poems*, ed. W.B.Yeats. England: Penguin Book.

Yeats, W. B. (1892). *Irish fairy and folk tales*. New York: Barnes & Noble World Digital Library.

Yeats, W. B. https://en.wikipedia.org/wiki/W._B._Yeats (25. 04. 2016.)

Đurić, V. (1973). *Predgovor u Mit i Religija u Srba*, ed. Veselin Čajkanović. Beograd: Srpska knjževna zadruka.

SUMMARY

The collection of stories Irish Fairy and Folktales is a product of Yeats enormous love towards his homeland as well as towards myths and legends of that land. The important thing to say is that his works relied on symbols so his movement is symbolism. Although he is known as the greatest writer of 20th century, Yeats collected these stories in the period of Victorian age i.e. end of 19th century. However he did not have elements of Victorian literature in his work, he focused on symbols, and mythology was the topic that he was researching upon all of his life.

Yeats divided the book into many chapters where he explained in detail all of the types of fairies, what they are in fact, how they behave, where they live and what they wear. According to Irish mythology there are two types of fairies trooping fairies and solitary fairies. Yeats connected fairies and other mythological creatures in a way that they have common origin; all of them are fallen angels. Interesting thing is that there are some of the similarities between Irish and Slavic stories. Slavic stories do not contain magic elements as much as Irish stories. European stories are love stories and they have usually happy ending. The main action of the story is that hero, usually a man, defeats evil creature that has supernatural powers, using his wisdom. This carries a lesson that good always defeats evil, no matter how powerful evil force is.

All in all, reading this collection we can learn a lot about Ireland. It gives us not only vivid description of forests, swamps and mountains, but it also gives us an opportunity to see how people were thinking back then. We can be witnesses of how people made fairytales trying to explain an inexplicable situation, for example if somebody disappears, or what kind of punishment is going to happen to the person who behaves badly. In Ireland and in many other countries people would come up with different fairytales due the lack of religious evidence. Stories would be passed through generations, people would add more details, and fable would be changed in accordance with periods, and people's problems in that period. What Yeats collected is very important material, because it presents tradition and culture of Irish people, and in this way he managed to perpetuate it.

THE INFLUENCE OF MEDIA IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

ABSTRACT

With the advance of technology, methodology and education have been faced with certain changes. These changes brought some innovations in techniques teaching. The aim of this paper is to show importance of using media in the classroom. The purpose of using media in teaching is to improve the quality of the learning process. Each medium has its own characteristics and is linked with the skill which needs to be developed in their learning. Media help teachers to motivate students by bringing the real life and authentic texts in the classroom. It is well known that without motivation there is no learning. When we talk about media most people think that media is only internet and computers. They often forget that paper materials such as books, posters and songs from the youtube can also be considered as media for learning and that will be further discussed in this paper. The use of media in teaching is important because it provides the real context in which language should be acquired. Social media and other types of media are powerful tools and therefore teachers should master their use. Media allow both teachers and students to learn about themselves and learn the language through that process. There are many opportunities to be creative and productive, and teachers of the English language should use them.

INTRODUCTION

Learning is the process through which we acquire information and knowledge. Sometimes through this process students get bored and frustrated. So, teachers use different aids and materials to motivate them, especially with young learners. Young learners learn from everything they do. They are naturally curious, and they want to explore. In modern education students are encouraged to ask questions, to explore, to be creative and to study themselves. So, we can see that modern trends have changed the ways of education. So, teachers must find a way to motivate them, because without motivation there is no acquisition of language.

There are a lot of ways how to motivate students, one of them is using media as a tool of language learning process. In this paper I will investigate the use of media in teaching English language.

* jakonikol@gmail.com

1. IMPORTANCE OF MEDIA IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE

1.1 Definition of media

“ A medium (plural media) is a channel of communication, derived from the Latin word meaning “between”. The term refers to anything that carries information between a source and a receiver. Definition of media focus on use of technologies plus concepts and contexts “. (Dewdney & Ride, 2006, Flew, 2004, Heinich, 1996).

“Media are the means for transmitting or delivering messages and in teaching-learning perspective delivering content to the learners, to achieve effective instruction. Instructional Technology/media for learning-teaching process provide with the tools to engage learners powerfully in the learning process “. (Use of Media for Effective Instruction its Importance: Some Consideration)

1.2 Media and its importance

As I said at the beginning, motivation is very important for acquisition of language. For teachers this can be one of the most difficult aspects in their work. We can use different aids and materials when we want to teach our students. But we must be skilled, organized and creative and try to motivate them. Students who are not motivated will not learn effectively. One way to encourage students is to use different aids, to get them involved in the classroom.

With the advance of technology, methodology and education have been faced with certain changes. These changes brought some innovations in using techniques for teaching. One of these innovations is using media in teaching second language.

Media help us to motivate students by bringing a real life and authentic texts in the classroom. It can be described as communication tools used to store and deliver information.

When we talk about media most of the people think that media are only internet and computers. They often forget that paper materials such as books, posters are also considered as media for learning. Media could be a film strip, song that you hear on the radio or newspaper article.

The purpose of using media in learning is to improve the quality of learning process. Each medium has its own characteristics and it is linked with the skills which need to be developed in their learning.

Through media students are exposed to language, they get input. Also provide teachers and students with creative and practical ideas.

Then provide students more language practice through activities using newspapers, magazines, radio, television, movies, books and internet and tasks which develop language skills. Through media students are directly involved in learning process and teachers can produce meaningful learning experience. It is a good source for learning foreign language because it offers real language and culture.

2.3 Types of media

Media comes in different forms and each form affects the way students learn. Media can be divided into several types. There are print, visual, audio visual and social media.

2.3.1 Print media

Most of the people think that media are only computers and internet. As I mentioned they often forget that paper materials also considered as media for learning. Print media include newspapers, magazines, periodicals, books, all kinds of textual documents and other printed materials and web pages.

In education system printed documents are the most commonly and useful media. Through printed documents it is easier to transmit information towards the learners. This kind of media is considered as the most accessible media for communication.

In teaching learning process reading is considered as one of the most important goals for foreign language learners, because they want to be able to read for different reasons such as reading for study purpose, then for pleasure and information and reading for their career. Good reading text gives opportunity for discussion. In good reading texts there are lot of different topics through which students study language (vocabulary, grammar and idioms) and they can improve their communication skills. For example, extensive reading provides essential practice in learning to read.

Through print media students can develop positive attitude toward reading, improve their general world knowledge. In order to be able to read students must know meaning of the

words and their pronunciation. Vocabulary development is primary determinant of reading comprehension. So, teachers use others media to improve their vocabulary, such as visual media.

2.3.2 Visual and audio/visual media

Visual media include photographs, graphics, pictures, maps, game puzzle, wall charts. They attract students' attention and concentration. Students through visual media can faster acquire vocabulary. For them language is memorable. The real meaning of words is seen through pictures or concrete objects. For example, flash cards are very useful in teaching, especially with young learners who do not know to read. These small cards help students to memorize words.

It is well known that learners cannot communicate effectively if they do not know enough words. So, vocabulary development is very important. Readers cannot understand content of what they are reading unless they understand the meaning of the majority words in the text. Nowadays teachers use different visual aids to help their students to memorize words.

Wright (1976: 14) also clearly elaborates: "Visual aids used to motivate the student to speak, to create a context with which his speech will have meaning; to provide the student with information to use in speech, including objects, actions, and events; to provide the student with non-verbal clues for manipulation work and to provide non-verbal prompts to dialogue reproduction or to dialogue invention."

In general, the use of various types of visual materials help the learners in order to negotiate meaning, then holds the attention of the learners on the meaning. The use of various types of visual materials in teaching vocabulary increase the intrinsic motivation of the learners just like use of print media.

Coppen (1969:102) explains:

Children have to learn to read pictures and charts just as they have to learn to read printed words.

The pictures must be simple and unambiguous, should not include irrelevant matter, and should be so designed that the visual emphasis falls on the teaching point. Colours should contrast well and all the main items should be large enough to be clearly visible to all children. In presenting the material, the children's attention must be directed in such a way that they observe, what is important and are able to draw conclusion from what they see.

Audio visual media are used because it is easier to understand facial impressions, gestures and they are classified as direct experience or real things. This kind of media include movies, audio tapes, compact disks, videotapes, computer, television and radio. They are useful because learning process make effective and conceptual and they are best motivators.

2.3.3. Social media

With the advance of technology methodology and education have faced with changes. These changes brought some innovations in using techniques for teaching. One of them is social media language learning. Method was originally created in Barcelona, based company Idiomplus.

This kind of media consist of interactive forms that allow users to interact with each other, by internet. This enables student to develop their communication as well as other language skill.

Social media can emerge in various types such us: Blogs, Social Networks, Microblogs, discussion forums and they are constantly used by everyone. We should take attention to the use of the special opportunities that give us Facebook.* There is the possibility to create the group for the language learning and there present the basic information concerning language learning. It gives the chance to the learners interact directly to each other and with the administrator of the page. There can be seen what every percipient presents, and it can be seen what is right and what is the error. Learners can correct each other and, in such manner, press down language anxiety because it gives them freedom to speak in one way publicly but in other way they preserve their privacy. Every language school, teacher or a learner can post some kind of language theme that can be discussed and explained using different method and material. There can be used photos, schemes and audio visual equipment.

* Facebook is the social network that is found in USA in 2004. And initially was created in order to connect the students that were placed in the dorm.

REFERENCES

- Davis, P. (2000). *Success in English Teaching*. London: Oxford University Press.
- Moskowitz, G. (1991). *Caring and Sharing in Foreign Language*. New York: Harper Coliins Publisher LTD.
- <https://cambridge.org/>.09.09.2016 17:30

SUMMARY

The use of media in teaching is important because it provides the real context in which language should be acquired. Social media and the other types of the media are the powerful tool and therefore teachers should master its use. Media allow both teachers and students to learn about themselves and learn the language through that process. There are many opportunities to be creative and productive, and teachers of the English language should use it.

СТРУКТУРЕ СУПСТИТУЦИЈЕ И ПРО-ФОРМИ У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

АПСТРАКТ

Предмет овог рада је проучавање структура супституције и про-форми као лингвистичких начина којима се избегава понављање одређених конструкција и речи у енглеском и српском језику. Сврхисходност овог истраживања је да се, применом контрастивне анализе ових структура у оба језика, изврши њихов систематски преглед и анализа, и уоче међусобне сличности и разлике. Полазна претпоставка је да се у оба језика користе облици супституције и про-форме како би се одређене структуре изразиле на економичнији начин, с тим што неки облици нису у потпуности исти. За корпус су кориштени примери из књиге „1984“ Џорџа Орвела на енглеском и српском језику. Примери су наведени из исте књиге на српском и енглеском језику, како би се утврдило да ли се исте или бар сличне конструкције супституције и про-форми користе у оба језика.

УВОД

У писаном и говорном језику, покушавамо да искажемо оно што желимо са што мање речи. Неки од лингвистичких начина којима постижемо да се одређене лингвистичке структуре изразе на економичнији начин су елипса, супституција и про-форма. Сваки језик има своје начине којима се изражава та економичност и којима се избегава понављање одређених структура и речи. Циљ овог рада јесте да покаже које су то структуре супституције и про-форми у енглеском и српском језику. Применићемо методу контрастивне анализе структура супституције и про-форми у оба језика, а свака контрастивна анализа полази од чињенице да у сваком језику постоје елементи који су узајамно слични или различити.

Принцип језичке економије представља рационални одабир и организацију језичких средстава, где се притом поштује комуникативни задатак самог чина комуникације. Сама суштина економичности у језику подразумева употребу минимума језичких средстава за преношење максимума, или барем неког дела садржаја.

* ivanamedovic@gmail.com

Уопштено, када су језици у питању, важи правило да је сваки језик различит и да оно што важи у једном језику није нужно да важи и у неком другом.

У енглеском језику, за избегавање сувишног понављања користе се про-форма и супституција. Неки сматрају супституцију делом про-форме (Crystal, 1997, p. 228), иако у већини граматика налазимо дефиниције и једног и другог као посебних целина. Мада, већина речи које користимо као про-форму у енглеском језику наводе се као примери и за супституцију.

У српском језику, такође постоје средства којима се понављају одређени семантички садржаји лингвистичког контекста, или средства којима се подсећа на те садржаје. У српском језику, изразе које користимо за избегавање сувишног понављања називамо анафоричким средствима.

Заједничка ствар тим изразима у оба језика јесте то што морају бити попуњена семантичким садржајима из лингвистичког контекста који им је претходио. Процес замене (супституција, анафорички процес) могли бисмо дефинисати као процес интерпретације једног лингвистичког средства другим средствима. Да бисмо неки процес сматрали анафоричким или заменским, потребно је да постоје два елемента који стоје један према другом у анафоричком односу.

Примери за рад кориштени су из књиге „1984“ Џорџа Орвела на енглеском и српском језику.

ПРО-ФОРМЕ У СРПСКОМ И ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

Оно што је заједничко облицима про-форме, супституције, па и елипсе јесте чињеница да је немогуће разумети иједан облик у потпуности без ширег контекста, било да је реч о тексту или говору.

По „*Речнику модерне лингвистике*[†]“, про-форма је

„термин којим се у неким моделима граматичке дескрипције означава свака јединица у реченици која служи као замена за неку другу јединицу или конструкцију. Најважнију класу примера чине заменице ([лат. *pronomen*], одакле је по аналогiji створен овај термин), који замењује именичке синтагме. Друге про-форме замењују адвербијале (нпр. *тада*, *тамо*), предикате (нпр. *Ако буде отварао прозор*, *реците му да то не чини* = *да не отвара прозор*), па и целе клаузе или реченице.“ (Ibid, стр. 209)

[†] Кристал, Д., *Енциклопедијски речник модерне лингвистике*, Београд: Нолит, 1997.

За про-форму, Гринбаум и Кверк (Greenbaum & Quirk, 2009, p. 247) наводе да је то синтаксичко средство којим се избегава понављање. Да би се ова форма исправно користила, потребно је да се реченица може лако вратити у првобитни облик, односно да се разуме. Са граматичке тачке гледишта, постоје три начина враћања реченице у првобитно стање:

1. текстуално враћање (реченица се може вратити у првобитни облик на основу суседних делова текста),

2. ситуацијско враћање (реченица се може вратити у првобитни облик на основу пролингвистичке ситуације),

3. структурно враћање (реченица се може вратити у првобитни облик из познавања граматичке структуре).

Постоје два начина на које можемо да разумемо замену:

1. У реченици:

- The poor girl did not complain, although *she* was badly hurt.

имамо анафоричку употребу заменице у трећем лицу једнине, а антецедент, односно елемент који замењујемо, налази се испред личне заменице.

2. У реченици:

- Although *she* was badly hurt, *the poor girl* did not complain.

имамо случај да антецедент долази после свог заменског облика и та појава је мање честа у односу на први пример. Та појава се назива катафоричка употреба замене.

Про-форма у енглеском језику је реч или фраза која у реченици може да стоји уместо друге речи или групе речи у реченици. Тај процес када про-форма стоји као замена за неку реч назива се проформација (eng. proformation).

У енглеском језику, најчешћи облици про-форме су заменице у трећем лицу једнине, али и неке друге речи могу да се нађу у овој улози (*here, there, so, not, do*). У следећим реченицама, примери про-форме су подебљани[‡]:

(1) *The Ministry of Love was the really frightening **one**. There were no windows in **it** at all. Winston had never been inside the Ministry of Love, nor within half a kilometre of **it*** (<http://www.pdfbooksforfree.com/1984-george-orwell/>, p. 7).

[‡] Примери су наведени из исте књиге на српском и енглеском језику, да би се утврдило да ли се исте или бар сличне конструкције про-форме и супституције користе у оба језика.

(2) Instantly **his** face turned scarlet and the water ran out of **his** eyes. The stuff was like nitric acid, and moreover, in swallowing it **one** had the sensation of being hit on the back of the head with a rubber club. (<http://www.pdfbooksforfree.com/1984-george-orwell/>, p. 8)

(3) The pen was an archaic instrument, seldom used even for signatures, and **he** had procured **one**, furtively and with some difficulty, simply because of a feeling that the beautiful creamy paper deserved to be written on with a real nib instead of being scratched with an ink-pencil. (<http://www.pdfbooksforfree.com/1984-george-orwell/>, p. 9)

(*Pero je bilo arhaičan instrument, retko korišćen i za potpisivanje; nabavio ga je krišom i uz dosta teškoća, samo zato što je osećao da lep, gladak papir zaslužuje da se po njemu piše pravim perom, a ne grebe hemijskom olovkom.*)(Џорџ Орвел, 1984, p. 10)

(4) Winston had never made the smallest effort to verify this guess: indeed, there was no way of doing **so**. (<http://www.pdfbooksforfree.com/1984-george-orwell/>, p. 15)

(*Vinston nikad nije učinio ni najmanji napor da proveriti svoje nagađanje; uostalom, nije bilo načina da to uradi.*)(Џорџ Орвел, 1984, str. 14)

Про-форма има улогу сличну заменицама. Строго говорећи, заменице су речи које замењују именице. Исто тако, заменице могу да стоје и уместо групе речи, чак и уместо реченица или неких идеја које су извучене из контекста.

Про-форма може да се појави и као замена за именицу (pro-noun), за придев (pro-adjective) и за прилог (pro-adverb).

а) Про-именица или заменица је реч која мења именицу. На пример:

(5) John came into the room. **He** was wearing a light blue silk suit[§]. (Foley & Hall, 2003, p. 329)

б) Про-глагол који се најчешће појављује као замена је помоћни глагол *do*.

(6) At the time, they lived very near to where I **did**. (Foley & Hall, 2003, p. 329)

У примеру, помоћни глагол *do* стоји као замена за главни глагол *lived*.

в) Про-придеви:

(7) Prices at present are reasonably stable, and will probably remain **so**. (Greenbaum et al., 1985, p. 879)

Реч *so* стоји као замена за придев *stable* из претходне реченице.

г) Про-прилози:

[§] Примери су узимани из граматике енглеског језика, и то из извора:

- Foley, M., Hall, D., *Advanced Learner's Grammar. A Self-study Reference and Practice Book with Answers*, Harlow: Longman Group, 2003.

- Greenbaum, S., Quirk, R., Leech, G., Svartvik, J., *A Comprehensive Grammar of the English Language*, Harlow: Longman Group Limited, 1985.

(8) *If you look in the top drawer, you'll probably find it **there**.* (Greenbaum et al., 1985, p. 867)

У овом примеру, реч *there* је облик про-форме зато што стоји уместо прилога *in the top drawer*.

д) Остали облици про-форме могу да стоје као замена за целу реченицу, или чак да се односе на цели пасус.

(9) *'He really doesn't know what he is talking about!' 'Oh, why do you say **that**?' (Foley & Hall, 2003, p. 330)*

(10) *After many weeks of rain the dam burst. Millions of gallons of water plunged into the valley, and villages were swept away in the flood. In a short time, thousands of square miles of low lying ground were covered with water. **This** was a disaster on a scale which no one had foreseen.* (Greenbaum et al., 1985, p. 868)

Што се тиче српског језика, про-форме се сврставају у анафоричка средства, и ту се убрајају следећи облици^{**}:

1. Личне заменице за треће лице оба броја

(11) *Једино је Министарство љубави заиста уливало страх. Уопште није било прозора на **њему**. Винстон никад није ушао у **њега**, није **му** ни пришао ближе од пола километра* (Орвел, стр. 2004)^{††}.

Личне заменице за треће лице могу вршити анафоричку функцију и у енклитичком и неенклитичком облику, а могу се јављати у потпуно одвојеним реченицама у односу на свој антецедент. За личне заменице за треће лице карактеристично је и то што при анафоризацији именице - антецедента понављају и референцу и број антецедента. У односу на свој антецедент, личне заменице могу да стоје у:

1. кореференцијалном односу, када и антецедент и лична заменица имају истог референта:

(12) *Пиће је наликовало азотној киселини, осим тога, док би **га** човек гутао, осећао се као да је ударен гуменом палицом у потиљак.* (Џорџ Орвел, 1984, стр. 9)

2. некоререференцијалном односу, када је референцијално значење енцидирано у антецеденту - именици генеричко:

^{**} Билбија, С., *Анафорички потенцијал неких лингвистичких средстава у савременом српскохрватском језику*, Изворни научни рад. www.izj.unsa.ba/files/1984-13-2/3-snezanabilbija59-68PDF

^{††} The Ministry of Love was the really frightening one. There were no windows in it at all. Winston had never been inside the Ministry of Love, nor within half a kilometre of it.

(13) *Statistički podaci su i u prvobitnom i u doteranom obliku bili čista fantazija. Vrlo često je bilo neophodno izmisliti **ih** sam.* (Џорџ Орвел, 1984, str. 44)

2. Показна заменица *то*

Показна заменица *то* може да анафоризује именичку фразу у једнини или множини или чак и целу клаузу, као у примерима 14) и 15)

(14) *Песме, процесије, заставице, излети, вежбе са дрвеним пушкама, узвикивање парола, обожавање Великог Брата – све је **то** за њих била величанствена игра.* (Џорџ Орвел, 1984, str. 28)

*(The songs, the processions, the banners, the hiking, the drilling with dummy rifles, the yelling of slogans, the worship of Big Brother – **it** was all a sort of glorious game to them.)*
(<http://www.pdfbooksforfree.com/1984-george-orwell/>, p. 31)

(15) *Док је механички савијао и испружао руке, и на лицу задржавао израз суморног уживања који се сматрао погодним за јутарњу гимнастику, настојао је да се у мислима врати до у маглу обавијеног доба свог раног детињства. **То** је било веома тешко.* (Џорџ Орвел, 1984, str. 35)

*(As he mechanically shot his arms back and forth, wearing on his face the look of grim enjoyment which was considered proper during the Physical Jerks, he was struggling to think his way backward into the dim period of his early childhood. **It** was extraordinarily difficult.)*
(<http://www.pdfbooksforfree.com/1984-george-orwell/>, p. 40)

Показна заменица *то* која анафоризује клаузу, своју анафоричку функцију може да врши у служби субјекта или објекта.

2. ПРИЛОГ *ТАКО*

Прилог *тако* врши своју анафоричку функцију тако што анафоризује клаузу или низ клауза који је претходио као дио лингвистичког контекста. И овај прилог може да се јави у служби и субјекта и објекта.

(16) *Сећање на мајку вређало му је срце, јер је она умрла волећи га док је био сувише мали и себичан да на ту љубав узврати, и пошто се некако - није могао да се сети како - жртвовала појму оданости који је био њен лични и непроменљив. **Тако** нешто, схвати он, данас више не може да се деси.* (Џорџ Орвел, 1984, str. 33)

*(His mother's memory tore at his heart because she had died loving him, when he was too young and selfish to love her in return, and because somehow, he did not remember how, she had sacrificed herself to a conception of loyalty that was private and unalterable. **Such***

things, he saw, could not happen today.) (<http://www.pdfbooksforfree.com/1984-george-orwell/>, p. 38)

4. Глагол *учинити (урадити)* + *то/тако/исто*

Анафоризација клаузалног антецедента се код овог израза реализује двоструко, глаголом који анафоризује глагол из антецедента и заменицом *то*, односно анафоричким прилозима *то/тако/исто*.

(17) „Видите да не савијам колена. Сви ви, ако хоћете, можете **то исто**“, додаде она исправљајући се. (Џорџ Орвел, 1984, стр. 40)

(‘You see MY knees aren’t bent. You can all **do it** if you want to,’ she added as she straightened herself up.) (<http://www.pdfbooksforfree.com/1984-george-orwell/>, p. 46)

По примерима из обе књиге, видимо да се замене користе у оба језика, али не и увек у истом облику. На нашим примерима видимо да оно што се у српском језику замењује показном заменицом *то*, у енглеском се замењује заменицом за треће лице једине. Што се тиче глагола као замене, оно што је у нашем језику замењено глаголом *учинити (урадити)* + *то/тако/исто*, у енглеском језику одговара замени помоћним глаголом *do*+ додатак (*it, so, the same*).

Про-форме замењују објекат, допуну, прилоге па и читаве клаузе у реченицама и то је случај у оба језика, само што неки облици нису у потпуности исти.

СУПСТИТУЦИЈА

У лингвистици, супституција или заменљивост јесте замењивање једне јединице другом на одређеном месту у некој структури. Тај структурни контекст у оквиру кога долази до замењивања назива се супституциони оквир (у граматички), а скуп јединица које се могу парадигматски употребити на једном месту називамо супституционом класом.

Халидеј и Хасан (Halliday & Hasan, 1976, p. 88) сврставају супституцију као један од начина кохезије у граматички енглеског језика, поред елипсе, семантичке везе (контекста) и употребе везника.

О супституцији као појму мало више се говори у граматикама енглеског језика, и много више речи могу да се нађу у улози заменске речи (супституента) него што смо навели у случају про-форме. То су речи: (*a*) *little, each, less, one(s), another, either, many, other(s), all, enough, much, several, any, few, neither, some, both, half, none, do, so, (the)*

same, thus, not. У зависности од тога шта тачно наведене речи мењају, постоје три врсте супституције: именичка, глаголска и реченична (nominal, verbal and clausal).

Као замену за бројиве именице користимо *one/ones*, и њих можемо да користимо као премодификацију или/и постмодификацију.

(18) *In the walls of the cubicle there were three orifices. To the right of the speakwrite, a small pneumatic tube for written messages, to the left, a larger **one** for newspapers; and in the side wall, within easy reach of Winston's arm, a large oblong slit protected by a wire grating.* (<http://www.pdfbooksforfree.com/1984-george-orwell/>, p. 48)

(Била су три отвора на зидовима канцеларије. Мала пнеуматична цев за писмене поруке десно од диктографа; нешто шири отвор за новине, лево; сасвим надхват руке, на зиду са стране, велики четвртасти прорез заштићен поклопцем од жице.) (Џорџ Орвел, 1984, str. 41)

(19) *Everyone kept asking you for razor blades. Actually he had two unused **ones** which he was hoarding up.* (<http://www.pdfbooksforfree.com/1984-george-orwell/>, p. 63)

(Сви су тражили жилете. У ствари, он је имао још два неупотребљена која је пажљиво чувао.) (Џорџ Орвел, 1984, str. 52)

Из примера се види да у српском језику нема облика који одговара енглеском *one/ones*.

Замена прилогом **so** уобичајена је замена за **клаузу или већи дио реченице**, као у примеру:

(20) *It was absurd, since the writing of those particular words was not more dangerous than the initial act of opening the diary, but for a moment he was tempted to tear out the spoiled pages and abandon the enterprise altogether. He did not do **so**, however, because he knew that it was useless.* (<http://www.pdfbooksforfree.com/1984-george-orwell/>, p. 23)

(Било је то бесмислено, јер писање тих речи није било ништа опасније него писање дневника; но, за тренутак, осети искушење да исцера упропаићене стране и напусти цео подухват. Међутим, он **то** не уради; знао је да није вредно труда.) (Џорџ Орвел, 1984, str. 22)

У српском језику, оваквој замени одговара замена показном заменицом **то**.

Замена помоћним глаголом уобичајена је као замена за дуже глаголске облике у циљу избегавања понављања. У тој улози замене могу да се нађу помоћни глаголи *do/be/have*.

(21) “ ‘He loves anything like that. He's ever so good with his hands, Tom **is**.’ ” (<http://www.pdfbooksforfree.com/1984-george-orwell/>, p. 28)

(„Он то воли. Веиш је он у таквим пословима“.) (Џорџ Орвел, 1984, стр. 25)

ЗАКЉУЧАК

Појам супституције као замене једног дела реченице другим обликом слабије се помиње у граматикама српског језика. У граматикама енглеског језика, супституција и про-форма своде се на исту ствар, чак се исти облици користе у оба случаја, као што се могло видети из примера.

У енглеском језику, у граматикама се наводи да је незнатна разлика између супституције и елипсе, те да се исти примери могу користити у оба случаја. И у једном и у другом случају можемо користити модалне и помоћне глаголе, али и неке друге одреднице и речи.

У српском језику, елипса је потпуно изостављање делова реченице, а не њихова замена.

Оно што је у граматикама енглеског језика наведено као про-форма, у српском језику је анафоричко изражавање, односно наводе се облици про-форме као део анафоричког изражавања, и у тој улози могу да се нађу личне заменице у трећем лицу, показна заменица *то*, прилог *тако* и глагол *учинити/урадити* + *то/тако/исто*. У енглеском језику налазимо облике проформе и то такође у виду заменица за треће лице, прилога *so*, и помоћног глагола *do* + *it/so/the same*.

ЛИТЕРАТУРА

- Билбија, С. (1984). *Анафорички потенцијал неких лингвистичких средстава у савременом српскохрватском језику*. Изворни научни рад. Преузето са www.izj.unsa.ba/files/1984-13-2/3-snezanabilbija59-68PDF
- Crystal, D. (1997). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Foley M. & Hall D. (2003). *Advanced Learners' Grammar*, Harlow: Longman Group.
- Greenbaum S., Quirk R. (2009). *A Student's Grammar of the English Language*, Harlow: Longman Group.
- Greenbaum, S., Quirk, R., Leech, G., Svartvik, J. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Harlow: Longman Group.
- Halliday, M.A.K., Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.
- Кристал, Д. (1988). Енциклопедијски речник модерне лингвистике. Београд: Нолит.
- Орвел, Џорџ. (2004). 1984. Београд: Libretto.
- Извори са интернета:

SUMMARY

Both in speaking and writing, we try to avoid the repetition of words, phrases or clauses. There are several linguistic devices for abbreviating constructions and avoiding repetition in English and Serbian out of which, in this paper, we dealt with substitution and pro-forms. These two mechanisms are used to substitute for object, complements, predicate, adverbials, and even whole phrases and sentences. The most common pro-forms in these two languages are 3rd person pronouns, demonstrative pronouns, adverbs, and the construction do + it/so/the same. As it is illustrated on a selected examples, these two syntactic devices are used in both English and Serbian, but certain forms are not always the same in both languages.

ДУ ФУ КАО КРЕАТОР КОЛЕКТИВНЕ НЕСВЈЕСНЕ КИНЕСКЕ МИСЛИ О РАТУ

АПСТРАКТ

У овом раду ћемо представити кинеско поимање идеје о рату које је у доброј мјери произашло из писања пјесника касне Танг династије, Ду Фуа. Анализирајући кинеску идеју о рату која има дубоке коријене у философији Танг периода, осврнућемо се и на неколико његових пјесама које су, као најблиставији примјери кинеског писања о рату, неоспориво поставиле темеље данашње идеологије.

1. УВОД

Прије него што пређемо на детаљнију анализу Ду Фуових мисли и поезије, ваљало би рећи мало о савременој кинеској мисли о рату. Пјесник касне Танг династије а уједно и један од највећих кинеских писаца свих времена - Ду Фу, оставио је очигледан и неизбрисив траг у кинеској колективној подсвијести. Сви смо свјedoци Кине данашњице, гиганта који неријетко стоји по страни и избјегава сукобе по сваку цијену. Међутим, битно је знати да оваква стратегија данашњих лидера није само један ефемеран приступ који је производ њихових личних интереса, него су њени коријени много дубљи. Без обзира на данашњи пацифистички приступ који Кина упорно промовише, историја ове државе била је изузетно турбулентна.

* jelena.vujicic@ffuis.edu.ba

2. ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ ВРЕМЕНА У КОМ ЈЕ ПИСАО

2.1. Историја и догађаји који су довели до таквог стања у држави

Првенствено треба рећи нешто више о историјском контексту времена у ком је Ду Фу писао. Од самих почетака, ратови су Кину формирали, обликовали, растурали и спајали, те су такве промјене узроковане ратовима неминовно оставиле одређене трагове ако говоримо о менталитету људи Танг династије. Међутим, без обзира на претходне немире који заправо нису директно утицали на Кинезе тог доба, оно што је потресло успјешну и снажну Танг династију била је такозвана „Ан Лушан побуна“, побуна генерала Ан Лушана против тадашње владајуће породице, која је заправо започела разорање Кине тог периода, и уједно оставила траг у пјесмама Ду Фуа. Побуна, односно борба, против владајућег режима је трајала осам година, али су њене последице трајале много дуже. Ду Фу је, као изузетан патриота, те особа која је живјела и радила на царском двору, лично осјетио утицај разарајуће силе јаче него обичан народ тадашње Кине. Сматра се да је управо несрећа која га је задесила у њему пробудила писца какав никада не би постао да није проживио рат. Е.Ш. Чоу је једном приликом написала „Оно што је видио око себе – живот своје породице, комшија и странаца – оно што је чуо, чему се надао и чега се бојао због развоја разних кампања против власти – то су биле главне теме његове поезије“ (Чоу, 1995).

2.2. Разлози анти-ратног става у књижевности

Уопштено говорећи, кинески приступ рату у књижевности је био – бранићемо се, али нећемо први напасти. С обзиром да су писци свих династија у Кини били људи блиски цару, људи са двора, а они су у великој мјери креирали јавно мњење, овакав приступ је био донекле и очекиван. С обзиром на то, људи блиски цару, иако је можда било тренутака када би критиковали и показивали лична незадовољства када је владавина у питању, су ипак припадали владајућој групи. Они су, дакле, такође били на мети свих незадовољстава обичног пука или „издајница“ двора, па самим тим и побуна и ратова. Овакав офанзиван приступ, логично, потиче и одатле. Међутим, не треба заборавити да су писци династија живјели на двору и служили владару. Доћи на

двор, постати официр, био је подухват за који се припремало читав живот; положити „царске испите“, значило је извући не само своју породицу из сиромаштва, него често и читаво село. Овакав феномен, да учење заправо значи живот за учењака али и све око њега, није се поновио ни у једном народу свијета. Зато, припремање испита које је знало трајати и по неколико деценија, засигурно је мијењало менталитет тих људи који су касније мијењали менталитет других. Учећи, они не само да су увећавали своје знање, него су тим знањем извршили својеврсну катарзу; попели се на веће нивое свијести и духовности у односу на обичног човјека тога времена. Оваква транзиција, његована књигом и знањем, неминовно је довела до тога да формирају ставове о миру, љубави, љепоти природе и спокоја. Овако духован и посвећен знању био је и Ду Фу, који упркос огромним напорима ипак није положио царске испите из првих неколико пута, ипак је на крају завршио на двору а, напосљетку, постао најбољи међу најбољима.

3. ПОЕЗИЈА И РАТ

3.1. Приказ ратне ситуације као увод у емотивно стање

Након кратког историјског увода, прећи чемо на његову поезију, која је уједно била и огледало његове философије. Наиме, пјесме које је он писао су прожете разарањем, смрћу, тугом и сузама, јер су се, суштински, бавиле мрачним темама. У његовом писању нема агресивног, нападног приступа; он прича само о одбрани и несрећи. Док пише, као да кистом пред очима слика тамно тмурно небо и суву земљу која пуца под стопалима уморним од бјежања, лешеве и глад расуту свуда и по свему. Он нас уводи у стварно стање ствари, без уљепшавања, и прича о реалним ситуацијама које су га окруживале. Говори о људима који су у страху, земљи коју нико не култивише, кућама које су напуштене. Пјесме су пуне емотивног набоја – у пјесми „Ћианг село“, Ду Фу прича о томе како је, током немира у држави, неколико старијих људи из села дошло да га посјети, те му дају вино да га почасте - а вино је ријетко и лоше, па се, због таквог квалитета вина, старјешине извињавају. Он у тренутку схвата – ови људи, старци, који су дошли да га поздраве немају много, али и то мало што имају, какво је да је, дају њему. У пјесми, Ду Фу даје приказ стања својих емоција:

„请为父老歌	„Питам старјешине да ли им могу отпјевати пјесму
艰难愧深情	Времена су тешка, срамота ме мојих тужних
осјећања	
歌罢仰天叹	Док завршавам пјесму, гледам у небо и уздишем
四座泪纵横“	А око мене сви гласно плачу“

3.2. Жртва као централни елемент

Ду Фу бира да пише о несрећама рата представљајући их заједничким несрећама; он себе не издваја од других људи и своју личну патњу не представља као најбитнију. Напротив, у свакој од његових пјесама, он сликовито приказује туђе муке; у пјесми „Званичник у селу“ он приказује патњу мајке у жеку рата, која преклиње званичника да унука поштеди смрти; говори, сва у сузама, како има три сина – један није ту а двојица су већ погинула, те да су јој снаја и унук сами у кући. Моли га да њу одведе, док око њих сви бјеже да би се спасли, она клечи пред њим и плаче... Крај је неизвијестан – пјесму завршава тако што каже да још увијек чује њене јецаје, иако она више није ту. Драматичан приказ таквог очаја, који указује на жртву жене у рату, не оставља никога равнодушним. Он најчешће не уноси себе у причу као једног од ликова; радије бира да буде посматрач са стране, који на хартију пренесе оно виђено и доживљено. Таквим приступом, издвајањем себе, његова поезија је своди на приказ ситуације а не његових личних емоција. Управо због тога, он нас не води кроз свој лични доживљај (иако је иза објективног неминовно скривено и субјективно) и не намеће осјећање, него даје простор читаоцу да се фокусира на приказ те да лично осјети емоцију у пјесми. Он је имао изузетну способност за емпатију, и оваквим писањем буди саосјећање и код читалаца. Није онда тако тешко повући паралелу са данашњим Кинезима и њиховим начином размишљања – одрастајући уз његове пјесме, а које су махом ратне тематике, логично је да на рат неминовно гледају као на пропаст у којој су случајне жртве бројне. Такође, те жртве нису само цареви и официри, нити војници – читањем постаје јасно да

је жртва могао једнако лако бити и тај ко чита пјесму – обична особа, која се нашла на погрешном мјесту у погрешно вријеме.

У овој пјесми, као и већини његових пјесама, битно је да непријатељ нема лик, име, нити говори. Потпуно обезличење онога ко је тиранин такође оставља сав простор жртви да дође до изражаја. Централни ликови у његовим пјесмама ријетко су хероји и мушкарци који освајају; то су најчешће мајке, старци и старице и дјеца – тихе жртве сваког рата. И заиста, зар то није људски, оставити траг таквим жртвама? Онда када се ратови заврше, са обје стране памте се само они који су били снажни, храбри и велики у тим околностима. Међутим, Ду Фу је у својим пјесмама овјековјечио обичног човјека и његову борбу и губитке.

3.3. Индивидуализам као изненађење

У „Балади војничких кола“ он изражава мисао која је потпуно нетипична за многе народе свијета – да је боље добити кћерку него сина (изазван мишљу да је родитељска мука у случају рата много мања). Оваква мисао је у Кини од његових ријечи па до данас подсвјесно његована разним ситуацијама које су јој погодиле кроз историју и због којих је и сада присутна (данас Кинези, између осталог, прорачунато сматрају да је кћерка по природи брижнија од сина те да ће због тога и они бити збринути у старости; са финансијске стране гледано њој не морају да обезбиједи стан јер ће да се уда па им је тако трошак намијењен за потомство мањи, а и с обзиром да је жена у Кини неријетко доминантнија особа у браку, не боје се око тога да ли ће бити злоостављана или преварена).

Конкретан дио пјесме који експлицитно изражава мисао је сљедећи:

„信知生男恶

„Сада знамо да је лоше имати мушко дијете

反是生女好

Боље је рађати кћерке

生女犹得嫁比邻

Наше се кћерке и даље могу удати за комшије

生男埋没随百草 „

Синове само можемо сахранити и травом прекрити“

У том историјском контексту, када се од свих тражило херојство, жртва и жеља за заједништвом, ови стихови, који истовремено указују на бесмисао рата, су практично и потајно изневјерили колективистичку кинеску мисао. Погинути и дати жртву за колективни циљ мора да је ствар вриједна хвале; а људи чије је ријечи Ду Фу пренио – жртву да остану без највољенијих, ипак, на крају, дају због других. Без обзира на незадовољства обичног народа, битка која се водила била је производ неслагања других, битнијих људи које они подржавају или не подржавају, али у сваком случају, није само њихова лична борба. Овим стиховима он указује на лична људска осјећања која су, инстинктивно и тајно, људима увијек битнија од заједничке борбе. Прижељкивати другачије дијете, оно које не бисмо морали сахранити због бољег сутра и, на крају крајева, због других, одаје трачак индивидуализма. Читајући све што је уткано у његове стихове, цијела нација је наведена да размишља о неминовности која прожима сваки рат – мушко дијете има мање шансе да преживи.

3.4. Окончање рата као спас

Постоје многе пјесме које величају рат и мотивишу људе на борбу, међутим, Ду Фу нас пјесмама наводи само на то да схватимо бесмисао рата. Жеља за враћањем у стање прије рата је доминантна мисао скоро сваке његове пјесме, те је често знао и експлицитно изразити жељу за окончањем ратног стања. У његовим пјесмама осјетимо жељу за крајем, за нечим што ће завршити агонију свих који су уплетени. У пјесми „Док размишљам о браћи у ноћи окупаној мјесечином“ Ду Фу каже:

是故乡明	Мјесец вечерас сија као што је некада у мојој
отаџбини	

有弟皆分散	моја су браћа расута по земљи
-------	-------------------------------

无家问死生	нема куће у којој бих упитао да ли живи или
мртви су	

寄书长不达	а писма која шаљем се увијек
изгубе	

况乃未休兵	и даље, борбе не престају
-------	---------------------------

Као што се може видјети из наведених стихова, он апсолутно не показује жељу за мотивисањем других на борбу. Чак супротно од тога, говорећи о мјесецу он заправо даје приказ својих тужних, носталгичних осјећања и жала за пријашњим временима. Говорећи о својим пријатељима, он алудира на ванредну ситуацију која их окружује, о неизвијесности рата, о прекинутој и немогућој комуникацији са највољенијима. Дајући један овакав приказ, он не нуди примамљиву идеју хероизма кинеском народу; само исказује своју жељу – да се рат оконча.

3.5. Критика на феудалистички систем

Стално налазећи инспирацију у контрадикторном односу оног који искориштава и оног који бива искориштен, он често критикује феудално друштво. Његова чувена реченица „месо и вино труну иза црвених зидина, док се са друге стране зидина, на улицама, људи смрзавају до смрти“ ([朱门酒肉臭，路有冻死骨](#)) оставила је дубок траг у кинеској подсвијести. Критиковати феудализам, а у исто вријеме бити тако близу онима који владају, било је готово па незамисливо у том времену. Међутим, Ду Фу се није устручавао од било какве критике друштву, па тако ни критике тадашњег режима. Такође је битно знати да Ду Фу није био сиромашан прије него што је дошао на двор, његов отац и дјед су били генерали, што би значило да он лично није био угњетаван нити је имао проблема те врсте. Међутим, његова способност да се саосјећа са другима и да увиди апсурд све те ситуације, од њега је направила својеврсног хероја – са пером умјесто мача.

3.6. Брига за друге као основ писања

Његова могућност да сагледа сваки социјални проблем друштва у којем је живио дали су му могућност да реалистично представи ситуацију, али његова осјећајност и способност за емпатију су дефинитивно били елементи који су уобличио његову поезију. У његовим дјелима, брига за друге људе и љубав су основ свега – његов мотив али и непресушан извор идеја за писање. Његова „Летња пјесма“ у четири кратка стиха даје једноставан приказ жртве једне жене која воли, која се брине, која чека:

田蚕事已毕 Посао у пољу и са свиленим бубама је завршен

思妇犹苦身 Живот усамљене жене још увијек је горак

当暑理絺服 Спремила је одјећу за лјето

持寄与行人 Да је пошаље свом вољеном у даљини

3.7. Језик поезије Ду Фуа

Чак и из превода, нама је потпуно очигледно да Ду Фу у свом писању не експериментише много са језиком; језик у његовој поезији је чист, јасан и једноставан, што је допринијело томе да његова поезија постане тако популарна и читана и од стране обичних грађана. Овакав начин писања је само још један разлог зашто су га људи сматрали „једним од својих“. Подсјећања ради, Ду Фу је био изузетно учен, а имао је и развијен вокабулар, као и смисао за поезију и естетику. Да је хтио, могао је писати тако да се његова мисао сакрије и да буде препознатљива само онима који могу да се удубе и да размишљају на начин на који он то жели. Међутим, одрекавши се трикова, Ду Фу је директно и конкретно прелазио на ствар у свим својим пјесмама, отворено причајући о проблему.

4. ЗАКЉУЧАК

Након што сам навела неке од карактеристика поезије и писања Ду Фуа, ваљало би дати закључак па рећи нешто више о конкретном утицају на данашњу кинеску свијест.

Наиме, поезија касног Танга је изузетно битан дио кинеске књижевности. Кинези имају обичај и обавезу да од раног дјетињства уче пјесме напамет, не само како би памтили технике умијећа писања, него и да би учећи запамтили моралну поуку одређеног дјела. Ду Фу је одувјек важио за великана; његова књижевност је обавезан дио свачијег образовања. Описујући социјалну неправду, у пјесмама које изражавају протест против политике која се спроводила, он је приказивао мисли и жеље обичних грађана. Рат је приказивао као нешто што потпуно деструктивно дјелује на појединца,

његову околину и систем. Никада, у својим пјесмама, није навео ниједан добар разлог за рат или било какву предност ратовања. Одрастајући уз његову поезију и овакав став о рату; неминовно је било да ће временом да се усади један стандардни шаблон размишљања који постаје оно колективно несвјесно једне културе и нације, а што се, као такво, осликава и у књижевности. Ду Фу је на један природан и људски начин пришао обичном човјеку; једноставним језиком, описима природе и околине која им је позната, описима реалних, лако замисливих ситуација, прожетих тешким емоцијама, он је представио не толико мисао о рату – колико жељу за миром и спокојем. Упијајући његове ријечи, човјек просто не може а да се не замисли над прочитаним и да се не запита – куда ће нас ратови одвести и да ли је вриједно тога? Замислите, у складу с тим, Кину која стотинама година велича Ду Фуа као једног од најбољих писаца свих времена, који је кроз своје писање представио философију, сада већ стару преко 1000 година, а чије су вриједности универзалне и примјењиве и у данашњем свијету.

Кинези су прочитали своје неисказане мисли у његовим стиховима, и препознали своје несреће у његовим ријечима. Он је био, са једне стране, свједок пропадајуће Танг династије, а са друге, огледало ума обичног човјека – управо због тога, љубав према њему и његовим дјелима не јењава.

Он је, не само за Кинезе него и за многе друге азијатске народе, један примјер реалистичног и искреног погледа на свијет и сукобе у њему; те због тога, Кинези не само да бирају да вјерују у његове мисли, него да и живе у складу с њима.

ЛИТЕРАТУРА

Андрић Д.(1975), *Свет у капи росе*, Београд: Рад

Yu Dong, Zhong Fang, Lin Xiaoling, (2004), *Chinese Culture*, Beijing: Foreign Language Press

Cheng Tianquan (2013), *The Road of China*, Beijing: Zhongguo Renmin Daxue Press

Lin Tianyang (2007), *Chan Zong Wen Hua Daxue Jianggao*, Beijing: Zhongguo Renmin Daxue Press

SUMMARY

In this paper we will present the Chinese concept of the idea of war that came from the writing of the late Tang dynasty, especially the poet Du Fu. Analyzing the Chinese idea of a

war that has deep roots in the philosophy of the Tang period, we will look back on several of his poems, which are the most common examples of Chinese writing about war, have uncontestedly laid the foundations of today's ideology.

МОТИВИ У ПОЕЗИЈИ ЛИ БАЈА

АПСТРАКТ

„Ако не учимо поезију, нећемо имати ријечи“ – изрека је најпознатијег кинеског филозофа и учитеља, Конфуција. Говори о важности поезије и њеној улози у животу сваког човјека. Поезија дјелује на човјекова осјећања, његову машту, али и читаву свијест, стога је њен значај изузетно велики.

Када говоримо о кинеској поезији, она спада у једну од најстаријих на свијету, поред индијске и хебрејске. Свој процват доживјела је у периоду династије Танг, а то је период који обухвата 7., 8. и 9. стољеће наше ере. Три стољећа постојања империје Танг изузетно су обогатила кинеску поезију, тако да су танг ши (ши- стихови) све до данас остали најомиљеније штиво милиона Кинеза.

КРАТКА БИОГРАФИЈА ПЈЕСНИКА

Године 702. родио се Ли Бај, или како га неки називају Ли Тај Пе, најславнији, и без сумње, најбољи кинески пјесник. Милан Николић у *Класичној кинеској поезији* на специфичан начин описује пјесника. Ли Бај, кога књижевни критичари због његове непоправљиве слабости према вину још називају и Небеским изгнаником, свакако је један од највећих мајстора стиха свих времена, не само у кинеској, већ и у свјетској поезији. Као човјек посједовао је изузетан темперамент и моћну индивидуалност, гајио је и у својим стиховима снажно испољавао неустрашиву жудњу за животом, за гажењем и превазилажењем граница свих могућих етикеција и конвенционалности.

Био је велики син кинеског народа и један од најнапреднијих људи свога времена, вјечито немиран, бунтован и незадовољан. Иако је живио у епохи велике моћи своје домовине, сањао је о слободи и о неограниченим могућностима стваралаштва. Овај пјесник неисцрпне маште и дубоке осјећајности означава читаву једну епоху, а и слједећих неколико стољећа имаће огромног утицаја на развој кинеске поезије. (Николић, 1972, стр. 16) Ли Бај, човјек немирног духа, слободњачке и бунтовне нарави,

* tiki_992@hotmail.rs

путник који тражи пустоловине, пјесник који плаче гледајући у мјесец и човјек кога су често налазили изјутра пијана на цести умро је 762. али његове пјесме живе и данас и представљају врхунац кинеске, али и свјетске поезије.

Мотиви у поезији

Ли Бај је гајио, и у својим стиховима снажно испољавао неустрашиву жудњу за животом, за гажењем и превазилажењем граница свих могућих етикеција и конвенционалности. Својом романтичном хиперболом, условношћу, па чак и фантастичношћу, не само да није нарушавао него је још више истицао хармоничност и суштину своје поетске мисли и свог погледа на свијет.

Један од најчешћих мотива у Ли Бајовим пјесмама је мотив вина. Примјере налазимо у наредне двије пјесме:

Лака пјесма

Од ебановине је чамац мој!
Од грохотуше је моја фрула,
а њене мале јамице
прстеном златним обрубљене.

Вино! Као сок од биљке,
који чисти моје свилено одјело,
вино тако мрље чисти,
што се црне на мом срцу.

Врч златан, златна вина пун,
на ријеци чамац, црн и витак,
и склоност жена – и мени се чини,
да ја сам сретан као бог!

Упућено пјеснику ТУ ФУ

На концу конца, друже мој,
зашто сам овђе прикован?

Не радим ништа, погибам,
а нитко да ми помогне.

Без друга и обитељи
ту чамим, као никада.

Борови шкрипе од зиме
и дању и ноћу.

Пијем блиставо вино,
но пиј га цио дан,
не може да те опије,
слабо је, друже мој.

Срце је пуно туге
и као ријека Вен
незадрживо стреми
доље, к теби, на југ.

Као што можемо примјетити, Ли Бај у својим пјесмама често говори о вину. Вино је на неки начин лијек за његову душу. Оно му даје утјеху, оно му, као што и сам каже “чисти мрље на срцу”. Вино је играло велику улогу у његовом животу уопште, јер је познато да је био овисник, а то се, како можемо примјетити одразило и на његово стваралаштво. Његов савременик, пријатељ и још један велики пјесник, Ду Фу, описује га овим ријечима: „Он спава на улици када је пијан. Игнорише цареве позиве и назива себе бесмртном пијаницом.“ Међутим, у исто вријеме живот Ли Баја је пун контрадикторности и патњи. Постоји велики јаз између идеала и стварности. Ли Бај није могао да оствари своје снове, тако да му једино преостаје да пије и у вину

пронађе пролазно задовољство, утјеху и бијег од стварности. Бартон Вотсон, амерички учењак и преводилац јапанске и кинеске књижевности у својим радовима говори да" су скоро сви кинески пјесници прослављали радости вина, али нико тако неуморно и са таквом дозом истинског убјеђења као Ли Бај“.

Још неки од мотива који се често срећу у пјесмама Ли Баја јесу мотиви мјесеца и носталгије.

ПИЈЕМ САМ НА МЈЕСЕЧИНИ

Сред цвијећа пехар, вина пун,
пијем сам - никог да га подијелимо.
Чашу дижем, блистави мјесец позивам,
с мојом сјеном нас је троје.

Мјесец, премда не пије и не разумије,
а сјена глупо слиједи моје пете,
будимо пријатељи, бар за један трен,
весели и безбрижни, док прољеће траје.

Ја пјевам, мјесец се клати,
ја плешем, сјена се изврће.
Док сам будан, славимо заједно,
кад се опијем, ми се раздвајамо.

Вјечно везани, нисмо увијек блиски,
до новог сусрета, облацима с друге стране.

НОЋУ

Пред постељом јасна мјесечина,
је ли то иње земљу прекрило?

Дижем главу, гледам јасни мјесец,
спуштам главу, у срцу ми завичај.

Друга пјесма једна је од најпопуларнијих и најчитанијих у Кини. Зашто је мотив мјесеца тако чест у Ли Бајовим пјесмама и шта он симболише? Мјесец заправо одражава Ли Бајову носталгију за завичајем, његову тугу и усамљеност. Да бисмо разумјели зашто мјесец изазива носталгију за завичајем, морамо прије свега схватити симболику мјесеца у кинеској култури. Пун мјесец представља савршен круг, а овај савршен пун мјесец означава окупљање, породично окупљање. Облик пуног мјесеца указује на то да су сви чланови породице код куће и да нико није одсутан. Када Ли Бај гледа у мјесец, он мисли на своју породицу која је хиљадама километара удаљена од њега. Већину свог живота Ли Бај је провео далеко од куће. Већ са седамнаест година напустио је добростојећу породицу и настанио се у планини Миншанг (провинција Сечуанг). Претпоставља се да је породични дом напустио због несвакидашње опсесије природом (која је, уосталом, оставила печат на цио његов живот и рад. Ово бјекство у окриље природе учиниће да пејзажна лирика заузме врло значајно место у његовој поезији. С обзиром на то да га је скитничење привлачило више од мирног породичног живота и да је већину живота провео дружећи се с пјесницима и скитницама, упознавајући из непосредне близине живот народа, његову злу судбину, страдања и наде, сасвим је природно и логично да су његове пјесме у великој мјери прожете носталгијом за родним крајем и породицом.

Чести мотиви Ли Бајових пјесама су, поред већ наведених, и мотиви природе, најчешће планина, ријека... Сваки од ових мотива прожет је дозом дјетиње маште и разиграности. Поједини књижевни критичари ово повезују са Ли Бајовом фасцинираношћу таоизмом, те таоистичким пустињацима, који практикују алхемију и строгоћу у планинама како би постали *xian* или бесмртна бића. У његовим дјелима постоји снажан елемент таоизма, како у осјећањима која она изражавају тако и у њиховом спонтаном тону. Многе пјесме баве се планинама, са честим описима успона који у пјесми прелазе у путовања маште, стварних планинских пејзажа који прелазе у визије природних божанстава, бесмртника и „дама од жада“, из Таоистичких предања.

ЗАКЉУЧАК

Овим радом настојали смо да пронађемо, издвојимо и емпиријски објаснимо најчешће мотиве који прожимају и дају својеврстан печат Ли Бајовој поезији и чине га препознатљивим и јединственим у кинеској, али и свјетској поезији. Проучавањем његове поезије настојали смо да препознамо шта је то што представља непресушни извор инспирације овог великог кинеског пјесника, те да пронађемо и објаснимо повезаност најчешћих мотива његове поезије и живота самог пјесника. Методолошким истраживањем дошли смо до закључка да су доминантни мотиви његовог стваралачког опуса мотиви вина, мјесеца, носталгије и њих смо детаљније и обрадили у овом раду.

ЛИТЕРАТУРА

Николић, М. (1972). *Кинеска класична поезија*. Крагујевац: Светлост.

Watson, B. (1971). *Chinese Lyricism: Shih Poetry from the Second to the Twelfth Century*. New York: Columbia University Press.

Edkins, J. (1888). *Li Tai-po as a Poet*. The China Review.

Shǐ, C. (1990). *Indexes of Complete Tang Poems*. Shanghai Guji, Shanghai.

http://www.poemhunter.com/i/ebooks/pdf/li_bai_2012_8.pdf

SUMMARY

“If we do not learn poetry, we would not have words” – is the thought of the most famous Chinese philosopher and teacher, Confucius. He speaks about the importance of poetry and its prominent role in life of every man. Poetry affects human feelings, his/her imagination, and even on consciousness in general.

СИМБОЛИКА БОЈА У НАРОДНОЈ СРПСКОЈ ПОЕЗИЈИ И КЛАСИЧНОЈ КИНЕСКОЈ ПОЕЗИЈИ

АПСТРАКТ

У овом раду детаљно ћемо расправљати о симболици боја у народној српској поезији у поређењу са симболиком боја у класичној кинеској поезији, при чему смо се сусрели са многим разликама, али и сличностима. Фокус истраживања јесте на најутицајнијим и најзначајнијим пјесмама које су оставиле трага у књижевном стваралаштву обију култура. Веома је важан и кратак осврт на културолошку подлогу значаја боја и онога што оне представљају у књижевности и традицији уопште. Због специфичности кинеских карактера, који носе вишеструка значења, ова тема поређења важних елемената поезије у оба језика од изузетне је важности свим синолозима који желе да дубље разумију комплексност размишљања класичних кинеских пјесника. Значење и естетика детаља на ком се примјењује боја зависна је од мјеста и функције боје, те шта она жели да дочара у пјесми; због тога ћемо користити неке од стихова народне српске и класичне кинеске поезије који вјеродостојно приказују начин употребе и значај боја у пјесничком изражавању. Покушаћемо да утврдимо колико је поезија ових двају језика повезана кроз употребу боја на фигуративан и метафорички, као и реалистичан начин. Користећи неке од најпознатијих стихова класичних кинеских пјесника, дошли смо до невјероватних резултата о начину употребе боја и њиховој симболици, те колико се оне разликују од западног начина размишљања. У поређењу са народном поезијом српскога језика, придају посебан културолошки и лингвистички значај овоме раду.

* doroteja_klacar@hotmail.com

1. УВОД

Аналитичко посматрање језиком посредоване визуелности постаје додатно сложено ако се она проучава на примјерима књижевних текстова и природи њиховог приказивања свијета. Јављање боја најчешће је условљено сликовним, појмовним и емотивним приказивањем односно реалним, дословним и фигуративним дискурсом.

Боје се у језику употребљавају и на фигуративан начин, најчешће у антитезама, синегдохама, метонимијама и метафорама. Уколико у метафоричком исказу желимо да уочимо семантичке трансформације боје, неопходно је уочити њен положај, јер боја је као дио оквира метафоричког исказа употријебљена у своме конвенционалном значењу. Боја посједује моћ да прикаже елементе поезије и прозе на јединствен начин и дубоко их уреже у свијест онога који чита то дјело. Често се расправља о универзалности боја, те да ли постоје примјери да једна боја има различито значење у различитим културама, па чак и у различитим сегментима исте културе. Фигуративна употреба боја повезана је са развојем језика и у њему одраженим облицима спознаје свијета и владања њиме кроз митско, магијско, логичко и естетско мишљење. Уколико се осврнемо на културне аспекте, те симболику боја у свакодневним сегментима културног живота многих западних цивилизација, можемо примјетити да бијела боја има својства свјетлости. То је боја чистоте, невиности, недодирљивости. Црна развија метафорична значења углавном везана за мрак – она придаје својства ништавила, безнадежности, смрти, боју казне, злих гласова и слутњи, али и тајности. Зелена је боја бујања, наде, вјечног живота, благостања, али и незрелости. Црвена шири своје метафоричке вриједности из силине ватре као силине очишћења, страсти. Занимљиво је споменути да се, када говоримо о бојама, њихова јасна магијска функција показује у невербалним облицима – у магијским радњама са обојеним предметима, бојењу одјеће у одређене боје, те вербалним формама – заклетвама, клетвама у којима се непосредно исказује магијски садржај. Такве појаве су утицале и оставиле трага и на књижевности, без обзира о којој се култури радило.

Ако говоримо о Кини, једној од најстаријих држава које су икада постојале, можемо уочити знатне разлике у симболици боја, које играју важну улогу у свакодневном животу Кинеза, као и њиховој традицији. Боје у кинеској култури имају другачију перцепцију посматрања. Различите комбинације и преплитања са другим бојама добијају потпуно нова значења и особине. Ипак, још од античког периода Кине

можемо издвојити неке од најважнијих боја и тумачити њихову симболику. Црна боја (黑, хеи) у кинеској култури знатно се разликује од црне боје у западним културама. Мијешајући се са плавом бојом и карактером (ћинг, 青, који изворно има значење зјенице ока), одувијек је имала више позитивну, него негативну конотацију. Везивала се за боју младића који би настављали своју лозу новим потомцима, за дубину мисли, моћ, стабилност, знање. Била је симбол воде у античкој култури Кине.

Бијела боја такође се разликује од симболике коју носи у западној култури: (白, баи) у античкој Кини представљала је смрт, жал за изгубљеним, асоцирала је на бијело лице преминулог човјека, несрећу и тугу. На сахранама се носила бијела боја, како би исказали тугу за покојником. Симболика ове боје годинама се мијењала, тако да у неким записима можемо наћи да бијела представља чистоту и невиност. Црвена боја (红, хонг) најважнија је боја кинеске културе. Симбол је среће, радости, окупљене породице, младости, љепоте, здравља, живота. Цареви би у древна времена у црвеној боји остављали важне коментаре и печате на државним списима. Традиционална кинеска вјенчања, као и вјенчаница и одијело за младенце, обавезно носе конотацију црвене боје. Жута боја (黄, хуанг) изузетно је важна у скоро свим династијским периодима Кине. У античко доба ова је боја била дозвољена само царевима и појединим високим чиновницима. Царске одоре и царски кровови били би обојени у жуто да их истакну и издвоје од осталих људи и радника. Тако и данас ова боја представља симбол царства, владања и често се повезује и преплиће са златном бојом. Зелена боја (绿, лу) у кинеској традицији најсличнија је симболици зелене боје у западној култури јер представља боју почетка, прољећа, рађања и природе. Често се преплиће са плавом, па је плава боја као засебна изостављена из главних боја у кинеској култури.

Под утицајем западних земаља и њихове културе неке од боја су мијењале своју симболику и значења, због чега се у овом раду осврћемо на симболику боја у класичној поезији, која вјеродостојно приказује размишљања тадашњих великих мајстора умјетности и поезије, те изворна значења појединих боја.

Важно је споменути да су у народној српској поезији најчешће кориштене боје бијела, црна и зелена, док су у кинеској поезији, осим тих боја, изражене и жута и црвена. Истраживање визуелности народне поезије, као поезије испјеване поетиком

истовјетности, као и истраживање визуелности кинеске поезије, указује на тип употребе боја карактеристичан за усмено преношење традиције. Међусобно условљавање вербалног и визуелног слоја произлази из изузетно јаке везе визуелних елемената и објеката, као и процеса изградње у поетички фиксираном систему. У наредним сегментима овога рада бавићемо се поређењем и дубљим значењем неких од најзначајнијих и најучесталијих боја кинеске и српске поезије, те утврдити битне сличности и разлике, као и повезнице ових двију култура.

2. ОПШТА СИМБОЛИКА И УПОТРЕБА БОЈА У НАРОДНОЈ СРПСКОЈ И КЛАСИЧНОЈ КИНЕСКОЈ ПОЕЗИЈИ

У српској поезији боје су фиксирани и непромјенљиве, њихов избор је редукован и селективан. Боја се у усменој поезији најчешће употребљава атрибутски, у двочланим синтагмама, устаљени епитет – именица: бијело лице, чарне очи, сиња кукавица итд. Постоје случајеви када пјесник може да бира између двију боја или једне, као и да их уопште не користи при описивању одређених детаља. Бирање између двију боја најчешће је у случају објеката који могу имати различите боје. У кинеској поезији боје су строго фиксирани и јасно се зна када се смије искористити одређена боја и на који начин ће дочарати слику. Значење и естетика детаља на коме се примјењује боја зависни су од њеног мјеста и функције, те шта њој жели да се дочара у пјесми. У оквиру стиха у нашој народној поезији најчешће се јавља једна боја, док је појава двију изузетно ријетка. Епитети са двјема бојама најчешће одређују нијансу (сиње-зелен соко). Овакву појаву можемо наћи и у кинеској поезији, али никада изражену двјема ријечима, тј. са два карактера, него искључиво једним. Већ смо поменули такав случај са карактером (ћинг, 靑), који у себи носи значење чак трију боја: црне, плаве и плаво-зелене, те користећи овај карактер у складу са контекстом можемо закључити о којој је боји ријеч.

Појављивање боја у народној поезији има бројне аспекте, те није лако изабрати приступ који би на свеобухватан начин омогућио њихово разматрање. Боје се могу енциклопедијски сврстати ради уочавања њихових функција у оквиру стиха, мотива и др. Могуће је у први план поставити мотивско-тематски принцип или принцип формулативног појављивања боја са становишта жанровских специфичности или

локално-регионалних особености пјесама. Један обухватнији рад свакако би морао да уважи и историјско истраживање свих споменутих проблема на примјерима од најстаријих записа до данас. Употреба боја због одсуства нијанси и формулативне везаности за ријечи – објекте не садржи у народној поезији пуну информативност. Приликом рецепције усменог пјесништва, традицијом фиксирана веза ликова и ствари за одређену боју чини да је њена визуелна вриједност смањена у односу на текстове у којима појављивање боје проистиче из намјере аутора да предмете прикаже управо колористички. Семантичка информативност једне боје, међутим, не значи истовремено и по правилу и њену једнаку естетску вриједност. Наиме, иста веза једне боје и објекта, чак и у формулативним поетикама, може имати мању или већу естетску вриједност у различитим контекстима. У кинеском језику то се одражава на начин да се једна боја, у зависности од објекта или појаве, као и контекста, повремено веже за њега (најчешће приликом описивања природе), док у неким случајевима постоји потпуна слобода тумачења и избора боја. Све ово у складу је са кинеским карактерима, који су вишезначни и много пута двосмислени, те једино уз адекватан контекст дају одговарајући ефекат.

Боје као миметички атрибути у склопу описа дјевојака и јунака различито се појављују у мушком свијету коња и љутих противника и свијету лирских пјесама. Ова разлика показује се у различитим детаљима естетског идеала у различитим жанровима. Боје које се у опису везују уз дијелове људског тијела су исте, али се у лирици и епици појављују у различитој мјери, друкчије колористички наглашене. Епски јунак приказан је прије у својој силовитости, у богатом одијелу, а тек понеки детаљ упућује на његову мушкост – бркови, боре, изглед лица. Опис дјевојке, иако у лирици много сведенији и мање везан за одјећу, даје више стварних елемената узорног изгледа дјевојачке љепоте. Језгро тога описа формира се путем два пара особина, од којих се један односи на стас (танка и висока), а други на боју њенога тена (бијела и румена). У кинеској култури жене су увијек биле скривене од ока јавности, од мушкараца, њихова је коса била повијена, тијело покривено и закопчано до врата. Оно што се највише цијенило јесте образовање, породица из које долази, њен начин говора, покрети тијела. Уз овакве културолошке норме, и језик и метафоре пјесама били су другачији. Да би се описала женска љепота, није се користило много боја. У кинеској класичној поезији често је кориштена алузија, па се одређеним бојама алудирало на смрт, живот, крај, почетак, љубав, док је у нашој народној поезији доста пјесама посвећено само изгледу

дјевојачког тијела. Ако постоје три елемента у опису дјевојке или се описују три дјевојке, онда се боји тена и стасу додаје опис очију или косе:

„Једна беше танка и висока,

Друга беше бела и румена

Трећа беше мома црноока.“

У пјесмама у којима се боја налази у језгру лирске ситуације као елеменат који одређује односе између јунака или представља подстицај развијању лирске радње, њена визуелна и значењска вриједност постаје битна. Бојом се истиче неко неуобичајено стање лика или његово натприродно поријекло, што се показује означавањем бијеле боје – блиједом. Дјевојка је ублиједјела што је *помрсила три повесма свиле*. Њено је блиједо лице баладични наговјештај трагичног краја који се приближава. Овдје имамо велику сличност са кинеском поезијом, за коју бијела боја лица увијек има само један исход – смрт.

Опис дјевојака и жена у романсама је слободнији, па је и опис пути чешћи. У лирици се дјевојке љубе *у румено лице* и *у бијеле дојке* (Вук С. Карацић, *Српске народне пјесме*, Београд, 1988). У епском пјевању приказују се односи људи у једној ратничко – херојској култури, што се одражава и у формулама које описују љубљење ликова: побратими, главари, брат и сестра, хајдуци цјеливају се *у бијело лице*, док се дјевојке и жене љубе *у очи чарне* – бијело лице жене недодирљиво је чак и за њеног мужа. Љубљењем се не исказује љубав, него поштовање – жена љуби мужа *у бијелу руку*.

Риједак случај љубљења дјевојке у бијело лице у пјесми "Марко Краљевић и Арапин" има потпуно другачије значење – Арапин, дјелимично историзован тип насилника који намеће данак дјевојкама: *А ноћи јој б'јело лице љуби* (Вук С. Карацић, *Српске народне пјесме*, Београд, 1988, 143.), заправо приморава дјевојку на обљубу. У кинеској класичној поезији не можемо наићи на такве примјере описа било каквог интимног односа између жене и мушкарца, па чак ни невиног пољупца. Обраћање жени на било какав интимнији начин од разговора било би изузетно непристојно, што се може закључити из многобројних стихова класичне поезије који описују сцене двоје младих који се воле, али само на даљину:

„我住长江头,
君住长江尾。
日日思君不见君,
共饮长江水。“^{††}

„Ти живиш на оној страни ријеке, а ја на овој.

Ноћима о теби сањам, а тако си далеко.

Ријека пролази и мирно је гледам, али како доћи до тебе не знам.

Ипак са истог мјеста пићемо ми, и вјечно бити повезани.“^{§§}

Кроз ову пјесму Лија Ција^{***} можемо осјетити даљину на којој се налазе, што никада није дозвољавало пјеснику да користи боје и слике и описује љепоту жене, већ је замишљао кроз своја осјећања и бол.

Важно је поменути сам карактер за боју у доба античке Кине који је означавао искључиво „боју лица“, док у данашње вријеме тај карактер има значење „боје“ у свим облицима. Буквално значење карактера 颜色 (Yánsè) преводило се и као „енергија“ која се налази између људских обрва и носи значење расположења попут срама, жаљења, радости или бриге. Тек након периода Танг династије, карактер 颜色 (Yánsè) добија уопштено значење боје и почиње имати важну улогу у поезији и исказивању емоција, као и метафоричком приказивању. Прије појављивања свиле, боје су биле строго земљане и нису будиле никаква осјећања у људима, што се промијенило појавом свиле и живих боја у којима се она израђивала. Зато и данас многе боје носе радикал^{†††} (丝 Sī), који означава свилу. Појавом јарких боја и нијанси пјесници су све више почињали укључивати боје како би исказали емоцију. Због тога се овакви примјери највише везују за класичну кинеску поезију јер се помоћу боја на суптилнији начин могло

^{††} GEMS OF CLASSICAL CHINESE POETRY, ZHONGHUA BOOK COMPANY, Beijing, 2006. Lizhiyi 《卜算子》, 152.

^{§§} *Сви преводи стихова са кинеског језика у овом раду су ауторски.

^{***} Li Zhiyi (李之仪) 1048 – 1117, пјесник Сонг династије, познат по своме слободном стилу.

^{†††} Радикали (коријен) јесу материјал од којег се граде кинески знакови. Будући да се кинески знакови већином састоје од дијела који назначује њихово значење (семантички) и дијела који назначује њихов изговор (фонолошки), познавање радикала помаже нам да одредимо значење и изговор знакова.

исказати много тога што би у обичном језику или било забрањено или би звучало неприкладно поетичном облику изражавања. Боје не само да су играле важну улогу у књижевности, поезији, умјетности него и у свакодневном животу. Људи би намјештај, храну, возила и скоро све важне предмете у своме животу бирали на основу боја које би носиле различита значења и „енергију“. У том периоду чак би и годишња доба носила називе појединих боја, па би при описивању природе употребом само једне боје било јасно о ком се годишњем добу ради. То можемо видјети на примјеру једног стиха пјесме познатог пјесника Бај Ђуја⁺⁺⁺: „黑潭龙“ („Црни змај дубоког базена“) који описује ријеку као црну, што представља не само њену дубину него и то да је у периоду зиме. У другом стиху спомиње „црног змаја“, алудирајући на надлазећи дух зиме:

„黑潭水深黑如墨,

传有神龙人不识“^{\$\$\$}

„Мастилом обојена дубина ријеке,

Доноси нам црне змајеве неке“

Због претходно наведених чињеница, изузетно је важно нагласити да ћемо овај рад представити поређењем трију боја које су се кроз истраживање показале као најзаступљеније и најзначајније, како у српској народној, тако и у кинеској класичној поезији, а то су: црна, бијела и зелена.

3. БИЈЕЛА И ЦРНА БОЈА

У кинеској култури изузетно важну улогу играју јин и јанг^{****} као јединство супротности, бијела и црна, па зато према кинеској традицији у пет основних боја

⁺⁺⁺ Бај Ђуји (кин. 白居易, *Bái Jūyì*; 772 – 846) био је кинески пјесник из династије Танг. Пјесме му нису уобичајено радосне и тематски су везане за његову одговорност као поглавара неколико мањих покрајина. Бај Ђуји познат је и у Јапану, и то као Хаку Ракутен.

^{\$\$\$} *GEMS OF CLASSICAL CHINESE POETRY*, ZHONGHUA BOOK COMPANY, Beijing, 2006. Baijuyi 《黑潭龙》, 25.

^{****} Према кинеским вјеровањима, *Јин* и *Јанг* јесте филозофија јединства супротности – двије супротне енергије међусобно утичу једна на другу у склопу сваке постојеће цјелине. „Јин“ је црно, а „Јанг“ је

спадају црна, бијела, црвена, жута и зелена. Оне се у кинеској књижевности одражавају на различите начине, али посебно у поезији. Својим дубоким значењима допуштају пјеснику да се поиграва с њима без икаквих граница, што ствара један посебан умјетнички стил. Кроз карактере за боје могли су да изражавају своје емоције, ставове, да осликавају природу, људе, промјене, па чак и да преносе своје тајне поруке. Изузетно је важно споменути филозофију Јин и Јанг јер се у кинеској култури изузетно често јавља контраст између више аспеката, и он утиче на било који вид умјетности као нешто лијепо и упечатљиво.

Бијела је најустаљенија боја српске народне поезије – описујући љепоту младог лица, чистог снијега, невиности, као и каменом исклесаних грађевина. Тако у стиховима народне поезије често имамо редање исте боје; у таквим случајевима постоји жеља пјесника да истакне и нагласи бијелу боју. Овакав примјер кориштења боја не постоји у кинеској поезији јер се нагомилавање таквих ријечи не сматра стилски правилним.

„Оде здраво бијелу Мостару
Када дође двору бијеломе,
Узе Анђу за бијелу руку,
Те је води у бијелу цркву.“^{††††}

Један веома чест начин истицања бијеле боје сусреће се у словенској антитези. У словенским антитезама у којима се кроз питања, негативне одговоре и одгонетку набрајају објекти бијеле боје често је изражено естетско слагање ствари које се пореде. Такав примјер можемо видјети у стиховима „Хасанагинице“^{††††}:

„Што се бијели у гори зеленој,
Ал' су снијези, ал' су лабудови?
Да су снијези, већ би окопнули,
Лабудови већ би полетјели;
Нит су снијези, нит су лабудови,
Него шатор аге Хасан-аге.“

бијело и они проузрокују све што се догађа и не постоје једно без другог. То су принцип мушкарца и жене, свјетла и таме, добра и зла, топлоте и хладноће, умјерености и претјеривања.

^{††††} Народна епска пјесма „Синовица попа Милутина“

^{††††} Хасанагиница је српска народна балада која је настала између 1646. и 1649. у Имотској Крајини и преносила се с кољена на кољено, постојећи тако у усменом облику док је 1774. године није записао италијански путописац и етнограф Алберто Фортис, називајући је „морлачка балада“.

У словенским антитезама срећу се и биљке (кита смиља, босиље, ковиље), животиње (лабуд, овце), морска пјена, иње, магла, облаци, снијег. Словенска антитеза је карактеристична по јединственим призорима у којима се стварају међусобно кореспондентне слике које се стапају у бијело, дајући посебан ефекат – овчарски амбијент, иње, хладна и магловита јутра.

Бијела је скоро незаобилазна као боја женских руку, које се најчешће јављају у форми која приказује јунака који отима туђу вјереницу или ставља заробљену вилу на коња иза себе – уз глаголе *ухвати је, дохвати је* увијек се користи приједлог *за бијелу руку*. Бијела се веже и за боју лица, посебно у сликама које описују плач: „рони сузе низ бијело лице“, описујући љепоту тога лица, што у кинеској поезији није могуће јер бијело лице обично даје слику болести или већ преминуле особе.

Централни простор народне поезије – дом – такође је обиљежен бијелом бојом. „Бијела кула“ је у највећем броју случајева мјесто са кога се креће и мјесто на коме се завршава радња. У кинеској култури никада се не можемо сусрести са кулама или палатама које су бијеле боје, тако ни језик поезије никада не садржи бијелу боју како би описао грађевине ни дом. За такве призоре увијек се користе жута, црвена или златна боја. Бијела у кинеској поезији често представља нешто ново и непознато, чисто или, чак, прозирно и нејасно оку човјека, па тако имамо стихове познатог пјесника Лија Баја^{§§§§}, који је у својој пјесми дочарао један детаљ зимског дана:

„地白风色赛, 雪花大入手“^{*****}

„Прозирни вјетар у свом заносу, пахуље сњежне носи у игру“

Посебно је занимљиво што се за бијело користи карактер (白, баи), али, заправо, употребљавајући га с карактером вјетра (风, фенг), он добија значење прозирног. Оваква појава често се дешава у кинеском језику јер поједини карактери имају већи број значења, која се различито испољавају у додиру са одређеним контекстом. Оваква језичка игра изузетно је занимљива за стварање поезије.

^{§§§§} Ли Бај 李白(701 – 762), пјесник Танг династије, сматра се највећим кинеским пјесником и често је називан „бесмртним песником“ или „божанским песником“ – шисјен (кин. 诗仙, пин. Shīxiān).

^{*****} THE GOLDEN TREASURY OF THE BEST CHINESE CLASSICAL POEMS, Zhonghua Book Company, Beijing 2010; Libai 170 – 202.

Стил кинеске класичне поезије често обилује сликама које су потпуно контрастне, што придаје значај динамици језика. Контрастне слике су честе у кинеској поезији и укључују бијелу у контрасту са неком другом бојом, дочаравајући два импозантна призора. Овакви стихови карактеристични су за познатог пјесника Танг династије Ванга Веја⁺⁺⁺⁺:

„日落江湖白, 潮来天地青“⁺⁺⁺⁺

„Како сунце одлази у таму, тако ријеке и језера попримају сјај“

Овдје се на крају првог стиха налази карактер за бијело (白, баи), који може истовремено значити и нешто сјајно и блиставо, тешко за гледање, алудирајући на излазак мјесеца, који ноћу обасјава ријеке и језера. На крају другог стиха имамо карактер (ћинг, 青), који има значење црне, плаве и зелене боје, која у поезији често представља мистичност и тајновитост неког мјеста, али и тамну боју попут тинте, без било какве негативне конотације. Још један овакав примјер можемо видјети код познатог пјесника Лија Баја у једној од његових најпознатијих пјесама “送友人“ („Испраћај пријатеља“):

„青山横北郭, 白水绕东城“^{§§§§}

„Зелено-плаве планине грле сјеверни зид, док прозирна ријека окружује источни зид“

У овим стиховима такође се користе карактери за бијело (白, баи), гдје у овом примјеру имамо значење „прозирне воде“, и карактер (ћинг, 青), који има значење црне, плаве и зелене боје, али гдје се увијек у комбинацији са карактером за планину (山, шан) преводи као зелено-плава боја. Масивност планина, високо постављених међу бијеле магловите облаке у предјелима Кине, тјерала је пјеснике класичне поезије да замишљају величанственост тих планина кроз зелену и плаву боју. Преносећи то у своја дјела, створили су фразу *зелено-плаве* боје, која се налази у само једном карактеру

⁺⁺⁺⁺ Ванг Веј 王维(699 – 759), пјесник, калиграф и сликар Танг династије. Његових 29 пјесама укључено је у изузетно цијењену антологију „300 пјесама Танг династије“.

⁺⁺⁺⁺ THE GOLDEN TREASURY OF THE BEST CHINESE CLASSICAL POEMS, Zhonghua Book Company, Beijing 2010; Wang Wei 166 – 168.

^{§§§§} THE GOLDEN TREASURY OF THE BEST CHINESE CLASSICAL POEMS, Zhonghua Book Company, Beijing 2010; Libai 170 – 202.

(ћинг, 靑), и даље носећи у себи скривену мистичност овог карактера и тајновитост описаних планина, које остају недокучиве далеко у облацима.

Из већ написаног видимо да се у кинеској класичној поезији бијела боја ријетко користи да би стварно описала нешто што је у природи бијело. Увијек се употребљава да би метафорички дочарала значење, а ријетко да би реалистично приказала неки објекат онаквим какав јесте. У српској народној поезији имамо и пренесена значења, попут обреда или алудирања на невиност, али се често користи и да појача и уљепша слику онога што заиста јесте бијеле боје – попут лабудова, дјевојачког лица, бијеле цркве, оваца, снијега и тако употпуни слику осталих стихова пјесме. У своме оригиналном значењу кинески карактер за бијело (白, баи) може да значи и нејасно, чисто, празно, свијетло, прозирно – што је погодно за пјеснике да се поигравају бојом заправо дочаравајући нешто сасвим друго и пуштајући све оне који уживају у поезији да тумаче значење овог карактера на себи својствен начин.

У српској народној поезији бијела боја се везује за опис жене и њеног тијела, какве примјере не можемо наћи у кинеској поезији. Жена кинеске поезије често се пореди са бресквиним цвијетом, али никада се не везује за бијелу боју. Бијело је у кинеској поезији често симбол старости, па чак постоји и фраза (白头, баитоу), у буквалном преводу *бијела глава*, која има пренесено значење старе, искусне особе. Овај израз је изузетно чест јер осликава сиједу косу, самим тим говорећи нешто више о животу те особе. Такав примјер имамо у стиховима познатог пјесника Дуа Фуа^{*****}:

„白头搔更短, 浑欲不胜簪“⁺⁺⁺⁺⁺

„Бијела глава, изгребана од брига, ни украс за косу више поднијети не може“

У народној српској поезији, за разлику од видљиве бијеле боје лица, руку, грла, дојки као сакривених, њихова бјелина наглашено се истиче и гестом обнаживања. Мотив бијелих дојки често се јавља у епским пјесмама о кажњавању невјерне жене.

***** Ду Фу 杜甫 (712 - 770) био је један од најзначајнијих пјесника кинеске династије Танг. Његове пјесме изражавале су протест против политике. Описивао је социјалну неправду, глад и хаос са становишта обичног грађанина. Вријеме збивања у његовим пјесмама увијек је приказано као да је ријеч о неколико стотина година уназад.

+++++ GEMS OF CLASSICAL CHINESE POETRY, ZHONGHUA BOOK COMPANY, Beijing, 2006.

Ток кажњавања одвија се према утврђеном редослиједу: жену која треба да гори као свијећа преварени муж обавија тканином и залива лојем и катраном. Горење дојки незаобилазан је дио описа казне. Бијела боја, која овдје симболички представља чистоту, али чистоту које више нема, мора бити упрљана катраном и понижена. Жена понекад покушава да искористи своје мајчинство за спас и моли за опрост у име млијека којим је хранила дјецу. Она зове два нејака сина:

„Ви не дајте двије б'јеле дојке,

Доста су вас мл'јеком задојиле.“^{*****}

Колористички систем народних пјевача истиче неколико боја: бијелу, црну и зелену. Ријетко се употребљавају жута, црвена или плава, што се доста разликује од кинеског колористичког система, који обухвата и црвену и жуту и плаву (зелено-плаву) боју, које се везују за многе важне елементе и коријене кинеске античке културе. Након бијеле боје, у стиховима наше народне поезије, као и у класичној кинеској поезији, изузетну важност има симболика и употреба црне.

Као опозит свјетлосној бијелој, црна је боја таме. Демони и богови црне боје најчешће потврђују метафорички потенцијал и архетипске вриједности црне боје као знака хаоса, подземља и ништавила. У доба многобожачких и не изразито дуалистичких религија у моралном супротстављању богова и демона или виших бића и људи црна боја је везана за доњи свијет, који је представљен као обрнути земаљски свијет. У усменој књижевности нашега народа зли демони су примаоци порука у жанровима са магијским истјеривањем, призивањем злих сила, али су и актери у баладама, пјесмама, предањима, бајкама и другим жанровима у којима су њихови ликови преображени у ликове наративних текстова. Црно божанство паганске религије, касније уз особине ђавола, јавља се у виду неколико ликова наше усмене традиције – као Црни бог, Арапин, црни враг. Због тога се бијело и црно увијек везују за „горњи“ и „доњи“ свијет.

У кинеској традицији црна боја нема негативну конотацију, чак је једна од ријетких која је у Кини вијековима задржала позитивно значење и била обожавана кроз скоро све династијске периоде. Често се спомињала као боја „Неба и земље“, боја која

^{*****} Вук С. Карацић, Српске народне пјесме, Београд, 1988, стр89.

у себи садржи све друге боје и тиме представља моћ свемира. У „Књизи промјене“^{§§§§§§} чак је сматрана бојом раја на небу, што је оставило трага и у класичној поезији, чији пјесници никада нису користили црну боју у негативном смислу.

Значајан вид магијског коришћења црне боје у народним пјесмама припада клетвама, у којима се морална пропаст призива магијско-метафоричком употребом боје. У лажним клетвама дјевојка послје традиционалног почетка клетве: *Црн ти образ* изоставља крај, а значење почетних ријечи преобраћа у исказивање благослова: *Црн ти образ као грудa снјега*. Осим проклињања части, у клетвама се црна боја везује и за сам живот: *Црн ти живот*. У клетви у којој се дозива тама гроба, црна боја земље и миметички и симболички појачава магијску вриједност исказа. Дјевојка куне мајку која је даје за недрагог:

„Теби, мајко, бурма потавнила
на десници у црној земљици!“

Црна боја птица злослутница које слијећу на дворе најављује смрт. Симболика несреће појачава се крвавим кљуновима и ногама два гаврана описана као лешинари; у мотивској фрази "гозба" гавранова на разбојишту везује се за гавраново извршење неког налога или молбе, а гавран као гласоноша доноси вијести о несрећи. Миметичкој вриједности црне боје ове птице додаје се и метафоричка вриједност симбола несреће.

Црна као боја злокобних вијести спаја се и уз књигу:

„Синоћ мене црна књига дође,
Црна књига, а у доба црно,
Црном бјеше булом забулана,
А крвавим слов'ма написана;“

У неким тужбалицама нема представе о кружном циклусу умирања ни барем дјелимично утјешне представе о другом свијету, већ се на прекогробно указује као на потпуно ништавило. У тужбалицама је црна боја присутна у неколико функција: она се

^{§§§§§§}Књига промјене (易经) најстарије је дјело класичне кинеске књижевности. Среће се под називом „Кинеска књига мудрости“. Једна је од најстаријих књига икад написана. Разликује се од свих других система размишљања и записа човјечанства. Књига се користи за прорицање будућности.

појављује у склопу описа обиљежавања жалости као боје одијела или црнине на кући ожалашћених; у представи о прекогробном свијету – гробу и земљи као новом пребивалишту – ова боја има реалну вриједност, али садржи и прикривено значење црног простора у склопу симболике несреће. Црна земља (*црна земљица*) мјесто је где се умрли сахрањује, али и његово ново пребивалиште. Црна је боја гроба, који се доживљава као кућа, *тавни двори* без прозора.

У кинеској класичној поезији црна боја има разна значења, која су се везивала за контекст. У периоду када је класична књижевност цвјетала, често се рецитовала и изводила на сцени, па су се стихови пјесама претварали у изреке и поуке:

„近朱者赤,近墨者黑“^{*****}

„Онај који стоји уз црвено биће црвен, онај који стоји уз црно биће црн“

Овај стих носи пренесено значење да човјек често поприма утицај околине у којој се налази. У овом случају црна боја има позитивно значење личности која носи добре особине. Понекад би ова боја имала значење временске промјене или неке важне промјене у животу која би утицала на човјека. У оваквим примјерима можемо уочити сличност са српском народном поезијом и стиховима који користе црну боју да би описали нешто што нестаје, блиједи и умире. У кинеској поезији црна боја се никада не користи за описивање смрти, али често има значење боје која доноси блиједу слику природе, тј. смрт зеленилу и бојама које нас окружују:

„俄顷风定云墨色,

秋天漠漠向昏黑“^{†††††††}

„Облаци обојени у мастило,

односе јесен у мирно црнило“

У ранијим исказима видјели смо да бијела боја главе и косе одмах алудира на старост, гдје, у супротном, црна боја косе одмах има значење младости, што се често користи у контрастним сликама поезије:

^{*****} WANG KEPING, *SPIRIT OF CHINESE POETICS*, FOREIGN LANGUAGE PRESS, Beijing, 2008.

^{†††††††} *THE GOLDEN TREASURY OF THE BEST CHINESE CLASSICAL POEMS*, Zhonghua Book Company, Beijing 2010; Dufu 204 – 230.

„黑发不知勤学早,

白发方悔读书迟“*****

„Црна глава не зна за марљивост,

али за непрочитану књигу бијела глава се каје“

Црна боја често се користи кад се описују облаци да би се исказала нека промјена која слиједи. Неизоставна је контрастна слика која представља нову наду и будућност након таме која обавија некога или нешто. Кинези су у античко доба сматрали да након мрачног периода увијек мора доћи онај који носи радост и богатство:

„黑云压城城欲摧,

甲光向日金鳞开“

„Градске зграде прекрише црни облаци,

Да будући дани буду још богатији.“

У народној српској поезији, насупрот богу осветнику или праведнику, који је бијел, стоје црна божанства зла, додатно демонизована божанства старијих религија. Манифестације пропасти у природи постају средство за исказивање морално идеолошких пројекција. У епици и митологији упечатљиве визије крви, пропадања небеских тијела, мотиви претварања обиља природе у пустош и у колористичком погледу садрже велику изражајну вриједност. Симболика зла и несреће црпе значења из митске и обредно-магијске метафоричности у сегментима пјесама у које су уграђена древна вјеровања у демоне, али симболика несреће садржи и ванвременску лепезу симбола архетипских вриједности и значења. Црна боја се и у овој функцији понајвише користи у клетвеним и тужбаличким стиховима. Овдје видимо основну разлику јер кинеска класична поезија никада није била кориштена у сврху клетви, ружних мисли и приказивања страшних слика умирања. Она је била вид умјетности кроз коју би пјесници исказивали љубав, недостајање, бол у души, пејзаже, љепоту онога што нас окружује. Можда ни само коријенско значење „црног“ није дозвољавало да се овај карактер икада искористи на негативан начин, јер је црно као боја годинама било

***** THE GOLDEN TREASURY OF THE BEST CHINESE CLASSICAL POEMS, Zhonghua Book Company, Beijing 2010; Dufu 204 – 230.

обожавано од стране многих великих владара, што су пјесници класичног доба користили у својим пјесмама и преносили на сљедеће генерације.

4. ЗЕЛЕНА БОЈА

Наспрам простора „доњег свијета“ и смрти, демонских бића која га насељавају (црно, нечисто, опасно, неодоуховљено), налазе се супротна својства живота. Међутим, симболи и атрибути смрти нису једнозначно везани за манифестације пропадања, уколико се смрт и живот доживљавају као смјена јединственог постојања. Тако ће се и у поезији симболи живота појављивати уз симболе смрти. Природа је вјечитим кругом умирања и обнављања наметнула човјеку основни модел тога прожимања. Лук нарастања и опадања животне силе до нестанка и поновног настанка чини основ митског поимања времена као цикличне измјене. Представа о њој се остварује кроз паралелизам живота човјека и природе у биљним метафорама са незаобилазном улогом зелене боје. У народној српској поезији зелена боја дрвећа као боја обнове живота потенцира у митско-магијски утемељеним метафорама идеју вјечног живота, који потиже и саму несрећу и смрт. Покопаним Омеру и Мерими ставили су у руке јабуке – које као симбол плодности имају важну улогу у свадбеном обреду. Из тијела двоје драгих, покопаних једно до другог, ничу биљке. Поријекло је ове слике религијско и потиче из паганског доба, када се вјеровало да душа наставља свој загробни живот у биљкама:

„Из Омера зелен бор никао,

Из Мериме зелена борика;“

Симболи несреће уобличени су на темељима митског доживљаја вегетативног пропадања или преране устргнутости, као у обраћању Мајке Југовића *руци Дамјановој: Моја руко, зелена јабуко*. Архетипски потенцијал, који ову метафору чини најсублимнијим исказом боли због губитка вољене особе, активира се и самостално у контексту одређене пјесме. Косовка Дјевојка плаче горко:

„Да се, јадна, за зелен бор ватим,

И он би се зелен осушио.“

Метафорика зелене боје у мотиву затирања вегетативног, насупротив метафорици бујања, среће се у тужбалицама и клетвама. Када јунак куне гору без воде или дјевојка брбљиву ливаду која је открила љубав младих, у њиховим клетвама призива се затирање, умирање зеленила: *Чарна горо, не зеленила се* (Вук С. Караџић, *Српске народне пјесме*, Београд, 1988), *А ливадо, не зеленила се!*

У кинеској класичној поезији зелена је такође боја живота, боја буђења, прољећа и вегетације. Често се назива и бојом успеха и плодности. Иако у кинеском језику постоје два карактера за зелено (绿, лу), који означава само зелену боју, и карактер (青, ђинг), који носи значење зелене, али и плаве, у поезији је најчешће кориштен карактер (青, ђинг). Ипак, не користи се у контрасту са смрћу јер ријетко када има стварно значење „живота“ у поезији, осим у случајевима оживљавања природе, бујања вегетативног живота, алудирајући на нове почетке, као и када описује љепоту ријека, планина и природе, што можемо видјети у сљедећим примјерима:

„春草明年绿, 王孙归不归“^{§§§§§§§§}

„Враћа ли се принц, кад година озелени“

Честе примјере употребе карактера за зелено можемо наћи код већ споменутог пјесника Лија Баја. Ови стихови описују жену која размишља о повратку свога супруга, који се много година није вратио кући. Описује њену бол док гледа небо пуно ластва и зелене површине, али без онога који јој највише недостаје:

„燕草如碧丝,

秦桑低绿枝“^{*****}

„И ласте на небо дођоше,

и црне гране озелењеше“

^{§§§§§§§§} THE GOLDEN TREASURY OF THE BEST CHINESE CLASSICAL POEMS, Zhonghua Book Company, Beijing 2010; Wang Wei 166 – 168.

^{*****} THE GOLDEN TREASURY OF THE BEST CHINESE CLASSICAL POEMS, Zhonghua Book Company, Beijing 2010; Li Bai 170 – 202.

У овим примјерима видимо велику сличност кинеске класичне поезије, која кроз зелену боју често изражава буђење новог живота, природе. У неколористички фокусираној метафори својство боје, иако употријебљено у своме уобичајеном квалитету, често буде промијењено самим окружењем. Пјевач и посредством боје приказује смјене годишњих доба – тако у народној српској поезији изгледом *црне горе*, која зими огољује, а у прољеће се одијева *травом и цвијећем*:

„Сва се гора листом преобуче,

Црна земља травом и цвијетом.“

Занимљиво је споменути да спајањем двају карактера: (青, ђинг), који означава зелено, и (春, чун) добијамо ријеч (青春, ђингчун, у буквалном преводу: *зелено прољеће*), али у свакодневном језику ријеч значења *младост*. Ово се често користи у поезији због естетике поетског изражавања. Тек у модерној поезији и књижевности имамо употребу зелене боје са значењем *прељубе*. Често се користи израз да неко носи *зелени шешир* (绿帽子 – *зелени шешир*), имплицирајући да је особа која га носи преварена. Ипак, видимо колико сличности ова боја има у поезији српског и кинеског језика и колико, без обзира на удаљеност ових двију култура, ипак постоји повезаност појединих сегмената језика и књижевности.

5. ЗАКЉУЧАК

Боје се у нашој народној поезији најчешће јављају миметично атрибутиране у оквиру њиховог формулативно редукованог избора. Осим придјевског означавања, оне се појављују и на језички неистакнут начин као подразумевано својство самих ствари. Формулативан начин употребе фиксира боју тако да она ствара особено акцентован визуелни свијет. У кинеској класичној поезији могуће је запазити жанровску и књижевно-историјску условљеност учесталости извјесних боја. Неке од њих су вијековима задржале негативно или позитивно значење и преносиле се кроз поезију и друге видове умјетности. У лирици је у опису плодних сила и радосних ситуација наглашено присуство комбинације боја: бијело – румено – зелено, док је негативан пол животних искустава исказан углавном црном бојом. У кинеској поезији имамо бијелу боју са негативном конотацијом, црну као мистичну и боју воде, и зелену

као боју плода, радости и живота. У колористичком свијету епике, који је једноставан и контрастан, свеприсутна је бијела боја. У народној српској поезији зелена је придружена кобној црној, те је издвојеност бијеле још већа, што се разликује од кинеске поезије, која у својим стиховима не прави контраст између црне и зелене (осим у појединим случајевима), поредећи их стриктно са симболима смрти и живота. И путем боја лирика и кинеског и српског језика приступа човјеку директније, у бојама колористички богатије, служи се описивањима у којима има свечане фиксности и љепоте.

Истраживање визуелности у поезији прати, осим свих тешкоћа, и разумијевање народне пјесме и њених симбола, као и кинеске поезије и њених древних значења која су се вијековима преносила на све облике умјетности и стварала нови свијет боја и оживљавала давно нестале слике.

ЛИТЕРАТУРА

GEMS OF CLASSICAL CHINESE POETRY, ZHONGHUA BOOK COMPANY, Beijing, 2006.

THE GOLDEN TREASURY OF THE BEST CHINESE CLASSICAL POEMS, Zhonghua Book Company, Beijing, 2010.

Wang, K. (2008). *SPIRIT OF CHINESE POETICS*. Beijing: FOREIGN LANGUAGE PRESS.

Караџић, В. (1998). *СПИСКЕ НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ*. Београд.

Cui Lianrui, L. (2018). *COMPARISON OF CHINESE AND WESTERN*. China Intercontinental Press.

SUMMARY

This paper points out the symbolism of colours in the Serbian epic poetry in comparison with the classical Chinese poetry. The focus is on the most influential and the most important poems from both cultures. A brief outline on cultural background might be of great importance as it provides a significant insight into the importance of colours within literature and tradition in general.

СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ
РУСКИ И СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТИ
ОПШТА КЊИЖЕВНОСТ И ТЕАТРОЛОГИЈА

УПОТРЕБА РЈЕЧНИКА У НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

АПСТРАКТ

У раду ћемо објаснити шта су рјечници и како се они могу употребљавати као наставна средства у наставној јединици. Такође, декларисаћемо врсте рјечника и објаснити коју функцију могу имати у настави српског језика и књижевности. Поред опште теме која се базира на рјечницима, приказаћемо како методичким приступом можемо побољшати наставу и приближити градиво ученицима. Како би наставна јединица била што боље прихваћена код ученика, неопходна је илустрацију појединих дијелова градива. Овим радом желимо доказати да употреба рјечника у настави треба да буде што заступљенија, јер на тај начин ученици упознају свој матерњи језик.

Уводна напомена

У настави српског језика и књижевности за основну и средњу школу није конкретно наведено у наставничком плану колико часова треба да се издвоји за обраду рјечника. Ниме, наставник треба да представи ученицима шта су рјечници, како их треба користити и која је њихова намена. Ова наставна јединица може се обрадити на два наставна часа. Да би час био што ефикаснији, препоручује се да наставу изводимо у школској библиотеци у сарадњи с библиотекаром, који би ученицима могао показати рјечнике, како се они класификују и како их можемо с лакоћом пронаћи у библиотеци. Ученицима треба дозволити приступ рјечницима, затим објаснити како да се сналазе приликом проналажења појединих ријечи, те да им је за ту сврху нужно познавање редослиједа слова у азбуци и абецеди. Важно је да упутимо ученике у све информације које су саставни дио рјечника, а њих није мало. Добро је да ученици врло рано почну са израдом сопствених рјечника, који ће им бити од користи у настави и говор.

* dejanbakovic83@gmail.com

I

Уводни дио часа

Са ученицима се може разговарати о рјечницима и питати их да ли су користили рјечнике у пракси. Такође, треба дати и одговарајућу дефиницију рјечника како би ученици знали шта рјечник представља. Наука која се бави пручавањем ријечи назива се лексикологија. „Лексикологија (од грч. *lexikon* речник, *logia* наука) део је науке о језику која проучава речи у њиховом својству основних јединица именовања.“ (Станојчић, Поповић, 2002, стр. 165). Постоји много дефиниција рјечника које се могу пронаћи у разним литературама и пракси, међутим наставник има слободу да употреби одговарајућу дефиницију за коју сматра да би била прихваћена код ученика.

„Важно је истаћи и ученицима предочити да се у речницима *пописују, обрађују и објашњавају* речи, које се дају у формалном азбучном (абecedном) реду. Осим тога, битно је указати на језички корпус из кога обрађене речи потичу (говорни или писани језик, језик науке, књижевности, штампе, дијалекта сл.), као и на тзв. временску димензију речника.“ (Цвијетић, 2005, стр. 17).

На почетку час треба одмах издвојити минималну јединицу лексичке анализе, коју називамо *лексема*. Ученицима, нарочито у нижим разредима термин *лексема* је употпуности непознат, зато је неопходно објаснити да лексема представља ријеч. Има много дефиниција лексеме а једна од њих је „Као основна јединица именовања и основна јединица лексичког система, реч се у науци о језику назива и лексема.“ (Станојчић, Поповић, 2002, стр. 165).

Такође, термини су саставни дио науке, па и науке о језику. Ученицима треба представљати термине и често их понављати, како би они постали саставни дио њихове комуникације.

II

Главни дио часа

Овај дио часа треба да обухвата врсте рјечника и служење рјечницима. Пошто смо ученицима објаснили шта су ријечници и дали неколико дефиниције, прелазимо на класификације рјечника. Ученици најбоље познају рјечнике који се класификују према броју језика. То су рјечници који су и најбројнији и сваки ученик посједује по један

такав рјечник у свом дому. Они се оваквим рјечницима, *двојезичним* и највише служе, учећи друге стране језике поред матерњег језика. Двојезични рјечника је много, као нпр. (енглеско- српски, француско-српски, руско-српски итд.). У настави страних језика рјечници су неизоставно помагало. Ученици у рјечницима проналазе непознате ријечи, преписују их и уче. Настава српског језика и књижевности треба да буде синхронизована, са што већом употребом рјечника у пракси, зато наглашавамо да „је у школама наш језик у односу на стране у *подређеном* положају.“ (Николић, 2010, стр. 941) Рјечнике према намјени можемо класификовати на *школске, приручне, академске* итд. а постоји и подјела на *мале, средње и велике* рјечнике.

Ми ћемо класификовати неколико врста рјечника који се користе у пракси. Овакав начин класификације је веома прегледан, тако да се ученици могу лако снаћи и сазнати који је рјечник за коју намјену.

Школски рјечници углавном обрађују лексiku која се може наћи у школским уџбеницима и књигама које су намијењене за школску лектуру. Ови рјечници по свом обиму нису опширни и садрже мањи број непознатих ријечи. Они су свакако ефикасни за ученике нижих разреда, зато што су ријечи у овим рјечницима објашњене концизно и погодни су за употребу на часу.

Приручни

рјечници су намијењени свим људима који пишу или се мање или више за језик интересују. Ови рјечници за разлику од школских садрже много више ријечи. Њихова структура је сложенија и броје знатно већи број непознатих ријечи.

Академски рјечници су најобимнији, захтјевају највише лексичке грађе, лексикографска обрада у њима је строго научна, лингвистичка. У овим рјечницима поред понозначних, пописане су и непунозначне ријечи. Наведен је род, број и падеж деклинативних ријечи, док су конјугативне ријечи наведене у инфинитиву. Поред ових обиљежја, ријечи су акцентоване и објашњене. Њих обично издаје национална академија наука. Такав је код нас нпр. *Речник Српске академије наука и уметности*.

Рјечнике можемо класификовати и према *временској пројекцији*, па ове рјечнике можемо ученицима показати на следећи начин.

Етимологијски рјечници „тумаче порекло, корен и семантичку историју појединих речи. Разликују се две врсте етимолошких речника: *коријенски* и *творбени*.“ (Цвијетић, 2005, стр. 17). Етимолошки коријенски рјечници тумаче коријенско поријекло ријечи, односно дају основу ријечи које су преузете из других језика, док творбени рјечници тумаче творбене наставке који се додају основи и тако чине једну цјеловиту ријеч. Једни од најпознатијих етимолошких рјечника су: Петра Скока *Етимологијски рјечник хрватског или српског језика*, затим *Речник из књижевних старина српских* Ђуре Даничића (историјск) и *Речник Матице Српске* (савремени).

Историјски (дијахрониски) *рјечници* „дају значење и употребу речи током времена. У историјским речницима речи се често објашњавају помоћу примера (цитата) из појединих споменика или текстова старих писаца.“ (Цвијетић, 2005, стр. 17). Ови рјечници се најчешће користе у дијахронији, односно у историјском развоју језика и компликовани су за употребу. Користе се најчешће на универзитетима као помагало

стручним лицима и студентима који се баве језиком. Поред наведеног Даничићевог рјечника такав је и у знатној мјери и велики *Рјечник ЈАЗУ*.

Речници савременог језика (синхронијски) „бележе и објашњавају речи које су у животној употреби у говорном и писаном језику. То су речници *Речник Матице Српске* и монументални *Речник САНУ*. *Речник САНУ* је општи речник, јер уобухвата целокупну лексику књижевног и народног језика од Вука Караџића до данас. По броју граматичких информација и детаљној семантичкој обради лексичких одредница (значење, подзначење, изрази, броју илустративних примера) ово је наш највреднији речник.“ (Цвијетић, 2005, стр. 18).

Да би се успио реализовати један тако велики значајан рјечник као што је *САНУ*, неопходно је окупити велики број знаменитих стручњака који се баве лингвистиком. Неопходно је присуство научника акцентских, фразеолошких, диференцијалних, ортографских итд. струка.

Рјечници синонима, „као посебани речници, дају речи у синонимским паровима, редовима и низовима. Семантичке, стилске и друге сличности и разлике међу синонимима илуструју се на примерима из књижевних и других текстова и примерима из разговорног језика. Такав је на пример речник *Синоними и сродне речи српскохрватског језика* Миодраг С. Лаловић.“ (Цвијетић, 2005, стр. 18).

Фразеолошким рјечници у њима се „пописују и тумаче устаљени скупови речи (*фразеологизама, идиома, израза*) са јединственим значењем. *Фразеологизми* у овим речницима се тумаче и објашњавају, а ако се преводе на српски језик, то се не чини дословно него се тражи адекватан израз у језику на који се преводи. За фразеологију нашег језика значајан је *Фразеолошки рјечник хрватског или српског језика* Јосипа Матеша. Обиље фразеологизми нашег језика може се пронаћи и у *Речнику МС*, и *Речнику САНУ*.“ (Цвијетић, 2005, стр. 18).

Терминолошки рјечници ови рјечници „садрже и тумаче термине из неке струке или посебне научне дисциплине. У овим речницима даје се тачно значење неког термина што је врло значајно за успешну научну комуникацију. По свом пореклу термини су најчешће речи грчког или латинског порекла, па се због тога често дају на грчком или латинском језику, а као део тзв. интернационалне лексике, одреднице се понекад преводе и на најпознатије светске језике. За наш предмет значајан је *Речник књижевних термина* (Нолит 1985).“ (Цвијетић, 2005, стр. 18).

Код нас постоје „специјални речници: *фреквенцијски, диференцијални, обратни и минимални речници*. Мирослав Николић је 2000. објавио обимни *Обратни речник српског језика*. Обратни речници су важни за проучавање морфологије неког језика. *Фреквенцијски речници* пописују и обрађују речи једног језика према учесталости, док *диференцијални* садржи различите речи сродних језика. У *обратном речнику* (инверзном) речи су исписане од последњег слова према првом, а *минимални* захвата оне речи које се међусобно разликују само у једном гласу (нпр. *црн-трн, пад-рад*).“

(Цвијетић, 2005, стр. 19). За ефикасност часа наведени рјечници се могу приказати илустративно, тако што рјечнике пописујемо у табеле.

Табела бр. 1: Приказ класификације рјечника

Рјечници према намјени	Рјечници према временској пројекцији	Специјални рјечници
<i>Школски рјечници</i>	<i>Етимолошки рјечници</i>	<i>Фреквенцијски рјечници</i>
<i>Приручни рјечници</i>	<i>Историјски рјечници</i>	<i>Диференцијални рјечници</i>
<i>Академски рјечници</i>	<i>Савремени рјечници</i>	<i>Обртни рјечници</i>
	<i>Рјечници синонима</i>	<i>Минимални рјечници</i>
	<i>Фразеолошки рјечници</i>	
	<i>Терминолошки рјечници</i>	

Међутим, упознати смо да савремено вријеме носи с собом одређене промјене које утичу и на настави српског језика и књижевности. Ученици често користе интернетску мрежу на којој могу да пронађу много дигиталних рјечника, које користе за потребе часа. Ови рјечници могу бити сумњивог садржаја и неадекватно објашњени, зато наставник треба усмјерити додатну пажњу које рјечнике ученици треба да користе. Дигитални рјечник који је погодан за употребу у настави је *Речник српскохрватског језика*,⁺⁺⁺⁺⁺⁺ који поред објашњења, има и акцентоване ријечи.

У овом дијелу часа нисмо навели комплетну класификацију свих рјечника, него само оне који могу бити од користи ученицима на часовима српског језика и књижевности. Ученике не треба на силу приморавати да користе рјечнике, већ полако им задавати одређене лексичке вјежбе, како би се код њих развила жеља за сазнањем и учењем. Наставник треба да се добро припреми за час, јер тада се постиже „да се посао обави до краја, те да се постигне и више циљева: развијање језичког осећаја, богаћење речника, упознавање карактерних својстава и стварање везаног текста (описних карактеристика).“ (Николић, 2010, стр. 932)

Продуктивност часа на којем се обрађују рјечници постиже се проблемски вид наставе. Овим видом наставе ученици се више ангажују, међусобно сарађују и откривају непознато кроз постављене задатке.

⁺⁺⁺⁺⁺⁺ <http://smoderc.fil.bg.ac.rs/RMS%20I.pdf> 16. 08. 2016.

Рјечнике треба на различит начин презентовати различитим узрастима, јер настава основних и средњих школа није у истом нивоу. Ученицима у нижим разредима треба презентовати рјечнике мањег обима, док ученици средњих школа треба да користе обимније рјечнике на часу када се за то укаже прилика.

III

Завршни дио часа

Завршни дио часа у пракси се углавном своди на понављање градива које смо прешли у главном дијелу часа. То понављање може да постане монотono испитивање ученика, које нема сврху ни циљ. Овај дио часа треба да буде динамичан, занимљив и интересантан, јер тако ученици кроз забаву и групни рад усвајају пређено градиво.

У завршном дијелу часа ученике ћемо подијелити у двије групе, тако што ћемо једној групи дати *лексичку* обраду ријечи, а другој груп *семантичку* обраду ријечи. Најбоље би било користити контролне листиће на којима су са једне стране исписана питања, а ученици на другој страни могу да уписују одговоре. Касније, ови контролни листићи могу да послуже као помагало при учење.

Табела бр. 2: *Контролни листић прве групе.*

<i>Граматичка обрада ријечи</i>		
1	<i>Врсте ријечи</i>	Именице, замјенице, придјевии, бројеви, глаголи и итд.
2	<i>Род именице и придјева</i>	Сва три рода.
3	<i>Придјевски вид</i>	Двовидски придјевии дају се у неодређеном виду.
4	<i>Глаголи</i>	Наведени су у инфинитиву.
5	<i>Глаголски вид</i>	Назначен: свршени, несвршени и двовидски).
6	<i>Акценат</i>	Ријечи су акцентоване.
7	<i>Квалификатори ријечи</i>	Наведено је да ли су: дијалектизми, архаизми и итд.

Табела бр. 3: *Контролни листић друге групе.*

<i>Семантичка обрада ријечи</i>		
1	<i>Порекло ријечи</i>	Поријекло ријечи је наведено, ако је ријеч страна.
2.	<i>Сфера употребе</i>	Медициии, машинству, економији, праву и итд.

3.	<i>Дефиниција речи</i>	Потпуне и непотпуне.
4.	<i>Значење ријечи</i>	Једнозначне и вишезначне.
5.	<i>Значење скраћенице</i>	Скраћенице упучују на извор из којих су преузети примјери.
6.	<i>Синоними</i>	Различити форманти, а иста значења нпр. <i>цеста, пут, дру.</i>
7.	<i>Фразеологизми</i>	То су устаљени изрази нпр. <i>кад на врби роди грожђе.</i>

Закључак

Овим радом жељели смо да покажемо колика је важност употребе рјечника у српском језику и књижевности. Примјетно је да се двојезични и вишејезичну рјечници врло често користе у пракси, док се не може потврдити и за рјечнике српског језика. Неопходно је ученицима на часу српског језика и књижевности презентовати рјечнике матерњег језика, јер се у тим рјечницима пописује и објашњава лексика која је у говорној употреби.

Сви они који желе добро и успјешно говорити матерњи језик, морају поштовати и познавати његову лексику. Ако имају развијен осјећај за матерњу ријеч и поставе се правилно према туђим ријечима, архаизмима, нелогизмима, жаргонизмима и сл., успјешно ће се моћи користити и лексиком у своме језичком изражавању.

ЛИТЕРАТУРА

Николић, М. (2010). *Методика наставе српског језика и књижевности*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 93-94.

Станојчић, Ж, Поповић, Љ, (1995). *Граматика српског језика*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 106.

Цвијетић, Р. (2005). *Речници у настави српског језика и књижевности*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 17-19.

SUMMARY

In this paper we want to show how we can use dictionaries in teaching serbian language and literature. At the beginning of the work we have explained and gave the definition of what are dictionaries and what their minimum units of lexical analysis. We performed a division of vocabulary and gave a brief description of what the dictionary is. In addition to general

themes based on dictionaries, we explained how using methodical approach can improve teaching and students closer to the material. To teaching was accepted by the student, we performed an illustration of certain parts of the material. This work proved that the use of dictionaries in the classroom should be as prevalent as in this way the students learn about the rich and their mother tongue.

ПРОЗНЕ ПЈЕСМЕ МАКСИМА ГОРКОГ И ПЕТРА КОЧИЋА

АПСТРАКТ

Писац чије је дјело, по својој умјетничкој снази и утицају на човјечанство, прије свега на масе радног народа, трајна културна баштина Русије и свијета свакако је Максим Горки. Сва његова љубав према човјечанству и вјера у човјека, вјера да ће својом борбом савладати све мрачне стране живота, слиле су се у мелодичне ретке у *Песми о Веснику буре* и *Песми о соколу*. Ти стихови и данас горе као светионик, освјетљујући народима пут, надахњујући их револуционарном страшћу.

Према томе, Горки је био близак и нама, народу у ропству. Жеђ за слободом, мржња према свим оковима друштва, бескрајна смјелост за жртвовање, све су то искре које свијетле и у дјелима Петра Кочића, писца који је, као и Горки, у своја дјела уткао све јауке свога народа.

Оба писца су своја национална и патриотска осјећања и политичке идеје и увјерења умјетнички уобличавали у својим дјелима, каткад у виду носталгије за слободом, а најчешће у виду бунта и протеста.

* natasa_lalovic@hotmail.com

Безумство храбрых - вот мудрость жизни!

(М. Горький)

Дјело Максима Горког може се третирати различито, али негирати његов таленат је злочин против руске литературе. Упркос чињеници да је писац прописивао оптужбе на слијепо служење болшевицима, и да је револуционарна порука у његовим дјелима, међу којима су и прозне пјесме, била јасна, многи од његових великих радова имају заслужено мјесто у ризници руске националне литературе.

Горког је створило вријеме. Припремила га је сва претходна руска књижевност на којој је он умио да се учи. Избацио га је са дна најтамнијих дубина вулкан револуционарних збивања између 1905. и 1917. године. Он је био носилац опоре истине понижених у јавном мњењу, мислилац чије су основне преокупације одговарале пробуђеној свијести и тражењима права малог, заборављеног човјека.

У његовој литератури се постепено кристалишу проблеми човјековог свијета, који се стапају у један јединствени хаос. Бол за својим народом и незадовољство прерастају у дивље трзање у свим слојевима друштва, од кога се диже дивља рика, бунт и вапај да се агонија што прије заврши. Та тема је у дјелу Горког шикнула једним револуционарним заносом борбе против постојећег реда ствари. У књижевности коју је, тако надахнут, Горки стварао, та тема се испољава у ликовима и патетици кроз коју је Горки све оштрије исцртавао класне садржаје.

Све што се догађало тада у Русији наћи ћемо и у књижевности, томе огледалу живота. Од старијих писаца овога доба прво мјесто припада једноме од највећих књижевника човјечанства Лаву Толстоју.

Поред Толстоја, који је наговјештавао буру, и млађа генерација руских писаца при крају вијека давала је израз са осјећајима страха и одвратности, чамотиње и туге, који су свједочили о болести друштвеног организма, и о наступању кризе.

А страхоте сопствене земље мучиле су и српског писца Петра Кочића и ројиле реченице о тиранији у Босни и Херцеговини. Био је предани читалац и поклоник великог руског трибуна, преводио Горког и писао о њему.

„У ропству се родих, у ропству живјех и у ропству, вајме, умријех“, писао је из тузланског затвора Кочић, који се родио пред крај османлијске, а умро под крај аустријске окупације, и гледао како се питање својине и обраде земље деценијама не рјешава. Судбина те земље условила је и судбину Кочића и као човјека и као писца.

Вјероватно је потребно истаћи мјесто из ког је потекао овај писац и његову тзв. „ускост“, како је то назвао Андрић. Наиме, што је земља ужа и одвојенија од остале Босне, то су главне карактеристике живота личности из тог поднебља чвршће, оштрије и строже. Тако је и Петар Кочић у историји српске књижевности запамћен као несмирени борац за националну борбу и друштвену правду, а његово дјело се углавном везивало за појам националне књижевности, ослоњену на фолклорну традицију и језик.

Тако је Јован Скерлић у својој *Историји нове српске књижевности* умногоме и формирао ту представу о Кочићу „као човеку од силне националне енергије, моћном изданку једне српске расе која је много страдала и која се много борила“ (Скерлић, 1953, стр.451)

II

Није другачије било ни ког Горког, књижевне и јавне личности, који је осјећао тежину свог народа, не мирећи се са постојећим поретком. „...В сердце у меня горят зори весенние и дышу я во всю грудь,“ писао је руски писац у писму Леониду Андрејеву када је одлучио да подржи, па и покрене широке друштвене протесте против прогона студената.

Максим Горки је имао магијску способност да пуни једноставне линије на папиру буром емоција и душевне патње које не остављају равнодушним. Таква је и *Песма о Веснику буре*.

Изазивање богатих, повлашћених, његове слике бунција, „бивших људи“, који су јаки, охоли, спремни на све, који пријете друштву да ће ускоро јуришати на њ — све су то симболи и знаци наступајућих потреса. Један јунак Максима Горког сања о томе како да сву земљу разбије у прашину: „Нек што јаче удари бура!“ (Горки, 1947, стр.12).

Симбол Максима Горког, то је птица која наговјештава буру: суморни и плашљиви галебови вриште пред буру; у крику таквог буревјесника чује се и осјећа страховита жеђ за борбом – „Снагу гњева, пламен страсти и увјереност у побједу чују облаци у том кликтању“ (Горки, 1947, стр.12). Буревјесник „крстари смјело и слободно над морем од пјене бијелим“. (Горки, 1947, стр.11). Све његове чежње усредоточене су у једној: „Скоро ће бура да удари!“ (Горки, 1947, стр.12).

Своје приповијетке из тог времена он, по угледу на романтичаре, прича преко посредника, тако да се у форми ових прича кристалише новела, која је блиска ритмованој прози. Прави облик пјесме у прози, са интонацијом источњачке касиде и формом казивања из трећег лица – преко посредника Рагима, има његова *Песма о соколу*, док је друга његова пјесма у прози *Песма о Веснику буре* лишена и тих приповиједних елемената. У тим пјесмама симболизовани су основни мотиви и расположења Горкога из његовог раног периода: јаке и слабе личности, хармонизација човјека и природе, храброст и кукавичлук.

У композицији ових пјесама посебно значајну улогу имају поетске слике пејзажа. Оне симболизују предреволюционарно вријеме и скору револуционарну ситуацију у Русији пред 1905. годину. Са друге стране, те слике, нарочито у *Песми о соколу*, оформљене су тако да у читаоцу стварају утисак неког праисконски присног односа између човјека и природе, односа који лежи у основи свеукупне човјекове мудрости, односа на којем се темељи највреднији дио човјековог искуства. Стихија бескрајних морских вода, бездани простори неба, земља која се својим планинским висовима винула да додирне то небо – сви ти симболи су срачунати да изазову мисао човјекову, да је повуку у висине и окриле је маштом за далеке летове међу звијездама. Поетски симболи узети из животињског свијета, поглавито птичијег (соко, пингвин, вјесник буре, галеб, гњурац...), метафорички утјеловљују храброст и кукавичлук, глупост и мудрост. Соко и Вјесник буре су симболи узвишених човјекових стремљења. Смук, пингвин, гњурици, галебови утјеловљују самозадовољно мирење са оним што земља пружа, или кукавичко дрхтање само над сопственом голом егзистенцијом, скривање пред идеалом новог, што ће у свом побједничком походу разрушити мир.

Соко и Смук, Вјесник буре и пингвини, галебови, гњурици као контрасти узвишеног и ниског, необичног и тривијалног, смјелог и кукавичког, сваки за себе имају своју одвојену мелодију у овим пјесмама. Сваки од њих имај свој начин

расуђивања. Због тога су обје ове пјесме полифоничне. У њима се јасно разликују групе тонова: једни прате Сокола, Вјесника буре и ауторске коментаре који се поистовјећују са њиховим поступцима и размишљањима, други прате Смука и птице што оличују кукавичлук и приземни страх. Први је тон узвишено патетичан, свечан. Опијеност Сокола висинама, Вијесника буре бурама и немирима и аутора револуцијом је као страст, безумље, неподатно разуму. И зато је пјеснику било неопходно да своју прозу ритмује. Тако принцип борбености добија на значају, јача, постаје сам себи циљ и њему је једини непријатељ мирење са постојећим стањем, спокој због ког човјек не осјећа природну потребу за усавршавањем, и због ког човјек постаје кукавица, постаје смук, пингвин, галеб.

Да, Соко је погинуо, али је он убацио црв сумње у душу самоувјереног Смука, поколебао његов душевни мир. И аутор поје славу Соколу, узвисујући његов подвиг, одважност и смјелост:

„Ти си умро!... Али у песми смелих и снажних духом увек ћеш бити живи пример, смели позив ка слободи, ка светлости!

Безумљу смелих ми певамо песму!...“ (Горки, 1949, стр.27)

Завршне стихове украшава слика пејзажа у којој је садржана сва дубина енергије просторства који окружује: „Море је тако свечано мирно, и осећа се да је у његовом свежем даху, којим милује планине још неохлађене од дневне жеге, скривено много моћне уздржане снаге“ (Горки, 1949, стр.27). Романтични порив аутора је окренут ка небу, у ишчекивању дивне музике апокалипсе.

Иако скоро свако књижевно-умјетничко дјело нас тјера да се замислимо над смислом живота, ова пјесма нас баца у вртлог мисли о избору сопственог животног пута.

Као Горки, и Кочић постаје пјесник пејзажа, али крајишких пејзажа и крајишког живота, сликар модрих планина и тамних старих шума, пјесник сеоског здравља, примитивне снаге „кршних дјевојака и жестоких младића“. Моћан дах природе и крепког, природног и примитивног живота осјећа се у свим његовим приповијеткама. Унио је једно нарочито осјећање природе; пејзаж није само оквир, већ је врло функционалан дио наративне структуре – он повезује призоре. Промјена видика са ликова на пејзаж, омогућава помјерање у времену и развој приче, тј. прелазак на нов

призор. Предио постаје израз узбуђења. Природу посматра као живо биће, топлу, њежну, али и неукротиву.

У причи *Јелике и оморице* аутор веома сликовито вербализује пејзаже којима доминирају „зелени, задовољни, кочошерни кукуријек“ и персонификује природу, додјељујући својим ликовима – јеликама и оморицама, емоционалне карактеристике човјека, као што су туга и замишљеност. Те пјесничке слике прерастају у субјективистичку констатацију да су јелике и оморице „увијек хладне, суморне, тужне“ (Кочић, 2002, стр.29), њихово бивство је једнолично за спољашњи свијет, њих нико не разумије, не осјећа њихову чежњу и тугу, не види њихове сузе.

„Јелике моје и оморице, и ја се више ничему не надам; и мој је живот као и ваш пун њежне, дубоке чежње; али – срце пишти, нико га не чује; сузе теку, нико их не види.

Ваше оштре, шиљасте бодље, то су следећене сузе – добро ја то знам! – а њихова зелена боја, то је чежња, дубока, њежна чежња за вјечито зеленим прољећем које нам неће никада доћи!...“ (Кочић, 2002, стр.30).

Тако, процесом симболизације и метафоризације пјесник ствара оду патњи, он је гласник јела и оморица. Све ово уврштава ову лирску идиличну творевину у врсту синестетичких поетских слика, чије поруке, као и код Гогрког, симболишу поруке и мисли самог писца.

У своју приповједачку прозу унио је пејзаж као њену складну допуну, успијевиши да му да умјетничку садржину и облик. Преовлађују лијепи описи природе, са утисцима које она у разним приликама оставља на човјека. Ти пејзажи су импресивни и дјелују као добро сročене прозне пјесме. Ипак, треба имати у виду да је Кочићев приповједачки таленат надмоћнији, те да су те слике само лијепи, допуњујући оквир снажног и занимљивог приповиједања. За то овдје наводимо описе пејзажа из приповијетке *Кроз маглу*.

„Планински врхунци натмурено вире из магле као снажни, намргођени дивови, покиснули и ражљућени на ледену студен позне јесени. Узвишени, осамљени, ближи облачном небу него они ситни брешчићи што се као из петних жила упињу да их достигну, хладни, тихи и суморни, као да презриво шапћу: 'Иако се густе и тешке облаци црне невоље на нама вјечито одмарају, опет смо снажни; наша снажна плећа

подносе све. Ми смо моћни, ми смо силни!' – као да крупно одахну, одбијајући немилостиво од себе залутало, растргано, маглено прамење“ (Кочић, 2002, стр.31).

Дубока, скоро мистична везаност за природу завичаја прожима цијело Кочићево дјело. У више својих приповједака он је дао борбу човјека са стихијом. Међу њима се нарочито издвајају приповијетке у чијим насловима се јављају приједлози простора: *У магли, Кроз маглу, Кроз свјетлост*.

III

У незадовољству земстава и опозицији либерала, у штрајковима радника и атентатима студената, у бунама и немирима сељака, и напokon у ексцентричним стиховима и пророчким причама и проповиједима пјесника и филозофа — у свему се осјећала револуција која је била на помолу у руској држави.

Вјероватно ни један совјетски аутор није успио тако сликовито и психолошки богато да прикаже револуцију 1917. г. као Максим Горки. Вјешто користећи алегорију, он у лику Вјесника буре отјелотворује слику цијелог руског народа, који је кореспондирао романтичном идеалу писца. Буревјесник је храбар револуционар, инспирисан узвишеним идејама, који свим силама покушава да се пробије из мрачног амбиса, који га постепено захвата.

Аутор наглашава храброст свог хероја – није лако ићи против утврђене традиције и норми, као и против људи који их његују. Противнике револуције Горки пореди са галобовима и пингвинима, простим грађанима, који се плаше промјена, уживајући у ситости и безбрижном животу.

Романтични идеал писца је храбар ратник који пролази кроз све препреке на путу ка свијетлој и слободној будућности. Буревјесник Максима Горког је уживао у сваком тренутку њихове борбе и црпио је из ње неисцрпне снаге. На несрећу по галобове и пингвине, у мору је почела страшна олуја, под којом писац подразумијева почетак револуционарних догађаја. Становници су се бојали свирепе стихије, и почели су се насумице скривати од ње.

И само Буревјесник осјећа одушевљење олујом: он је одавно чезнуо. Птица отвара своја крила и лети храбро у саму стихију, муња пречишћава, сијече ваздух, а

грмљавина га потпуно обнавља. Буревјесник види страх пингвина, али тријумфално моли небо само да јача олуја поломи све и земљу претвори у прашину.

Максим Горки у свом дјелу није заобишао обичне људе, који су тежили револуцији и радикалним промјенама у свом животу. У *Песми о Веснику буре* они су обједињени у облику таласа. Морски таласи, пред почетак олује, почели су све више и више да расту, стварајући једногласан покрет самом буревјеснику.

Главни јунак је видео то, и његово слободарско срце се још више испунило поносом и храброшћу. *Песма о Веснику буре* није само књижевно дјело, то је умјетничка хроника живота руског народа с почетка 20. вијека. У њој су испреплетени: тежња за фундаменталним промјенама, и истовремено страх од неизвјесности, али и даље жеља за ослобођењем од окова царске жељезнице постаје јача од људског страха и у Русији је револуција избила – бура у *Песми о Веснику буре*.

Буревјесник није измишљени херој, то је колективна слика људи који су вјеровали у идеале свете за себе и жртвовали живот за њих. У знак захвалности за своју очајничку борбу, они су добили зрак свјетлости послје олује.

Песма о Веснику буре је завршни дио приче *Пролећне мелодије*, који је написао Максим Горки у Новгороду у прољеће 1901. године. Међутим, сам рад због посебног револуционарног расположења је био забрањен од цензора за штампу. И само коначна прича, написана у форми бланк стиха, у априлу 1901. објављена је у часопису *Живот* као независни књижевни рад под називом *Песма о Веснику буре*.

С обзиром на чињеницу да је сама прича *Пролећне мелодије* носила јак израз пропагандског и бунтовног карактера, сумње у револуционарну позадину *Песме о Веснику буре* нема. Ипак, цензори су схватили овај пасус у потпуности мирним и нису видјели побуну у недвосмисленом позиву „Бура! Скоро ће бура да удари!“ (Горки, 1947, стр.12). Тим више, управо ово дјело је постало једно од важнијих за припрему двају револуција 1905. и 1917.

У контексту пропаганде револуционарних идеја *Песма о Веснику буре* добија сасвим друго значење. У њој одзвања отворен позив за промјену постојећег друштвено – политичког поретка, збацивања са аутократије, да избављење без народне „буре“, масивног и крвавог устанка, није могуће. Међутим, ни Буревјесника, ни аутора дјела

није брига за судбину галебова и глупих пингвина који су рачунали на чињеницу да ће се олуја ускоро смирити, а цио свијет ће се вратити у нормално стање.

Важно је напоменути да је *Песма о Веснику буре* једна од омиљених књижевних дјела Владимира Иљича Лењина, који је отворено признао огромну пропагандну вриједност ове пјесме и посветио јој неколико идеолошких текстова у којима је открио феномен Максима Горког као „пјесника револуције“ и „наговјештаја олује“ указујући на изненађујуће динамичан и фигуративан језик аутора и његов непорецив књижевни дар.

Ако оставимо по страни све идеолошке темеље *Песме о Веснику буре*, сама пјесма је велика књижевна вриједност.

Максим Горки није једини пјесник, романијер и драмски писац, који је одлучио да заступи у свом раду морску тему. Међутим, ријетко који од представника руске литературе на прелазу из 19. и 20. вијека су успјели да тако шаролико и узбудљиво кажу о наступајућој олуји, користећи све језичко богатство боја.

Пјесма почиње описом надлазеће олује, када „Над бијелом пучином мора вјетар облаке сатјерује“ (Горки, 1947, стр.11). Али, упркос лошем времену „Између облака и мора поносно крстари Вјесник буре, црној муњи подобан“ (Горки, 1947, стр.11), за којег аутор вјерује да је храбра птица. Осим тога, у вриску ластва Максим Горки симпатише радост и „жудњу за олујом“. Као маштовити и незаборавни контраст аутор описује понашање галебова, који у исто вријеме „цвиле пред олујом – цвиле, вију се над морем и спремни су да на дну његовом скрију свој ужас од олује“ (Горки, 1947, стр.11). Ништа мање застрашујућег понашања није ни глупи пингвин, који „страшљиво скрива гојазно тијело међу стијењем“ и гњурци, којима „није дата наслада од битке у животу“ (Горки, 1947, стр.11).

На тај начин Горки Буревјесника идентификује са неким вишим бићем, који управља морском стихијом и радује се надлазећој олуји, и смије се над облацима, дакле, спреман је да отворено уђе у борбу са олујом и изађе из ње као побједник. Осим тога, аутор упоређује буревјесника са пророком побједе, који само жуди да олуја буде јача. И потпуно је небитно што она може да однесе хиљаде других становника мора и копна, који су у страху од високих таласа, ковитлајућег вјетра, блеска муње и удара грома.

Као књижевни рад Максима Горког, и Кочићево књижевно дјело је најчешће чврсто повезано са његовим ставом у политичком и друштвеном животу: мотиви његових дјела снажно су проткани његовим гледањем на стање и положај босанског сељака, и његовим истинским саосјећањем са сељачким тегобама и патњама. И у свом књижевном стварању Кочић је дао најпотпунији и најснажнији израз осјећања, жеља, нада, разочарања, незадовољства и бунта босанског сељака. Своја национална и патриотска осјећања и политичко-друштвене идеје и увјерења, он је умјетнички уобличавао у својим дјелима каткад у виду носталгије за слободом, а најчешће у виду бунта и протеста и оштре сатире против народних и социјалних непријатеља.

Овај писац је, као и већ споменути руски писац, осјетио тугу народа који страда, те се залијеће у политичке идеје. У свој живот уноси кидане. Улази у немирну и много искушавану егзистенцију. Упреже се у задатак да литературом овековјечи истинити живот крајишког човјека.

Стога Кочића убрајамо међу оне наше истакнуте критичке реалисте чији хуманистички однос према човјеку – паћенику, ако је и дат у границама специфичних прилика и односа једног краја, има шире основе и дубље значење.

И, како су писали о Горком, тако можемо рећи и за Кочића да је амбицију крупног писца замијенио вјером друштвеног борца.

Петар Кочић је у својој личности сјединио борбене идеале и поруку умјетничке ријечи, социјални и ослободилачки бунт, и хуманистичку суштину дјела. Залажући се за идеале слободе, правде и једнакости, постао је дио историје своје домовине.

Започевши стиховима, он је касније дао неколико пјесама у прози (*Јелике и оморице, Кроз маглу, Молитва, Тежак, Кмети, Слободи...*) у којима је изразио љубав према отаџбини, завичају, радном човјеку, слободи, и мржњу према туђину.

Глобално гледајући, читав његов живот сводио се на борбу за ослобођење, политичко или књижевно, те самим тим можемо да изведемо мотив писања дјела *Слободи*. Као да је читав свој живот, све своје идеале и маштања проткао кроз ову пјесму у прози, дајући јој при томе одређену дозу личног. Он слободу пореди са чистом и свијетлом женом, као симболом невиности и недостижности. Тај мотив можда има и дубље коријене – као мајка које се не сјећа, а коју вјероватно идеализује, или као његова вишегодишња љубав Милка Вукмановић.

Кочић слободу призива или, боље речено, моли да коначно захвати и земљу његову и напаћени народ који ту живи. Назива је „о Безгранична, о Бескрајна, и Бесконачна“ (Кочић, 2002, стр.71), гдје у потпуности можемо да видимо колики је значај она представљала за њега. Пише о њој са великим почетним словом, чиме је пореди са нечим божанственим, а самим тим и савршеним. Дјело кулминира ријечима „... све је без Тебе ништа – ништа је с Тобом све!“ (Кочић, 2002, стр.71). Птица у златном кавезу ће бити много несрећнија од оне на огољелој грани. Једноставно поређење, а тако истинито и ефикасно. Говори да би народи подивљали без ње, што још више придаје значаја његовој спутаности. Добро знамо да смо сви немирни када смо дуго у затвореном простору, психичком или физичком.

На крају дјела, које је препуно емоција и полета самог Кочићевог духа, осјети се као блага наредба слободи да дође и протресе народ који живи у чамотињи и монотонији окова друштва. Писац жели да сви осјете неизмјерни сјај и драж, да окусе сласти и чари њене, и можда у занесености да наставе да се боре за окриље свиленог скута, који може да им пружи. Кочићеве ријечи: „Пусти са својих усана пламен огња и освете и сагори, у омаи љутој, црне развратнике, што подло и кукавички служе блудници отровној!“ (Кочић, 2002, стр.72) нису ли позив на буру, нису ли парафраза ријечи Буревјесника: „Нек што јаче удари бура“ (Горки, 1947, стр. 12)?

Његово дјело је израз непосредног доживљаја босанског села и босанске природе. Љубав према отаџбини, српству, према завичају и босанском човјеку, трагични доживљај ропства, страх од потмулих стихија – под туђином, однос према природи у којем је дубока везаност за врлетне босанске предјеле – то су неки моменти који сва дјела овог писца, који је био не само даровит приповједач него и велик политички борац, народни трибун и револуционар, везују са дјелима Максима Горког.

Писано је с правом да Кочић преко босанског хоризонта не види ништа даље, да у њему нема чак ни Херцеговине. Не треба заборавити да сва та ускост није могла спријечити Кочића да буде оно што јесте – први прави писац и умјетник из Босне и Херцеговине, писац који је босанског сељака увео у српску књижевност, писац који је у српској књижевности оживио сеоску приповијетку.

У лирској прози *Тежак*, сељанин напада аустријски судски систем: „Суди ми, кажем ја, по правди божјој и људској. – Не суди се, вели, у нашег цара по правди већ по палиграпу“ (Кочић, 2002, стр.58).

У Кочићевој списатељској свијести на посебан начин постоји и функционише његов однос према православљу. Оно није само вјера и не припада само сфери душе; оно је много више од тога. Он у православљу види ону заштитну енергију за српски народ која долази с највишег мјеста, с Божијег пријестола, и која је неисцрпна, свемогућа и вјечна. Његов змијањски српски народ носи у своме срцу православље као свјетлост, помијешану са свјетлошћу српске историје, која му је увијек обасјавала пут да не залута у тами, пут према своме срцу, православље као свјетлост, помијешану са свјетлошћу српске историје, која му је увијек обасјавала пут да не залута у тами, пут према слободи. А самом Кочићу оно је обасјавало пут до ријечи, оне суштинске којом се казује неисказиво и расвјетљава нерасвјетљено, до ријечи за коју се моли Господу, у тексту *Молитва*, овако: „О, Боже мој велики и силни и недостижни, дај ми језик, дај ми крупне и големије ријечи које душмани не разумију, а народ разумије, да се исплачем и изјадикујем над црним удесом свога народа и земље своје. Поклони ми ријечи, Господе, крупне и замашне ко брда хималајска, силне и моћне ко небески громови, оштре и језиве ко свјетлице божје, и тирјанима неразумљиве ко што је неразумљива сфинга египатска роду човјечанском. Дај ми те ријечи и обдари ме, Господине мој, тијем даром својијем великијем и милошћу својом неизмјерном, јер ће ми срце свенути, јер ће ми се душа од превелике туге и жалости разгубати” (Кочић, 2002, стр.60-61).

Велибор Глигорић, додуше, убраја Кочића у српске реалисте, али његова интерпретација одлика Кочићевог „реализма и његове поезије у прози“ помјера крајњу границу Кочићевог поетског израза у регионе — модерне. Јер шта друго до отисак модернистичког стила може значити присуство „штимунга природе и амбијента“ или „симболистичких поетских елемената“ у Кочићевој прози? Јелике и оморике „искрсавају као симболи“ из пјесникових „тамних субјективних расположења“, магла је „поетски симбол његове личне исповијести, симбол његових суморних расположења, туге и очајања.“

Рођени приповједач једног, народског језика, а уједно и пјесник надахнутог лирског израза и импресионистички сликар природе, снаге и стихије, Кочић је за нас велики претходник, скоротеча и зачетник модерне југословенске прозе.

Тумарао је кроз маглу, кроз мећаву, али га вријеме није завијало. Угасио се у тами, да дјелом својим живи кроз свјетлост вјечиту.

IV

Дакле, Кочић није остао запамћен као пјесник, штавише, његове пјесме су наилазиле на бројне критике. Свој књижевни рад је почео са пјесмама и није успио. Његове пјесме нису имале довољно пјесничке имагинације, лакоће, непосредности. Ни Горки није стекао славу као пјесник. Као пјесник Горки није толико значајан, али својим револуцијом надахнутим пјесмама *Песма о Веснику буре* и *Песма о соколу*, он је стекао репутацију пјесника руске револуције. Умјетник ријечи, социјалиста и романтични реалиста, Горки је посредник између два свијета, веза између старе и нове Русије.

Дакле, комплетно дјело Горког сплело се са великим догађајима руских револуција.

Горки се у стиховима из 1914 .г. питао шта ће бити, шта ће тај ужас донијети и шта може спасити његову душу од мржње. Његов страх се обистинио, Октобарска револуција је то потврдила. За разлику од Блока, он у њој није слушао музику, већ плач, урлик вишемилионске народне стихије, растрганог између различитих друштвених забрана, које пријете да потопе једино преостала острва културе.

Он Октобарску револуцију прихвата са двоумицом, критикујући став совјетске власти према интелигенцији, појаве борбе за политичку доминацију и манифестације анархичне и себичне сељачке масе у годинама грађанског рата.

Да закључимо, у дјелима Максима Горког и Петра Кочића садржане су вриједности које су живе у свим временима, па и у данашњем. Они у својим схватањима и идејама били у самој жижи најновијих књижевних и политичких стања у своме времену, а данас их препознајемо у нечему што се поновило.

Ова упоредна анализа, заснована на површинском слоју, показује да се с правом може говорити о ширим, можда чак и свјетским, оквирима Кочићевог дјела, и да је он теме за своје приче проналазио у свом сродном крају, из сеоског миљеа, али да је њихова структура била у дослуху са страном књижевношћу тог доба.

ИЗВОРИ

Горки, М. (1947). *Дела*, књига V. Београд - Загреб: Култура.
Горки, М. (1949). *Приповетке*. Београд: Ново поколење.
Кочић, П. (2002). *Сабрана дјела II*. Бањалука – Београд: Бесједа.

ЛИТЕРАТУРА

Andrić, I. (1984). *Umetnik i njegovo delo*. Eseji II. Sarajevo: Svjetlost.
Богдановић, М. (1966). *Епоха реализма*. Београд: Нолит.
Вучковић, Р, Реметић, С, Тутњевећ, С. (2009). *Петар Кочић данас*. Бања Лука: Академија наука и умјетност Републике Српске.
Вучковић, Р. (2004). *У знаку традиције и авангарде*. Београд: Гутенбергова галаксија.
Глигорић, В. (1956). *Српски реалисти*. Београд: Просвета.
Горький, М. и Андреев. (1965). *Неизданная переписка*. Москва: Наука.
Деретић, Ј. (2001). *Кратка историја српске књижевности*. Нови Сад: Светови.
Дучић, Ј. (2011). *Моји сапутници*. Београд: Октоих.
Константиновић, З. (2006). *Литерарно дело и национални менталитет. О једном интердисциплинарном приступу историји српске књижевности*. Београд: Алфа.
Косановић, Б. (1994). *Расправе из руске књижевности*. Нови Сад: Прометеј.
Лазаревић, Б. (1975). *Критички радови Бранка Лазаревића*. Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност.
Михайловский, Б.В. (1965). *Творчество М. Горького и мировая литература (1892-1916)*. Москва: Наука.
Секулић, И. (1977). *Из домаће књижевности*. Београд: Вук Караџић.
Скерлић, Ј. (1953). *Историја нове српске књижевности*. Београд: Рад.
Страјнић, Н. (2002). *О причевини и учевини Петра Кочића, На гозби код Бога*. Нови Сад: Змај.
Шиповац, Н. (2011). *Записи о Петру*. Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске.

РЕЗЈУМЕ

Начало творчества Максима Горького приходится на конец XIX — начало XX веков, когда Россия переживала экономический и культурный расцвет и одновременно утрачивала эстетические и философские ценности XIX века. В результате этого социального кризиса возник раскол между интеллигенцией и властью, интеллигенцией и церковью, интеллигенцией и народом.

Горький в России, как и Кочич в Боснии, активно включается в общественно-политическую деятельность, даже участвует в революции. В своем творчестве он выразил в художественной форме ту мечту о раскрепощении человека, ту волю к борьбе за права свободной личности, которая вдохновляла и сербского писателя Кочича.

Как поэт Горький не столь значителен, однако своими вдохновенными революционными стихами *Песня о Буревестнике* и *Песня о Соколе* он заслужил репутацию „певца российской революции“. Художник слова, социалист и романтический реалист, посредник между двумя мирами, Горький является связующим звеном между старой и новой Россией.

Конечным этапом концепции писателя являлась идея переустройства мира в соответствии с собственными представлениями о нем. По существу это был бунт против несправедливости и несовершенства окружающего мира. Смелые и гордые герои преодолевают драматические обстоятельства и гибнут в столкновении с реалиями жизни (*Песня о Соколе*). М. Горький выразил свой идеал гордой и свободной личности, готовой до конца бороться и даже умирать за свои идеалы.

С другой стороны, Кочич, один из самых видных деятелей сербской литературы начала XX века, тоже был активным радикальным политиком. Он выражал несогласие с австро-венгерской оккупацией родины, а затем аннексии Боснии и Герцеговины. Из-за своих радикальных взглядов дважды преследовался австро-венгерскими властями, подвергался арестам. Поэтому творчество П. Кочича посвящено трагической судьбе боснийского крестьянства, измученного турецком игом, феодальной эксплуатацией, террором австро-венгерских властей. Вся его литературная деятельность связана с политической борьбой и охвачена ею.

Все исследователи творчества Кочича констатируют сильную связь писателя с его родным краем – горная Боснийская Краина. Боснийский человек, переживший османское и австро-венгерское владычество, величественная боснийская природа, боснийская деревня – вот основные объекты его художественного воспроизведения. Глубокая, почти мистическая связь с природой родного края существует во всем творчестве Кочича. Насколько он известен как писатель, настолько и как революционер, бунтовщик, именно как и Горький.

В его лирической прозе сочетаются картины тяжелой действительности поработанного народа и бунтарская мечта. Этими своими рассказами Кочич заявляет о себе, как о писателе свободы, молодости, здоровья, жизненной энергии и национальной силы. В своей лирической прозе он передал жизнь и судьбы персонажей, а также красочные примеры народной речи, реалистично и с долей сатиры изображал негативные социальные последствия правления австро-венгерских властей.

ЛАЖИ И ХВАЛИСАЊА КОД ГОГОЉА И СТЕРИЈЕ

АПСТРАКТ

У овом раду ће се обрађивати теме из комедија два писца, са једне стране значајног представника руске драме- Гогоља, и родоначелника српске комедиографије Јована Стерије Поповића, са друге. Наиме, ријеч је о два ванвременска писца, чији је цјелокупан опус непролазне вриједности. Циљ овог рада јесте да се компаративним поређењем увиде сличности између два велика писца, Гогоља и Стерије, односно њихових комедија. Циљ је и открити мотиве лажи и хвалисања у њиховима комедијама, као и разлоге писања истих. Комедије које ће се у раду користити за компаративно поређење су: Гогољев „Ревизор“ и Стеријине комедије „Лажа и паралажа“ и „Покондирена тиква“. Њиховим поређењем ће се пронаћи заједнички мотиви и међусобне сличности. Као главни елементи биће представљени мотиви лажи и хвалисања, који су уједно и једни од најзначајнијих у наведеним комедијама.

Уводна разматрања

Драма као жанр је распрострањена и веома битна у цјелокупној свјетској књижевности, почевши од грчке и римске књижевности. Треба навести да постоје три драмске врсте, а то су: комедија, трагедија и драма у ужем смислу.

Развој драмских врста почиње још од античког доба. Неопходно је назначити да се историјски основ позоришне традиције Запада трагичке и комичке представе јавља већ у зрелом облику у V вијеку прије н.е. у Грчкој, у Атини. Овдје свакако треба споменути Аристотела и његову књигу „О песничкој уметности“. У овој књизи он говори о умјетничком стваралаштву, подражавању, поријеклу и развоју драме и комедије. По његовом мишљењу, умјетност је подражавање. Дефиниција трагедије у Аристотеловој поетици гласи: „Трагедија је, дакле, подражавање озбиљне и завршне радње која има одређену величину, говором који је отмен и посебан за сваку врсту у појединим деловима, лицима који делају а не приповедају; а изазивањем сажаљења и

* irenaavucicevic@gmail.com

страха врши се прочишћавање таквих афеката“ (Аристотел, 2008, 54). Аристотелов утицај је пресудан за развој драмског рода свјетске драме западног типа. Он је инсистирао на заокружености радње у драми, на јединству времена и простора.

Као и трагедија, и комедија има своје почетке у Грчкој, Атини. У Атини су комедије почеле да се приказују за вријеме свечаности Лене, а касније су укључене у програм Великих дионизијских свечаности. Историју грчке комедије филолози дијеле на три раздобља: старо, средње и ново. Као најзначајнијег трагичара старог доба треба навести Аристофана. Његове комедије су и једине сачуване. У грчким трагедијама и комедијама хор је имао велику улогу на позорници. Молинар у својој „Историји позоришта“ наводи да се из књижевног устројства Аристофанових комедија и на основу података које оне садрже, може закључити да у комедији хор има изразитији и разноврснији позоришни задатак од хора у трагедији.***** Најзначајнији римски комедиограф је Плаут, који је и данас веома значајан за цјелокупну свјетску драму.

До 19. вијека драма као жанр у Русији не заузима битну позицију у књижевности. Међутим, до краја 19. вијека настају комедије које спадају у сам врх драмске књижевности у свијету. Николај Васиљевич Гогољ, који спада у ред најпознатијих руских писаца, знатно је обиљежио и драмску књижевност.

Као што се може видјети из наведеног, драма у руској књижевности није била значајна као жанр. Велики утицај на драмску књижевност у Русији је имала Француска. Један од најзначајнијих француских комедиографа, на којег су се угледали многи писци широм свијета, јесте Молијер. Драма има значајан одјек и у српској књижевности, па се као неки од најзначајнијих драмских писаца могу навести: Бранислав Нушић, Александар Поповић, Љубомир Симовић, Јован Стерија Поповић. Сходно наведеном, у наставку рада ће се обрађивати теме из комедиографских дјела.

Гогољев „Ревизор“

Ревизор спада међу најједноставније писане Гогољеве комаде. То дјело је писац дуго и упорно поправљао, као ријетко које друго.

Комедија *Ревизор* спада у ред најпознатијих не само руских, него и свјетских комедија. Сиже за наведену комедију Гогољу је сугерисао Пушкин, на основу

***** Шире видјети: Молинар, Ч. (1972). *Историја позоришта*. Београд: Вук Караџић

властитих искустава. Дакле, ова комедија је настала на основу анегдоте коју је Пушкин испричао Гогољу. Чак је и међу Пушкиновим хартијама пронађен рукопис који указује на то да је он имао намјеру да напише сличан сиже који се налази у основи Гогољевог *Ревизора*. Јасно је да се Гогољу допала тема, јер је врло пажљиво и детаљно развио анегдоту у комедију. Због тога је Пушкин себе називао његовим „кумом“. Период од њеног настанка, па до објављивања трајао је неколико година. Идеју свог дјела Гогољ је изразио на сљедећи начин: „Ја сам одлучио да на једном мјесту скупим све оно што је у Русији ружно, а што сам ја тада знао, све неправде које се чине на оним мјестима и оним случајевима гдје се праведност тражи од човјека више од свега, и хтио сам све да исмијем у један мах“ (Гогољ, 1967, 17).

Гогољ је истовремено спремао два текста *Ревизора*, један за штампање и један за позорницу. Текст комедије за позорницу је био готов у децембру 1835., у априлу 1836. комедија је била приказана на позорници петроградског Александријског позоришта, а у мају исте године на позорници московског Малог позоришта. Приказивање прве представе *Ревизора*, представљало је значајан дан за руско позориште, због тога што је то био први пут да се на позорници прикаже живот онакав какав је у стварности, без икаквог уљепшавања. Било је различитих критика упућених Гогољу након првог извођења комедије. Једни је уопште нису схватили, док су је други осуђивали. Комедија је била необична и за публику, а и за саме глумце. Једни су на комедију гледали као на обичну фарсу, други као на „клеветање Русије“.

Гогољ је ово дјело написао на тај начин да већ од самог почетка, од прве реченице коју изговара начелник, почиње драмски заплет: „Позвао сам вас, господо, да вам саопштим врло непријатну вест: долази нам ревизор“ (Гогољ, 2000, 29). На самом почетку писац буди читаочево интересовање. Читајући сљедећих неколико реченица, може се закључити да се нико не радује тој изненадној посјети. Дакле, писац није писао никакав увод, већ је одмах успио да направи заплет.

У *Ревизору* Гогољ је приказао широку слику бирократске Русије. Мотиви који се највише прожимају у комедији су: подмитљивост, каријеризам, лажи, хвалисања, сплеткарење, улизиштво... Као што се види из самог наслова рада, у наставку је неопходно обрадити два мотива, а то су лажи и хвалисања.

Мотиви лажи и хвалисања у „Ревизору“

Радња комедије је смјештена у малом провинцијском мјесту, гдје живе примитивни људи, људи који живе монотono годинама, и који нису навикли на велика дешавања. Због тога долази до велике пометње у вароши када се чује да долази ревизор у посјету, и то инкогнито. У таквом мјесту, када залута неки пролазник, или када се прочује да долази неки представник власти у обилазак, људи се пробуде, мјесто оживи. Ако ништа друго, мјештани то искористе да покрену разне приче, нагађања, лажи. Прве мотиве лажи можемо уочити већ на самом почетку комедије. Наиме, то већ видимо када градоначелник обавјештава да долази ревизор, и наређује шта се све треба урадити како би се прикрило стварно стање у мјесту. Све је прљаво, почевши од болнице, судских просторија, цјелокупног мјеста. Државни чиновници примају мито, поштар отвара туђа писма. Прво треба све то да се среди, како би се лажима да је у мјесту све у реду „замазале очи“ ревизору. Динамичнији ток комедије настаје приликом првог сусрета градоначелника и Хљестакова (за кога су сви мислили да је ревизор). Ту градоначелник већ почиње да хвали и уздиже своју личност наводећи да је он заслужан за све што је добро у мјесту. Наравно, све засновано на лажима. Велики заплет и сплет лажи, не само од стране градоначелника и његове породице, већ и Хљестакова, заступљен је у трећем чину. Хљестаков, схватајући да сви мисле да је он ревизор који је дошао у обилазак града, искориштава ситуацију хвалећи и величајући своју личност, тако што прича гомилу лажи о себи. Толико се уживи у лажно хвалисање своје личности да почиње да прича о томе како пише дјела, о свом познанству са Пушкином... У комедији се јавља парада ликова, углавном државних предствника, који гледају само своју корист, који су спремни на многе лажи и сплаткарења како би дошли до жељеног циља. Гогољ је на генијалан начин успио да представи све те ликове, њихове функције и лажи којима се, између осталог, служе како би дошли до што веће функције и вишег сталежа.

У *Ревизору* Гогољ је приказао широку слику бирократске Русије. Он преко провинцијских чиновника, на челу са начелником, описује сатиричну слику читаве бирократске Русије у цјелини. Преко ликова у комедији он у ствари пресликава слику стања у држави.

Лажи и хвалисања у Стеријиној „Лажи и паралажи“

Прва комедија коју је написао Стерија јесте *Лажа и паралажа*. У предговору ове комедије Стерија пише: „Конац мога писања био је исправленије; а мисао, да у шали казана истина више него сува материја дејствује, на овакови ме предмет навела; нити се ко по мњенију моме, лакше поправити даје, него кад се сам својим будалаштинама смејати почне. Наћи ће се, може бити, где који од читатеља мојих, који су нарави Алекси сходни; а биће и читатељица, које су као Јелица воспитане; овима ако делце моје мало мозак осоли, ја ћу се радовати, и моме труду честитати срећу“ (Поповић, 2006, 17).

Овако Стерија пише у свом предговору за комедију *Лажа и паралажа*. Из овога можемо закључити да Стеријин основни циљ у писању није да има добру и чврсту драмску причу, него да га далеко више занима да читаоцима представи, односно прикаже неки порок. Због тога нам, читајући ову комедију, изгледа да догађаји нису довољно развијени, нису довољно мотивисани. Но, такав је случај и са осталим Стеријиним комедијама. Његови комични карактери су у ствари објекти једне моралне демонстрације, па тек онда активна драмска лица. Тако, на примјер, у овој комедији Алексина смицалица служи да нам открије више страна Јеличине покондирености.

Основне теме ове комедије су: лажно представљање, самовеличање, надметање. Радња цијеле комедије заснована је на лажи. Два преваранта, Алекса и Мита, долазе у кућу Марка Вујића, богатог трговца, и тамо изговарају гомилу лажи. Све њихове измишљотине и лажи бивају прихваћене као истина, а њих двојица се надмећу ко ће више лагати. Они долазе у кућу богатог трговца и Алекса се представља као Барон Голић, богати трговац који је дошао код њих у визиту. Јелици, трговчевој кћерки, бива драго да је неко такав дошао код њих у кућу, јер она је провела неколико година у Бечу, прочитала много књига, али није имала са ким да разговара о свему томе. Алекса њој изговара гомилу лажи, говори да је он уважени барон који је обишао читав свијет, зна много страних језика. Јелица на све то бива одушевљена, ужива у његовој причи, испитује га да јој изговара неке ријечи на француском. Цио њихов разговор је заснован на лажима, масу изговорених лажи од стране „барона“, хвалисања и величања самога себе. Циљ Алексиног и Митиног лагања јесте да узму новац и побјегну. Због тога Алекса иде до те мјере да чак и проси Јелицу. Говори јој како се одмах заљубио у њу, а одбио је прије ње много жена: „О, небо, о судбино! Како су путови твоји недостижими!

Одбацио сам више од три стотине партија, дошо сам у ово место, где нисам мислио што друго наћи кромје одмора од путешествија. И какав ангел указа ми се изненада! Како ме занесе, какву ми срећу донесе!“§§§§§§§§

Све лажи изговорене од стране Алексе и Мите бивају прихваћене као истина до тренутка када у кућу долази Марија, дјевојка коју су преварили на исти начин. Она говори да је Алекса „лажа који се издаје за барона“. Када је Мита пита: „Знаш ли ти, безобразницо, ком тако говориш?“, она одговара: „Лажи и паралажи.“***** Тада они бивају разоткривени, Марко и Јелица коначно откривају да је све што су они изговорили само лаж.

Комедија *Лажа и паралажа* нема као основне мотиве лажи и хвалисања, него је комплетна радња почива на тим мотивима. Овом комедијом Стерија је успио у својој намјени, осликао је друштво свога времена, али може се рећи и да је дао слику савременог друштва, јер такви људи живе у сваком времену.

Комедија „Покондирена тиква“

Комедију *Покондирена тиква* Стерија је написао одмах после комедије *Лажа и паралажа*, али је објављена тек осам година касније. Разлог за то наводи и сам писац у предговору за ову комедију: „Из тога највише узрока није се на свет издати могло, што је Ружичић такву ролу играо, која би гдиком зазорна бити могла. Да би пак дело ово- какво је такво је- у мраку не лежало, предузео је сочинитељ Ружичићу невинију ролу дати“ (Поповић, 2006, 111). Ову комедију још можемо назвати и комедијом карактера, јер писац кроз њу критикује и исмијава личности тадашњег времена. Главне теме комедије су: тврдичлук, дволичност, лажи, бјежање од стварности и истине. Све наведене особине посједује лик Феме, богате удовице, чија је једина жеља да побегне из занатлијског свијета и постане угледна дама. Као што то Стерија и иначе чини у својим комедијама, и у овој, без икаквог увода већ у првој сцени, видимо карактер лика Феме. Писац одмах на почетку истиче њену жељу: „Опет ти кажем, девојко, ја хоћу nobлес у мојој кући“ (Поповић, 1970, 153). Већ из ове реченице можемо да увидимо какве ће особине лик Феме имати у наставку комедије. Она покушава да од себе направи даму, угледну госпођу, па се користи лажима, јер је у ствари једна обична и уображена сељанка, која не зна лијепо ни да се изражава. *Покондирена тиква*

§§§§§§§§ Поповић, Ј.С. (1970). *Комедије*. Нови Сад: Штампарско предузеће „Будућност“, стр. 56.
***** Исто, 74.

представља још једну комедију препуну лажних представљања, самовеличања и хвалисања.

Ни у овој комедији, као ни у *Лажу и паралажу*, нема класичних заплета, јер аутору није битна структура комедије и добра драмска прича, већ комедија која открива прави карактер и нарав у једном изопаченом друштву.

Компаративно поређење наведених комедија

Након представљених комедија *Ревизор*, *Лажу и паралажу* и *Покондирена тиква*, у наставку ће се акценат ставити на њихово компаративно поређење. Све три комедије су наилазиле и на бројне осуде, али то је са једне стране и било очекивано, с обзиром на то да су писци преко својих комедија директно исмијавали стварно стање у друштву. Читајући комедије, као и обазујући се на начин писања ова два писца, можемо увидјети да се Стерија у потпуности ослањао и угледао на Гогоља, тј. на његов начин писања. Када почнемо анализирати све три комедије упоредо, наилазимо на мноштво сличности.

На почетку можемо да упоредимо односе главних ликова у комедијама градоначелник – Алекса – Фема. Сва три лика имају мноштво заједничких карактеристика, почевши од најочљивије, а то је изговорене бројне лажи како би увеличали сопствену личност. Њихови јунаци су, прије свега, морални болесници, па тек онда драмски ликови. Па тако, у Гогољевом *Ревизору* имамо лик градоначелника, који бива престрашен када чује да је у град стигао ревизор. Међутим, и лик Хљестакова можемо сматрати главним јунаком комедије. Он се инкогнито појављује у једној малој провинцији и мјештани закључују да је он ревизор који је дошао у обилазак града. Када и сам он то сазнаје, одлучи да искористи такву ситуацију, те се уживљава у улогу и прича гомилу лажи о себи уздижући своју личност. На почетку код оба лика влада страх, код градоначелника јер се плаши суочавања са ревизором, код Хљестакова јер мисли да градоначелник долази по њега, због тога што није платио дуг. Са друге стране, у Стеријиним приповијеткама имамо сличну параду ликова. За примјер у овом раду ћемо користити двије, *Лажу и паралажу* у којој се као главни лик јавља Алекса, и *Покондирену тикву*, гдје је главна јунакиња Фема. Алекса је момак који заједно са својим пријатељем Митом покушава да од богатог трговца узме новац представљајући се лажно. У другој комедији, Фема жели по сваку цијену да буде угледна дама, па као и код претходна два јунака користи лажно представљање.

Посматрајући улоге само ових неколико ликова увиђамо велику сличност међу наведеним комедијама. Мотиви лажи, хвалисања, самовеличања се протежу кроз цијелу комедију, тек пред сами крај, без неког великог обима, долази до откривања. На основу тога закључујемо да је писцима главни циљ био да поучавају своје читаоце, односно гледаоце.

У појединим тренуцима, степен изговорених лажи ликова у овим комедијама долази до те мјере, да можемо помислити да су и сами заборавили разлоге таквог представљања, те да и сами забораве да причају лажи.

На крају сваке комедије закључујемо да се лаж не исплати, односно да истина увијек изађе на видјело. Тако писци шаљу поруку друштву, стварним личностима њиховог доба, који носе особине њихових драмских ликова.

Закључак

Након обрађене Гогољеве комедије *Ревизор* и Стеријине двије комедије - *Лажа и паралажа* и *Покондирена тиква*, долазимо до закључка да постоји велика веза између ова два писца. Њихову везу можемо пронаћи у њиховим дјелима, вршећи компаративну анализу. Мотиви лажи и хвалисања прожимају се у њиховим комедијама, а осим тога оба писца, када су их писали, имали су исти циљ. Они су успјели и да остваре тај циљ, успјели су да исмију тадашње друштво. Но, сличне комедије би се могле писати и данас, јер људи који се користе бројним лажима како би дошли до неког циља или представили себе у другом свјетлу, попут ликова из ових комедија, постоје у сваком времену. Због тога се и Гогољ и Стерија сматрају савременим писцима.

Комедија *Ревизор* је први пут приказана 1836. године, и тада је наишла на велики одјек. Услиједиле су бројне позитивне, али и негативне критике. Након тога је врло брзо освојила позорнице у Русији и читавом свијету. Код нас је *Ревизор* први пут игран у Београду 1870. године.

Комедија *Лажа и паралажа* је први пут извођена на позорници 1842. године у Београду, а исте године је први пут извођена и комедија *Покондирена тиква*, такође у Београду.

Литература

- Аристотел, А. (2008). *О песничкој уметности*. Београд: Дерета.
- Гогољ, Н.В. (2000). *Ревизор – Женидба*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Гогољ, Н.В. (1967). *Ревизор, Друго поправљено издање*. Сарајево: Свјетлост.
- Молинар, Ч. (1972). *Историја позоришта*. Београд: Вук Караџић.
- Поповић, Ј.С. (2006). *Дела*. Београд: Драганић.
- Поповић, Ј.С. (1970). *Комедије*. Нови Сад: Штампарско предузеће „Будућност“.

SUMMARY

This paper will cover topics from comedies of two writers, on the one hand a significant Russian drama representative - Gogolj, and the founder of Serbian comedy Jovan Sterija Popovic, on the other. Specifically, it is about two timeless writers, whose entire opus is everlasting. The goal of this work is to have insights of the similarities between these two great writers, Gogolja and Sterije, by using comparative comparison, apropos their comedies. The aim is to reveal the motives of lies and bragging in their comedies, as well as the reasons for writing them. The comedies that will be used in this paper for comparative comparison are: Gogol's "Auditor " and Sterija's comedies "Lie and paralies" and "Shoddy". By comparing these will find common themes and mutual similarities. The main elements will be motives of lies and bragging, which are also one of the most important in these comedies.

ЗАТВОРСКО ПОЗОРИШТЕ У „ЗАПИСИМА ИЗ МРТВОГ ДОМА“ ФЈОДОРА М. ДОСТОЈЕВСКОГ И „СУДАНИЈИ“ ПЕТРА КОЧИЋА

АПСТРАКТ

У овом раду ће се обрађивати тема затворског позоришта у дјелима великих писаца Фјодора М. Достојевског и Петра Кочића. Циљ овог рада јесте да се освијетли како драматуршки поступак „позориште у позоришту“ функционише у прозним дјелима и то на конкретним дјелима руског и српског класика који су маестрално у своја дјела увели „затворско позориште“. Такође, циљ је и да се компаративним поређењем уоче сличности Кочићеве Суданије са романом „Записи из мртвог дома“ Достојевског. Њиховим поређењем не само да ће се пронаћи заједнички мотиви, слични умјетнички поступци, већ и специфичне, јединствене особине оба дјела. Приликом компаративне анализе „Суданије“ и „Записа из мртвог дома“, откривене су и сличности у животним путевима и судбини Петра Кочића и Фјодора М. Достојевског.

Уводна разматрања

У свјетској драми чест је драматуршки поступак „*позориште у позоришту*“. Најбољи и најпознатији примјер за то јесте енглески писац Вилијем Шекспир са својом трагедијом „Хамлет“. Наиме, Хамлет са својим пријатељима и лутајућим позориштем припрема представу „Мишоловка“, како би видио реакцију свога стрица и мајке и тако процијенио да ли су они криви за смрт његовог оца, краља Данске. Временом, тај драматуршки поступак почео се користити и у прозним облицима, а то је већ примјер умјетничког феномена. Поставља се питање зашто писац има потребу да уводи такав поступак, када се већ може служити драмским елементима као већ уобичајеним поступком

приближавања приче стварној слици живота? Онеобичавање тог познатог принципа „позориште у позоришту“ је аутентична потреба писца, када он није активни судионик. Наиме, позориште постаје налог да би се испричала прича, да би се што боље дочарала

* marijavila91@gmail.com

радња, ликови, а посебно њихове потиснуте потребе и снови, те карактер. Писац као да нам шаље још једну поруку, скривену, пренесену, а на нама је да се уживимо и схватимо поенту, односно замисао умјетника.

Управо у романима Достојевског појављује се драмско начело као центар пишчеве поетике, а у роману „Записи из мртвог дома“ Достојевски онеобичава принцип „позориште у позоришту“

Не постоје поуздани докази да се Кочић угледао на умјетнички поступак Достојевског у свом роману „Записи из мртвог дома“, али, упркос тој чињеници, евидентно је то да их везује иста тема и то да је „Суданија“ заснована на Кочићевом боравку у затвору, као што је и роман Достојевског заснован на његовом искуству са четворогодишње робије у Сибиру.

Драмско начело као центар поетике романа Достојевског

Анализирајући дјела Достојевског, наилазимо на низ драмских елемената, доминира дијалог и уопште, кроз његова дјела се константно провлачи драмска радња. Наравно, не мањка ни приповједачког, ни лирског слоја, али и ти слојеви функционишу као једна цјелина заједно са драмском радњом. Многи истакнути критичари, руски и европски, анализирајући дјела Достојевског, запазили су и истицали драматичност сукоба у његовим романима; чак и формалну сродност са драмом: богатство дијалога (Бабовић, 1961, стр. 189). „У њега је све реплика, све говор, па утолико и све драма.“ (Брандерс, 1899, 680) Како каже Б. Ракочевић – „Несумњиво је да је драмско начело центар поетике романа Достојевског“. ^{††††††††} Ваља споменути и Мерешковског, који сматра да у цијелој савременој књижевности, по мајсторству дијалога, нема писца који би био раван Достојевском. Чак и дијалози у прози овог генијалног писца имају драмски карактер - "У дијалогу је све, у њему се све зачиње и све се разрјешава, по самом звуку гласа ми познајемо лице. Код Достојевског ми видимо зато што слушамо!" (Ракочевић, 2015, 2) Општепознато је да су романи

^{††††††††} Ракочевић, Б. (2015). *Достојевски и позориште*. <http://www.vidovdan.org/kultura/item/60480-2015-09-23-18-25-12>

Достојевског највише преношени на сцену позоришта, управо због богатства драмских радњи. Неке романе можемо пренијети на сцену и без претходне драматизације, довољно је да се одабране "епизоде" из романа обједине и поставе на сцену. О инсценацији романа Достојевског говори и Б. Ракочевић, наводећи да редитељ има могућност избора: „да ли ће следити "режију" самог Достојевског, да ли ће поновити његове дидаскалије и мизансцене, реакције, гестикулацију и узајмно деловање ликова, или ће, пак, стварати самостално, ново позоришно оваплоћење датог прозног текста генијалног руског књижевног ствараоца и мислиоца“ (Исто).

„Записи из мртвог дома“

Животни пут Достојевског био је испуњен бројним несрећама, а врхунац је био када је био осуђен на смртну казну, а што се испоставило као метод застрашивања. Наиме, у посљедњем тренутку, смртна казна је преиначена на четири године робије у Сибиру и још шест година прогонства на истом простору. Достојевски се касније отворено бунује – „*Ко то има право да се на такав начин иживљава над људима?*“. Тај догађај оставља дубоке трагове на њега, прогонећи га дуго као ноћна мора, али, Достојевски је као мајстор свог заната, то грозоморно сјећање пренио у своје књижевно стваралаштво. Тако настаје књига „Записи из мртвог дома“ (објављује је у часопису „Епоха“ заједно са братом од 1861. до 1862. године). Када је роман изашао, стваралаштво Достојевског се поново враћа у центар пажње, Достојевски књижевно „васкрсава“, а критика га једнодушно подржава. Један од најзначајнијих критичара тога доба – Писарев наглашава хуманизам Достојевског. Иако је на робији доживљавао разна малтретирања од стране робијаша из обичног народа, јер је он био племић, Достојевски наставља са темом малог човјека, којег у руску књижевност уводи Николај Гогољ, а за Достојевског се везује и изјава: „Сви смо ми изашли из Гогољевог Шињела.“ За њега и људи са дна живота носе сву сложеност људскости. Они су способни да размишљају о себи и свијету, о свом положају у том свијету. Они су способни да воле, да се дубоко пате и жртвују за друге. Треба нагласити, да је ово први значајнији роман у руској књижевности којим отпочиње жанр тзв. *логорске прозе*. Достојевски сликом робије даје сажету слику Русије у цјелини. „Записи из мртвог дома“ су умјетникова визија Русије као својеврсна метафора са робије и одраз душа

затвореника. Роман утолико више буди емпатију уколико је читалац упознат са чињеницом да је то пишчева лична исповијест са робије прожета грозом и мучним осјећањима. Достојевски себе у роману представља кроз лик ћутљивог Горјанчикова (Мучениковић, Паћениковић), а карактеристично је да Горјанчиков у роману не наступа као главни јунак, него као књижевни свједок са дистанце. Достојевски је прошао својеврсни, развојни пут, душевно и умјетничко сазријевање и дошао пред искушење да напише једно овакво дјело, стављајући на коцку свој живот по други пут. Ипак, он свјесно ублажава истините догађаје у роману, како не би изазвао гњев власти.

Драматизација романа «Записи из мртвог дома»

Рекли смо да Достојевског као писца карактерише хуманизам, он саосјећа са својим јунацима. У овом роману, то саосјећање је поготово изражено, јер је писац проживио све оно о чему је говорио у дјелу. Да би што сликовитије приказао тај „мртви дом“, Достојевски вјешто драматизује причу из затвора. Он затвор представља као мало позориште и у њему агонију акције. Роман обилује дијалозима, масовним сценама и драмским радњама са аутентичном атмосфером насиља. Иако писац маестрално изводи цијелу причу као драму, он у роман уводи и епизоде затворског позоришта, тј. експлицитно приказује позоришну представу.

Поставља се питање зашто Достојевски има потребу да уведе ту епизоду, заправо зашто затвореници имају потребу да приреде представу у затвору?

Не назива га Томас Ман без разлога највећим психологом у свјетској књижевности, а Алфред Адлер не сматра узалуд да је психоанализа као наука израсла из његових продора у човјекову свијест. „Психологија, мотиви и истински циљеви јунака у његовој прози наступају у самој радњи, у акцији, обично без било каквих аналитичких коментара аутора. Његов дијалог је препун психолошких тајни, душевних "експлозија" и неочекиваности; несвјесне душевне силе покрећу се из дубина, усађују се у разговоре, изненадно мењајући односе људи.“ (Ракочевић, 2015, 2)

Да би што сликовитије објаснили потребу робијаша да за вријеме Божићних празника приреде позоришне представе, треба се окренути аутентичној стварности. Наиме, у казнено-поправним установама широм свијета, често се користило позориште

као креативна радионица за осуђенике, јер је оно позитивно дјеловало на њих и имало је терапеутску улогу. Такав принцип рада са затвореницима актуелан је и данас, па примјера има безброј. (У Србији се од 2013. године реализује пројекат невладине организације «АпсАрт Центар» за позоришна истраживања, Комитета правника за људска права (ЈУКОМ) и Београдског центра за људска права. Суштина пројекта „Од кршења до стварања закона“ је да се осуђеним лицима у затворима у Србији путем позоришних радионица тзв. Легислативног позоришта, кроз употребу бројних креативних техника, омогући да испричају своје приче и кажу и покажу какво је заиста стање у затворима у Србији).

Милосав Бабовић указује да је код свих робијаша доминантна једна мисао, а то је „сан о слободи“^{*****}. Дакле, крајња замисао Достојевског је освајање слободе унутар затвора. Током представе коју су припремили, затвореници симулирају живот на слободи, барем на тренутак проживљавају „нормалан живот“. Док једни глуме и до најтананијих детаља улазе у улогу „господина са штапом“, „млинара кога вара жена“... други затвореници-гледаоци проживљавају катарзу: „Какав је чудан одсјај дјетиње радости, драгог, чистог задовољства блистао на тим избразданим, ожигосаним челима и лицима, у тим погледима људи дотад намрштених и мрзовољних...“ (Достојевски, 1976, стр. 234). И није то само сан о слободи, ту се, макар имагинарно, остварују неостварене жеље, снови, симулирају се слике живота које су робијаши некада, као дјеца, служинчад, видјели и потајно маштали о својој будућности... Затвореници барем на кратко заборављају своју свакодневницу и уживљавају се у ту игру на позорници, препуштају се магији позоришне представе: „Сви су до једног отворили уста и смирили поглед и завладао је потпуна тишина... Представа је почела“ (Исто, стр. 234). Писац упечатљиво приказује једног од осуђеника, како би освијетлио атмосферу те масовне сцене: „Сав се претворио у гледање, слушање и најнаивније жељно очекивање чудеса и ужитака. Било би чак жалосно када би се он разочарао у својим очекивањима.“ (Исто, стр. 235)

То је маестралност писца као што је Достојевски, то је та крајња замисао писца – „Замислите казнионицу, окове, заточеништво, дуге, тужне године пред собом, живот једноличан као ситна киша росуља за тмурног јесењег дана – и одједном се свим тим потлаченим и затвореним бићима допустили на тренутак да се размашу, повеселе,

^{*****} Шире видјети: Бабовић, М. (1983). *Руски реалисти 19. века*. Београд: Светозар Марковић

забораве тежак сан, да направе цијели театар, и то још како да га направе: на понос и на дивљење цијелом граду – ево погледајте нас, као да кажу, какви смо ми затвореници“ (Исто, стр. 236). Достојевски је хтио да затворенике, актере ове приче читаоци сагледају и из друге перспективе – хуманије, трезвеније. Он нам сугерише да, упркос недјелима које су починили, ти људи заслужују барем разумијевање, ако не и другу шансу: „Сви су некако неуобичајено задовољни, штавише, некако срећни и падају у сан некако другачије, готово смирена духа – а због чега, мислите? Само су мало допустили тим јадним људима да поживе на свој начин, да се људски провеселе, да проживе барем један сат као да нису у казнионици – и човјек се морално мијења, макар то било само на неколико минута...” (Исто, стр. 236). Ти људи су још увијек жива бића, вриједна и корисна. Писац читаоцима на психолошком плану показује да су сви робијаша, полусвјесно, јасно усмјерени ка томе, ка слободи, да се понашају као сањари, јер им је то врста бјекства од сурове стварности. Робијаша и новац називају „кована слобода“, а симболично је приказана и судбина животиња у затворском кругу и преко њих је прављена паралела са судбинама робијаша. Симбол сваког непокореног робијаша био је орао којег су ухватили и покушали да припитоме. Приликом пуштања орла на слободу, у степу, сваки робијаш, који је то посматрао, препознао је себе и своју жељу за слободом, животом ван мртвила у које је доспио. Закључак Достојевског је да не треба вјеровати у оправданост такве робије гдје се људи понижавају сводећи се на један робијашки број. Он се пита колико је младости и снага руског народа, који су сплетом околности загазили у безакоње, пропало у руском затвору. Очигледно је да се Достојевски, приказујући слику робије и робијаша разних нација, из различитих staleжа, залагао за напредак друштвене свијести на много ширем нивоу – ван граница које намећу предрасуде и социјалне табуе.

Бунтовничко стваралаштво Петра Кочића

Народни „трибун“, глас народа, свијест народа... Тако књижевни критичари виде овог реалисту. Немогуће је раздвојити његов књижевни рад од његове политичке борбе. Поред тога што је његово дјело умјетнички приказ босанског села и природе, оно је прожето његовом љубављу према отаџбини, српству и трагичним доживљајем ропства под туђином. „Писац бунтовник, сликар природе родног краја, песник босанске планине, одличан пејзажист и колорист, „више прозни лиричар и пејзажист, него приповедач“, како је неко примјетио, Кочић је истовремено и хумористички писац, познат по неколиким делима у којима је лирска црта подређена комици и сатири.“ (Деретић, 2004, 471). Иако је дао неколико приповједака у којима је владала драмска радња, смјештена на ограничени простор са великим удјелом дијалога (нпр. циклус приповједака о Симеуну Ђаку), једино дјело које је Кочић дао у драмском облику јесте сатира „Јазавца пред судом“. Кочић ипак није био драмски писац, није био сатиричар. Зашто? Књижевна критика сматра је да то управо због његовог патриотизма. Патриотском заносу није мјесто у позоришту, а оно што заправо „Јазавца пред судом“ чини сатиром је Давидова иронија и извитоперени језик и стил званичне Босне. Кочић се још једном опробава у сатири – пише своје најобимније дјело „Суданију“, врло сличну „Јазавцу пред судом“, али овај пут уводи нешто другачије – затворско позориште у прозном дјелу. Спада у политичку сатиру и заснива се на једном моменту који припада свијету драме и позоришта, на глуми.

Кочићево увођење затворског позоришта у дјело „Суданија“

Кочић је боравио у тамници у Бања Луци пред крај 1907. године и тада је водио биљешке. У затвору је завршио управо због својих политичких ставова. Овај велики писац ни тада није губио свој дар за хумор-замеће „преко цијелог дана шалу и маскару са апсеницима“, па чак и „савјесно и беспријекорно робује“. §§§§§§§§

§§§§§§§§ Шире видјети Кочић, П. (1967). Тавновање. Сабрана дјела 2, Сарајево

Дакле, и Кочић је имао своје „записе из мртвог дома“ и имао је и више него довољно материјала да напише дјело као што је „Суданија“. Прије свега, као што је сам рекао у „Тавновању“, та шала и „маскара“ са апсеницима даје повода да се о Суданији говори и као о новели и као драми - Кочић је ту показао свој изврсни таленат за драмски сукоб и масовне сцене. Он у овом дјелу отвара врата позоришту и функционализује га. Био је свјестан да позориште може да утиче на масе, знао је да једном таквом сатиром може да пробуди свијест народа и укаже на проблеме и недаће свога времена. Кочићу није била потребна машта да опише тамновање и сва збивања у затвору, а поготово да оствари сву комику аустријског суда и правде.

Овај талентовани писац је постигао то да се затворска ћелија претвори у поприште трагикомичних сцена у којима се исмијава аустријска власт, суд, правда, па чак и историјски смисао царевине. Он даје затвореницима способности којима они извргавају подсмјеху цио тај систем тек једним видом забаве - глумећи судије, поротнике, оптужене, тужиоце и браниоце. И ти „апсеници“ Кочићеви то раде са пуно духа и потребне оштрине“ (Вулетић, 1973, стр. 14). Кочић је са успјехом стварао живописне, рељефне и снажне ликове у својим приповијеткама, а умио је исто тако, да ствара и атмосферу са пуно мјере и изразитог смисла за стварање масовних сцена. (Вулетић, 1973) Кочићеви јунаци често уживају у драми. „Глума је истовремено маска истине и радосно предавање игри. У „Суданији“ глума није појединачни, него скупни чин, у њој се затвореници у бањалучкој тамници играју суда: један је оптужени, други тужилац, трећи бранитељ, четврти судија, затим долазе свједоци, жандарми, публика, итд. Читава та импровизација, који је стално на граници између игре и стварног живота, представља духовито ругање аустријском суду, пародију његове заплетене бирократске процедуре.“ (Деретић, 2004: 471)

Кочића као револуционариста не занима поента коју је представљао Достојевски. Његови затвореници не симулирају позориште да би остварили прозор слободе у својој души, него да би исмијали власт –затвореници кроз бескрајна понављања масакрирају језик, параграфе, канцеларијски стил: „...да би нам Суданија била права царска суданија – ти злојутро, бркљачи и добро заноси на швапски! “ (Кочић, 1961, стр. 156). „У Суданији је Кочић супротставио два језичка обрасца (живи говор народа, у коме је истина и смисао и празни, званични, говорно и писано саобраћање). Један је према њему народни језик, пун, жив, динамичан и савитљив и моћан, а друго канцеларијско-

административна језичка смјеша, састављена од фраза, извитоперена и искварена, па тако и далека од сваког смисла и живота.“ (Вучковић, 2004, стр. 123).

Можемо закључити да је код Кочића симулација позоришта дидактичка, револуционарна, што је не чини мање успјешном. Генијалност овог писца је очигледна- само је Петар Кочић могао тако аутентично афирмисати драматуршки поступак „позоришта у позоришту“ у сврху пародије јавног и политичког живота званичне Босне. „У његовом делу садржане су вредности које су живе у свим временима, па и у нашим данашњим. Живе су његове књижевне идеје, приповедачке и драмске форме. Кочић је својим схватањима и делима био у самој жижи најновијих и политичких стања и акција у своме времену, а данас ми га препознајемо и у нечему што се поновило и обновило“ (Вучковић, 2004).

Закључак

Као што је већ наведено на почетку овог рада, увођење позоришта је специфичан поступак у прозним облицима, а дио је аутентичне потребе писца. Достојевски не само да онеобичава употребу тог поступка у свом дјелу, него уједно користи и прилику и да демистификује позориште. Код њега, функција затворског позоришта није само средство за преношење кључних идеја романа, већ има и семиотску улогу. То је можда уједно и одговор на питање зашто се баш овај роман од свих његових романа најмање драматизовао и адаптирао.***** Наиме, Достојевски епизодом затворског позоришта демистификује позориште и уједно открива свој став о позоришту. „У мени су дјелимично гледали познаваоца, стручњака...“ То аматерско, дилетантско позориште је магија, тражи музику и машту, а текст и глума су слободног, модерног типа, све је знак.

Код Петра Кочића је потпуно другачија ситуација. Како каже Вулетић - Драмски судари дати су са пуно мјере и смисла за њихово максимално коришћење.

***** Својеврсна адаптација „Записа из мртвог дома“ је представа „Записи из ћелије бр.: 12“ која се у Дому Омладине у Београду почела изводити у септембру 2015. године.

Управо овим својим квалитетом приповијетка привлачи пажњу не само савремених читаоца, већ и позоришне људе. Међутим, "Суданију" савремени адаптори, редитељи и интерпретатори најчешће остварају у проклетоавлијском духу, а тако тумачена "Суданија", није више Кочићева (Вулетић, 1973, стр. 15).

Литература

- Бабовић, М. (1983). *Руски реалисти 19. века*. Београд: Светозар Марковић.
- Бабовић, М. (1961). *Достојевски код Срба*. Титоград: Графички завод.
- Достојевски, Ф. М. (1976). *Записи из мртвог дома*. Загреб: Знање.
- Вулетић, В. (1973). *Из Предговора „Јазавац пред судом“*. Београд: Нолит.
- Вучковић, Р. (2004). *У знаку традиције и авангарде. Кочићева библиотека*: Београд.
- Кочић, П. (1967). *Тавновање, Сабрана дјела 2*. Сарајево.
- Кочић, П. (1961). *Изабране странице*. Београд: Матица Српска.
- Ракочевић, Б. (2015). *Достојевски и позориште.*, <http://www.vidovdan.org/kultura/item/60480-2015-09-23-18-25-12>.

SUMMARY

Subject of this paper is the prison theatre in books of two great authors Fyodor M. Dostoyevsky and Petar Kočić. The goal of this paper is to elucidate the way of functioning of a dramaturgical act in a works of prose, and to do it with concrete examples of Russian and Serbian classic who masterfully introduced the "prison theatre" in their works. Also the goal is to use comparison in order to determine similarities between Kočić's "Sudanija" and Dostoyevsky's novel "Notes from a Dead House". By comparing them, not only that common motives, and similar artistic acts will be found, but also unique characteristics of both these works will be determined as well. Also similarities between life paths and destinies of Petar Kočić and Fyodor M. Dostoyevsky are discovered by comparison of "Sudanija" and "Notes form a Dead House".

ПРЕВОЂЕЊЕ И ПРЕОБЛИКОВАЊЕ КЊИЖЕВНОГ ДЈЕЛА (Предности и недостаци аудио-визуелне адаптације)

АПСТРАКТ

Тема овог рада је превођење књижевног дјела у његовој основној форми, тј. уз задржавање свих карактеристика оригиналног текста, а затим и преобликовање књижевног превода у друге врсте медија као што су радио и филм. Прилагођавањем другој врсти комуникације са публиком сценаристи, драматурзи и редитељи пред себе стављају задатак који је такође једна врста превођења јер се оригинални текст мора пренијети у истом (драматизација) или сличном (адаптација) значењу, гдје се мора водити рачуна о томе да су читаоци књижевног дјела такође и потенцијални слушаоци или гледаоци, а они ће по аутоматизму препознавати и поредити прочитано са новим обликом тога садржаја. Као примјер наведеног процеса послужиће нам кратка прича Епизодни лик (The Kugelmass episode), америчког писца и редитеља Вудија Алена (Woody Allen). Од књижевног превода са енглеског на хрватски језик, доћи ћемо до адаптације за радио-драму (преведена на српски језик), а затим и до сценарија за цјеловечерњи играни филм. У том процесу нагласићемо како се уз помоћ различитих приступа књижевно дјело преводи у друге медије, а да се суштина оригиналног књижевног дјела задржи у свим важним дијеловима.

ПРЕВОЂЕЊЕ ПО ЖАНРОВИМА

Писмено превођење обухвата превођење свих врста писаних текстова. Приликом писменог превођења преводилац има довољно времена за тумачење оригинала и за тражење одговарајућих преводилачких рјешења, те се може служити рјечницима, приручницима и енциклопедијама. Може се консултовати са стручњацима за језик и другим преводиоцима, може се и више пута враћати тексту превода, те га поправљати и дотјеривати. Међутим, ово не значи да је писмено превођење лак и једноставан посао.

„Prevodilac polazi od zabilježene izvorne poruke, koju čita da bi je dekodirao i primio obavijest koju ona nosi. Pri tome se može služiti svim pomagalicama koja mu stoje na raspolaganju da bi obavijest što potpunije i točnije primio. Izvornu poruku može pročitati više puta, može razmišljati o njenom smislu, može u rječnicima, enciklopedijama i drugim

* zoran.todorovich@gmail.com

priručnicima provjeravati značenje pojedinih dijelova poruke, može se konzultirati s ljudima koji su stručno ili lingvistički spremniji da interpretiraju sadržaj poruke, a u nekim slučajevima može dobiti i interpretaciju samog pošiljaoca (autora) izvorne poruke. Nakon što je dekodirao poruku i primio obavijest, prevodilac prelazi na njeno prevođenje, to jest ponovno kodiranje u jeziku-cilju.“ (Ivir 1978: 27)

Задатак преводиоца је да у потпуности схвати пишчево виђење предмета о којем је ријеч и да то виђење у преводу изрази текстом који ће одговарати тексту оригинала. Основне потешкоће на које преводилац наилази су прије свега у томе што, као стручњак за језик, мора бити упућен и у конкретну област уже животне стварности којој припада предмет превођеног текста и што преводи с природног на природни језик; међу којима готово никада нема потпуне подударности ни строго утврђених значењских веза између изражајних средстава. Преводилац, у суштини, поново ствара у оквирима свога језика.

Основна намјена књижевних текстова је дјеловање на човјеков умјетнички сензибилитет и постизање одређених естетских ефеката. Будући да је књижевност умјетност ријечи, у књижевности је језик знатно чешће предмет поруке него у некњижевним текстовима, а у таквом случају превођење престаје и остаје једино могућност преводиочевог властитог умјетничког стварања на задату тему, са циљем да створи исти умјетнички доживљај какав је створило дјело изворног аутора код његових читалаца. Извор основних тешкоћа ове врсте писменог превођења је у захтјеву да се мисаона садржина оригинала пренесе у неодвојивом склопу с језичким изразом оригинала. Зато је важно да преводилац, прије него што приступи превођењу, анализом утврди који су елементи најважнији, који су мање важни, а који су – ако већ не могу бити пренијети на језик превода – и потпуно занемарљиви (у задњем случају аудио и визуелна рјешења могу савршено прецизно пренијети значење без икаквих одступања од ауторове поетике).

У оквиру превођења књижевних текстова доста се разликује превођење по жанровима. Тако, у превођењу епске прозе важе сви принципи као и код превођења књижевног текста, док приликом превођења епског дјела у стиху постоји и један додатни захтјев, а то је везани говор у пјесничком начину израза. Превосење лирске пјесме наилази на доста проблема јер се лирски књижевни израз одликује мисаоно-емоционалним богатством које се остварује у кратком пјесничком изразу. Такав израз је, у принципу, вишезначан и афективан. Наглашена сликовитост и емоционалност се у оквирима лирске пјесме остварује, у првом реду, специфичном композицијом и

посебном организацијом језика, а од преводиоца се очекује да својим преводом оствари естетски утисак приближан утиску који ствара оригинал.

Превођење драме у прози представља својеврсну синтезу лирског и епског принципа умјетничког изражавања. Пошто је драма дјело намијењено сценском извођењу, и елемент лирског и елемент епског принципа у њој добијају један нови, специфичан облик. У принципу, ток радње у драми – за разлику од епских дјела – не може бити у оквиру директног описа догађаја, него се одвија у његовом непосредном току, као радња. Мјесто догађаја, општа атмосфера и расположење јунака се не описују, него се представљају непосредно. Преводилац драме мора знати да у говору јунака сачува природност усменог израза, да се реченице не продужују због разлика у језичкој интерпретацији неког значења, као и да избјегава гомилање сугласника који су тешки за сценски говор.

„Scenski dijalog je iskaz, naročit slučaja izgovorene riječi, zbog toga su mu svojstvene funkcionalne veze a) sa opštom normom razgovornog jezika, tj. sa živim govorom, b) sa slušaocem (adresatom), tj. sa ostalim junacima na sceni i sa gledalištem, c) sa samim govornikom, tj. sa junakom drame. Funkcionalna veza sa živim govorom pretpostavlja u pogledu dikcije lako izgovaranje, a u stilskom pogledu sceničnost jezika. Veza sa slušaocima pretpostavlja svrsishodnost replike i pluralizam adresatâ. U pogledu govornika, replika vrši svoju funkciju onda ako sadrži ne samo podatke o kojima govori junak drame, već ako u isto vrijeme karakteriše njega samog: pričajući o nečemu on priča i o samom sebi.“ (Levi 1982: 165)

Али када већ преведено књижевно дјело, у форми кратке приче или новеле, уобличио као драматизацију тог текста, општа правила се по потреби мијењају, а карактеристике превода „један на један“ уступају мјесто другим изражајно-умјетничким и стилским изразима. Користећи та средства и изразе, не смијемо дозволити одступање од ауторове поетике на начин који ће је измијенити при сусрету са адресатом.

КЊИЖЕВНО ДЈЕЛО КАО РАДИО-ДРАМА/ТВ ФИЛМ

Према Милетићу (1982: 29), поред позоришне генезе и техничке условљености опште или заједничке одреднице свијета радио-драме огледају се и у сљедећим

аспектима: 1) будући да се радио-драма реализује у медију масовне комуникације, то у знатној мери одређује њен статус као и њене креативне просторе; 2) културне традиције појединих средина имају важну улогу у конституисању радио-драмске умјетности; 3) класни односи, духовна клима и слобода стваралаштва вишеструко се одражавају у радијској умјетности, можда чак и више него у другим умјетностима; 4) „квалитет“ непосредне, радијске средине – будући да је она, по правилу, професионално хетерогена – такође спада у опште одређујуће факторе потенцијалног и стварног развоја и положаја ове умјетности.

То би, у суштини, било оно посебно и заједничко за радио-драму и позориште. За анализу адаптације књижевног дјела у радио-драму, а затим у филмски сценарио, нама су важне прве двије карактеристике. Комплексност превођења поетике Вудија Алена лежи, понајвише, у томе што се његов карактеристичан смисао за хумор, иронију, сарказам, емотивност и дијалог неријетко односи на један „ужи свијет“, те се при првом превођењу мора јако пажљиво сачувати та интимна нота, без обзира на културолошке и остале разлике.

Епизодни лик (The Kugelmass episode) је прича о универзитетском професору из Њујорка који, због незадовољства сопственим животом, уз помоћ тајанственог мађионичара почиње љубавну аферу с госпођом Бовари, јунакињом романа Густава Флобера. Карактеристичан заплет, иако на први поглед баналан и неодржив, што је карактеристика већине Алених радова, отвара широк дијапазон техничких и редитељских могућности, као и креативних рјешења. Превод са енглеског на хрватски језик није „оштетио“ оштрицу ауторског хумора, чак је можда и додатно истакао поједине линије текста и успио задржати атмосферу коју Ален жели да дочара.

„Kugelmass, a professor of humanities at City College, was unhappily married for the second time. Daphne Kugelmass was an oaf. He also had two dull sons by his first wife, Flo, and was up to his neck in alimony and child support.

"Did I know it would turn out so badly?" Kugelmass whined to his analyst one day.

"Daphne had promise. Who suspected she'd let herself go and swell up like a beach ball? Plus she had a few bucks, which is not in itself a healthy reason to marry a person, but it doesn't hurt, with the kind of operating nut I have. You see my point?"

Kugelmass was bald and as hairy as a bear, but he had soul.“ (Allen 1977: 34)

„Kugelmass, profesor humanističkih nauka na Sveučilištu u Gradu, u drugom je braku bio nesretan. Daphné Kugelmass je bila velika glupača. S prvom ženom Flo imao je dva glupa sina i koprao se do grla u izdacima za alimentaciju i ostale troškove.

– Zar sam mogao znati da će to poći po zlu? – jadao se jednoga dana svome psihijatru.

– Daphné je mnogo obećavala. Tko bi mogao sumnjati da će se ona tako zapustiti i napuhnuti kao balon? Imala je, osim toga, i nešto novca, što možda i nije razlog da se netko nekim oženi, ali nije ni loše s obzirom na moje brige. Shvaćate?

Kugelmass je bio ćelav i rutav kao medvjed, ali je imao duše.“ (Allen 1979: 48)

Превод је претрпио минималне захвате, а лексичке, синтаксичке и морфолошке промјене нису нимало оштетиле структуру оригинала. Оно што је битно напоменути јесте да су у овом случају као олакшица за квалитетан и вјеран превод послужили сљедећи фактори: Вуди Ален кокетира између социјалне сатире и фантастике, али то ради уз помоћ препознатљивих локација, ситуација и ликова; смјештајући радњу „реалног“ дијела приче у најпознатије дијелове града Њујорка аутор преводиоцу олакшава посао јер овај не треба посебно да наглашава уопштене појмове и мјеста; фантастични дио радње опет је смјештен у познато окружење јер се ради о класику који је преведен на све свјетске језике и налази се у већини школских система образовања; симболика усамљеног и несхваћеног човјека модерног доба такође је препознатљива и разумљива свакоме, па је тиме и пријемчива за свакога као универзални мотив. Аутор вјероватно није мислио на ове „олакшавајуће“ околности приликом писања, а посебно јер се ради о једном од његових „мање важних радова“, али је свакако олакшао задатак преводиоцима. Даље превођење, на српски језик, било је већ у форми моје радио-драме, гдје се, осим правописних и језичких фигура, јављају и сасвим нови начини за интерпретацију приче, без имало одступања од ауторове идеје.

„СЦЕНА 1

Музика. Њујоршки клупски џез (Wayne Henderson – “Mysterious Maiden“). Чује се удаљена градска врева.

Наратор: Кугелмас, професор хуманистике у њујоршком Сити Колеџу, био је несрећно ожењен по други пут. Његова жена Дафне била је прави габор. Имао је и два сина тупавка с првом женом Фло, а уз то је и грцао у великим алиментацијама. Кугелмас је био ћелав и длакав као медвјед, и тај изглед је, нажалост, изузетно вјешто прикривао његову сентименталну страну. Зато је, као сваки еманциповани Њујорчанин, уточиште проналазио на каучу преплаћеног психијатра.

Кугелмас: Јесам ли могао знати да ће испасти такво зло? Дафне је обећавала све најбоље. Па ко би рекао да ће се толико запустити и претворити у метеоролошки балон?! Осим тога, имала је нешто лове, што није најздравији разлог за женидбу сам по себи, али не шкоди човјеку с мојим проблемима. Разумијете?

Др Мандел: Хм, да...

Кугелмас: Морам себи пронаћи неку другу жену. Морам наћи љубавницу! Можда се то по мени не би рекло, али ја сам од оних којима треба романтике. Треба ми њежности, треба ми флерта. Бити млађи сигурно не могу, али могу, прије него буде прекасно, наћи женску с којом ћу водити љубав у Венецији, разговарати уз вино и свијеће. Разумијете?

Чује се 'шкрабање' оловке по папиру. Шкрипи кожна фотелја у којој се доктор удобније намјешта..." (Тодоровић 2014а: 2)

Видимо да већ на почетку имамо и додатну димензију која нам отвара причу на један нови начин, у односу на читање књижевног дјела. Музика седамдесетих година прошлог вијека која додаје нову, временску димензију и градска врева у позадини надопуњују наратора који нас уводи у мјесто радње. Умјесто описа психијатра довољан је дистанцирани и неразумљиви коментар уз звуке оловке по папиру да закључимо колико је заправо овај незаинтересован – чека да вријеме термина прође – за разлику од Кугелмаса који страсно приступа своме проблему. Ништа од тога није потребно написати, јер су довољни звуци у другом плану – стварају слику која дуже траје и лакше се формира у односу на оригиналну верзију. Динамика се не мијења значајно и више зависи од пажње слушалаца него од самих глумаца и звучних ефеката.

Исти почетак, преобликован у филмску слику – што доноси потпуно нову димензију перцепције – много се детаљније приказује без наратора и уводног објашњења. Гледалац је одмах смјештен у дефинисану ситуацију која не дозвољава произвољну визуализацију, а сцена код психијатра не оставља сумње о томе какав је однос доктора и пацијента.

„1. ЕКСТ. ПАНОРАМА ОСТРВА МЕНХЕТН СА РИЈЕКЕ ХАДСОН – ЗГРАДЕ,
ДАН.

ЗВУК БРОДСКЕ СИРЕНЕ У ДАЉИНИ, КРИЦИ ГАЛЕБОВА.
ПРОЉЕЋЕ.

ШПИЦА СА МУЗИКОМ У ПОДЛОЗИ (Wayne Henderson – “Mysterious Maiden“). НАСТАВЉА СЕ У ДУПЛОЈ ЕКСПОЗИЦИЈИ.

2. ЕКСТ. УЛАЗ У ЗГРАДУ ОД ЦРВЕНЕ ЦИГЛЕ. ДАН.

Пред степеништем се играју дјеца. Испод улаза, у висини подрума је мала продавница цигарета и пића. Један бескућник сједи испред продавнице са флашом алкохола замотаном у папирну врећицу. На комаду картона испред њега стоји натпис „Можда јесам алкохоличар ал' вас ипак волим“, а поред картона метална плитка кантица са ситнишем.

Оф: Звуци улице и музика.

3. ЕНТ. РАДНА СОБА (ОРДИНАЦИЈА). ДАН.

Соба је полузамрачена жалузинама на прозору. ДР МАНДЕЛ сједи у кожној фотељи, прекрштених ногу, држи биљежницу и куцка оловком по њој. Изгледа одсутно. Поред њега је навијен метроном који ради. Зидови су украшени дипломама. На кожном каучу лежи КУГЕЛМАС. Поред њега, на малом столићу је чаша и флашица „Евијан“ воде, нетакнута. Кугелмас гледа негдје у строп, стежући шакама ивицу кауча, у ритму метронома.

Кугелмас:

Јесам ли могао знати да ће испасти такво зло? Дафне је
обећавала све најбоље. Па ко би рекао да ће се моја жена
толико запустити и претворити у метеоролошки балон?!

Психолог нешто пише у биљежницу, намјешта се удобније.

Кугелмас:

Осим тога, имала је нешто лове, што није најздравији
разлог за женидбу сам по себи, али не штоди човјеку с
мојим проблемима. Разумијете?

Др Мандел:

Хм, да...

Кугелмас се придиже, па се врати у лежећи положај. Гестикулира рукама да би нагласио своје ријечи.

Кугелмас:

Морам себи пронаћи неку другу жену. Морам наћи љубавницу! Можда се то по мени не би рекло, али ја сам од оних којима треба романтике. Треба ми њежности, треба ми флерта. Бити млађи сигурно не могу, али могу, прије него буде прекасно, наћи женску с којом ћу водити љубав у Венецији, разговарати уз вино и свијеће. Разумијете?

За то вријеме др Мандел клима потврдно главом, али се види да је незаинтересован и одсутан. Цијепа листић из биљежнице и баца га у корпу за отпатке поред радног стола..." (Тодоровић 2014б: 1–2)

Сва три приступа имају исту идеју, али различит је начин реализације те је у том смислу и разноврснија структура адресата. Књига је медиј који се најспорије конзумира и захтијева посвећеност, радио-драма је слободнија форма коју ће многи послушати ако се затекну у близини радио-апарата током емитовања, док је телевизијски филм начин за максималну популаризацију оригиналног књижевног дјела јер уопште не зависи од нивоа писмености или културне свијести у неком друштву.

Карактеризација ликова и квалитет дијалога

Вуди Ален се, генерално, бави обичним ликовима у необичним ситуацијама. Интелект који покушава бити реалан, ситуације које су све само не контролисане, јунаци који се стихијски крећу кроз слике препуне наратива, самосажаљење и наглашена иронија, потреба за прихватањем, само су неке од карактеристика овог писца, глумца и режисера. Његова глума је савршена јер јунаци осликавају аутентичне емоције и урођени сарказам. Превођење Аленових дјела било би захтјевно када би се он бавио апстрактним ситуацијама на неки други начин, али – срећом – није тако. Ирационално подлијеже логици коју нам намеће искреност (или барем искрено samozаваравање) његових ликова, који генерално налазе довољно времена за исцрпно

анализовање ситуација, неријетко баналних. Он нас на један горко-шармантни начин анимира да ликове у његовим причама доживљавамо као ријетку али ипак сасвим нормалну појаву, те нам мноштвом споредних детаља намеће фабулу као нешто свакодневно и опште. То је вјештина која омогућава преводиоцима „удобно окружење“ приликом превођења јер су шансе за погрешан смисао или скретање од оригиналне идеје минималне.

Аленови карактери су нестабилни на емотивном плану, али зато прецизно осликавају оно што читаоцу треба да их без много труда смјести на право мјесто у општем плану. На примјер, професор Кугелмас, који жели да живи своје снове и неиспуњене амбиције, аутоматски је парадокс јер је истовремено и прорачунати шкртац који штеди на самоме себи. У оригиналном књижевном дјелу писац нам то поручује кроз неколико кратких црта и изјава које нам намећу ту „материјалну параноју“ главног лика. У форми радио-драме наратор користи иста средства као и писац, али у трећем облику, филмском сценарију, отвара се могућност за много оштрији и духовитији приказ Кугелмасовог страха од трошка. Наравно, Ален се поиграва са пословичним јеврејским тврдичлуком, што му је, као припаднику те етничке групе, сасвим лако урадити без страха од сукобљене конотације. У филмској верзији, та карактерна особина се, као тема исмијавања, подиже на виши ниво, јер се без ријечи описује оно што обиљежава Кугелмаса до краја. Тако, без непотребног понављања узорка, његова шкртост остаје да „виси“ изнад скоро сваке ситуације у коју се ставља кроз причу.

„12. ЕКСТ. УЛИЦА. ДАН.

Кугелмас ужурбано иде тротоаром, пролази поред једне школе. Звиждуће и повремено се насмије гласно. Свима које среће пожели добар дан. Док пролази поред једног просјака, ставља руку у џеп и спушта новчаницу у кутију на земљи. Онда застане, па се сагне за оном новчаницом и умјесто ње у кутију спусти два-три новчића. Наставља звиждућући, просјак гледа збуњено. Онај мали пас, који се већ помокрио Кугелмасу на ципелу, протрчи за њим.

Оф: Звук саобраћаја. Кугелмас псује, мало даље.“ (Тодоровић 2014б: 17)

И остали ликови су прецизно дефинисани. Кугелмасова жена која живи живот у другој врсти очекиваног самосажаљења, мађионичар у покушају који је само обичан

шарлатан и случајни (не зна се како) власник чаробног ормара и који такође живи у заблуди коју назива илузијом, и на крају Ема Бовари која на свој начин пролази од наивног жала за љубављу, до прорачунате жене која жели да искористи све и свакога у стилу „класне спонзоруше“. Ален не оставља мјеста сумњи у карактере јунака, али због начина на који их „портретише“ у контексту духовне осакаћености, ми их морамо доживјети са симпатијама. Претпоставка је да такав прецизан али духовит приказ карактера олакшава и превођење, тј. преводилац не мора тумачити ликове јер су они, упркос свему, уобичајени и суштински једноставни.

„21. ЕНТ. СОБА У ХОТЕЛУ ПЛАЗА. НОЋ.

Кугелмас сједи у фотељи. Игра се са коцкицама леда у празној чаши. Прозор је отворен и чује се ноћни звук града. Ема хода по соби. Руке су јој прекрштене на грудима. Љута је. Прилази прозору и затвара га, а затим прилази Кугелмасу и стаје пред њега. Он полако диже главу и гледа је. Очи су му замућене, види се да је припит.

Ема Бовари:

Или ме врати у роман, или ме узми за жену. У међувремену хоћу или да се запослим или да идем у школу. Већ данима гледам телевизијски програм и осјећам се као да лудим!

Кугелмас отпије из чаше и погледа је љутито.

Кугелмас:

Одлично, а и паре ће нам добро доћи. Са собним сервисом трошиш дупло више него што си тешка.

Ема се окреће од њега и оштрим корацима хода по соби. У штиклама је и сваки њен корак Кугелмас прати са мрштењем. Посеже за здјелом у којој стоји лед.

Ема Бовари:

Јуче сам у Централ Парку упознала једног оф-бродвејског продуцента. Рекао ми је да одговарам за један пројекат на којем ради.

Насмије се иронично. Почеше се по препонама и изује ципеле једну о другу.

Кугелмас:

Сигурно неки фолирант.

Ема се окрене бијесно према Кугелмасу и почне да галами.

Ема Бовари:

Није фолирант! То је један сензибилан, љубазан и згодан човјек. Зове се Џеф и не знам како још... углавном, очекује награду „Тони“.

Окреће се од Кугелмаса и излази из собе. Он устаје и досипа себи пиће. Искапи. Приђе прозору и отвори га. Гледа у град и дубоко уздахне. Стави чашу на столић поред прозора али промаши и чаша пада на под. Разбије се, коцкице леда се распу по паркету...“ (Тодоровић 2014б: 17)

У овој краткој али интензивној слици сукоба између Кугелмаса и госпође Бовари нема мјеста сумњи или погрешној претпоставци. Понашање јунака говори све, без потребе за описима њихових емоција или размишљања. Утолико је и могућност случајног фаворизовања једног лика, услед преводилачког тумачења карактера, сведена на минимум, а ситуација служи развоју динамике и емотивно је неутрална за трећу страну. Оно што не подлијеже сценаристичким или редитељским промјенама јесу дијалози у овој причи, што је карактеристично за Вудија Алена. У тим дијалозима нема ничега сувишног и они имају свој чврсто утемељен ток без обзира на визуелне или звучне захвате. Црнохуморни трагичари његових прича су, генерално, несналажљиви али толико истрајни у својим илузијама да на крају ипак налазе смисао и неку врсту катарзе, а читавим путем улазе у вербалне конфронтације на емотивном плану, што са околином, што са самима собом.

„Smatra se da je scenski dijalog sistem značenjskih impulsa, određena semantička energija koja usmjerava i formira ostale elemente drame, a prije svega karaktere. Dobar dijalog sadrži toliko takvih formirajućih momenata koliko će ih biti dovoljno za stvaranje životnih kataktera, za motivaciju njihovoga djelovanja i za to – da glumac pri otjelovljenju junaka ne bi morao improvizirati i raditi nasumice.“ (Levi 1982: 195)

Закључак: Вуди Ален је један од писаца и аутора који су „захвални“ за превођење јер се бави рјешавањем апстрактних проблема помоћу свакодневних

ситуација и, само наизглед, једноставних ликова. Захвалан је утолико што не оставља мјеста сумњи у тумачењу, ма колико се на први поглед све чинило нереално и динамиком успорено. Самим тим и адаптације његових радова за потребе других медија (осим писаних) веома су занимљиве, посебно са техничке стране, јер отварају доста могућности драматурзима или редитељима за алтернативна и ефектна рјешења простора и тока радње. Због своје специфичности у приступу међуљудским односима и унутрашњим сукобима својих ликова, Вуди Ален јако тешко, или никако, може остати „изгубљен у преводу“.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Allen, W. (1977). *The Kugelmass episode*. NY: The New Yorker.
- Allen, W. (1977). *Epizodni lik*, SIRIUS, br. 37. Zagreb: NIŠP Vjesnik.
- Belan, B. (1960). *Scenarij – što i kako*. Zagreb: Epoha
- Eliad, T. (1982). *Kako napisati i prodati scenario*. Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu.
- Ivir, V. (1978). *Teorija i tehnika prevođenja*. Sremski Karlovci: Centar „Karlovačka gimnazija“.
- Levi, J. (1982). *Umjetnost prevođenja*. Sarajevo: Svjetlost.
- Милетић, Г. (1982). *Свет радио драме*. Београд: Радио Београд.
- Popović, T. (2010). *Rečnik književnih termina*. Beograd: Logos Art.
- Jovanović, R. V. (1984). *Pozorište i drama*. Beograd: Vuk Karadžić.
- Ransijer, Ž. (2010). *Filmska fabula*. Beograd: Clio
- Тодоровић, З. *Фантастична романса професора Кугелмаса*, радио-драма у рукопису.
- Тодоровић, З. *Фантастична романса професора Кугелмаса*, филмски сценарио у рукопису.

<http://www.zivotopis.hr/biografija/woody-allen/>

SUMMARY

The topic of this paper is the translation of a literary work in its basic form, i.e. with the preservation of all the characteristic of an original text, and then the reshaping of the

literary translation into other media types, such as radio and film. By the adaptation to some other type of communication with the audience, the screenwriters, dramaturges and directors face with a task which is also a sort of translation, because the original text has to be conveyed in the same meaning (dramatisation)⁺⁺⁺⁺⁺ or similar meaning (adaptation)⁺⁺⁺⁺, while taking care that the readers of a literary work are also the potential listeners or viewers, who will automatically recognise and compare what they have read with the new form of the content. As the example of the mentioned process, we will use the short story *The Kugelmass episode* by the American writer and director Woody Allen. From the literary translation from English into Croatian, we will come to the adaptation for a radio drama (translated into Serbian), and then to a scenario for a feature film. In that process, we will emphasise how, by means of different approaches, a literary work gets translated into other media, while the essence of the source literary work is preserved in all its significant parts.

⁺⁺⁺⁺ “DRAMATISATION, creation of a dramatical piece by adapting a work from some other genre, mostly epic (e.g. chronicle, novel, story, short story etc.), where narration is transformed into dialogues and monologues (...) Today, dramatisation has been applied intensively on television and film, so that Hollywood production abounds with dramatisation, that is the adaptations of different literary works for the needs of film industry.” (Popović 2010: 157)

⁺⁺⁺⁺ “Adaptation of a literary work for the needs of other art media implies not only the adaptation of a text to the requirement of the media into which it is being transformed, but also the replacement of literary techniques by the means of expression from the other media.” (Popović 2010: 15)

ПОЕЗИЈА БРАНКА РАДИЧЕВИЋА У ПРВЕ ДВИЈЕ ТРИЈАДЕ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

АПСТРАКТ

Рад се заснива на анализи поезије Бранка Радичевића у оквиру прве двије тријаде основне школе.

Пјесник младости, живота и љубави, Бранко Радичевић је оставио неизбрисив траг у српској поезији и његове пјесме остају да живе дуго после њега несмањеним интензитетом.

Бранко Радичевић нуди дјечи поетску баштину испуњену врлинама. Он жели да у дјечи развије искрене, храбре и вриједне младе људе.

Дјеца у његовом стваралаштву нису принчеви и принцезе, који живе у уљепшаном свијету пјесме. То су обични дјечаци и дјевојчице, који се заљубљују, пате, воле, плаше и радују.

Основни циљ овог рада је истаћи све љепоте његове јединствене поезије намјењене свој дјечи овога свијета.

УВОД

Млада, свјежа и топла поезија Бранка Радичевића имала је дах младости и прољећа. Његове пјесме испјеване једноставно, понекад дјечије наивно, оне најмлађе читаоце уводе лагано у свијет одраслих, уз непрестано присутан мото, да човек до краја живота треба да остане у души дјете, да воли и буде вољен, да сања и сањари и истовремено подигнуте главе и отворених очију иде кроз живот.

Радичевић је први дјечији романтичар у правом смислу те ријечи. У јеку владавине сувог разума и пренаглашене васпитне усмјерености, која књижевност ставља иза прага литературе као умјетности, овај пјесник одрекао се поуке и залагао се за умјетност чистих романтичарских мотива, просте и дјетињасте имажинације.

* jeca_med@live.com

Славуј српске поезије је пјесник за дјецу и младе, не само по томе што стихове посвећује српској омладини, већ и због тога што је његова поезија инспирисана младалачким духом, животном слашћу, љепотом живота, игром и безбрижношћу. Стихови о ђачком животу, јутру, природи и цвијећу, носе обиљежја најбоље дјечије лирике (Вуковић, 1996).

Бранко Радичевић нуди дјечи поетску баштину испуњену врлинама. Он жели да у дјечи развије искрене, храбре, вриједне младе људе. Дјеца у његовом стваралаштву нису принчеви и принцезе, који живе у неком уљепшаном свијету пјесме. То су обични дјечаци и дјевојчице, који се заљубљују, пате, воле, плаше и радују. Сва њихова расположења позната су пјеснику. Зато он својим измаштаним свијетом нуди помоћ, рјешење, утјеху и савјет.

Пјесник младости, живота, љубави, Бранко Радичевић је оставио неизбрисив траг у српској поезији и његове пјесме настављају да живе дуго после њега несмањеним интензитетом.

Пјесме Бранка Радичевића су недовољно заступљене у разредној настави, јер ученици током школовања обрађују само двије његове пјесме у оквиру прве двије тријаде основне школе. У наставним плановима и програмима требало би да се нађу још неке вриједне Радичевићеве пјесме јер његова поезија обухвата садржаје задахнуте младалачким духом, полетном и раздраганом маштом.

БИОГРАФИЈА ПИСЦА

Бранко Радичевић рођен је у Славонском Броду 28. марта 1824. у породици Тодора и Руже Радичевић. Пошто је рођен дан уочи светог Алексија, по њему је и добио име. Пред објављивање своје прве књиге, своје име ће промијенити у Бранко.

Уз Ђуру Даничића био је најоданији сљедбеник реформе правописа српског језика Вука Стефановића Карацића и увођења народног језика у књижевност. Српску поезију оплеменио је чистим народним језиком. Написао је свега 54 лирске пјесме, седам епских пјесама, два одломка епских пјесама, 28 писама и један одговор на критику.

Прве стихове Бранко је написао још док је похађао Карловачку гимназију, а одушљевљен Вуковим реформама се интензивније почео бавити књижевним радом. Прву збирку пјесама је објавио у Бечу 1847. године, под називом Песме, на чистом народном језику у духу модерног европског романтичарског пјесништва. Међу најпознатијим насловима овога кола истичу се: *Ђачки растанак*, *Пут*, *Девојка на студеницу*, *Рибарчета сан*, *Моје сунце*, *Путник на уранку*, *Јадна драга*, *Молитва*, *Гусле моје*, *Драги*, *Жеља*, *Нека сунца*, *Јади изненада*.

У то вријеме је почео да обољева од туберкулозе. Вративши се у Беч 1849. уписао је студије медицине, али је наставио да се бави књижевношћу и године 1851. је објавио још једну збирку пјесама, у којој издаје двије епске пјесме Гојко и Хајдуков гроб. Постхумно трећу збирку пјесма је објавио његов отац Тодор 1862. године.

Радичевић је преминуо 1. јула 1853. године, у бечкој болници. Сахрањени најприје на Марсовом гробљу у Бечу, Бранкови посмртни остаци су тек после тридесет година (1883.) пренешени на Стражилово крај Карловаца, а на споменику на његовом гробу су уклесани стихови из *Ђачког растанка*:

*Много хтео, много започео,
Час умрли њега је помео.*

ОСОБЕНОСТИ ПОЕЗИЈЕ БРАНКА РАДИЧЕВИЋА

ТЕМЕ РАДИЧЕВИЋЕВИХ ПЈЕСАМА

Бранко Радичевић, жедан живота, опијен природом и њеним дражима, пјевао је слободно и искрено о свему ономе што је осјећао и доживљавао, није се стидио својих осјећања здравог и бујног младића. А тренутак је примао безазлено, отворена ока и срца, немирно и нестрпљиво. Његове пјесме говоре о љубавним чежњама младића и дјевојке, о младалачким несташлуцима и обестима, о српству и југословенству, о ватреној љубави према свом народу, о јутарњој румени и вечерњој тами.

Поезија Бранка Радичевића извире из до тада скривеног блага народне поезије. Она се креће од разочараног кликтања емоцијама младости, враголастој чежњи за животом и уживањима у природи до елегичне туге и бола.

Радичевић одлучно је раскрстио не само са застарјелим класицистичким темама него и са нестваралачким опонашањем народне поезије. У својој лирици Бранко је пјесник елементарних осјећања, близак анимистичком и пантеистичком поимању свијета. Његове најједноставније пјесме грађене су по обрасцу народне лирске пјесме, у њима је дата нека рудиментарна фабула, нека радња која се увек збива у слободној природи и чији су протагонисти обично драги и драга, момак и дјевојка, или једно од двоје које чезне за оним другим. У такве минијатурне лирске теме спадају неке од његових најпознатијих пјесама: *Девеојка на студенцу*, *Враголије*, *Путник на уранку*, *Рибарчета сан* и др. Оне су пуне радости, ведрине и наивне дјечије зачуђености пред најобичнијим стварима, безазлене, умиљате и истовремено младалачки распусне и чулне.

Момак иде враголан,

По гори се шири,

Леп је кано лепи дан

Што кроз гору вири.

Код Бранка, међутим, има пјесама у којима су теме сложеније и по конструкцији и по осјећањима која су дата у њима. Оне нису наративне, осјећања се у њима не изражавају посредством фабуле, него непосредно или кроз слику. У већини тих пјесама преовлађују сјетни тонови и суморнија, елегична расположења. Бранко ту више није пјесник животне радости, него пјесник туге, смрти, елегичар. Смрт и предосјећање смрти надахнули су његове најдубље лирске пјесме: *Јадна драга*, *Кад млидијих умрети*, *Болесников уздисај*.

Плачи траво, запевај славују,

Злато моје земљица покрива!

Мили Боже подигни олују

Сред ме срца громом удри жива!

Рака њега крије сад и тама,

Шта ћу овде ја на свету сама!

Радости и туга, живот и смрт, дитирамб и елегија, то су супротна и истовремено међусобно повезана расположења и теме Бранкове поезије. Његови су најчешћи мотиви растанак и растајање, пут и путовање. Растанак је код њега увек повезан са предосјећањем смрти.

Иако изразито лирски темперамент, Бранко је у току цијелог свог рада показивао склоност према већим пјесничким композицијама. Његова најзначајнија остварења већег обима јесу лирски спјевови *Бачки растанак* и *Туга и опомена* те сатирични спјев *Пут* у којем је извргнуо руглу противнике Вукове реформе. *Бачки растанак* и *Туга и опомена*, два Бранкова најбоља пјесничка остварења, налазе се на супротним половима његовог стваралаштва.

Бачки растанак уводи нас у најужи завичајни круг пјесников. Растанак је двострук, завичајни и ђачки. Озарени карловачки предио од Дунава до Стражилова испуњава први дио поеме. Загледан у њега пјесник се опрашта од драгих мјеста од којих га свако подсећа на нешто присно, давнашње. Опраштање и сјећање двије су лирске теме које се музички смјењују.

У другом дијелу доминира велико ђачко коло, које представља пјесму у пјесми, интонацијски остварену на посебан начин, у ритму разигране сремске поскочице.

Та тек што се свирац чује

Већ у колу с' подскакује.

Коло, коло, свирац свира,

Нога земљу не додира;

"Ситно, брате, ијујују!"

Момци чили подвикују.

У колу се смјењују љубавне и јуначке попјевке, у којима се призивају најславнији јунаци из националне историје а упоредо с тим кроз њих струји радосни народни живот. На крају ђачко коло прераста у симболичко коло братства у које се позивају сви наши народи. Широка композиција поеме проистекла је из тематског богатства. Преплитање мотива је врло сложено, живо и природно: природа, завичај, ђаковање, дружење, љубав, берба, пјесма и игра, национална прошлост. Смјењују се осјећања загрцнуте радости, одушевљења, анакреонских расположења, сјете, туге, снажног родољубља.

Туга и опомена открива пјеснички свијет на другачији начин. У основи пјесме је банална љубавна фабула о двоје драгих који се растају, он одлази у неку другу покрајину, ту заборавља драгу, а кад се врати у завичај, више је не налази међу живима.

Ту тему Бранко је обрадио у разним варијантама у десетак својих романи (*Два камена, Драги, Јади изненада* и др.). У *Туги и опомени* она је лирски надограђена мотивима љубави, природе и музике. Највише мјеста дато је природи. Све промјене у љубавној причи прате адекватна збивања у природи.

На крају поеме драга је поистовећена с природом. Она се јунаку јавља у сну у тренутку када се природа буди из зимског мртвила и почиње нов живот, а њену појаву прати музика оживјелог предјела. Вријеме које обухвата фабула поклапа се с годишњим циклусом природе. Тако се овај спјев од сентименталне љубавне приче претворио у митску поему о природи, о њеном умирању и поновном рађању.

Луна стоји насред двора,

Сунце сјаје одозгора,

А под липом једна дева

Везе млада на попева:

„Итро, итро, игло моја!

Првенствено лирик, Бранко Радичевић није имао много успеха у епској поезији. Његове херојске поеме (*Гојко, Хајдуков гроб, Урош, Стојан*), значајне су највише по фрагментима лирског карактера. Боље су му лирске бајронистичке приповетке у стиху,

Утопљеница и Освета, по сижеу повезане, пуне необичности, тајанства, мистике. Најобимније и најзначајније његово епско дјело, незавршена поема *Безимена*, широко романсијерски заснована, покушај романа у стиховима, пружа реалистичко-хумористичку слику живота српских студената у Бечу. То је Бранков заокрет од романтизма ка реализму, који је, због његове преране смрти, остао само велики наговештај.

ЖИВОТНА РАДОСТ У ПОЕЗИЈИ БРАНКА РАДИЧЕВИЋА

Са Бранком Радичевићем су у националну књижевност први пут ушле пјесме са изразито лирским мотивима и расположењем. Те пјесме су првенствено пјевале о животној радости и љепотама живота.

Исписивао је поезију ужег круга: животна радост, љубав, младост, пролазност свега у животу. У знатној је мјери прихватио и стих народне поезије. За њега један књижевни критичар рече да је исписивао најпролећнију поезију наше литературе (Вуковић, 1996).

У најпролећнијој поезији наше књижевности, природа је доминантна. Радичевић је пјесник града и варошке атмосфере, али је усхићен и занесен обожавалац природе и пантеист. Готово да нема пјесме у којој не долази до изражаја његово радосно узбуђење гором, ријеком, извором, сунцем, граном, славијем, травом, ветрићем. Осјећање природе је сасвим блиско доживљају дјетета и његовој потреби да анимира сопствено окружење и читав свијет око њега.

Жељан живота, милог и премилог свијета, опијен стражиловским пејзажем, дражима шуме и сунца, овај сремски враголан је пјесник весеља, ијујукања раздраганог свијета и опојне среће. Природне појаве у његовој поезији су за сва жива бића тајна живота која се једино маштом може докучити.

Природа и пјесник су у овој поезији у изванредном складу и садејству. Бијели данак се покрене и вирне кроз липу, вјетрић се осмјехује и уздише, умилни су виногради, чак и Дунав, са чијег дна пјесник у шапи износи пјесак, постаје ријека умилна, поток зна да се нашали и препријечи младима пут:

А овде се поток пошалио

Па нам пута младим препречио,

Преко њега скачемо лагани,

И ево нас на другојзи страни.

Пун радости пјесник кликће попут сокола или коса од милине и дивоте природе и љубави: спреман је да полети двору драге, да малађан захуја, за њим моме од жеље поскоче, заљубљен се са драгом ваљушка и љуљушка у трави, са момцима удара жестоко у сићане жице тамбурице и хвата се у коло виловито и плаховито.

Радичевићева поезија синула је 1843. чувеном поемом Туга и опомена попут звездане репатице чији је траг јасан и данас, и биће док траје српске поезије нашег народа. Снага која ту звезду одржава на небу потиче од радости живота која извире из срца песникова, из његовог доживљаја природе и љубави (Живковић, 1999).

Велики оптимизам Бранкове поезије, чак и када пјева о смрти долази до метафизичког схватања живота као затвореног круга, кружења. Никола Кољевић је примјетио да у пјесми *Ђачки растанак* нема опроштаја од живота чак ни кад пјесник понавља шест пута ријеч збогом:

Збогом, песме, збогом, коло,

Збогом, момци, наоколо,

Збогом, кито мома млади,

Збогом, грозђе, збогом, виногради!

За њега је свијет у коме је живио био рај, живот је сматрао прелијепим сном, а смрт прагом преласка из дотадашњег у нови рај. Кључни стих Бранкове поезије зато се и дотиче воде као симбола животворности:

Мог живота вир је на увиру!

Бранко у стиховима истиче да је све што га окружује сатворио силни Бог који је у њега сунуо душу, подарио му свеобухватни поглед и моћна крила како би могао да домаши читав земљин шар. Подарио му је незаситу глад за животом и отуда у пјесмама преовладавају трајно свршени глаголи: нагледати, наљубити, нагрлити у контрапункту са тренутно свршенима: *пипне, љубнем, штипнем*.

РИТАМ, МЕТРИКА И ВЕРСИФИКАЦИЈА У ПОЕЗИЈИ БРАНКА РАДИЧЕВИЋА

Талентован какав је био, и са страшћу прожет мелодијом и љепотом народног језика и стваралачки надахнут емоцијом, ритмом и изразом народне поезије, нарочито лирске, Бранко је први успио да све главне особине те поезије унесе у своје пјесме и да на тој основи створи умјетничку поезију која је значила даљи и виши домет српске поезије.

Национални дух у његовој поезији огледа се како у тематици његових пјесама, Тако и у оним елементима који чине дух једне поезије: у ритму и изразу. Бранко је усвојио ритмичку структуру народног епског десетерца, лирског осмерца као и четверца сремских народних поскочица, са таквом способношћу асимилације да се његов стих по ритмичком таласању не разликује од народног. А то је било од огромног значаја за даљи развитак српске умјетничке лирске поезије.

Погледајмо само како су, на примјер, лаки, ритмички правилно организовани и лепршави Бранкови стихови у пјесми *Рибарчета сан*:

Ал' се небо осмеива,

Ал' се река плави,

А рибарче у чун снови,

Јасно ко на јави.

Поема *Ђачки растанак* се састоји од 737 стихова. Основни стих је наизмјенично римовани десетерац, који повремено смјењују краћи стихови, осмерци, четвртци, нарочито у дијеловима кола, што ствара жив ритам пјесме. Њега нарочито у колима, често смјењују краћи стихови који убрзавају ритам излагања, као на примјер са овим четвртцем:

Коло, коло

Наоколо,

Виловито,

Плаовито,

Наплетено,

Навезено,

Окићено,

Зачињено,

Брже, браћо, амо, амо,

Да се скупа поиграмо!

Бранко је нарочито испољавао сав дар једног грациозног и благозвучног песничког оркестирања: блага сета, пасторални мотиви срећне тихе заљубљености, растанак и болна усамљеност – све је то изражено стиховима мелодиозне ритмичке умораности (јампски једанаестерци) и у строфама сложене модулације (наизменично мушким и женским завршецима) (Живковић, 1970).

Иако Бранко није први који је преко увођења јамба у наш стих европеизирао српску поезију, тај метар је и прије њега постојао у тој поезији, мора се рећи да је Радичевић осјетио драмску вриједност његову, и да га је употребљавао тамо гдје је драматика љубавне приче или њена узвишеност то захтијевала.

Како би се укочено држао јамб у *Ђачком растанку*, а како се примјерено понаша у *Туги и опомену*. (Живковић, 1970). Како у погледу метрике тако и у погледу версификације поезија Бранка Радичевића означава велики напредак, кад се има на уму како је била проста метрика ранијих српских песника.

Бранко није проучавао версификацију српског стиха, у његово вријеме таква испитивања су тек била на почетку, али је финим ухом умјетника, пјесника осјетио правилност и живост нашег шестерца, који мјењањем типова ријечи у погледу броја слогова (3 + 3, односно 2 + 2 + 2) исказује разиграност емоције и израза.

Мелодија је доминантан конструктиван принцип који диктира пјесничку слику и метричко-ритмичку структуру лијепе и дотјеране поезије. Ђачки растанак који је синтеза пјесниковог пјевања и читавог нашег романтизма, пјесма живих, ритмичких слика, лиричне фабуле, равномјерних гласовних вибрација и амплитуда стихова, гради умјетност сликовитог изражавања и по свом бићу акустичком. Магија поезије је у умјетничкој версификацији и снази која долази од музике стила и богатства разноликих интонација.

Он има развијено осјећање ритма, његови стихови, иако још несавршени, нови су и бољи него што су ранији били. Мелодичност његових стихова је тако велика да сваки пјесников стих асоцира на скандирање и доводи читаоца у искушење да запјева, и није случајност што је готово трећина његових пјесама стављена у ноте и што је он не само најчитанији него и најпјеванији српски пјесник. Радичевић је дао обрасце добре српске версификације, и он ће у погледу форме остати главни пјеснички узор српски.

СТИЛСКЕ ФИГУРЕ У ПОЕЗИЈИ БРАНКА РАДИЧЕВИЋА

Стилске фигуре су природни израз умјетничког начина мишљења, осјећања и саопштавања. Књижевник се другачије и не може изражавати јер га његова мисао, емоција и умјетничка потреба да их саопшти у чулном облику нагоне да свакодневни језик у складу са својим умјетничким потребама преиначава да би саопштио своје духовне садржаје.

Када говоримо о стилским фигурама као важном елементу звуковне и значењске структуре лирске пјесме важно је указати на њихову заступљеност у Радичевићевој поезији. Није ријетка употреба алегорије као начина пренесеног изражавања, у којем се метафоричко или пренесено значење остварује у цијелој једној пјесничкој слици а понекад и у цијелом стиху. Стваралачким талентом пјесникове мисли и емоције се изражавају у живе конкретне слике пуне одговарајућег смисла и значења.

Метафором као стилским изражајним средством се врше различите врсте поређења до крајњих граница маште. За ову стилску фигуру се определијелио и пјесник Бранко Радичевић који ће путем ове стилске фигуре показати свој поглед на свијет. Бранко пише пјесме испуњене веселим, ведрим и здравим поимањем живота. Описивао је природу и често њене украсе користио за поређење.

У Ђачком растанку наилазимо на поређење дјетета са тичетом, које се након свога рођења осјећало немоћно те се побијало са гране на грану док се није одважило и полетјело у висине гдје је и нашло уточиште:

Дете мало-голуждро тиче,

Дође тиче, па се ту навиче.

У Бранковим стиховима присутна је и анафора стилска фигура која представља изношење сприједа, понављање истих ријечи на почетку реченице и реченичних дијелова. Она је присутна и у пјесми *Ђачки растанак*:

Па потрчи бистроме извору,

Па довати ту липову кору,

Па се напиј водице лађане,

Па убрзај те ноге лагане...

Такође, у овој пјесми присутна је и градација, која заправо представља низ пјесничких слика поређаних по јачини доживљаја. Слагање ријечи или слика од слабије ка јачој или од јаче ка слабијој:

Иде кући, подвикује,

Пуни пушке, попуцује,

Свирац свира, мома поје:

"Коловођо, злато моје!"...

И полисиндет као стилска фигура која настаје низањем везника без граматичке потребе, присутан је у овој пјесми:

И ви други дуж Дунава,

И ви други где је Драва,

И ви други, тамо, амо,

Амо да се поиграмо!

У Бранковој поезији заступљена је и стилска фигура инверзија, фигура којом се обрће ред ријечи у реченици или дијелови реченице, често ради јачег истицања. Инверзија је присутна и у пјесми Ђачки растанак:

Ој Дунаво, о ти реко силна,

Ала си умилна!

ЈЕЗИК И СТИЛ У ПОЕЗИЈИ БРАНКА РАДИЧЕВИЋА

Бранко Радичевић писао је чистим народним језиком. Чистота и, рекли бисмо, љепота и слаткоћа Бранковог језика огледале су се не толико у народном језику као таквом него у избору из њега оних свјежих и експресивних ријечи и, још више, израза које је Бранко нашао у Вуковом *Речнику* и у народној поезији и који су му омогућили да му стихови потеку из груди као вода са извора. Он је своме великом пјесничком таленту придружио моћно средство свога, матерњег и националног, језика, и запјевао гласовито, силовито, да је од тог звонког гласа одјекивало запуштено и осушено језичко и умјетничко поље дотадашње српске поезије:

За тобоме, душо, скапа.

Охо, селе, вита стаса,

Држ' се браци око паса,

Коловођа колом вија,

Коло лети, зној пробија.

Можда се не претјерује када се каже да ниједан пјесник прије Бранка није употребио у својим пјесмама овај наш тако експресиван квалитативни генитив (селе вита стаса), а сигурно је да ни један од њих није ни чуо за израз *коловођа колом вија*. Бранков језик је српски језик са најчистијим и најизражајнијим формама.

Вриједност тог Бранковог језика није само у чистоти и правилности народног језика него у том откривању чудесних поетских моћи свога језика. Један одломак кола из *Ђачког растанка* показује колико Радичевићева оригинална интерпункција позитивно одудара од каснијег обичаја да се његови стихови облаче интерпункцијски у смислу рационалне коректности и логике. Бранко Радичевић са разлогом пише овако:

Коло коло

Наоколо

Виловито

Плаовито

Наплетено

Навезено

Окићено

Зачињено

Брже браћо амо амо

Да се скупа поиграмо.

Ђура Даничић је први рекао да је Бранков језик као суза чист, и откако је при крају педесетих година овога вијека скинута књижевна анатема са Бранка, та се ријеч Даничићева понављала и парафразирала све до данас и на том је готово и остало. Једини је до сада Ј. Живановић покушао изнијети основна обиљежја Бранковог језика.

Све своје српске пјесме, или 7969 својих стихова, испјевао је Бранко са четири хиљаде и двије - три десетине ријечи, бројећи ријечи онако како их је бројао Вук у своме *Речнику* 1852. године. Тако у овом броју ријечи има око стотину ријечи које су ради дијалекталних разлика по два пута бројане, као што их је Вук по два пута биљежио.

Према садржини Бранкових пјесама, која није много разноврсна, и према броју стихова у њима, Бранков рјечник је врло богат и може се мјерити са рјечницима великих српских пјесника.

Туђих ријечи има врло мало у Бранковој поезији – највише турских као и у народној пјесми, али и њих размјерно много мање него тамо. Других туђих ријечи скоро и нема код Бранка. Само је у сатири, исмјевајући варошке српске обичаје, употребио осам њемачких и њемачко-француских ријечи, које се скоро све и данас говоре по варошима. А којих нема у Вуковом *Речнику*.

Он је жудно читао народне пјесме и утисак тих читања често се опажа у његовој фразеологији. Из народне поезије узео је многе фигуре и украсе, као и њен непосредан и прост начин изражавања. Вуков *Речник* тако рећи учио је напамет, сам је сакупљао за Вука и народне ријечи и народне пјесме. Врло често афектује својим знањем народнога језика, а у фонетизму правописа иде даље и од самога Вука Караџића. Али, укупно узевши, он пише бољим и чистијим језиком него иједан од српских пјесника његовог времена.

Иако је и раније у српској књижевности било пјесника који су се служили народним језиком и уносили у своју поезију елементе народне поезије, ипак су пјесме Бранка Радичевића значиле једну велику новину, готово читав књижевни преврат. Његова поезија се одликовала не само пажљиво чистим народним језиком и надахнућем из народне поезије већ је и садржином, основним тоном и начином изражавања силно одударала од ранијих збирки, па и савремених српских пјесника.

Ранији српски пјесници су били објективни и дидактични, чували се личних излива и држали се мирног чувства, све сводили на моралну и патриотску поуку и њихови стихови били су књишки хладни, старачки мудри, укочено правилни. Радичевић, са смјелошћу младог човјека, прекида са тим застарјелим књижевним обичајима.

ЗАКЉУЧАК

Бранко Радичевић је први аутентични српски пјесник 19. вијека, односно епохе романтизма. Био је човјек готово племићког образовања и животног уређења, али и отвореног духа и велике љубави према свом народу. Нескривено је изражавао своја осјећања и надахнуто пјевао о животу и смрти, младости и пролазности. Он је лирски пјесник младости, љубави и патриотског заноса. Са његовом поезијом отвара се ново доба српске умјетничке лирике. Његови стихови не обиљежавају само епоху романтизма, већ означавају продор у нови вијек.

Бранко је детињство и дечаштво наше поезије, чист као суза и у језику и у осјећањима. Његову поезију можемо назвати поезијом дјетињег срца и ведрих, наивних очију, поезијом чедности и умиљатости. Величина значаја Бранкових пјесама још јаче се испољава када се нагласи да је он могао да одигра такву крупну покретачку

улогу у нашој књижевности не само зато што се сав определијелио за народни правац у књижевности него зато што се за то определијелио један велики пјесник, умјетник несравњена талента и пламеног заноса.

Она није дубока у смислу филозофирања о животу, али је дубока и тајновита као осјећај живота, као слика дрвета у цвијету и звук пчеле у лету. Она је омиљена лектира младих, која у њеним звуцима налази сазвучја са својим непосредним доживљајима свијета, а она је увијек и потреба зрелих људи, који у њеним тоновима налазе одјеке и сјећања на неке драге, миле и топле дане. Она је исток наше поезије, и утјеха нашег враћања у дјетиње и младалачко непосредно живљење живота.

Романтичарски лирик пјева под снажним утицајем народне поезије и њене непосредности и искрености. Његов стил, међутим, није грубо фолклоризиран, већ умјетнички несмирени и развијени у свој, самосталан израз. Народним језиком, у лексичко-граматичком смислу, једноставношћу и лакоћом усмене лирике, приближио је стих читаоцима, независно од њиховог узраста или искуственог капацитета. Епитетима младе, бели, мили, дивни, лаки, живи, деминутивима блиским дјечијем поимању и изразима, аутор погађа тон дјечије поетске мелодије.

Велики пјеснички таленат, Бранко Радичевић је оставио сјајан траг и у националној дјечијој књижевности.

Литература

- Баковљев, М. (1997). *Основи методологије педагошких истраживања*, Београд, Научна књига.
- Брчкало, Б. (2004). *Методички приступ лирској пјесми у основној школи*, Српско Сарајево, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Вуковић, Н. (1996). *Увод у књижевност за дјецу и омладину*, Подгорица.
- Вучковић, М. (1993). *Методика наставе српског језика и књижевности*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Деретић, Ј. (2001). *Кратка историја српске књижевности*, Нови Сад, Светови.
- Живковић, Д. (1970). *Европски оквири српске књижевности*, Београд, Просвета.
- Живковић, Д. (1991). *Теорија књижевности*, Београд, ЗУНС.
- Матицки, М. (2003). *Језик српског песништва*, Нови Сад, Прометеј.

- Милинчевић, В. (1963). *Бранко Радичевић - 1824-1853*, Београд, Издавачко предузеће Рад.
- Петровић, Т. (2008). *Историја српске књижевности за децу*, Сомбор, Педагошки факултет.
- Петровић, Т. (2009). *Увод у књижевност*, Нови Сад, Прометеј.
- Петровић, Т. (2000). *Школски писци*, Врање, Учитељски факултет.
- Радовић, Ђ. (1955). *Личности и дела*, Цетиње, Народна књига.
- Солар, М. (1990). *Теорија књижевности*, Загреб, Школска књига.
- Соче, С. (2010). *Истраживачко читање као средство мотивације за самостално читање у разредној настави*, Сарајево, Педагошки факултет,.

SUMMARY

This work is based on the analysis of poetry of Branko Radicevic, within the first two thirds of the primary school.

Branko Radicevic poet of youth, life and love worked the Serbian poetry and his poems are long lasting. They remained to live after him.

Branko Radicevic is gives children poetic heritage filled with virtues. He wanted to develop children into sincere, brave and hard working people.

In his creative work, children are not princes and princesses, they are ordinary boys and girls who fall in love, suffer, love, fear and rejoice.

Main goal of this work is to emphasize the beauties of his unique poetry intended for all the children of this world.

ИСТОРИЈА

СРЕДЊИ ВИЈЕК У КЊИЗИ ПАПА ЈОВАНА ДОНЕ ВУЛФОЛК КРОС

АПСТРАКТ

Бестселер *Папа Јована* књижевнице Доне Вулфолк Крос (1996), данас је предмет бројних полемика. Године 2009. према наведеном дјелу снимљен је филм, а историјска подлога на којој је прича базирана вијековима се преноси кроз митове и легенде и бројна књижевна дјела. У овоме раду приказујем како се у наведеном дјелу историјска тема дисторзирала и интерпретирала на начине који су допринијели комерцијализацији саме теме и књижевног дела кроз које је разрађена, што се у основи може сматрати својеврсним медијевализмом (савремена употреба средњег века).

Медијевализам је својеврсна концептуализација средњег вијека која се, посебно од доба Романтизма (поч. 19. вијека), сусреће у разноврсним креативним, умјетничким, али и другим популарним или јавним изразима модерног свијета (Есо, 1986: 61-72). Посебно заступљени видови које данас сусрећемо су „производи“ из свијета филма, музике, политике и књижевности, али средњевјековна тематика може се наћи чак и у савременим политичким кампањама. У својој основи, медијевализам увијек носи дисторзију, будући да средњевјековне теме не сагледава у њиховом аутентичном значењу, нити у контексту времена у коме су настале, већ их користи да легитимизира савремене позиције и циљеве, или пак да омогући велику комерцијалну добит. Због тога, историчари овај вид употребе средњег вијека најчешће доживљавају као злоупотребу. Примјера злоупотребе има веома много и препознају се у низу формата популарног, јавног и комерцијалног дискурса, нпр. квази-едукативни „средњи вијек витешких турнира“, лукративни „средњи вијек градских карневала“, или, пак, како се то показало у бившој Југославији, високо токсичан политизовани „средњи вијек нација“ (Есо 1986; Simpson and Weiner 1989; Lenahan 1994; Carpegna Falconieri 2015; Mattheus 2015).

* Ceca1502@yahoo.com

У овом раду расправљаћу о једном примјеру медијевализма у популарној књижевности. Ова врста књижевности сеже далеко у смислу дисеминације, будући да њен аудиторијум обухвата најшире кругове читалаштва у целом свијету, но не одликује се нарочито фокусираним или увијек тачним фактографским историјским знањем, већ симплификацијама и анахроним адаптацијама намијењеним брзим авантуристичким укусима које обликује ритам савременог доба. Дјело у мом фокусу је бестселер Доне В. Крос *Папа Јована* (1996), заснован на истоименој причи из деветнаестог вијека аутора Емануела Роидса, чија потка лежи на средњовјековној легенди о дјевојци која је половином деветог вијека постала поглавар римске цркве. Оно што је мене посебно заинтересовало у овом роману је начин на који је књижевница, градећи своје теме и ликове, тумачила и користила средњи вијек у циљу комерцијализације свога дјела.

Легенда коју је Кросова усвојила каже да је Папа Јована рођена на територији данашње Њемачке, одакле је, путујући са својим љубавником стигла до далеких области Грчке, стекла образовање ријетко за епоху у којој је живјела, на основу кога је у Риму ступила у службу Курије, одакле је за кратко вријеме доспјела у врхове римокатоличке цркве, те, сходно обичајима тог времена, била изабрана за Папу од стране римског нарда. За све вријеме свога понтификата, Кросова прича, Јована се није одрекла свога љубавног живота, те је у извесном тренутку, пролазећи уобичајним „папским путем“, тј. римском улицом која је спајала гроб светог Петра у Ватикану и тадашње папско сједиште у Латерану, чак родила и дијете (Landres 2015:17-18).

Роман Кросове је фикција, те је као такав подложен разноврсним романсираним и личним интерпретацијама аутора, које саме по себи немају много везе са личностима или епохом о којој говоре. Веза између историје и књижевности свакако није ријетка, и њу књижевници често користе како би показали стилску слободу да са далеке временеске дистанце и најсуровијим догађајима дају другачији, неријетко уљепшани контекст. Но, у неким случајевима, књижевност, са својом амбицијом да забави читаоца или га натјера на дубље размишљање, заправо измишља историју, умећући низ различитих савремених интерпретацијских „алатки“ које омогућавају доступност штива најширем аудиторијуму (Февр 2004; Тош 2008; Wood 2013). Из овога даље произилазе важна питања – да ли и колико ригорозни у своме тумачењу прошлости књижевници требају бити?

Несвакидашња средњовјековна авантура у интерпретацији Кросове о жени која је постала поглавар римске цркве стекла је, као и неколико њених претходних верзија из ранијих епоха, свјетску славу и привукла пажњу великог броја читалаца. §§§§§§§§§§ Но, оно што привлачи пажњу историчара је ауторкина тврдња у предговору о томе да је своју нарацију изградила према историјским изворима (Крос 2009:3), чиме је инсинуирано да је њена интерпретација методолошки легитимна јер почива на истинитим догађајима и документованим личностима, из чега даље излази порука читалаштву да је ова интерпретација легитимна и „исправна“, чиме се читаоцу упућује и додатни разлог за читање – осим што забавља, књига и едукује.

Но, шта историјски извори, заправо, биљеже о папи Јовани? Најранији помен женског папе долази из Хронике Меца (*Chronica Universalis Mettensis*), чији је аутор био доминиканац Жан од Маилија (Jean de Mailly), а живјео је у раном 13. вијеку. У овој хроници, међутим, име жене папе није изречено, а догађаји су датирани у период првог крсташког рата, 1099. годину. Хроника говори о томе како је једна жена, преобучена у мушкарца, неко вријеме обављала службу папског секретара, да би затим обукла кардиналску одежду, што је даље омогућило њен избор за папу. Након што је на улици Рима родила дијете, ова жена је кажњена по римском обичају тако што је завезана за коњски реп, те је вучена и каменована улицама Рима док није на једном мјесту умрла. На том мјесту, према Хроници, записано је 'Petre, Pater Patrum, Papisse Proditio Partum' (Петре, Оче очева, прокуни рођење паписе), док је самом народу Рима наложено да пости пуна четири дана како би се очистио од посматрања (и пасивног учествовања) у гријеху жене „Papissa, quia femina erat“ (MGH 1879: 502-526). *****

Де Маилијева верзија легенде о Папи Јовани убрзо је добила и нова, додатна тумачења, међу којима је најпопуларније било оно из треће рецензије Хронике Папа и Царева Мартина од Опаве (*Chronicon Pontificum et Imperatorum*), датирано у касни 13.

§§§§§§§§§§ Данашње верзије легенде о Папи Јовани углавном се заснивају на интерпретацији романа грчког аутора Емануела Роидиса из 1866 кога је превео Лоренс Дурел (Lawrence Durrell) као *The Curious History of Pope Joan* (1954). По роману Кросове недавно је режиран мјузикл као и играни филм *Pope Joan* *regissepa* Sönke Wortmanna, 2009). Старији романи су: Wilhelm Smets, *Das Märchen von der Päpstin Johanna auf's Neue erzählt* (1829), Marjorie Bowen, *Black Magic* (1909), Ludwig Gorm, *Päpstin Johanna* (1912), Yves Bichet, *La Papesse Jeanne* (2005), and Hugo N. Gerstl, "Scribe - The Story of the Only Female Pope" (2005), као и старији филм *Pope Joan* (1972) у режији Мајкла Андерсона (Michael Anderson).

***** Према другој верзији, Јована није директно умрла након ове срамоте, него је провела многе године у покајању, док је њен син постао бискуп од Остије и у својој катедрали обезбедио гроб за Јовану.

вијек (MGH SS 1872: 85. New 1993: 106-107; Brincken 1985: 460–531). У овој верзији по први пут се појављује име женског папе, иако у мушком навођењу као *Johannes Anglicus* или Јован од Мајнца. У овом дјелу знатно се мијења хронологија догађаја, па се цијела епизода антедатира у другу половину 9. вијека, вријеме иначе опскурно и изворима сиромашно, и то слијед догађаја наводно између понтификата Лава IV (847-855) и Бенедикта III (855-858), прецизирајући да је трајање Јованиног понтификата износило двије године, седам мјесеци и четири дана, али не и када је тачно почело или се завршило.^{††††††††††}

Легенда о Папи Јовани широко је дисеминирана кроз касни средњи вијек и рану модерну епоху са различитим мотивима. Доминиканци су је, на примјер, користили као *exemplum* у своме проповиједању, док је хуманиста Бартоломеј Платина, иначе префект Ватиканске библиотеке, споменуо у своме дјелу *Vitae Pontificum Platinæ historici liber de vita Christi ac omnium pontificum qui hactenus ducenti fuere et XX* (1479) како би илустровао луксузни живот папе Сикста IV. Јована је нашла своје мјесто и међу славним женама о којима је писао Ђовани Бокачо из 1353 (*De Mulieribus Claris*, погл. 99), док неки писци мјесто њене погибије убрајају у мјеста која свакако треба посјетити како би се опоменули на гријех (*Mirabilia Urbis Romae*; Хроника Адама од Уска из 1404). Током Ренесансе и Реформације, прича о женском папи претворила се у апокалиптичне представе о демонској сили доведеној на папски престо како би се пореметила „небеса,“ те је јасно додатно дисторзирана на начин којим се католичка црква тог времена осуђивала за луксуз и разврат (Shenenberg 1485. Rustici 2006), на што се позвао чак и Јан Хус током свога процеса 1415.

Легенда о постојању Папе Јоване доста рано је, међутим, и критички сагледана, па тако знамо да је већ 1587, Флоримунд Рајмудов (Florimond de Raemond), магистрат у скупштини града Бордоа објавио прву критичку деконструкцију легенде у свом дјелу *Erreur Populaire de la Papesse Jeanne* (објављена касније и под насловом *L'Anti-Papesse*). Аутор је у овој анализи примјенио хуманистички текстуални критицизам са широм намјером да народно вјеровање провјери у писању аутентичних црквених извора, а овај приступ омогућио је да до 1601. године и званична позиција цркве и

^{††††††††††} Тенденције да се нађу друге верзије у рукописима пре Хронике Меца иду углавном до Анастасија Библиотекара, једног од компилатора чувене Папске књиге (*Liber Pontificalis*) (у. 886), но вјеродостојност тих рукописа није поуздана и по свој прилици датира из времена након Хронике Мартина из Опова.

тадашње историографије буде заснована на концензусу око папске објаве да је легенда неистинита. Том приликом статуа *Femina ex Anglia* која је била уклесана око 1400. г. на Сијенској катедрали комеморирала Папу Јовану уклоњена је и замијењена мушким ликом, фигуром папе Захарија (Tinsley 1987: 381–98). За данашње историчаре нема дилеме – ова личност сматра се легендарном, али исто тако и хероином која је вијековима интригирала масе, те се као таква може сматрати специфичном темом истраживања менталитета и интерпретације средњег вијека (Lord 2000: 22, March 2010. Kelly (2005) [1988]: 331–32. Stanford 1999).^{*****} Најважнији проблем хронологије легенде ријешен је још 1910, када је Католичка Енциклопедија растумачила да Папа Јована није могла владати у вријеме када је то сугерисао Мартин од Опаве зато што је папа Бенедикт изабран одмах након смрти свога претходника Лава, 17. јула 855, и то по редовној процедури која је подразумијевала избор од стране и клера и народа Рима. То потврђују и новци са ликом новог папе и цара Лотара који је, пак умро 28. септембра 855, а сличну потврду налазимо и у кореспонденцији чувеног Хинкмара (Hincmar, ep. xl in P.L., CXXXVI, 85), што такође наводи на закључак да никаквог „међу-периода“ није било којим би се омогућило да нека друга особа држи папску власт (Kirsch, 1910). Коначно, да је до контроверзе са женским папом заиста дошло у IX вијеку, то би споменули и папски ривали и критичари савремени времену о коме је ријеч. Ту прије свега мислим на Фотија, патријарха Цариградског од 858, кога је 863 свргао Папа Никола I који не да не помиње никакав инцидент са женским Папом, него и експлицитно контрастира Лав IV и Бенедикт III своје ривалу Николи, наводећи да су његови претходници били велики свештеници Римске цркве (Pardoe, 1988).

У својем бестселеру, Кросова је истакла да је легитимитет за своју хероину, као и цијелу причу, засновала на историјским изворима, но нема сумње да су јој и дебата и деконструкција легенде о Папи Јовани морале бити познате, те је јасно да је она у избору својих извора занемарила историјски принцип критичке анализе и конфронтације различитих исказа, ставивши акценат своје наративе искључиво на анахроне изворе који су афирмативно говорили о постојању и дјеловању Папе Јоване. Историјску „валидност“ свога избора Кросова је оправдала и додатном мистификацијом, инсинуирајући завјеру из времена Реформације, којом је наводно католичка црква свијесно уништила доказе о постојању Папе Јоване како би

^{*****} Средње рјешење понудио је Петер Станфорд (Peter Stanford), уредник часописа The Catholic Herald и аутор монографије *The Legend of Pope Joan: In Search of the Truth* (2000) по коме је Јована била историјска личност, али да јој је дат пренаглашен значај.

спријечила реформацијске оптужбе о женском лику на папском трону као парадигми све пропасти и неморала римских папа (Luter 1652:133).

Књижевница, не случајно, почиње роман са годином смрти Карла Великог (814), чиме жели да валидира своје прихватање верзије догађаја легенде датираних у IX вијек. Смрт Карла Великог је крај једне велике епохе и почетак краја франачке династије Каролинга и њихове доминације западним легатом Римског царства. Бурно вријеме које је услједило донијело је константне ратове између његових насљедника и подјелу из које ће изнићи три нове средњовјековне формације: Њемачка, Италија и Француска. Кросова тако узима 814. као годину рођења папе Јоване симболично приказујући почетак читаве нове ере (Mc Kitterick 2008).

Даље приповиједање уводи у роман низ институција и ентитета добро познатих у западној Европи IX вијека, чиме се такође даје утисак историчности нарације. Једно од важних мјеста у роману је Фулда, бенидиктински манастир 744. године, који је легитимизирао низ војних похода из времена Карла Великог. Одатле су кретали мисионари у покрштавање Саксоније, одакле се мисли да потиче и Папа Јована. Манастир Фулда по традицији је и мјесто смрти светог Бонифација (650-755), енглеског мисионара који је ширио хришћанство у Франачком краљевству током осмог вијека, што је инсинуирало алузије легенде о Јовани као англиканској свештеници (Raaijmakers 2012: 230). Фулда је био широко познат и по својим аналима, као и цијелом кружоку писмености са којим се такође доводи хероина романа. У смислу даље изградње историчности, роман још помиње и битку код Фонтонеа 841. године, значајну за насљеднике Карла Великог будући да је њоме постављен темељ за разрјешење сукоба Карлових насљедника Верденским уговором (843). Смутња која је пратила ову битку у роману је искориштена као одлична подлога за разраду Јованиних емоција и поспијешила емотивни набој самог романа (Ogg 1908: 150). Следећи важан тренутак у књизи је пљачка Рима 846. године од стране сараценских пирата, те консеквентна изградња зидина које би имале за циљ да штите религијске објекте, а из којих је додатно утврђен будући центар римске цркве Ватикан (Kreutz 1996), што је даље омогућило „аутентичност“ смијештања радње у овај град у вријеме које је ауторка дефинисала као централно за њену нарацију.

Иако су сви наведени историјски детаљи кориштени као подлога за хронолошки оквир нарације, евидентна је тенденциозна и арбитрарна манипулација истом како би

се нагласио значај главних јунака романа, те се у многим детаљима догађаја који се помињу запажа јако много неконзистентности. Најевидентније међу њима су анахронизми. На примјер, иако се Јована приказује као високо образована жена, у то је јако тешко повјеровати будући да је знање тог времена било доступно искључиво веома уском кругу свјетовне и црквене елите, у коме засигурно није било мјеста женама из обичног сталежа и са граница хришћанске екумене. Чак и ако предпоставимо да је писменост и могла стећи у неком од манастира, тешко да би Јована могла да дође до Фулде са којом је у везу доводи Кросова базирајући своје приповиједање о томе према Њемцу Шпанхајму из каснијег времена, за кога се причало да је пронашао око петсто рукописа о папи Јовани (Reuter 1991).

Посебан облик анахронизма Кросова испољава тиме што Јованин лик рефлектује са позиција савремених феминистичких и родних теорија, у којима доминира модерни дискурс о „јакој“ и самосталној жени. У складу са њима, Јована се представља као жена која руши стереотипну средњовјековну пасивизацију жене којој је намијењена улога рада и прокреације у „суровом“ и „немилосрдном“ „мушком“ средњем вијеку. Једнако је анахрон и Кросов концепт о „емоционалном путовању“ једне дјевојке из средњег вијека, као и настојање хероине да се избори за романсиране вриједности као што су љубав, поштовање, или пак образовање, што су све категорије не нарочито значајне у менталитету средњег вијека. Јованина грчевита амбиција представљена је још и не само као борба против "мушког свијета," него и као бунт против традиционализма средњовјековља, што је тенденција примјерена либералним глобалним трендовима савременог доба, те као таква јасно има за циљ необјективност тумачења аутентичног исказа, већ придобијање пажње и разумијевања савремене женске читалачке публике широм свијета.

Но, посебно проблематичан анахронизам проналази се у приступу Кросове самом поимању средњег вијека. У њему се доноси низ негативних предрасуда о овој епоси као ретроградној, мрачној и прљавој, у свему супротној идеалима „модерног“ доба. Тако, упознајући нас са ликом Јованине мајке, ауторка уводи читаоца у једно немачко село, које је представљено као тамно и магловито, заостало на маргини хришћанске цивилизације.^{§§§§§§§§§§} Гудрун, жена која је родила Јовану у роману је паганка, која, иако удата за свештеника (чиме се а priori инсинуира Јованина

^{§§§§§§§§§§} О изгледу средњовјековног села и изворним подацима за то, Le Gof 2010; Аријес и Диби 2003.

„подобност“ за духовни живот) изопштена из цивилизованог света (Welles 2008: 256; Nelson 2007: 1). Јованин отац, насупрот њој, стоји као силан, груб и охол мушкарац, али и човјек који ужива најдубље поштовање сељана самом чињеницом да је свештеник. Брак парохиског свештенства у овом времену свакако је постојао и са те стране нарација Кросове изгледа фактички тачна и едукативна, но Гудрунина слика је слика жене која мученички трпи и покорав се, што је идеолошки стереотипна и симплификована слика средњовјековне жене и породице уопште, будући да је данашња историјска наука указала на низ улога које је жена средњег вијека активно играла у друштву свога времена (Ле Гоф 2007; Le Goff 2015). Слично је и са приказом црквеног уређења. У књизи је црква представљена на најнегативнији начин, онако како су је идеолошки стереотипизирали њени противници, као сурову институцију, упетљану и у најситније поре свакодневног живота, пуну раскалашености и блуда, иако постоји низ примјера који говоре и о позитивним странама црквеног дјеловања, прије свега као жаришта знања и мјеста великих друштвених и духовних промјена (Janečković- Roemer 2007: 7). Пројекција савремених вриједности посебно се запажа када се погледају описи Римске курије и свештенства епохе у којој је центрирана нарација. Тај круг представљен је савременим терминима космополитизма и међународних односа који свакако нису били познати у то вријеме. Слично је и са Римом, који је, иако до IX вијека већ увелико демографски знатно смањен, а економски осиромашен и културно запуштен, представљен је онако како га ми данас видимо – као метрополу цијелог свијета са папском столицом под будним оком свјетске јавности. Сходно томе описана је и сама Курија, током 9. и 10. вијека иначе веома затворен и приватизован круг у коме је учествовало неколико римских „сенаторских“ породица, као центар политике образовања из кога се систематски шаљу учитељи како би образовали будуће свештенство (Logan 2002).

Сви наведени детаљи посебно су мистификовани самом референцом о авантури и забрањеном, те је то начин како су осликани период доминантни ликови нарације постали "користан" инструмент који је обезбиједио читање без даха, а самим тиме и широку дистрибуцију и зараду на бестселеру. Несумњиво је да је Д. Крос старој причи, како је то сама тврдила у једном интервјуу, удахнула нови живот фиксирајући нарацију у легенду која је била једнако опскурна као и њено мјесто и вријеме радње, као и главни ликови и релације које су биле пријемчиве за савремену публику. Чињеница да је ауторка за своју радњу узела контроверзне догађаје о којима историчари и данас

дебатирају омогућила је низ наративних адаптација и анахронзама којима се могла легитимисала једна, у бити савремена авантуристичка прича. За читаоце који се не баве историјом а сусретну се са оваквим видом портрета једне жене у комплексној историјској епоси, роман на први поглед твори слику занимљивог штива које не само да забавља, него и подучава. Но, низ негативних стереотипа о средњем вијеку као мрачном добу, у коме женама није било мјесто, и које је било „мање вриједно“ од „нашег“ будући да је слободу личног избора негирала сама црвена теорија и пракса. Управо ова порука, уз тенденциозну и некритичку селекцију примарних извора, као и анахроно приказивање личности и мјеста важних у историји средњег вијека, кључни је детаљ који публика „лакших“ књижевних романа једноставно и брзо прима, прихватајући на тај начин и „образовање“ засновано на псеудо-историјској пракси.

Извори:

Boccaccio, G. (2003). *Famous Women*. I Tatti Renaissance Library. Translated by Virginia Brown. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Mirabilia Urbs Romae. (1988). Cesare D'Onofrio. *Visitiamo Roma mille anni fa. La città dei Mirabilia*, Roma, Società editrici Roma.

MGH SS 22. (1872). Martin of Opava. *Chronicon pontificum et imperatorum*. In MGH SS, 22, edited by L. Weiland, Hannover, 377-475.

MGH SS 24. (1879). Jean de Mailly. *Chronica Universalis Mettensis*. In MGH SS, 24, edited by G. Waitz, Hannover, 502-530.

Chronicon Adae de Usk A.D. 1377-1421. (1904). Edited by Sir Edward Maunde Thompson, second edition, London, Oxford University Press Warehouse.

Hincmar, P.L. 126. (1852). *Epistola ad Papam Nicolaus*, XL, PCC, Serie Latina, CXXVI, edited by Migne.

Литература:

Аријес, Ф., Диби, Ж. (2003). *Историја приватног живота 2*. Београд, Клио.

Austin Ogg, F. (1908). *A Sorce book of Medieval History*. New York, Cinsineti, Chicago, America book company.

Den Brincken, A. D. (1985). *Studien zur Uberlieferung der Chronik des Martin von Troppau*. In: Dt. Archiv f. Erforsch. d. Mittelalters 41, 460–531.

Eco, U. (1986). *Dreaming the Middle Ages*. New York, Harcourt Brace.

Janeković -Roemer, Z. (2007). *Mnoga lica i značenja srednjovjekovlja: baština prošlosti i suvremeni identitet*. Dubrovnik, HAZU.

Kely, J.N.D. (2005) [1988]. *Oxford Dictionary of Popess*. Oxford, Oxford University Press, 331-332.

Kirsh, J.P. (1910). Popess Joan. *The Catholic Encyclopedia*. New York, Robert Appleton Company.

Kreutz, B. (1996). *Before the Normans, Southern Italy in the Ninth and Tenth Centuries*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.

Крос, Д.В. (2009). *Папа Јована*. Превод оригинала: М. Којић, Pope Joan / Donna Woolfolk Cross, Београд, Глобосимо д. о. о.

Lanehan, C. J. (1994). *Postmodern Medievalism*. Tasmania, University of Tasmania.

Landres, M. (2000). The Myth of Pope Joan, *The Undergraduate Journal of History*, X, 17-39. Stanford, Herodotus.

Le Gof, Ž. (1974). *Srednjovekovna civilizacija Zapadne Evrope*, Београд, Jugoslavija.

Ле Гоф, Ж. (2007). *Човек средњег века*, Београд, Клио.

Le Goff, J. (2015). *Siguimos viviendo el la Edad Media*, La Nacion, www.lanacion.com.ar, 25.12.2016. 13:45.

- Logan, D. (2002). *A History of the Church in the Middle Ages*, London and New York, Routledge, Taylor & Francis Group.
- Lord, L. (2000). The women was the pope: A bestseller revives the outlandish tale of Joan. *U.S News Online*. U.S News & World Report.
- Luter, M. (1652). *Table Talk*. Translated by W. Hazlit. Philadelphia, The Lutheran Publication Society.
- Mattheus, D. (2015). *Medievalism: A Critical History*. Cambridge, D.S. Brewer.
- Mc Kitterick, R. (2009). *Charlmgagne: The formation of a European Identity*. Cambridge, Cambridge University Press.
- New, M. I. (1993). *Pope Joan: A recognizable syndrome*. New York, Transactions of the American Chronical and Climatological Association, 104, 104-122.
- Pardoe, Rosemary and Darroll. (1988). Chapter 3: Did Joan Exist? In iid, *The famele pope: The mistery of Pope Joan. The First Complete Documentation of the Facts behind the Legend*. Crucible.
- Raaijmakers, J. (2012). *The Making of the Monastic Community of Fulda, 744-900*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Rustici, C. (2006). *The Afterlife of the Pope Joan: Deploying the Popess Legend in Early Modern England*. Michigen, University of Michigen Press.
- Stanford, P. (1999). *The She-Pope, a quest for the truth behind the mystery of Pope Joan*. Arrow
- Shenenberg, D. (1480) [1971]. Ein Schon Spiel von Frau Jutten 1480-1485. In: *Texte des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit*, 24. Berlin.
- Tinsley, B.S. (1987). Pope Joan Polemic in Early Modern France: The Use and Disabuse of Myth. *Sixteenth Century Journal*. 18 (3): 391-398.
- Тош, Џ. (2008). *У трагању за историјом*, Београд, Клио.
- Февр, Ј. (2004). *Борба за историју*. Београд, Српска књижевна задруга.

Carpegna Falconieri, T. (2015). *El presente Medieval. Barbaros y cruzados en la politica actual*. Barcelona, Icaria Antrazyt Historia.

Wells, P. S. (2008). *Barbarians to Angels: The Dark Ages Reconsidered*. New York, W.W. Norton & Company.

Wood, I. (2013). *The Modern Origins of the Early Middle Ages*, Oxford, Oxford University Press.

SUMMARY

Bestseller book, Pope Joan, novelist Donne Woolfolk Cross (1996), today is the subject of considerable controversy. In the year 2009. according to this book was made a movie, and historical background on wich the story is based is transmitted by centuries trough Myths and Legends and many Literary Works. In this paper I will showing how in the aforementioned book historical theme is distorted and interpreted in ways that have contributed to the commercialization of the theme itself, and this can be basically consideres of somekind of medievalism.

**ПОСЉЕДЊЕ СЈЕДНИЦЕ ВЛАДЕ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ У
ОТАЏБИНИ
(ПАЛЕ, 11-13. АПРИЛ 1941. ГОДИНЕ)**

АПСТРАКТ

Други свјетски рат у Краљевини Југославији, умјесто уобичајене дипломатске куртоазије, донијеле су бомбе њемачког ратног ваздухопловства. Још првог дана рата, државни врх је започео своје из повлачење из престонице у унутрашњост земље. Југословенске трупе нису имале снаге да одоле бројнијем и боље наоружаном непријатељу и издаји у сопственим редовима, нити је Врховна команда могла да се изузме од психолошког притиска блиц крига и избаци из летаргичног осјећаја конфузије који је утицао да се издају и немогућа наређења. У вријеме када је Влада дошла на Пале, Македонија и Словенија су већ пале, фронтови су нестајали, док се у Загребу рађала Независна Држава Хрватска. Извори свједоче да је државно вођство показало потпуно одсуство одлучности, трезвености и прибраности у најтежим моментима. Рјешавајући ефемерне административне и техничке проблеме, ниједном се није јавила мисао успостављања конкретног плана дјеловања и квалитетне стратегије отпора. На посљедњој сједници владе у отаџбини, први пут од почетка рата, са владом се састао и њен предсједник Душан Симовић. Елаборирајући ратну ситуацију, премијер је дјеловао у складу са општим осјећајем дефетизма и изгубљености. За разлику од претходних сједница, одлуке државног вођства на Палама тих априлских дана показале су се као круцијалне за будућност њених твораца, југословенске државе и народа у цјелини.

ПРЕД РАТОМ СА ТРОЈНИМ ПАКТОМ

Само дан након потписивања Протокола о приступању Југославије Тројном пакту, у ноћи између 26. и 27. марта, 1941, године, у Београду је извршен војни удар. (Barker, 1978, п. 98-100, Јанковић, Лалић, 2007. п. 134; Черчил, 196?, п. 147).^{*} Пучисти под вођством генерала Душана Симовића и Боровоја Мирковића су похапсили све чланове владе Цветковић-Мачек који су се у том тренутку налазили у Београду,

* stefanbradonjic@ymail.com

^{*} Иако се не могу спорити патриотске побуде пучиста, наведени извори говоре о учешћу британске обавештајне службе СОЕ у креирању војног удара. Такође, британски премијер Черчил даје назнаке перфидних радњи, наводећи у мемоарима да је већ 24. марта, 1941 дао посебне инструкције свом амбасадору Кембелу у Југославији у коришћењу “свих расположивих средстава” како би Југославија одбацила приступање Тројном Пакту.

смијенили Намјесништво и прогласили пунољетним краља Петра II Карађорђевића. (Карађорђевић, 1990. п. 109-114).^{*} Пуч је са одушевљењем примљен у српској јавности, а подршку је добио и од Српске православне цркве (Petranović, Zečević, *Zapisnik I sjednice vanrednog zasedanja Svetog arhijerejskog sabora, održanog 14/27. marta 1941. godine u Beogradu* 1985. п. 392; Дожић, 1990. п. 251-259).

У рано јутро 27. марта, формирана је нова и концентрациона југословенска влада. На мјесто премијера дошао је Душан Симовић. Мјесто првог потпредсједника заузео је, послје вишедневних преговора, Влатко Мачек, дугогодишњи шеф Хрватске сељачке странке. Други потпредсједник био је Слободан Јовановић, предсједник Српског културног клуба. Министарство унутрашњих послова преузео је Срђан Будисављевић, који је још 23. марта заједно са Бранком Чубриловићем и Михаилом Константиновићем изашао из владе због противљења Тројном пакту. (Petranović, 1981. р. 174). Министарство војске припало је генералу Богољубу Илићу, а спољних послова Божидару Нинчићу. Поред Нинчића, из редова Народне радикалне странке влади је пришао и Миша Трифуновић. Из Демократске странке министарства су добили Милан Грол и Божа Марковић, док су из Хрватске сељачке странке мјеста у влади добили сви министри из претходне владе: Јурај Шутеј, Јосип Торбар, Иван Андерс и Бариша Смољан. Испред Самосталне демократске странке у владу је ушао Сава Н. Косановић, затим из Савеза земљорадника Бранко Чубриловић и Милан Гавриловић, из Југословенске националне странке Богољуб Јевтић и Јован Бањанин из Југословенске радикалне заједнице. Из Југословенске муслиманске организације и Словенске људске странке били су Џафер Куленовић и Фран Куловец и Миха Крек. Влади је пришао и Марко Даковић као нестраначка личност (Čulinović, 1961, п. 309-310; Krizman, 1981, п. 5-6.)

Вијест о државном удару у Београду стигла је у Берлин истог дана. Хитлер је одлучио да војно нападне Југославију и издао наређења за спровођење плана називом „Директива 25”. (Miletić, *Хитлерова директива број 25 од 27. марта 1941. Врховној команди Вермахта за напад на Краљевину Југославију*, 1987. п. 346-353; Krizman, 1953, п. 81) Иако је кључни узрок пуча било одбацивање приступања Југославије Тројном Пакту, Симовићева влада је и даље помирљиво дјеловала у правцу Берлина убјеђујући

^{*} Краљ Петар наводи да један млади официр, преко радија, симулирајући његов глас, прогласио у његово име преузимање трона, оставку Намјесништва и повјеравање мандата за састав нове владе генералу Душану Симовићу. Карађорђевић се у то вријеме налазио у дворцу на Дедињу не знајући шта се чини у његово име. Ипак је увече истог дана прихватио Симовићеве захтјеве и потписао указ о формирању нове владе.

њемачке дипломате у своју неутралност. (Krizman, 1981, p. 8; Petranović Zečević, Izjava Momčila Ninčića, 1985, p. 395).^{*} Упркос множењу гласова о предстојећем нападу на Југославију, Влада је оклијевала са проглашењем мобилизације и припремом одбране. Премијер, изгледа, није вјеровао у могућност напада без објаве рата, али је био увјерен у неминовност напада у будућности, с тим у вези, дјеловао је у правцу тихе мобилизације и прикупљања савезника. (Miletić, *Zapisnik sa sastanka između predstavnika Jugoslavije i Britanije održanog u Beogradu 1. aprila 1941. godine*, п. 402-404 и *Ugovor o prijateljstvu i nenapadanju između SSSR i Kraljevine Jugoslavije potpisan u Moskvi 5/6 aprila 1941*, п. 463-464; Barker, 1978, п. 110; Stojadinović, 1963, п. 742)^{*}

Десет дана након државног удара, земља је нападнута војном силом. Ујутру 6. априла, 1941. године, Београђане су пробудили звуци њемачких бомбардера. Рат у Југославији је почињао.

У ПОВЛАЧЕЊУ

Првог дана рата, министри југословенске владе су напустили престоницу. Из Београда, преко Врњачке Бање, кренули су у Ужице, гдје је одржана прва ратна сједница на којој је једногласно усвојена резолуција краља Петра о објављивању рата Њемачкој и Италији (Архив Југославије, Збирка Саве Косановића, кут. 2, рег. бр. 83-2-10). Краљ се није повлачио са Владом. Из Београда је Карађорђевић отпутовао у Мали Зворник, а затим у Хан Пијесак (Карађорђевић, п. 130-132). Ни предсједник владе Душан Симовић није боравио заједно са својим министрима. Као начелник Генералштаба Војске Југославије за командно мјесто војске изабрао је Бању Ковиљачу одакле је руководио фронтима.

У Ужицу се Влада задржала три дана и одржала четири сједнице. Третирала су

^{*} Југословенски министар спољних послова Нинчић примио је њемачког посланика Херена 30. марта и обавезао се на поштовање свих међународних уговора, што је подразумевало и Протокол од 25. марта .

^{*} Генерал Симовић се 1. априла у Београду састао са британском војном делегацијом на челу са начелником Империјалног штаба Доном Дилом. Упркос инсистирању Енглеза, одбио је потписивање војне конвенције због неспремности у војсци и нестабилности у влади. Дил је обећао 150 000 британских војника у Грчкој чим рат почне. Југославија је такође издејствовала Споразум о пријатељству и ненападању са СССР, који је потписан у ноћи између 5. и 6. априла. Такође, бивши предсједник југословенске владе Милан Стојадиновић наводи у мемоарима да је Симовић у више наврата покушавао да преко Британаца издејствује његов повратак из егзила, како би помогао у смиривању ситуације с Њемцима, међутим то тога није дошло

се питања мобилизације, кредитирања владе и чиновника и тражене су пошиљке хране од савезника. (АЈ, Збирка Саве Косановића, кут. 2, рег бр. 83-2-14 и 83-2-15) Међутим, већ 8. априла, пало је Скопље и нестала нада у повлачење ка Грчкој и можда формирање неког новог Солунског фронта (Miletić, *Izveštaj nemačkog Generalštaba kopnene vojske od 8. aprila 1941. o dejstvima 2. i 12. armije na jugoslovenskom ratištu*. II. 514-515). Муњевити рат, снага бројнијег и боље наоружаних непријатеља и пета колона изазвали су хаос у редовима војног руководства земље. Фронтони су нестајали, а Врховна команда, уништених средстава везе и без прецизних војних података наређивала је јурише и одбране већ освојених градова. (Terzić, 1987, п. 327) Сјеверозападни фронт био је у потпуном расулу. Усташе, хрватски војни обвезници и Сељачка и Грађанска заштита нападали су и заробљавали српске војнике југословенске војске, постављајући темеље грађанском рату. (Ramet, 2011, р. 154)

Са распадањем државе, ту је започет и распад југословенске владе одлуком потпредсједника владе Влатка Мачека да напусти своје мјесто замјеника премијера. (Ljubo Voban, 1974. стр. 405-406; Јовановић. Павловић, 1993. стр. 152)* Владу је ускоро напустио још један хрватски представник Иван Андерс. Њихов одлазак дао је неславан примјер и другим министрима. Напуштање југословенске владе од стране њених хрватских и муслиманских чланова није престало све до одласка у емиграцију.

Последња одлука у Ужицу одредила је повлачење према Сарајеву, у Пале, гдје ће бити одржане и последње сједнице Владе у отаџбини.

“ПАЛЕ СУ САДА ПОСТАЛЕ СРЕДИШТЕ ДРЖАВЕ”

“Високи горски ланци босанских планина укотвили су ово угодно мјестанце својим падинама. Влада је на окупу, смјештена у Општинској згради. Пале су сада постале сједиште државе.” (Чубриловић, 1946. п. 14)

Десетог априла, министри југословенске владе стигли су на Пале. Министри су се смјестили у околним вилама “Матића”, “Марковића”, хотелу “Кочевих”, Поштанском

* Још на првим сједницама осјетила се снажна поларизација у влади. Са једне стране било је антињемачки настројени Симовић, а са друге дијаметрално супротних ставова Мачек и Хрвати који су одржавали везе с Њемцима. Мачек је заступао став да је отпор безнадежан, да треба дјеловати искључиво у духу Протокола од 25. марта, остављајући могућност и слободног преласка њемачких трупа преко државне територије. Он је ушао пучистичку владу с циљем да повећа аутономију Хрватске бановине и исфорсира одржање споразума од 25. марта. Стога, након њемачког напада, он није имао шта ради са југословенском владом нити је био спреман да Хрватска подијели судбину Југославије. Више о томе видјети нав. дјела.

дому, Дому часних сестара и другим објектима. На дан њиховог доласка, проглашено је стварање Независне Државе Хрватске под усташким вођством Анте Павелића. (Miletić, *Proglas Slavka Kvaternika od 10. aprila 1941. o uspostavljanju kvisliške Nezavisne Države Hrvatske*, п. 548-550; Мачек, 1957. п. 229; “Hrvatski narod” 1946.)* Изгласана је и аутономија Словеније одлуком Словеначког народног савјета. (Terzić, р. 375; Petranović, Zečević, *Depeša otpravника Nemačkog poslanstva Fajnea o ponudi slovenačkih političara za otcepljenje*, п. 395-396.) Ускоро су прекинуте све везе са пречанским подручјем. Југословенска војска повлачила се, под здруженим хрватским и њемачким нападима, на подручје Саве и Уне. (Диздар, 2007, п. 585)

Четврта сједница југословенске владе у повлачењу и прва сједница на Палама, одржана је 11. априла у 17. часова у Општинском дому. Присуствовали су министри Слободан Јовановић, Миша Трифуновић, Богољуб Илић, Срђан Будисављевић, Марко Даковић, Јосип Торбар, Јурај Крњевић, Сава Косановић, Јурај Шутеј, Бранко Чубриловић, Милан Грол, Божидар Јевтић, Бариша Смољан, Божидар Нинчић и Франц Сној.

Сједница је започела помпезним поздрављањем новодопридошлих чланова. На мјесто потпредсједника владе, умјесто Влатка Мачека дошао је Јурај Крњевић. Како стоји у записнику сједнице које је водио Сава Н. Косановић, министри су поздравили “најтоплијим речима” улазак Крњевића у владу. (АЈ, Збирка Саве Косановића, кут. 2, рег. бр. 83-2-16; Пијевац, Јончић, 2007, п. 6). Такође, извршене су још неке кадровске промјене, умјесто Фрање Куловеца, дошао је Миха Крек, умјесто Ивана Андерса, Бариша Смољан, док је Франц Сној добио министарство без портфеља.

Након тога, ријеч је узео министар војске Богољуб Илић извјестивши о стању на фронтovima. Говорио је о напредовању југословенских трупа у Албанији, храбрећи министре и оптимистично констатујући да се стање на фронтovima стабилизовало (Terzić, р. 386-387; Велојић, 2014, п. 224-242).* Алармирао је на отпор пропаганди пете колоне изневши податак да Крушевац и Сталаћ нису пали и да се војска уредно повлачи из Хрватске на новоуспостављени фронт на ријеци Сави.

Министар Јурај Шутеј је обавјестио владу о Мачековом путу у Загреб. Пренио је његове поздраве и тврдњу да њих “своје другове никада неће дезавуисати”. У влади се

* Бивши потпредсједник владе подржао је стварање ове фашистичке творевине прокламацијом у листу “Hrvatski narod”. У својим мемоарима, Мачек наводи да је изјаву формулисао уз асистенцију двојице њемачких посланика. Више о томе видјети нав. дјела.

* Дејства комске, зетске и косовске дивизије биле су ријетке свијетле тачке у априлском сукобу стално напредујући на непријатељској територији. Више о томе видјети нав. дјела.

констатовало да Влатко Мачек “чини највећу жртву за свој народ”.* (АЈ, Збирка Саве Косановића, кут. 2, рег. бр 83-2-16.; Пјевац, Јончић, п. 7) Међутим, врло је могуће да српски министри југословенске владе тог дана нису знали за Мачеккову прокламацију подршке формирању НДХ, будући да је већ сутрадан отворена жестока полемика о његовом контрадикторном дјеловању у Загребу.

На сједници су се највећи дио времена третирали извјесна административно-техничка питања наслијеђена из Ужица. Прикупљен је је новац за евакуисане чиновнике који су пратили министре и утврђено да ће добити двомјесечно одсуство уз двије мјесечне плате. Саобраћајним чиновницима је одређено повећање плата од 50 динара дневно, због напорне службе. Констатовано је да је сребрни новац дат на коришћењу београдском градоначелнику, а златни евакуисан с владом. Истовремено, проглашен је и општи мораторијум на дугове. Сарајевски лист “Народно јединство” постављен је за службено гласило југословенске владе с циљем да се у њему објављују све званичне одлуке (АЈ, Збирка Саве Косановића, кут. 2, рег. бр. 83-2-16)

Једна епизода на овој сједници даје прилично јасну слику крхке стабилности владе, међунационалног консензуса и стања политичке свијести српских министара. Наиме, након извјештаја министра Срђана Будисављевића да су нишки и врбаски банови напустили дужност, дошло је до експлозије гњева и свеопште осуде таквог потеза. Донијета је одлука да, под пријетњом казне, чиновници остану у својим мјестима. Интересантно је да такав третман није добио Влатко Мачек када је напустио мјесто замјеника премијера коме је пружена пуна подршка у “жртви за хрватски народ”, нити се уопште третирало питање повлачења хрватског бана Субашића. Банови српских бановина имали су да сачекају долазак окупатора у своје бомбардоване градове око којих су се водиле битке. По свему судећи, страх српских министара од међунационалне полемике двадесетогодишњом политичком праксом доведен до пароксизма и потенцијалног распада концентрационе владе био је јачи од равноправног поступања са потчињеним.

На поменутој сједници, министар дипломатије Нинчић обавјестио је присутне о разговорима које је водио са Британцима и апелима упућеним америчком предсједнику Рузвелту и маршалу Стаљину, док је министар Даковић ургирао на долазак предсједника владе на Пале будући да се Симовић, од почетка рата, ниједном није састао са министрима. Потпредсједник владе Слободан Јовановић, који је претходно

* Иако је подршком формирању Независне Државе Хрватске, уз њемачку асистенцију, Мачек не само директно дезавуисао “своје другове”, већ и југословенску државу и идеју најпослије.

боравио у Врховном штабу и дошао на сједницу тек њеним крајем, обећао је Симовићев долазак сутрадан. У свом експозеу министарском савјету, указао је на масовно дезертирање хрватских војних обвезника и слаб морал трупа. (АЈ, Збирка Саве Косановића, кут. 2; Пјевац, Јончић, п. 7) Након тога почело је комешање међу српским и хрватским министрима које ће ескалирати на сљедећој сједници.

Сутрадан ујутро, Краљ Петар II евакуисан је из Хан Пијеска у Никшић. Његов одлазак дао је туробни примјер којим путем се креће југословенско државно вођство. (Карађорђевић, п. 134)* Истог дана, 12. априла, одржане су двије сједнице владе на Палама на којима су присуствовали сви министри осим премијера који се налазио у Зворнику. Прва сједница је одржана у Општинском дому у 10 часова и отворена је простим констатовањем војне катастрофе. Богољуб Илић је кратко извјестио да су Крагујевац освојила двоја борна кола, спуштају кривицу за поразе на масовно дезертирање Хрвата и сувише слаб морал војске. (Богољуб Илић, 1995. стр. 197-199).

За разлику од претходних сједница гдје су драгоцјено вријеме трошиле ефемерне дискусије административног карактера, овог пута озбиљно је отворено је питање од највишег државног значаја, односно питање хрватске сецесије. Министар Даковић отворено указао на хрватску издају и штетност Мачекових поступака. На то се умјешао Сава Косановић апологетски бранећи Мачека и Хрвате. Констатујући да су узроци пораза много дубљи, нагласио је: *“Ово су моменти у којима се пише историја и зато треба одмах све ствари поставити на своје мјесто. Јуче је и Јовановић, а данас и гг Илић и Даковић бацио одговорност за војне неуспјехе на Хрвате... Мачек је поштено извршио своју дужност, а Хрв. трупе су се одазвале углавном по позиву. Мачек је поштено и отворено износио своје мишљење, а држави је учинио историјску услугу. Дошао је у најтежем часу у Београд да пружи моралну потпору влади. Дао је своје најбоље људи и носи одговорност...”*(АЈ, Збирка Саве Косановића, кут 2 рег. бр. 83-2-17; Пјевац, Јончић, п. 7; Косановић, 1984. п. 122)* Затим су се умјешали министри Крњевић и Шутеј, међутим из постојећих извора не може се реконструисати њихово учешће у расправи. По свему судећи, полемика је потрајала док најпослије није

* Краљ Петар је отишао према препоруци југословенске Врховне команде.

* Сагледавајући комплетну ситуацију, Мачек је саучествовао у југословенском слому. Он је напустио владу и насупротив Устава подржао сецесију једног дијела територије у ратном стању уз подршку непријатеља. Дезертерство и издаја у хрватским редовима вишеструко је превазилазила борачке контингенте. Мачек је напустио владу у најтежим моментима и пружио подршку формирању њемачке марионетске државе, док су његове паравојне снаге нападале југословенске војнике. Министар Косановић је, у емиграцији, промијенио мишљење и окарактерисао Мачека као издајника. Видјети нав. дјело.

реаговао министар дипломатије Нинчић сложивши се са Косановићем и Хрватима. Тиме се расправа завршила. Српско-хрватски сукоби започети на Палама су представљале тек неславни увод за будућност југословенске политичке емиграције у Лондону.

Влада се потом вратила пракси третирања тривијалних административних проблема. На приједлог министра Шутеја, избачене су из промета новчанице од 10 000 динара. Донијета је одлука о амнестирању свих политичких кажњеника по Закону о заштити државе. (АЈ, Збирка Саве Косановића, кут 2, рег. бр. 83-2-17; Пјевац, Јончић, п. 7-8)* Након тога, сједница је прекинута до 17 часова.

На другој сједници, по пети пут од почетка повлачења третирања се питање чиновништва. Инистирало се на томе да се чиновништво свих министарства врати на своју дужност, а уз министре да остану само неопходни. Установе од значаја као што су Сенат, Народна Скупштина и Главна контрола имале су да добију за свој непотребни персонал двомјесечно одсуство и двије плате. Такође донесена је одредба да се на тај исти начин поступи са свим установама које не могу да дјелују због ратног стања. (АЈ, Збирка Саве Косановића, кут 2. рег. бр. 83-2-17, Пјевац, Јончић, п. 8) Поставља се логично питање, гдје би то чиновништво требало да се врати? Историчар Фердо Чулиновић (1958, п. 279-280) са осудом примјећује да је влада више бринула о платама и дневницама него о ратном стању: *“Краљевска влада управо тада, наиме тих ратних дана, изгубила главу, те умјесто да она води земљу у рату, њу су водили ратни догађаји.”* Послије сједнице, министар Џафер Куленовић је напустио владу и отишао у Сарајево са 100 000 динара државног новца. (Чубриловић, п. 14; Jelić Butić, 1977, р. 201,282).*

Увече, дванаестог априла, и Врховна команда, стигла је на Пале. По доласку Душан Симовић је изјавио:

”Ми смо свесни тога да се у овој од Немачке наметнутој борби налазимо према непријатељу бројно много надмоћнијем. Ми имамо поверења у моралну снагу нашег народа, у снагу наше армије у пријатељство са Совјетским Савезом са којим смо везани пактом закљученим уочи немачког напада и у обећану помоћ Британије и САД. Немци су постигли прве успехе, али ми нисмо изгубили вољу за борбу... Наше трупе су се прикупиле на најважнијим битачним фронтовима да би задржале даљи продор

* Та одлука односила се на комунисте, и показало се, биће значајна за југословенске просторе за вријеме окупације.

* Куленовић је касније постао потпредсједник владе Независне Државе Хрватске. Више о томе видјети 2. нав. дјело.

непријатеља... Мада је тренутно ситуација тешка, ја се надам да ће наша праведна ствар, храброст наше армије, помоћ наших јаких савезника и одлучност нашег народа донети победу."(Terzić, p. 411)

Предсједник Владе и Начелник Генералштаба је очигледно пропагандно дјеловао храбрећи владу, војску и народ. Симовић је био далеко од представљања реалне слике ратне ситуације. Ситуација је била сасвим другачија, алармантна, на корак од катастрофе. Потпуни слом је био само питање дана.

ПОСЉЕДЊА СЈЕДНИЦА ВЛАДЕ У ПОВЛАЧЕЊУ

На дан када је одржана посљедња сједница владе Краљевине Југославије у отаџбини, десетковане југословенске армије добиле су и посљедња наређења о правцима отпора непријатељу.(Војни архив Србије, - бр. 17, кут 3. фасц. 1. рег. бр. 32/1-1 и 32/1-2.) Снаге Вермахта, потпомогнуте италијанским, мађарским трупима (Miletić, *Naređenje komandanta 3. mađarske armije od 11. aprila 1941. za napad na Jugoslaviju*, п. 584-589.)* убрзано су се приближавале централним дијеловима државе. Квислиншки фактор у Хрватској олакшавао је продор њемачких тенковима који су се већ налазили на прилазима Бањалуке, Зворника, Мостара, Сарајева и Ужица. Тог 13. априла, док је Београд је по трећи пут у XX вијеку постао жртва њемачког освајања.

Посљедња сједница југословенске владе у повлачењу одржана у је у Дому часних сестара на Палама, на римокатолички Васкрс, 13. априла 1941. године у 10 часова. Присуствовали су сви министри, хрватски бан Иван Шубашић и, по први пут од почетка рата, премијер Душан Симовић. Сједницу је, по устаљеном редослиједу, отворио министар војни Богољуб Илић тражећи хитно пребацивање владе у Никшић. То је била и једина тачка дневног реда која се третираше, будући да је Сарајево истог дана страховито бомбардовано, а постојала је могућност да и Пале буде нападнуто. (ВИС, БВЈ - бр. 17, кут. 3. фасц. 1. рег. бр. 36/1-1 и 40/1-1; Илић, Б. п. 204) Премијер је поднио извјештај о војним питањима, наглашавајући лошу, али не критичну ситуацију.(Косановић, 1945, п. 5)* Сматрао је да ће се продор непријатеља задржати и фронт стабилизovati на Сави и Врбасу, а када је један министар добацио да су њемачке трупе на прилазима Бањалуци, Симовић је рекао да ће, у том случају, фронт

* Дванаестог априла је Хортијева Мађарска напала Југославију и започела исправљање "Тријанонске неправде"

* Косановић примјећује да је Симовић исте ријечи употребио и 6. априла.

бити формиран на Уни и доњој Дрини. (Косановић, 1945, п. 5. Чубриловић, п. 15, Јовановић, Павловић, п. 154) Истовремено је именовао генерала Данила Калафатовића за начелника Генералштаба. (ВИС, БВЈ-17, кут 3. фасц. 2. рег. бр. 29/2-1) Правдајући се министрима да је било немогуће сублимирати двије тако истакнуте позиције, одлучио је да се више не одваја од владе.

Илићевом пледоајеу за евакуацију са Пала придружио се и министар Момчило Нинчић констатујући да би тако влада у случају потребе могла да изађе из земље заједно са краљем. С таквим ставом сложио се и предсједник владе. Само је министар Богољуб Јевтић био против тако убрзаног повлачења владе, захтјевајући санкције због пропуста у одбрани земље. Симовић је обећао кажњавање криваца, након чега је једногласно усвојено да се Влада повуче у Никшић сутрадан ујутру путем: Пале - Прача - Горажде - Фоча - Калиновик - Кифино Село - Гацко - Автовац - Билећа - Никшић. Први је имао да крене Бранко Чубриловић како би регулисао питање боравка, а посљедњи Богољуб Илић. (АЈ, Збирка Саве Косановића, кут. 2, рег. бр. 83-2-18)

У наставку сједнице, Сава Косановић је предао списак интелектуалаца и људи блиских влади као нпр. Банска управа Хрватске, који су имали поћи са владом у Никшић и затражио да у новоформирани Пропагандни одбор Министарства спољних послова уђу представници Самосталне Демократске странке и Хрватске сељачке странке. Симовић и Нинчић су без приговора прихватили поменуте захтјеве за евакуацијом и попуњавањем мјеста. Банска управа Хрватске бановине је имала да отпутује у Рисан, одакле би, у случају потребе, отпутовала бродовима у иностранство. Министар Бранко Чубриловић (1946, п. 15) наводи да се у току сједнице развила дискусија у којој је учествовао и хрватски бан Шубашић, међутим из постојећих извора није могуће реконструисати тему те дискусије, будући да у званичним записницима које је водио министар Косановић нема помена о томе.

Једини министар који је од Симовића затражио конкретно објашњење о даљњим ратним плановима Врховне команде био је Јован Бањанин. Питајући да ли је предвиђена одбрана нпр. Црна Гора, Неретва са истакнутим положајима на Романији, оспорио је тако убрзано повлачење владе. Предсједник владе је одговорио да је предвиђен фронт и одбрана положаја од ријеке Бојане до ријеке Неретве, односно од Албаније, преко Црне Горе, босанских планина до Неретве, али сматрао је да Краљ и влада морају бити на мање истакнутом положају и у могућности да се извуку како би се сачувао државни континуитет. (АЈ, Збирка Саве Косановића, кут. 2. рег. бр. 83-2-20; Пјевац, Јончић, п. 9) Такво објашњење је прихваћено, сједница је закључена и

министри су се повукли на починак.(Илић, п. 204)* Послије сједнице су Владу напустила још двојица представника Хрватске сељачке странке, Јосип Торбар и Бариша Смољан. (Чубриловић, п. 15)

Није јасно зашто Симовић није изнио право стање фронтова и зашто је крио тешку ситуацију од остатка владе? Постоје само три могућности - да се стварно надао могућностима отпора на Дрини и Уни, односно отпора у дубини, да је хтио да прикрије ситуацију да не би дошло до распада владе и позивања на одговорност или је пак већ одлучио да капитулира, отпутује у иностранство и тако избјегне неугодна питања у земљи? Југословенски генералштаб је, заиста, имао у плану дјеловање на поменутом правцу, у јужном дијелу земље, очекујући помоћ британске морнарице. Таква наредба је већ достављена јединицама. (ВИС, БВЈ - бр 17. кут. 3. фасц. 1. рег. бр. 32/1-1) Међутим, није јасно одакле Симовићу информације о британској помоћи? (Илић, п. 201)* У то вријеме енглески експедициони корпус од једва 50 000 људи водио је борбе с Њемцима у Грчкој и није био у стању да помогне југословенској војсци, а тешко да би британска морнарица ризиковала долазак на јадранске обале, тако близу Италије. Изгледа да је британска помоћ и формирање фронта у приморју била фикција зарад одржања моралног
набоја
Владе.

По поласку у Никшић са Пала, ујутро, 14. априла, Душан Симовић је предао управу над војском генералу Данилу Калафатовићу уз наређење Министарског савјета да затражи примирје. Само наређење је, заиста, контрадикторно. Док се у првој тачки инсистира на предузимање свих мјера за добијање помоћи од савезника, у другој захтјева продужавање отпора у дубини, у непроходним планинским подручјима, у трећој се наређује “примирје због тешке ситуације”. (ВИС, БВЈ - бр. 17. кут. 3. фасц. 2. рег. бр. 57/2-2.)*

* Министар војске генерал Илић наводи да су министри Јевтић и Бањанин напустили Пале и кренули у Никшић недуго након посљедње сједнице.

* Трагове информација о тражењу помоћи од Британаца оставља у својим мемоарима министар војни Богољуб Илић који наводи да се још у Ужицу од британског посланика тражило слање флоте у Боку Которску, али ради евакуације војске и владе. Пошто говори у множини, није сасвим јасно да ли мисли на комплетну владу или на војно вођство тј. себе и Симовића? Узимајући у обзир реакције министара на каснији захтјев за примирјем и њихово колективно и индивидуално одбацивање одговорности за капитулацију не би се могло рећи да су они знали за ове потезе. Са друге стране, тешко да би таква молба могла да прође без знања предсједника Владе и Начелника Генералштаба, што би значило, уколико су ови наводи истинити, да је Симовић још данима прије посљедње сједнице одлучио да капитулира и напусти земљу..

* Симовић и Калафатовић су у разговору провели извјесно вријеме, тако да је врло могуће да је Калафатовић добио и усмена наређења која нису остала у званичним списима. Тиме се може објаснити круцијално питање: да ли је Симовић, заиста, вјеровао у могућност примирја и опстанка остатака државне територије на којима су се концентрисали остаци југословенске војске? Будући да су министре

Већина чланова Владе дошли су у Никшић у ноћи између 14. и 15. априла. За вријеме њиховог путовања грађански рат је већ увелико трајао. У Мостару се 20 000 Срба борило са удруженим Хрватима, муслиманима и Њемцима. (Terzić, p 431)* Краљ је већ отишао у Грчку, будући да је претходно упознат са неминовношћу капитулације. (Карађорђевић, п. 135) Тек сутрадан ујутру министри су добили вијест о тражењу примирја, односно капитулацији. За већину је та вијест изазвала констернацију, будући да влада није уопште информисана о таквом кораку, нити је дискутовала по том питању. Исти дан је дошао и генерал Симовић. Елаборирајући разлоге поменутог поступка, рекао је да је то чисто војна ствар и да Влада нема никакве везе с тим, будући да он више није начелник Генералштаба. Такође, одбио је сазивање сједнице владе, тражећи хитну евакуацију за Грчку. (Илић, п. 206)* Слободан Јовановић наводи да је Симовић био изненађен брзином тражења примирја, будући да је такво рјешење ситуације имало да се деси након његовог одласка из Пала. (Јовановић, Павловић, п. 154) За владу је то био свршен чин. Иако је планиран останак у Никшићу и покушај одбране према плану од 13. априла, министри су кренули у емиграцију. Многи од њених чланова који су посљедњи дошли нису уопште знали да се влада повлачи у Грчку. Сава Косановић, који је у Никшић дошао са министрима Креком, Снојем и Будисављевићем, стигао је таман на вријеме да се укрца у авионе. Косановић је тек иронично успио да упита министра дипломатије Нинчића: “Иде ли влада, да симболички представља Југославију, или иду министри, да се спасу?” (Косановић, 1945. п. 5)

Из Никшића су чланови владе су отпутовали у савезничку Грчку, а са њом многи југословенски интелектуалци, јавни радници и дипломате. На путу за Атину погинуо је несрећним случајем министар Марко Даковић. За многе од њих био је то пут без повратка.

Врховна команда је затражила примирје 14. априла (ВИС, БВЈ - бр. 17, кут 3. фасц. 2. рег бр. 57/2-2 и 57-2-3), што је прерасло у капитулацију Краљевине Југославије

у Никшићу дочекали авиони спремни за полазак, да Симовић није ни сачекао резултате преговора и да је само пар сати по доласку у Никшић напустио земљу, та могућност изгледа нереална.

* У telefonskom razgovoru oficira za vezu Nemačke 2. armije pri italijanskoj 2. armiji sa načelnikom Štaba Nemačke 2. armije konstatovano je u 10,43 č. da se u Mostaru vode borbe između Srba i Hrvata i da je nemačko vazduhoplovstvo u dva-tri maha napadalo Srbe kod Mostara. U 16,00 potvrđeno je da se 20.000 Srba kod Mostara bori sa Hrvatima, s tim što su hrvatski položaji obeleženi belim platnima”. Видјети нав. дјело.

* Министар Илић наводи да је постојала опасност од напада на Никшић, будући да је Подгорица била већ заузета од стране непријатеља, што није било тачно. У томе види и оправдава разлоге Симовићевог одбијања за сазивање сједнице владе и инсистирање за хитном евакуацијом. Будући да је Илић био лични пријатељ Душана Симовића његовим сјећањима по том питању треба прићи с опрезом.

пред Њемачким Рајхом 17. априла, 1941. године. (ВИС, БВЈ - бр. 17. кут. 3. фасц. 2. рег. бр. 8/2-1)

Кључни резултат последње сједнице владе Краљевине Југославије у отаџбини била је капитулација пред Трећим Рајхом, иако влада, према постојећим документима, није дала дозволу за тај чин. Према записницима сједница које је водио министар Сава Косановић, (АЈ, Збирка Саве Косановића, кут. 2, рег. бр. 83-2-18,19,20) према извјештајима министара Бранка Чубриловића (1946, п. 15), Слободана Јовановића (1993, п 153-154) и Милана Грола (1990, п. 106) на тој последњој сједници у Палама, питање примирја није уопште ни третирано. Одлучено је да се крене у Никшић, формира поменути фронт на југу и чека искрцавање и помоћ Британаца. Међутим, ништа тако није било. По свему судећи, Душан Симовић је дјеловао на своју руку не видјећи други излаз. Изгледа да је предсједник Владе извлачио поуке из примјера многих европских земаља које су војно капитулирале пред Трећим Рајхом, док су њихове владе избјегле у Лондон.

Питање последње сједнице у Палама третирано је више пута у емиграцији и било узрок многобројних сукоба. Слободан Јовановић наводи да је за вријеме боравка владе у Лондону, Душан Симовић покушао да дезавуише свој поступак наводећи да је он наредио примирје, а не капитулацију (Јовановић, Павловић, п. 154, Čulinović, *Izveštaj Generala Simovića Generalštabu Jugoslavenske armije od 18. juna*, 1946 1958, п. 202)* што је уосталом и тачно, будући да његов наслједник на мјесту Начелника Генералштаба Данило Калафатовић, није имао званичну дозволу за капитулацију, већ искључиво за тражење примирја. Али шта уопште представља примирје у таквим условима? Њемачка је напала Југославију и Грчку искључиво да би имала миран бок у свом походу на СССР и лишила Британце савезника на континенту. Сасвим је јасно да примирје са опстанком некаквог југословенског суверенитета и територијалног интегритета по узору на Француску, што је југословенска делегација захтјевала на преговорима, није долазило у обзир. (Miletić, *Zapisnik sa pregovora o primirju između predstavnika nemačke 2. armije i Vrhovne Komande Jugoslovenske vojske održanih 16.*

* *Предајући му дужност ја сам истоме издао писмено наређење, да ступи у преговоре с непријатељем ради обустављања непријатељстава и за закључак примирја у циљу добитка у времену за регруписавање наших снага и организацију даљег отпора и за долазак савезничких појачања...".* Извјештај је објављен у 2. нав. дјелу.

aprila 1941. u Beogradu. п. 750-752.)^{*} Уосталом, под притиском премијера, влада је напустила земљу још прије почетка самих преговора, што говори да је било јасно да приједлози делегације неће бити прихваћени.

Касније је Симовић покушао и да пренесе одговорност за капитулацију на читаву владу. (Јовановић, Павловић, п. 154) На сједници владе у Лондону 30. јануара 1942. године, третирано је питање посљедње сједнице у отаџбини. Бивши премијер је претходно поднио извјештај у званичне записнике сједнице од 13. априла, у којем је захтјев за примирјем представио као одлуку тадашње владе, што је изазвало жесток отпор присутних министара владе Слободана Јовановића. На поменутој сједници министри су једногласно донијели допуна записника сједнице на Палама и закључили да у одлукама поменуте сједнице нема мјеста Симовићевим тврдњама, као и да се питање капитулације Југославије уопште није третирано пред Министарским савјетом. (Krizman, *London 30, I 1942, Zapisnik sjednice Vlade*, п. 276-277. На сљедећој сједници, 5. фебруара, закључено је да присутни министри ставе потписе на записник претходне сједнице, да се исто затражи од министара у Лондону и Америци и да се замоли Сава Косановић, као записничар владиних сједница, да пошаље своје биљешке о догађајима на Палама. (Krizman, *London 30, I 1942, Zapisnik sjednice vlade*, р. 277; Грол, п. 106.) Пар мјесеци касније, 2. априла, југословенски министар Миха Крек је у писму Сави Косановићу, изнио своју верзију догађаја од 13. априла у којој нема мјеста Симовићевим констатацијама. У том писму је, наиме, дата допуна записника посљедње сједнице и наглашено да питање капитулације влада није третирали ни на једној сједници у отаџбини. Друго писмо Косановићу од 8. априла је носило потписе свих чланова министарског савјета који су се сложили са закључцима у претходном писму. Косановић се сложио са министрима и одбацио одговорност владе за капитулацију. (Čulinović, 1958. 332-335)^{*} Министри југословенске владе, дакле, нису знали о примирју које је њихов предсједник наредио 14. априла, и представио као одлуку Министарског савјета са сједнице од 13. априла, 1941. године.

Комунистичка пропаганда током грађанског рата у Југославији више пута је пежоративно истицала одлазак Владе и краља из земље и на које је спуштала кривицу за “срамни пораз” у априлском рату. Стога је Краљевска влада реаговала и третирали

^{*} Приликом преговора о примирју у Београд 16. априла Начелник Генералштаба је наглашавао да нема дозволу за капитулацију, већ искључиво за примирје, тражећи образовање “остатака југословенске територије, слично као у Француској.”

^{*} Поменута писма Косановић је предао историчару Ферду Чулиновићу и она се данас налазе на Правном факултету Свеучилишта у Загребу.

питање сједнице на Палама у емиграцији у више наврата. Министри су жељели оправдање себе и ограђивање од потписивања капитулације на основу које је Југославија разорена и распарчана. Иако, капитулација војних снага није имала неког већег значаја, будући да је била одвећ неминовна пред снагом вишеструко јачег непријатеља, политички и пропагандни ефекат тог чина био вишеструк и мноштво пута коришћен од стране унутрашњих и спољних непријатеља. Упркос свему, влада Краљевине Југославије настављала борбу против Тројног пакта из Лондона и кроз покрет Југословенске војске у отаџбини.

ЗАКЉУЧАК

Иако општи узроци пораза леже у двадесетогодишњој унутрашњо-политичкој проблематици југословенске краљевине, премијер Симовић и министри његове владе сnose дио одговорност за априлски слом. Кључни проблем који се јавља у третирању боравка владе Краљевине Југославије на Палама од 11. до 13. априла, 1941. године, јесте питање одговорности за капитулацију. Чињеницама изнијетим у овом чланку утврђено је да формална одговорност понајвише лежи на предсједнику владе који је издао наређење за примирје без овлашћења осталих министара.

Од пуча у духу отпора Трећем Рајху, преко увјеравања Њемаца у вјерност, до почетка рата, прошло је једва десет дана. Будући да је седам чланова концентрационе владе претходно дјеловало у влади Цветковић Мачек, Симовићева влада није била јединства у односу према Њемачкој. Многи хрватски министри, скептични по питању југословенства, нису видјели могућност отпора њемачкој армији, напустили су владу у данима рата и кренули у сусрет непријатељу саучествујући тако у сломену југословенске идеје и државе. Са друге стране, у владином микрокосмосу није било мјеста за креирање конкретних планова и стратегије отпора. Одсуством јасних визија у вођењу земље у судбоносним моментима, влада је сама изазивала конфузију и хаос. Драгоцјено вријеме сједница на Палама, потрошено на третирање чиновничких плата, обавеза и одсуства. Бесплодним дијалозима о тривијалним административно-техничким проблемима, није обраћена пажња на земљу разорену од непријатеља, о порушеним градовима, колонама избјеглица, страдању и даљим перспективама отпора. Због хрватске сецесије и издаје на фронтима, на Палама је започео и српско-хрватски раздор који је најпослије донио слом јединства југословенске емиграције.

Посљедња сједница владе Краљевине Југославије у отаџбини била је посљедња сједница на којој је југословенска влада имала формалну контролу над својом земљом. Она представља почетну тачку и темељ пораза једне краљевине, једне династије и једног система који ће наступити у годинама које су долазиле.

Библиографија

Необјављени извори:

Архив Југославије
Војни архив Србије

Објављени извори (збирке докумената):

Krizman B. (1981). *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941-1943. dokumenti*. Beograd: Arhiv Jugoslavije; Zagreb: Globus
Miletić A. (1987). *Aprilski rat 1941*. tom 2, Beograd: Vojnoizdavački institut.
Пијевац К. Јончић Д. (2004). *Записници са седница Министарског савета Краљевине Југославије 1941-1945*. Београд: Службени лист СЦГ.
Petranović B. Zečević M. (1981). *Jugoslavija 1918-1984*. Beograd: Nolit.

Мемоаристика:

Богољуб Илић (1995). *Мемоари армијског генерала 1898/1942*. приредио Миле С. Бјелајац. Суботица: Бирографија.
Грол М. (1990). *Лондонски дневник 1941-1945*. Београд: Филип Вишњић
Дожић Г. (1990). *Мемоари патријарха српског Гаврила*. Београд: Сфаирос
Јовановић С. Павловић Ст. К. (1993). *Слободан Јовановић у емиграцији, Разговори и записи*. Београд: Службени лист СРЈ.
Карађорђевић П. П. (1990). *Живот једног краља, Мемоари Петра II Карађорђевића*. Београд: Ново дело.
Косановић Н. С. (1945). *Шта се могло видјети из емиграције*. Београд: (с.н)
Maček, V. (1957). *In the struggle for freedom*. New York: Robert Speller & sons.

Stojadinović M. (1963). *Ni rat ni pakt*, Buenos Aires: El Economista
Черчил. С. В. (1967?) *Други светски рат*. том 3. Београд: Просвета.
Чубриловић Б. (1946). *Записи из туђине*. Сарајево: Државна штампарија Сарајево

ЛИТЕРАТУРА

Barker E. (1978). *Britanska politika prema Jugoistočnoj Evropi u Drugom svjetskom ratu*. Zagreb: Globus
Boban Lj. (1974). *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941*, том 2, Zagreb: Liber
Kosanović S. N. (1984). *Jugoslavija bila je osuđena na smrt*. Zagreb: Globus/Beograd: Arhiv Jugoslavije
Krizman B. (1953) *Hitlerov "Plan 25" protiv Jugoslavije, Jugoslavija u svijetlu "Nurnberških dokumenata"* Zagreb: Narodno izdavačko poduzeće.
Јанковић М. Јалић В. (2007) *Кнез Павле: истина о 27. марту*. Београд: Una Press
Jelić Butić F. (1977) *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945*. Zagreb: Globus
Petranović B. (1981) *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, Beograd: Nolit
Terzić V. (1982). *Slom Kraljevine Jugoslavije, 1941, uzroci i posljedice poraza*. Beograd: Narodna knjiga
Čulinović F. (1958). *Slom stare Jugoslavije*. Zagreb: Školska knjiga
Čulinović F. (1961). *Jugoslavija između dva rata*, том 2. Zagreb: JAZU

Периодика

Dizdar Z. (2007). *Bjelovarski ustanak od 7. do 10. travnja 1941*. Časopis za suvremenu povijest, broj 3. 581-609. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
Велојић Д. З. (2014). *Косовска дивизија у априлском рату 1941. године. Баитина*, број 36. 223-242. Приштина (Лепосавић): Институт за српску културу.
Ramet. P. S. (2011). *Vladko Maček i Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*. Časopis za suvremenu povijest, broj 1. 137-154. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

Новине

Дневни лист "Hrvatski narod"

SUMMARY

Hitler's aggression on Yugoslavia came in total surprise for the Yugoslav government of Dušan Simović. At the very beginning of the war, Yugoslav government started to withdraw through the country and eventually stopped in Pale in the outskirts of Sarajevo. Upon the arrival of the Yugoslav government in Pale, the country was already in breakdown, in chaos that was widely attained by the ministers themselves. Macedonia was conquered, Slovenia pleaded for secession, while Croatia proclaimed independence in a treasonous act to the Yugoslav army and country. In four meetings, the Government treated issues of little importance for the war situation and thereby contributed to chaos and disorientation that were in overall. In the hardest moments for the country, government meetings were abundant in discussing the position of accompanying bureaucracy, their salaries etc, while reports from the fronts spoke of mass desertion of Croatian soldiers that finally sparked controversy and debate between Serbs and Croats in the government that were just an infamous introduction for the future.

The forces of the Third Reich and their allies by the power of blitzkrieg rapidly advanced on all fronts threatening even Pale. For the Prime Minister Dušan Simović who was also the Chief of Staff, the first session he attended was the last session of the government in their country. At the last government meeting on 13. of April, the government treated the catastrophic military situation of the country and made only one decision - to withdraw to Nikšić, in place less exposed to the enemy, in proximity of where was planned to form new fronts and held sessions that would open new pathways and perspectives of resistance. However, Dušan Simović, without the knowledge of other members of the government ordered an armistice. Therefore, from Nikšić, the Yugoslav government went to Greece and few days later Yugoslavia formally capitulated to Germany.

As the events of March 25. caused the events of March 27, it can be said that 27. of March determined the 17. of April. Against the German war machine, aided by vassals from Yugoslav neighborhood and Croatian quislings there was no possible long-term resistance. Although Dušan Simović ordered the capitulation, summing up the creation and activity of the entire government from the very beginning it was sentenced to failure.

ОБЛАСНИ ИЗБОРИ У ГОРАЖДУ ОД 23. ЈАНУАРА 1927. ГОДИНЕ

АПСТРАКТ

Обласни избори су били избори за обласне скупштине у 33 области Краљевине СХС, а одржани су 23. јануара 1927. године иако су *Уредба о подјели земље на области* и *Закон о обласној и средској самоуправи* донесени још у априлу 1922. године. Према овом закону органи обласне самоуправе били су Обласна скупштина и Обласни одбор, а надлежност се протезала на финансије, привреду, јавне радове, старање око просвјете, народног здравља, као и уопште унапређење привреде и културе, све на нивоу области. Велики жупан је био представник државних органа и пратио усклађеност одлука обласних органа са Уставом и законима (Мастиловић, 2009, стр. 347). Број заступника у обласној скупштини је зависио о броју становника поједине области. На сваких 10.000 становника се бирао по један заступник у обласној скупштини. Органи обласне самоуправе су били :обласна скупштина (као локална законодавна власт) и обласни одбор од 5-8 чланова (као извршни орган обласне скупштине). Обласни избори били су значајни за све политичке партије, јер поред учешћа у обласним самоуправама, странке су овим изборима провјеравале расположење бирача, због тога што су се исте године одржали и парламентарни избори па су се могле извући неке поуке.

КАМПАЊА И ИЗБОРИ

Радикална странка изашла је на обласне изборе, после смрти Пашића, подијељена у руководству, а пред ове изборе у Босни и Херцеговини су појачали активности за придобијање муслимана за своју политику. ЈМО ће покушати да консолидује редове после осипања након парламентарних избора 1925. године и поново излази пред бираче са причом о угрожености ислама и неправноправним положајем муслимана у Босни и Херцеговини. Вођство ЈМО настоји да преко чланства прати и прикупља све неправилности и насиља од стране власти, како би могли да реагују на вријеме.

* zheleta76@gmail.com

Тако је шеф котарске испоставе Горажде извјештавао великог жупана да је главни напад у кампањи ЈМО био против радикала, као и против поглавара среза, шефа испоставе и других чиновника, „који су по начелима радикали“ јер су сматрали да им они праве највише сметњи. Овај допис су користили функционери ЈМО да прикажу државни апарат као радикалски (Purivatra, 1977, str. 254).

Поново је, али сада, више него икад наглашавана исламска дужност муслимана да гласају за ЈМО. Позиви на гласање су комбиновани са претњама да ко не изађе на изборе биће проглашен за издајника и отпадника своје заједнице, без обзира на притисак власти. Руководство ЈМО ни овај пут није могло да успостави утицај над већином муслимана у источном дијелу сарајевске области, па ће примјењивати насиље

Према извјештају из Чајнича из децембра 1926. године међу муслиманима се јавља шири покрет за прелазак у Радикалну странку, због чега поглавар среза јавља да ће агитацију подвостручити, да би што бољи успјех получио. Слични извјештаји долазе из Фоче и Рогатице (Purivatra, str 248). Муслимани који су се кандидовали на листама радикала и присталице радикала били су изложени страховитом притиску. У извјештају великом жупану сарајевске области о злоупотребама приликом обласних избора, поглавар среза Чајниче представио је подугачак списак. Ту се говори о томе да су агитатори ЈМО за муслимане, који су се кандидовали на листи радикала, говорили да су плаћени од „влаха“, да су продали ислам, а за једног да у кући има икону и да не пости рамазан. Хоџи Неџибу Згоди, радикалском агитатору, пријетили су да ће га, ако гласа за радикале, убити колцима чим пређе праг џамије. У општини Омачина објављен је списак 19 муслимана који су гласали за радикале, па су се муслиманке почеле од њих крити као од вјерских отпадника , а што се десило Сабиту Зуки трговцу, Хуси Џабији и Вејсилу Садиковићу. У општини Сијерчићи, хоџи Херенди присталици радикалне странке, запријетили су сељани да не смије долазити у џамију и да ће спалити све ћилиме у џамији, ако би он као невјерник (јер није у ЈМО - примједба З.Х.) оскрнавио џамију. У општини Закаље мјештани су одбили да клањају џуму са Мунибом Хоџићем јер је „влах“ (присталица радикала – примједба З.Х.). Исти случај био је у Батову са имамом Хасибом Хоџићем, гдје су агитатори чак запријетили да ће оним муслиманима који буду гласали за радикале прибити крстове на кућу, „јер су превјерили“, што се и десило после избора, када је Хакија Сељо на кућу Адема Херака ударио крст од дрвета са натписом „Јован Херак -нововјерац“. У општини Безовина муслимане који су се опредјелили за радикале називали вјероломцима и нељудима пријетећи им да ће их отјерати када Демократска заједница дође на власт. У општини

Огличево, агитатори ЈМО су физички напали Алију Златарца и Меху Бечића, па Бечић због пријетњи не излази из куће. Поглавар среза Чајниче претпоставља да су имамаи по џамијама агитовали за ЈМО, јер су муслимани поистовјетили ЈМО са вјерском заједницом говорећи да ће гласати „за муслимане, тамо гдје ми моја вјера и закон наређују“ (Purivatra, str 248).

Посланици ЈМО су користили и скупштинску говорницу Краљевине СХС да приказују наводно насиље над муслиманима у Босни и Херцеговини, гдје су тврдили и да срески поглавари присиљавају вјерске службенике да прилазе Радикалној странци и да се као такви јавно декларишу. У образложењу те оптужбе поглавар среза чајничког извјештавао је великог жупана да су му пред саме обласне изборе дошла су два имама и да су без икаквих притисака изјавили да се осјећају дужни гласати за Радикалну странку, јер она је издејствовала њихове плате, које су сад редовне, али да то не смију чинити ни за живу главу, јер ће им присталице ЈМО запалити куће и истјерати из џамије (Purivatra, str. 254). Поглавар закључује да је вођство ЈМО извршило силан и невјероватан притисак на своје присталице свим могућим вјерским институцијама и средствима, те да им је пријетећи тучом, бојкотом и паљевином свим оним муслиманима који не буду гласали за ЈМО, успјело да постигну такву дисциплину да се и „са листом на којој су били највиђенији муслимани као кандидати Народне Радикалне Странке мало успјело“ (Purivatra, str. 248).

На основу ових података види се да муслимани у котару Чајничу и испостави Горажде нису слијепо слиједили политику ЈМО и који су се зарад позиција и рјешавања својих локалних проблема одлучивали за прилазак радикалима. Ипак у тој борби радикала и ЈМО за гласове муслимана побједила је ЈМО тако што је успјела да дисциплинује чланство, али уз употребу насиља и огромног притиска.

ЈМО је на обласне изборе у сарајевској области изашла са заједничким кандидатском листом са Демократском странком, а поред тога ЈМО је излазила са посебном листом у свим областима. За котар Чајниче кандидати испред ЈМО су били: Мустајбег Батотић, посједник из Чајничка; Рагиб Мемишевић, посједник из Чајничка. Замјеници: Хусо Туруља, тежак из Хаџића и Рашид Зуко, тежак из Омачине (Pravda, br. 50, od 14. decembra 1926).

Резултати обласних избора одржаних 23. јануара 1927. године у котару Чајниче (Pravda, br. 5, od 25. januara 1927).

Странка.	Гласова.
ЈМО	2687
Радикална странка	1709
Самосталне демократе	217

На основу резултата из котара Чајниче двије странке добиле су по један мандат за обласну скупштину: ЈМО (посланик Мустајбег Батотић) и Радикална странка. Сарајевска област имала је 29 посланика, а од тога : ЈМО и ДЗ (ЈМО и ДС) -14; Радикална странка – 11; ХСС – 3; СД- 1.

Што се тиче оптужби Правде, гласила ЈМО, о злоупотребама полицијских и локалних власти током обласних избора, велики жупан Николић је писао министру унутрашњих дела, 11. фебруара 1927. године, сматрајући да ће то посланици ЈМО у скупштини Краљевине СХС користити за говорницом, када се буде усвајао буџет. Посланик И. бег Гавранкапетановић је говорио о незаконитом раду среских поглавара у Горажду, Фочи, Рогатици и Чајничу, који су злоупотребљавали власт у политичке сврхе (Purivatra, str 255). Затим ту су и оптужбе да Велики жупан правда среске поглаваре и старјешине испостава за оптужбе, да су пријетњама утицали на појединце да се не кандидују на листе ЈМО и СДС, као и поједине чуваре кутија да одустану на дан избора, као и оптужбе о одузимању оружаних листова, смјена сеоских старјешина, чланова ЈМО, као и агитацију среских поглавара за радикале, на шта је велики жупан одговорио да је све било у складу са законом. Велики жупан је указивао и да су произвољне тврдње СДС да је поглавар среза Чајниче обећавао бирачима државну земљу, зајмове од Среске припомоћне закладе и Народне банке, ако буду гласали за радикале, а правдао је и старјешину испоставе Горажде што је забранио одржавање конференције ЈМО у Горажду. Правдао је велики жупан Николић локалну власт за сличне оптужбе и у срезovima Фоча, Вишеград и Рогатица (Purivatra, str. 252-253).

Период 1926.-1927. године у Краљевини СХС обиљежен је сталним политичким кризама, падовима владе и њеним обнављањем. Узалуд је краљ Александар покушавао да сачува унутрашњу политичку стабилност земље, која је била јако потребна услед опасности од спољних непријатеља, а првенствено Италије. До

раскида коалиција странака на власти, Народне радикалне странке и Хрватске сељачке странке, долази одмах после обласних избора од јануара 1927. године. Нови избори расписани су за 11. септембар 1927. године.

ЗАКЉУЧАК

ЈМО и Радикална странка, уопштено говорећи, својом кампањом стварале су подвојеност код обичног народа Срба и муслимана, чак и нетрпељивост. То касније није сметало руководиоцима ове двије странке да убрзо формирају власт на државном нивоу и сугеришу сарадњу нижим организацијама (на локалном нивоу) у Вишеграду и Рогатици, као и у Чајничу, гдје се истиче потпуна политичка и вјерска трпељивост између Срба и муслимана (Purivatra, str. 251).

Међутим, изгледа да у Горажду разоран рад политичких партија ипак није трајно оставио последица на односе Срба и муслимана, као и да је за првао чудо све брзо заборављено након првих заједничких интереса, односно формирања заједничке власти. ЈМО и поред свих проблема, посебно у источном дијелу Сарајевске области, успијева сачувати бираче и излази из обласних избора као најјача странка у Босни и Херцеговини и опет се потврђује као представник већине муслимана.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Литература

Мастиловић, Д. (2009). *Херцеговина у Краљевини СХС (1918-1929)*. Београд.

Purivatra, A. (1977). *Jugoslovska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*. Drugo izdanje, Sarajevo: Svjetlost.

Штампа

Pravda, Гласило Југословенске муслиманске организације. Сарајево.

SUMMARY

Jugoslavian Muslim Organization (JMO) and Peoples Radical Party (PRP) were, generally speaking, creating with its campaign division with the ordinary people of Serbs and muslims and even intolerance. Later on it didn't bother to the leaders of these two parties to form the government on the state level and to suggest cooperation to lower organisations (on the local level) in Visegrad and Rogatica, and also Cajnice, where you can see a complete political and religions tolerance between Serbs and muslims. However, it appeared that in Gorazde the devastating work of the political parties didn't leave permanent consequences on the relationship between Serbs and muslims, and that it was a true miracle that everything was soon forgotten after first common interests, that is forming joint authority. JMO, with all its problems especially in the east area of region of Sarajevo manages to keep voters and steps out of the local elections as the strongest party in Bosnia and Hercegovina and confirms itself as the representative of the most of the muslims. Period between 1926 - 1927 was marked in the Kingdom of Serbs, Croatsians and Slovenians with constant political crisis collapses of government and its restorations. It was in vain that King Alexander was trying to preserve the inner political stability of the country, that was strongly needed due to external enemies, primarily Italy. Termination of the coalitions parties in power, Peoples Radical Party and Croation Peasant Party, comes right after local elections in January 1927. New elections were announced 11. September 1927.

МАТЕМАТИКА И РАЧУНАРСТВО

ДИОФАНТОВЕ ЈЕДНАЧИНЕ $x^2 - axy + y^2 = b$

АПСТРАКТ

У овом раду се разматрају три Диофантове једначине облика $x^2 - axy + y^2 = -1$, $x^2 - axy + y^2 = 2 + a$, $x^2 - axy + y^2 = 2 - a$ две целобројне променљиве x и y и једним природним параметром a . Испитује се за које вредности параметра a , ове једначине имају бар једно решење у скупу природних бројева, а када имају бесконачно много целобројних решења. У случајевима када нека од ових једначина има бесконачно много решења налази се формула из које се могу добити сва њена решења.

УВОД

Познато је да је теорија квадратних Диофантових једначина са две променљиве скоро у потпуности испитана. Наиме, за сваку овакву једначину може се утврдити да ли она има решења, а у случају када има решења, може се полазећи од једног њеног решења наћи рекурентни низ којима су одређена сва њена решења. С друге стране, теорија квадратних Диофантових једначина са две променљиве и једним или више целобројних параметара је актуелна и данас.

Нека је дат низ квадратних форми

$$Pa(x, y) = x^2 - axy + y^2,$$

где је a природан број, а x и y целобројне променљиве. У раду (Говедарица, 2014) испитано је за које вредности параметра a и вредности $b \in \{1, a, -a\}$ целобројног параметра b једначина $Pa(x, y) = b$ има бар једно целобројно решење. У раду ћемо испитивати три сличне Диофантове једначине $Pa(x, y) = b$ са природним параметром a , при чему $b \in \{-1, 2 + a, 2 - a\}$.

* ivancelj90@gmail.com

Диофантове једначине облика $x^2 - axy + y^2 = -1$

Разматрамо прво случај када је $b = -1$, тј. посматрамо Диофантову једначину

$$(1) \quad x^2 - axy + y^2 = -1$$

Ако је пар (x, y) једно решење једначине (1), онда је очито и пар $(-x, -y)$ такође њено решење. Како за $xy \leq 0$ важи $x^2 - axy + y^2 \geq 0 > -1$, следи да се даље може ограничити на решавање једначине (1) у скупу природних бројева.

За свако фиксирано a је $P_a(x, y)$ симетрична функција две променљиве x и y . То значи да ако је (x, y) решење једначине (1), онда је и (y, x) такође њено решење.

Претпоставимо да је пар (x, y) једно решење једначине (1). Покажимо да тада она има и решење облика (y, z) , које је различито од (x, y) (и (x, y)). Заиста из једнакости $P_a(x, y) = -1$ и $P_a(y, z) = 1$ добијамо редом

$$x^2 - axy + y^2 = y^2 - ayz + z^2,$$

$$x^2 - z^2 = ay(x - z)$$

$$(x - z)(x + y) = ay(x - z)$$

одакле, због $x \neq z$, следи да је $x + y = ay$, тј. $z = ay - x$. Дакле, ако је (x, y) решење једначине (1), онда је и $(y, ay - x)$ њено решење.

Показаћемо да једначина (1) има решење у скупу природних бројева ако је $a = 3$. Из претпоставке да ова једначина има решења у скупу $\mathbb{N}$, следи да она има и минимално решење (на пример, са најмањом једном координатом, или са најмањим збиром координата). Нека је (p, q) , $p < q$, њено минимално решење са најмањим $y = p$. За ово $y = p$ добијамо квадратну једначину

$$(2) \quad x^2 - axp + p^2 + 1 = 0$$

За $p = q$ из (2) добијамо да је $(2 - a)p^2 = -1$, одакле следи да је $2 - a = -1$ и $p^2 = 1$, тј. $a = 3$ и $p = 1$.

Ако је $p < q$, онда једначина (2) има два различита решења $x = q$ и $x = r$, $q < r$ (при чему је $r = ap - q$). Тада је $p < q < r$ па је

$q \geq p + 1, r \geq p + 2$. Како, на основу Вијетових формула за корене q и r једначине (2) важи

$$(3) \quad q + r = ap, \quad qr = p^2 + 1,$$

слиеди да је

$$(4) \quad p^2 + 1 - ap = qr - q - r = (q - 1)(r - 1) - 1 \geq p(p + 1) - 1 = p^2 + p - 1.$$

Одавде добијамо да је $p^2 + 1 - ap \geq p^2 + p - 1$, што је еквивалентно са $2 \geq p(a + 1)$. Пошто су a и p природни бројеви последња неједнакост је могућа само за $a = p = 1$. Међутим, тада у овој неједнакости важи једнакост, а такође и све неједнакости у (4) прелазе у једнакости па је $q = p + 1 = 2$ и $r = p + 2 = 3$. Како из (3) слиеди да је $q + r = 1$ добили смо контрадикцију.

Дакле, ако једначина (1) има целобројних решења онда је $a = 3$.

Посматрајмо сада у скупу природних бројева једначину

$$(5) \quad x^2 - 3xy + y^2 = -1.$$

Њено минимално решење је (1,1). Како из решења (x, y) ове једначине добијамо решење $(y, 3y - x)$, слиеди да из решења (1,1) добијамо следећи низ решења

$$(1,1), (1,2), (2,5), (5,13), (13,34), \dots$$

На овај начин полазећи од решења (1,1) добијамо да једначина (5) има бесконачно много решења и да су сва та решења облика $(x, y) = (x_n, x_{n+1})$, где су x_n и x_{n+1} узастопни чланови низа (x_n) дефинисаног рекуретном формулом

$$(6) \quad x_0 = 1, x_1 = 1, \quad x_{n+1} = 3x_n - x_{n-1} \quad (n \in \mathbb{N})$$

Покажимо да су са (6) дата сва решења једначине (5) у скупу природних бројева.

У супротном, постоји њено минимално решење (на пример, у односу на збир координата) решење $(p, q), p < q$, такво да је p и q нису узастопни чланови низа (6). Ако је $p = 1$, онда, због $p < q$, мора бити $q = 2$, па је $(p, q) = (x_1, x_2)$, што је супротно претпоставци.

Нека је, због тога, $p > 1$. Из претходно доказано следи да пар целих бројева $(r, p) = (3p - q, p)$ такође задовољавају једначину (5). При томе је $r^2 - 3rp + p^2 + 1 = 0$ одакле следи да је $r > 0$. Ако би било $r \geq p$, како је $q > p$, тада би важило

$$r^2 - 3rp + p^2 + 1 = r(r - 3p) + p^2 + 1 = -rp + p^2 + 1 \leq -p(p + 1) + p^2 + 1 = 1 - p < 0$$

Контрадикција. Дакле, $0 < r < p$.

Како пар природних бројева (r, p) задовољава једначину (5) и при томе је $r + p < p + q$, на основу претпоставке постоји $k \in \mathbb{N}_0$, такав да је $r = x_k$ и $p = x_{k+1}$. Међутим, тада је $q = 3p - r = 3x_{k+1} - x_k = x_{k+2}$, тј. (p, q) је такође пар узастопних чланова низа (x_n) . Контрадикција.

Овим смо доказали следећа тврђења.

Теорема 1. (а) Једначина (1) има целобројних решења само за $a = 3$.

(б) За $a = 3$ су сва решења једначине (5) облика $(x, y) = (x_n, x_{n+1})$, где су x_n и x_{n+1} узастопни чланови низа (6). У ствари су сва њена решења дата са $(x, y) = (F_{2n-1}, F_{2n+1})$, где је (F_n) Фибоначијев низ.

$$\text{Диофантова једначина } x^2 - axy + y^2 = 2 + a$$

Нека је сада $b = 2 + a$, тј. Посматрајмо Диофантову једначину

$$(7) \quad x^2 - axy + y^2 = 2 + a$$

Ако је $a = 1$ добијамо једначину $x^2 - xy + y^2 = 3$ која у скупу природних бројева има два решења (1,2) и (2,1).

За $a = 2$ добијамо једначину $(x - y)^2 = 4$ која у скупу природних бројева има бесконачно много решења, и сва та решења су облика $(x, x \pm 2), x, x - 2 \in \mathbb{N}$.

Нека је даље $a \geq 3$.

Лако се проверава да је пар $(1, a + 1)$ једно решење једначине (7). Аналогно претходном добијамо да је сваки пар $(x, y) = (x_k, x_{k+1})$ узастопних чланова низа (x_n) дефинисаног рекурентном формулом

$$(8) \quad x_0 = 1, x_1 = a + 1, \quad x_{n+1} = ax_n - x_{n-1} (n \in \mathbb{N})$$

такође њено решење.

Покажимо да су са (8) дата сва решења једначине (7) у скупу природних бројева. У супротном, постоји њено минимално (у односу на збир координата) решење (p, q) такво да p и q нису узастопни чланови низа (8). При томе је $p \neq q$, јер бисмо за $p = q$ добили једначину $(2 - a)p^2 = 2 + a$ која нема решења (због $a > 2$ је њена лева страна негативна а десна позитивна). Такође не може бити ни $p = 1$, јер би у том случају било $q = a + 1$, тј. $(p, q) = (x_0, x_1)$, што је супротно претпоставци. Дакле, $1 < p < q$.

Из претходно доказаног следи да пар целих бројева $(r, p) = (ap - q, p)$ такође задовољава једначину (7). Посматрајмо квадратну функцију

$$f(x) = x^2 - axp + p^2 - 2 - a.$$

Како је $f(q) = 0$ и $f(p) = (2 - a)p^2 - 2 - a < 0$, за нуле r и q ове функције важи $r < p < q$. Имамо следећа три случаја.

1) $f(0) = 0$. Тада је $r = 0, q = ap$ и $p^2 = 2 + a$, одакле добијамо редом да је $0 = f(q) = f(ap) = (1 - a + a^2)p^2 - 2 - a = (1 - a + a^2)p^2 - p^2 = p^2(a^2 - a)$.

Одавде добијамо да је $a^2 = a$, што је у контрадикцији са $a \geq 3$.

2) $f(0) > 0$. Тада је $p^2 - 2 - a > 0$ па како је $f(r) = 0$ и $f(p) < 0$, добијамо да је $0 < r < p$. Како пар природних бројева (r, p) задовољава једначину (7) и при томе је $r + p < p + q$, на основу претпоставке постоји $k \in \mathbb{N}$ такав да је $r = x_k$ и $p = x_{k+1}$. Међутим, тада је $q = ap - r = ax_{k+1} - x_k = x_{k+2}$, тј. $(p, q) = (x_{k+1}, x_{k+2})$ је такође пар узастопних чланова низа (x_n) . Контрадикција.

3) $f(0) < 0$. Тада је $p^2 - 2 - a < 0$ и $r < 0$, па је $0 = f(r) = r^2 - arp + p^2 - 2 - a = r^2 + p^2 - 2 + a(-rp - 1) > a(-rp - 1) > 0$ (јер је $-rp - 1 > 0$, због $r \leq -1, p \geq 2$). Контрадикција.

Овим је доказана следећа теорема.

Теорема 2. За сваки природан број $a \geq 2$ једначина (7) има бесконачно много решења у скупу природних бројева и сва њена решења су облика $(x, y) = (x_n, x_{n+1})$, где су x_n и x_{n+1} узастопни чланови низа (8)

Диофантова једначина $x^2 - axy + y^2 = 2 - a$

Нека је, на крају, $b = 2 - a$, тј. Посматрајмо Диофантову једначину

$$(9) \quad x^2 - axy + y^2 = 2 - a$$

За $a = 1$ добијамо једначину $x^2 - axy + y^2 = 1$ која у скупу природних бројева има само једно решење (1,1).

За $a = 2$ добијамо једначину $(x - y)^2 = 0$ која у скупу природних бројева има бесконачно много решења, и сва та решења су облика $(x, x), x \in \mathbb{N}$.

Нека је даље $a \geq 3$.

Како је пар $(1, a - 1)$ једно решење једначине (9), следи да је сваки пар $(x, y) = (x_k, x_{k+1})$ узастопних чланова низа (x_n) дефинисаног рекурентном формулом

$$(10) \quad x_0 = 1, x_1 = 1, x_2 = a - 1, \quad x_{n+1} = ax_n - x_{n-1} \quad (n \in \mathbb{N})$$

такође њено решење.

Покажимо да су са (10) дата сва решења једначине (9) у скупу природних бројева. У супротном, постоји њено минимално (у односу на збир координата) решење (p, q) такво да p и q нису узастопни чланови низа (10). Ако је $p = q$ добијамо да важи $(2 - a)p^2 = 2 - a$, тј. $p^2 = 1$, одакле следи да је $p = q = 1, (p, q) = (x_0, x_1)$, што је супротно претпоставци.

Ако је $p = 1$, онда осим решења $q = 1$, добијамо још и решење $q = a - 1$, али опет имамо $(p, q) = (x_1, x_2)$, што је супротно претпоставци. Дакле, $1 < p < q$. Из претходно доказаног следи да пар целих бројева $(r, p) = (ap - q, p)$ такође задовољавају једначину (9). Посматрајмо квадратну функцију

$$f(x) = x^2 - apx + p^2 - 2 + a$$

Како је $f(q) = 0, f(p) = (2 - a)(p^2 - 1) < 0$ и $f(0) = p^2 - 2 + a > 0$, за нуле r и q ове функције важи $0 < r < p < q$, пар природних бројева (r, p) задовољава једначину (9) и при томе је $r + p < p + q$, следи да постоји $k \in \mathbb{N}$ такав да је $r = x_k$ и $p = x_{k+1}$. Међутим, тада је $q = ap - r = ax_{k+1} - x_k = x_{k+2}$, тј. $(p, q) = (x_{k+1}, x_{k+2})$ је такође.

Овим смо доказали следеће тврђење.

Теорема 3. Ако је $a \geq 3$ онда једначина (9) има бесконачно много решења у скупу природних бројева и сва њена решења су дата формулом $(x, y) = (x_n, x_{n+1})$, где су x_n и x_{n+1} узастопни чланови низа (10).

Литература

Говедарица, В, Јанковић, Ј. (2014). *Диофантове једначине $x^2 - axy + y^2 = \pm a$* , (53-58), Требиње: Трећа математичка конференција Републике Српске.

Ђукић, Д, Јанковић, В, Матић, И, Петровић, Н. (2009). *The IMO Compendium*, Springer

СОЦИОЛОГИЈА И КОМУНИКОЛОГИЈА

МОЋ У УМРЕЖЕНОМ ДРУШТВУ

АПСТРАКТ

Период глобализације, или како велики број теоретичара глобализације сматра „американизације“, је период који захвата раздобље с краја XX века и интензивно се шири неслућеном брзином и достиже размере које ми данас познајемо. Јавља се друштво савременог доба, односно умрежено друштво које досегло до тачке развоја после које је тешко и предпоставити шта ће се догађати у будућности. Средства масовник комуникација добијају чини нам се никада већу моћ. Док је пре постојала искључиво институционална моћ у оквирима држава и њихових влада, данас имамо моћ медија коју је тешко, а некад и немогуће контролисати. Најчешће је она под контролом великих и моћних држава које настоје да искористе једну од да тако кажемо најважнијих функција медија, а то је њихова манипулативна моћ. Дакле акценат у овом раду стављамо на моћ коју поседују медији у умреженом друштву, могућност да се посредством медија обликује мишљење како појединца, тако и широких јавних маса, и могућност да се допре у све делове једног друштва и државе.

УВОД

Да би смо разумели односе моћи у друштву, морамо најпре навести који односи моћи постоје у једном друштву. Несумњиво је јасно да су се ти односи моћи кроз историју мењали, некада су они били више институционални, некада мање. Видећемо који су односи моћи актуелни у савременом друштву и друштвима XXI века.

На самом почетку треба напоменути да је моћ способност појединца или групе да оствараује своје интересе и захтеве чак и ако им се други противе. То некада подразумева и примену силе. Појединац располаже својом индивидуалном моћи а да тога није ни свестан (Куљић, 2002). Као што смо напоменули на самом почетку да постоје различити односи моћи у друштву, то самим тим значи да постоје и различити облици моћи. Неки од најпознатијих облика моћи су:

* milosnikolic227@yahoo.com

- политичка моћ;
- економска моћ;
- моћ медија

Ово су свакако најраспрострањенији облици моћи у једном друштву.

Политичка моћ је готово увек институционализована и њом располаже одређена група, странка или сама држава. Политичке странке су генератори, али и носиоци политичке моћи. Оне су модерни колективни владари који своје постојање дугују чврстој организацији власти за коју се боре демократским средствима придобијајући чланство и гласаче на изборима. Моћ је условљена људским и друштвеним неједнакостима. Моћ је утицај којим појединци или групе располажу у остваривању одређеног интереса или циљева у једном систему. Моћ се најчешће легитимизује и остварује помоћу власти и то путем институционалне структуре и силе којом она располаже. Одтле је и настала потреба да се ограничи како институционална тако и појединачна моћ. Најпознатији начини ограничавања су:

- подела власти, одређивање њених оквира;
 - провера власти и њених поступака пред скупштином и бирачима;
 - постојање опозиције и њене контроле носилаца власти;
 - постојање интересних група и средстава информисања која пружају могућност да се у демократским процесима искажу и супротна мишљења.
- (Кецмановић, 2005)

У економском смислу моћ је располагање одређеним капиталом, знањем или имовином. Економска моћ је неретко условљена временом и уско везана са политичком моћи и тешко се може утврдити који је извор доминантнији и који интерес преовлађујући.

Моћ медија, или како многи теоретичари наводе савремени облик моћи у друштву, је способност медија да се утиче на некога и на нешто, а готово увек у спречи са политичком и економском моћи.

Разноврсни су облици и извори моћи. Њена природа је у самој човековој неједнакости и различитој способности и позицији коју јединка има. Моћ је социјалне,

политичке и економске природе, та њена природа омогућава да различите научне дисциплине дефинишу односе моћи, али она је пре свега друштвена категорија. С тога су социолошка истраживања од изузетног значаја.

МОЋ У УМРЕЖЕНОМ ДРУШТВУ

У уводном делу рада видели смо какви све облици моћи постоје, и у каквим су односима ти облици моћи. Видели смо да је тешко повући јасну линију и разграничити који од тих облика моћи је најзаступљенији у друштву и који је важнији. Њихова повезаност и условљеност заправо дају на значају и доприносе јачању сваком од тих облика. Несумњиво је јасно да у ери глобализације и брзог протока информација ови облици моћи и те како добијају на значају.

Акцента у овом раду стављамо на моћ у мреженом друштву. Глобализација је данас једна од најчешће коришћених речи, како у научним расправама, тако и у свакодневном говору. Своју популарност овај термин је стекао у последњих двадесетак година. Још почетком осамдесетих година XX века. Термином глобализација означава се пораст обима међународне трговине, ширење капитализма, транснационална организација производње, уједначавање стилова живота у различитим земљама, стварање и поштовање међународних политичких и правних стандарда. (Вулетић, 2003)

Период глобализације и убрзаног и динамичног развоја друштва у ком данас живимо изнедрио је савремени облик моћи који обухвата све делове једног друштва као целине, и створио један нови облик друштва, а то је умрежено друштво. Тај савремени облик моћи је заправо моћ медија. С разлогом смо навели у умреженом друштву, јер сајбер заједница којој припадамо најбоље разуме тај облик моћи, јер се овај облик моћи и родио у једној таквој заједници, услед неслућеног развоја технологије и неслућеног протока информација у савременом друштву. Медијска делатност је свесно усмеравана активност прма одређеном циљу, она се одвија у природним и друштвеним условима, користи одређена средства и усмерена је према неким вредностима и нормама. Ова делатност је претежно стваралачка, репродуктивна и конзервативна. (Kasteles, 2014:31). Ми живимо у информатичком друштву у коме је

информација постала једна од водећих друштвених, културних, пословних сила. У све сложенијем друштву са невероватно умноженим медијским организацијама, информација постаје основна потреба човекова за оријентацију у социјалном животу. Значај и улога медија потврђује се у свим областима друштвеног рада и живота. (Аврамовић, 2008:6)

Погледајмо свет око нас и са лако ћемо увидети како то све данас изгледа. Период хладног рата и трке у наоружању између два блока Источног и Западног, као да је опет на делу, само што је овај пут та слика свима нама много јаснија и она се свакодневно преноси путем медија и масовних комуникација, јачање ГЕЈ покрета и њихова тежња ка експонирању свакако је плод медија и њихове моћи, затим терористички напади широм света који не заобилазе ни нас, постају глобална опасност за цео свет и веома лако те слике обилазе свет.

По Кастелосу (Kasteles), моћ је данас постао најважнији процес у једном друштву, јер се друштво дефинише преко вредности и институција, а оно што је вредновано и институционализовано дефинише се односима моћи. „Сваки облик комуникација, део је друштвених односа.“ (Аврамовић, 2008:23) Она је релациони капацитет који друштвеном актеру омогућава да асиметрично утиче на одлуке других актера у складу са сопственом вољом, интересима и вредностима. (Kasteles, 2009:33)

Моћ медија, а самим тим и моћ комуникација је централна тема многих научних расправа и социолошких истраживања, али и једно од најзагонетнијих питања. Нема сумње да медији, односно хијерархија запослених у овим организацијама, узима нето од укупне друштвене моћи. Карактер медијске моћи је необичан. (Аврамовић, 2008:31) Средства масовних комуникација не учествују у одлучивању али као медиј остварују већи или мањи утицај на процес доношења одлука. Моћ је много више од комуникације, и копмуникација је много више од моћи, али моћ се заснива на контроли комуникације, исто као што се њој супростављена моћ заснива на укидању те контроле. Масовна комуникација, комуникација која има потенцијал да допре до свих делова једног друштва, формира се под утицајем односа моћи, она извире из медија и политичких стремљења одређене државе. Моћ комуникација и моћ медија налазе се у самом средишту структуре и динамике друштва. Оно што је карактеристично за XXI век јесте то што је моћ медија заправо моћ мрежа и масовних комуникација која је постала доступна великом броју људи. Како наводи Кастелос: „Моћ медија је моћ

мреже“ (Kastels, 2014) Постаје нам јасно да моћ више не поседују само елита и водеће структуре друштва, већ да је моћ медија, заправо моћ мрежа и масовних комуникација.

Оно што је некада било у рукама државе, данас је у рукама великих медијских корпорација, њихових власника. Још један битан део моћи у умреженом друштву је и моћ самокомуникације. Моћ самокомуникације нам омогућава да не будемо само неми посматрачи корисници нових технологија и масовних комуникација, већ и да производимо и стварамо нове медијске производе и садржаје.

С разлогом се поставља питање, које су то функције медија и које су вредности које се промовишу путем медија и масовних комуникација? Да ли приватно, постаје све више јавно? Да ли постоји могућност цензуре и ограничавања медијског садржаја?

Многе појаве у савременом друштву биле оне девијантне или друштвено прихватљиве, постоје и настају као плод медија. Основне функције медија су: информативна, културна, научна, сазнајна.... И све оне доприносе развоју једног друштва. Све већа комерцијализација медија доприноси и злоупотреби медија. Информатичка технологија изазвала је дубоке промене у привреди, култури, политици. Мења се начин живота појединца и друштва. Данас се у сваком друштву расправља о значају и перспективи медија, посебно телекомуникационих. Постоји сагласност у мишљењу да су медији постала једна привредна грана, да снажно обликују друштвени и индивидуални живот, да утичу на квалитет, активности и начин мишљења појединца и група. Препирка и неслагања се јављају у оцени последица нове улоге медија у друштву. На првом месту је тржишна позиција медија и њихов пословни успех, а не оно што је тежња медија, објективност, прецизност, истинитост. (Аврамовић, 2008:30) Све што можемо да платимо и купимо то нам није скупо, само ако угрожава другог и успешно промовише наше идеје. Ту могућност нам пружају нови медији, и та моћ је од непроцењивог значаја за одређене људе или мање групе људи. Навели смо да су данас медији у рукама великих и моћних корпорација и њихових власника, то нас одмах наводи на закључак да је могућност спиновања и манипулације медија све већа. Интересне сфере и групе које постоје код нас, а дело су западноевропске културе узимају све више маха. Највише пажње привлачи утицај медија на насилничко понашање младих. То насилничко понашање младих проистиче из манипулативне функције медија, и жељом младих да опонашају оно што се нуди програмским садржајем.

Ова манипулативна функција медија и могућност спиновања медијских садржаја, највидљивија је у политичким и предизборним дебатама. Можда та манипулација и спиновање нису толико јако изражени код нас, али на примеру САД, то нам постаје јасно. Кастелос (Kastels) је то најбоље објаснио на примеру председничке кампање Обама. Он је навео механизме које користе политичке убице.

- Први корак: Политичке убице ископавају прљавштину о неком.
- Други корак: Прљавштина се потом доставља испитивачима јавног мњења, који преко софистицираних анкета могу да одреде који су комадићи прљавштине најштетнији у умовима бирача.
- Трећи корак: Испитивачи јавног мњења дају своје резултате људима који се баве маркетингом у медијима, који потом поставе два или три најштетнија негативна проблема на ТВ, радио и рекламне мејлове који имају за циљ да раскомадају њихове политичке противнике. Трећи корак је заиста импресиван. Тада кампања добија ударац од које се тешко може опоравити. (Kastels, 2009:237-238)

Поред овог механизма спиновања, он је навео да се путем медија и масовних комуникација пружа могућност да и немоћни, имају гласачку моћ. Тако се дошло до огромне излазности на председничким изборима 2008 године. Интересне групе и њихов лоби, путем масовних комуникација извршили су до тада невиђену мобилизацију најпре младих и повећали њихов удео у гласачком телу. Што је касније и допринело Обаиној победи на изборима. Међутим, та мобилизација није носила са собом само позитивне стране, већ је навела и против кандидате да искористе ту могућност и да путем медија, и скандала оскрнавe личност Обама. (Kastels, 2009:423-466) . То је заправо онај део у ком се не бира средство да се дође до одређеног циља.

Сличан механизам спиновања и употребе медијске моћи да се дође до одређеног циља срећемо и код ГЕЈ покрета. Несумњиво је јасно да ови покрети своје упориште имају у САД-у, и западноевропским земљама. Њихова снага и бројност иду дотле да у политичким кампањама САД-а постају једне од моћнијих интересних група, заправо механизам њиховог деловања је веома јасан, приклонити се ономе ко омогућује више новчаних средстава и ко ће јасно подржавати њихова права. Овакав начин

функционисања и деловања, могућ је у западноевропским друштвима, друштвима развијене демократије. Исто тако ови и слични покрети наилазе на отпор у друштвима традиционалног типа.

Нас највише занима однос ових покрета и медија. Како наводи Слободан Антонић, ови покрети специјализовали су се у САД, и ту су најутицајнији. Ови покрети су се специјализовали за јавну борбу против увредљивог или неодговарајућег писања о ЛГБТ заједници. Ове организације располажу великим буџетом и циљ им је да учине медије „одговорним за речи или слике“ које користе да промовишу разумевање и веће прихватање ЛГБТ особа. Ова медијска кампања иде дотле да ранг листа гледаности одређених медија зависи од посвећености њихових садржаја ЛГБТ популацији. (Антонић, 2014:23-25).

На карају ћемо истаћи да политичка и пропаганда ЛГБТ заједница бива занемарена пред једном појавом која заокупља све државе и народе света, а то је тероризам. Нажалост, али можда ни једна друга тема нема већу посвећеност у медијима. То можемо посматрати са више аспеката. Напросто та посвећеност медија једној озбиљној аномiji друштва, која настоји да уништи све што се коси са правилима њихових организација, не може ни бити критикована, јер људи треба да се упознају са проблемима и ризицима које доносе овакве појаве. Међутим неретко се може чути да су медији продужена рука терористичких организација и да се њихови програми и тежње данас много брже шире него што је то некада био случај. Живимо у време када се отворено пропагира поштовање другог и другачијег, пре свега на културним основама, а са друге стране се сусрећемо са проблемом који у сржи носи отворену мржњу изражену у верским и религијским учењима остатка света у односу на Исламске земље, наравно ни ову појаву не смо генерализовати јер се она односи на једну струју унутар Ислама. Наводимо овај пример тероризма јер нам је он „најсвежији“ и из дана у дан све опаснији. Начин њиховог функционисања уско је повезан са медијима. Јер они настоје да своју пропаганду и своје циљеве прикажу што већем броју људи, а средства масовних комуникација су идеална прилика за то. Употреба насиља у пропагандним активностима је кључна за терористичке активности. Терористи који се баве планирањем и организовањем пропагандних активности унутар терористичких организација схватају елементарни значај пропаганде. Многе терористичке групе основале су своја политичка крила како би обезбедила подршку

својим пропагандним активностима. Медији не стварају тероризам, али одређени поступци медија могу да олакшају остварење стратешких циљева терористичким групама. Негативни ефекти укључености медија у праћење терористичких активности су: давање примера другима који желе да понове исте акције како би се и они промовисали путем медија, угрожавање остварења антитерористичких акција, а постоји и могућност укључења представника медија у инциденте који доводе до неоправданог учешћа у руковођењу терористичких активности. Настајање нових технологија омогућава терористичким групама да дођу до средстава којима могу промовисати своје циљеве ван постојећег система медија, односно терористи могу да оснивају нелегалне радио и ТВ станице. У демократским друштвима је веома тешко да владајући режими делују на јавност директно због великог броја медијских организација, па често није могуће спречити објављивање ни најмањих терористичких активности, чак ни на веома кратак период, што представља предност за терористе који јавност и посматрају као низ различитих медијских организација. Заједничка карактеристика свих терориста је фрустрација која настаје због немогућности да своја осећања и идеје или осећања и жеље групе пренесе у спољни свет, па у жељи да представе своје циљеве кроз медије, терористи се упуштају у активности којима желе да успоставе одређени однос са медијима. Ове активности укључују изјаве којима се прихвата одговорност за одређена дела, објављивање манифеста, достављање медијима видео материјала, конференција за новинаре, интервијуе, па чак и допуштање новинарима да буду присутни у неким њиховим објектима. Од величине и снаге саме терористичке групе зависи која ће од ових техника бити употребљена, али и од терористичких аката које су спровели, мета које су нападнуте, локација на којој је акција спроведена, а пре свега од публицитета који желе да изазову. (<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2010/0025-85551001113J.pdf>)ⁱⁱ

Ове и сличне појаве у друштву заокупљају велику пажњу како светских медија и светског поретка информисања, тако и широких јавних маса. Нажалост све више говоримо о моћи медија у неком негативном контексту. *****

***** Преузето са интернет странице: (<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2010/0025-85551001113J.pdf>)

КРАТАК ОСВРТ НА СРПСКО ДРУШТВО

У претходном делу рада видели смо колика је заправо моћ медија, и да границе просто не постоје, једноставно људи долазе у могућност да креирају своју слику света путем масовних комуникација. Људима се сервира оно што доноси профит и зараду, а не оно што је њихова стварна жеља. Та комерцијализација медија, као и друге пратеће појаве узимају маха и код нас, и то можда у највулгарнијем облику. Како држава, тако и друштво пролази кроз период транзиције и ослобођења од окова социјалистичког режима, и привикавања на демократију, која и не може да се оствари у пуном смислу док год ми сами не будемо одлучивали о својој судбини и судбини свог народа. Видели смо како то изгледа када се медији налазе у рукама моћника, и како остаје врло мало простора, а можда и ни мало да се оповргне оно што се путем медија жели показати као апсолутна истина. Та манипулативна моћ медија иде дотле да „удара“ на темеље нашег друштва, а то су богата култура и традиција, заједништво, вера, настоји се доказати да је наше друштво не толерантно и не прихвата различитости. Ширење ГЕЈ покрета све више узима даха и код нас, просто нам се то намеће као вредност једног друштва, иако се коси са свим оним што је богата историја нашег друштва, али то је управо онај део где немамо права на избор и свака грешка се скупо плаћа. Медији једва чекају да представе наше друштво као недемократско, и друштво које не поштује људска права и слободе. Да је то основна идеја водећих западноевропских земаља није тешко закључити из многих документованих часописа, емисија, научних расправа, дебата итд.

Ово ћемо најбоље видети на следећем примеру.

Није непознато да иза медија увек стоји неки политички и економски интерес. Питање је на какав начин и са каквим цивилизацијским начелима то раде. Да ли се служе идеалу објективности. Анализа медијске манипулације на Косову и Метохији 1999. године то најбоље показује. Са становишта медија, косовска криза може да буде само један исечак из десте година дуге борбе неких држава и влада против српских националних и држаних права. Како изгледа технологија придобијања јавности? Прво што се може запазити јесте околност да нема већих политичких разлика између ставова владе и медијског покривања догађаја. Друга техника прања мозга је учесталост вести чији је ефекат страховит притисак на јавност. Исте вести и слике се врте по цео

дан, на сваких сат времена и свака минутажа би показала колико времена се даје НАТО трупам, колико албанским избеглицама, и Србима. Важан показатељ јесу и преовлађујући призори. Негативни ставови о Србима постају и речник на свим водећим ТВ мрежама и станицама. (Аврамовић, 2008:37-38).

Све ово је јасан показатељ са каквим потешкоћама се сусреће српско друштво али то није случај само са земљама запада. У нама суседној држави Босни и Херцеговини, анализа медија је показала да је чак 22% примера негативног писања о Србима. (Б.Милошевић, 2013: 127) Сусрећемо се са болним и нажалост неистинитим тврдњама, а да и немамо право на избор.

С друге стране ширење масовне културе путем масовних комуникација је још једна озбиљна тема која заокупља пажњу великог броја наших социолог, психолога итд. И она има огромну моћ, јер пружа човеку могућност за бежање из досадне свакодневнице. Све оно што нам се нуди и сервира готово да нема никакву вредност. Медији који су оријентисани комерцијално битно доприносе стварању масовне културе. Они подстичу спољашњи живот човека а занемарују унутрашњи духовни живот или га испуњавају сурогатима и плитким вредностима. Уместо да мисли и доживљава изворно свет око себе, савремени човек под утицајем медија све више мисли о куповини и извршавању задатака чији смисао не зна. У таквим условима цвета масовна култура: тржишни успех културе, ширење кича и шунда, форсирање ријалити шоуа. Она омогућава бекство човека из ружне стварности и сензације и тако одвраћа публику од социјалних и политичких питања. Усавршавање средстава у којима се осваја природа достигло је границу после које је тешко предвидети развој културе и друштва (<http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0023-5164/2013/0023-51641338407R.pdf>).

ЗАКЉУЧНО РАЗМАТРАЊЕ

После свега виђеног у претходном делу текста, није тешко закључити да су медији једна од најутицајнијих сила у друштву, које готово увек иду заједно са политичким и економским циљевима. Моћ медија је заправо нови облик моћи у савременом друштву. Овај облик моћи долази до изражаја у XXI веку, и јачао је са развојем модерних тековина друштва. Развојем технологије, масовних комуникација итд. У уводном делу рада навели смо најпре облике моћи које постоје, затим њихове односе унутар друштва, и чини се с разлогом можемо закључити да је степен и јачина одређеног облика моћи увек условљена постојањем и заступљеношћу оног другог. Да појаснимо. Није могуће јасно доказати да је политичка моћ јача од медијске моћи, поготово у друштвима у којим данас живимо, јер просто медији су продужена рука политичких лидера и политичких странака. Видели смо да постоје разни механизми кориштења медија у политичке сврхе, а често на веома бруталан начин. Нажалост та моћ медија бива искориштена и у неке друге сврхе, које се косе са готово свим вредностима једног друштва, па тако допада и у руке људи који настоје да путем медија изразе своју мржњу и нетрпељивост према другима.

Да би све ово успели да сведемо на границе нормалног и друштвено прихватљивог, морамо се позабавити слободом медија, и цензуром у медијима. Питање слободе јавног изражавања је доста старо. Све до XIX века веровало се да држава треба да контролише јавно мишљење. Присталице слободе ештампе су сматрали да је право сучељавања мишљења неограничено и неприкосновено. Поставља се питање да ли је медијима све дозвољено? Чини нам се да јесте, много је чињеница које иду томе у прилог. (Аврамовић, 2008:39)

Ту слободу видели смо на примерима САД и њихове политичке пропаганде, даље на пропаганди ЛГБТ популације, која своја права промовише путем медија, затим у терористичким актима који не познају средства да дођу до циља.

У Србији се нагло шири једно мишљење да медији не подлежу никаквом ограничењу, а ни јавним критикама. Деструкција јавног морала, која је резултат уплива масовних комуникација и масовне културе је толико силовита да крши сваки јавни морал и приватне вредности. Ми бришемо разлике између цивилизације и примитивизма, стида и брутализма, свести и нагона. (Аврамовић, 2008)

Ако имамо у виду све ово, остаје нам да се са правом запитамо које су то вредности које пропагирају нови медији, и како ту толику моћ каналисати у неком позитивном смеру ако се има на уму да представници медија, и борци за још већу слободу медија готово свакодневно апелују да се та слобода мора још више проширити, што значи да се медијима настоји доделити апсолутна моћ, а питање је да ли та моћ изискује и поштовање кодекса, норми и вредности медијског саопштавања. Једно је сигурно јасно, докле год су медији у рукама богате мањине, постоји бојазан да ће већина оних који немају такву моћ испаштати. Наше друштво и држава су идеалан пример који потврђује овакве тврдње.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамовић. З (2008), *Социологија масовних комуникација*. Нови Сад;
- Антонић. С (2014), *Моћ и сексуалност: Социологија геј покрета*. Источно Сарајево, СДРС;
- Вулетић. В (2009), *Глобализација*. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд;
- Kastels. М (2014), *Моћ комуникација*. РТС издаваштво, Multimedia Clio, Београд;
- Куљић. Р (2002), *Социологија*. М.В.PRESS. Београд;
- Кесмановић. Н (2005), *Dometi demokratije*. Čigoja štampa, Beograd;
- Милошевић. Б (2013), *Мултиетничко друштво и девијантне појаве*. Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево;
- Интернет страница:
(<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2010/0025-85551001113J.pdf>, 27.08.2016: 19h)
- Интернет страница:
(<http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0023-5164/2013/0023-51641338407R.pdf>*, 08.09.2016: 15h)

SUMMARY

The globalization period, or according to the most globalization theoretics - the "Americanization" period is period which includes period from the end of the XX century and it intensively spreads with unimagined speed and it reaches ratio which we know today. There appears the modern age society, respectively the networked society which has reached the developmental point, after which it is difficult to suppose what will happen in the future. Mass media resources, it seems, receive ever greater power. While there was only institutional power before within governments and their ministries, today we have got the power of the media which has been difficult or impossible to control. Mostly, it is under the control of great powerful countries which strive to abuse one of the most important function of the media, that is its manipulative power. Therefore, the emphasis in this paper will be on the power which media possesses in the networked society, possibility to shape individual opinion as well as opinion of broad public masses via media and possibility to reach out to all parts of a society and state.

УТИЦАЈ МЕДИЈА НА МЛАДЕ

АПСТРАКТ

Циљ овога истраживања заснива се на приказу моћи и утицају медија на друштво (младе). Истраживање о утицају глобализацијских и других промјена у савременом друштву, развоју технологије који је промијенио свијет у ком живимо, наше навике, начин понашања, комуницирања. Да млади губе осјећај за границу између стварног и виртуелног свијета, да се осјећања не изражавају језиком већ сличицама тзв. смајлићима. Друштвене мреже су постале најједноставнији начин за комуникацију, а та чињеница нас доводи до размишљања о њиховој улози у животу младих. Млади сате и сате проводе дописујући се са својим вршњацима, размјењујући идеје, информације, фотографије и статусе што је довело до појаве тзв. дигиталне генерације.

Важност медија у свакодневном животу је неоспориво, о свијету у којем живимо врло мало знамо из сопственог искуства. Нешто више смо га упознали из прича блиских особа и познаника, а највише смо сазнали из медија. То је последица глобалног умрежавања планете. „Умрежено друштво је друштво чија је структура изграђена око мрежа које се активирају информацијама које су засноване на микроелектроници и које су обрађене дигиталним путем, као и на комуникационим технологијама“ (Manuel Castells, 2009). Интензиван развој електронских медија, који је почео у двадесетом вијеку, измјенио је приступ разумијевању реалног. Експанзија електронских медија, прије свега телевизије а затим и видеа, мијења генерални приступ култури, претварајући је у гигантску индустрију забаве. „Ми живимо у информатичком друштву у коме је информација постала једна од водећих друштвених, културних и пословних сила“ (Зоран Аврамовић, 2008). Значајна улога медија потврђује се у свим областима друштвоног рада и живота као и културе. Развој савремених масовних медија и комуникацијске технологије, те убрзана размјена информација на глобалном

* dada.mandic@yahoo.com

нивоу, отворили су нове могућности реализације масовних медија. Манипулативна моћ медија, иако различито схватана, представља значајан сегмент теоријског промишљања у двадесетом и двадесет првом вијеку. Са развојем масовних медија све је чешће постављано питање њиховог утицаја на публику. Масовни медији данас имају велику контролу над стварањем мишљења о било чему код публике, потрошача, па и самих креатора информација. Телевизија, радио, дневна штампа и интернет су постали свакодневница сваког човјека на планети. Сваким даном број потрошача, конзумента ових медија се повећава. Масовни медији имају моћ да контролишу ток цијеле планете. „Моћ је најважнији процес у једном друштву, зато што се друштво дефинише преко вредности и институција, а оно што је вредновано и институционализовано дефинише се односима моћи“ (Manuel Castells, 2009). Почетком тридесетих година двадесетог вијека створено је мишљење да је утицај масовних медија на појединца готово неограничен. Радио је у то вријеме био главни и једини „прави“ масовни медиј (пored књиге), а демократско друштво се у то вријеме бојало његових посљедица. Масовно комуницирање је комуникација гдје поруке које се јавно, путем техничких дистрибуцијских средстава, изравно и једнострано преносе широј публици. Телевизија, радио, новине и књига спадају у ту врсту масовног комуницирања. Појавом интернета долази до двостраног одвијања масовне комуникације. Развој науке и технологије условио је крупне и далекосежне промјене у друштву и његовој култури. Медијска култура састоји се од радио система, носача звука, средстава њиховог емитовања, филмова и начина њихове дистрибуције, штампаних медија и телевизијског система који се налази у средишту медијске културе. „С појавом медијске културе, слике, звуци и представе почињу да учествују у стварању садржаја свакодневног живота, доминирају нашим слободним временом, обликују политичка гледишта и друштвено понашање и нуде грађу на основу које људи обликују и сопствени идентитет (Douglas Kellner, 2004). Појава нових комуникационих технологија утицала је промјену начина структурирања друштва, на квалитет друштвених односа, на културно стваралаштво, систем вриједности, живот сваког појединца. Тај однос нове медијске технологије и културе није једностран у том смислу што би култура била само посљедица научно-технолошких иновација. „Медијска култура је терен сукобљавања друштвених група и политичких идеологија“ (Douglas Kellner, 2004). „Појам медија није вредносно неутралан. Врста (новине, часописи) и техника (факс, машина, радио, интернет) медија утичу на процес комуницирања (претпоставке, садржај, ефекти)“ (Аврамовић, 2008).

Почетком двадесетпрвог вијека друштвене мреже доживљавају експанзију, што их доводи у сами врх популарних области на Интернету. Постоји мали број људи који не користе неку или немају искуства са неком од популарних друштвених мрежа. **Facebook, MySpace, Twitter** и слични сервиси су за само седам година од обичног универзитетског тренда постали глобална појава. Друштвене мреже се схватају као релативно стабилни скупови између друштвених актера (појединци, групе, организације) који укључују размјене различитих ресурса (материјалних, услуга, информација, вриједности, схватања, норми, пракси и сл.) и они посједују одређену структуру.

Развој и експанзија активности везаних за друштвене мреже је последица брзог развоја технологије која је цијеном и једноставношћу постала приступачна просјечним корисницима. Развој друштвених мрежа мијења начин на који људи доживљавају Интернет. Док је у почетку то био алат који се користио анонимно, данас се користи јавно, дио је свакодневнице и чак представља ствар престижа код младих. Интернет нам пружа многе могућности, отвара многобројне перспективе и поставља другачије стандарде. Позитивна карактеристика интернета је што нам омогућава промоцији различитих идеја уз очување културне разноврсности. Међутим, честим коришћењем интернета људи се отуђују једни од других. Проблеми се јављају када друштвене мреже постану виртуелна симулација реалности тј стварног живота. Интернет и друштвене мреже пружају велики информативни и комуникациони капацитет, али и траже опрез. Живимо у свијету информација и немогуће је избјећи нову технологију, али мора се научити како је правилно користити. Друштвене мреже могу да ублаже усамљеност и подигну самопоуздање, али могу имати и контра ефекат. Друштвене мреже су интерактивни друштвене медији који пружају корисницима стварање властитих веб страница, тема, група, фото-галерија и он-лајн пријатеља (који не морају бити пријатељи у стварном животу). Друштвене мреже су појам који је на вебу заживјео почетком овог вијека, којима су предходили форуми, причаонице, блогови.

Ране друштвене мреже настале су у формама онлајн заједница као што су:

theGlobe.com, *GeoCities.com* i *Tripod.com*. Многе од ових заједница фокусиране су на спајање људи због међусобног утицаја преко причаонца и охрабривале кориснике да дијеле податке и идеје преко личних интернет страница. Од 2003. године интернет популацију заокружују велике виртуелне цијелине попут портала *MySpace* најпопуларније друштвене мреже *Facebook*. Процјењује се да данас постоји преко 200 сктивних страница које користе широк спектар модела друштвених мрежа. Већина онлајн заједница се може подјелити на: информационе, професионалне, образовне и забавне. *Facebook* је покренут са америчког унирвезитета Харвард као локална студентска мрежа, која је за кратко вријеме доживјела експанзију на све могуће категорије и друштвене мреже, од студената до радних људи. Већина времена које људи проводе на друштвеним мрежама одлази на комуникацију са другима и игрице (које су најчешће такве да зависе од комуникације и размјене предмета потребних за игрицу). Ово је показатељ нарушене људске потребе комуникацијом, контактом и социјализацијом, па макар само и у виртуелном облику. За ставарање веза са другима потребно је осигурати неколико ствари: привлачност, сличност, узајамност и близину. У случају контакта преко веб друштвених мрежа, близина је осигурана модемом и брзом конекцијом, што значи мање труда него осигуравање физичке близине. Управо због те лакоће успостављања контакта може се створити код лабилнијих људи и зависност о *Faceboo-u* и друштвеним мрежама, које може угрозити друштво, али и радно функционисање људи (нпр. често се чита у медијима о губитку посла због игрица или коментара на *Facebook-u*). Друштвне мреже могу се поредити са концептом о „Шест степена сепарације“ такође познатим као „Људска мрежа“, који се односи на идеју да су сви на највише шест корака удаљени од било које друге особе на Земљи, тако да ланац „пријатељ пријатеља“ може спојити било које двије особе. Сервиси за друштвене мреже на интернету служе за једноставно повезивање људи уз бројне додатне предности и погодности, као што су : ћаскање, електронска пошта, размјена датотека, блогови, форуми и слично. У пракси функционише тако што корисник најприје направи свој налог на неком популарном сервису и подеси свој профил у који може да унесе детаље пожељи (фотографије, образовање, радна биографија, интересовања, хоби...). Након завршеног уноса основних података требало би позвати или пронаћи пријатеље или особе сличних интересовања и укључити их у своју мрежу слањем аутоматског позива на електронску пошту. Добра страна је што сваки пут када неко постане дио нечије мреже, та особа може да види и све конекције особе са којом се повезао и да тако пронађе неке особе са којим је изгубио/ла контакт или да

успостави нова познанства. Сервиси за друштвене мреже најчешће имају велики број група по регионалном или принципу тема и интересовања, а сваки корисник је слободан да се придружи било којој групи и тако још више прошири своју мрежу. Корисници своја истраживања Интернета могу да дијеле са својим онлајн пријатељима преко друштвених мрежа и да тако стварају групе које покривају читав спектар интересовања. На тај начин стварају се виртуелне заједнице које имају велики утицај на локалном и на глобалном нивоу. Додатна вриједност ових система је у томе што већина њих пружа могућност ширења пословне сарадње у смислу проналажења запослења, понуде услуга, препоруке и слично. *Facebook*, *MySpace*, *Twitter*, *Classmates* и *LinkedIn* су пет најпознатијих и најпосјећенијих друштвених мрежа (и сервиса). Вријеме проведено на друштвеним мрежама је готово три пута веће од времена које корисник проводи на осталим Интернет страницама.

Друштвене мреже почеле су да мијењају начин на који послују компаније и начин проналажења посла. Прије појаве интернета и друштвених мрежа људи су за слободна радна мјеста сазнавали преко познаника, рођака и огласа, а данас се информације добијају посредством интернета и друштвених мрежа. Интернет је једини медији у који заједнице имају повјерење. Потрошачи показују да су све независнији у односу на компаније које су специјализоване у пружању одређених услуга, па тако на вебу сами купују авионске карте, туристичке аранжмане, објављују вијести, купују књиге и козметику или чак креирају властите производе путем коришћења технологија груписаних унутар друштвених мрежа.

НАЈПОПУЛАРНИЈЕ ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ

Прије неколико година, тачније 2002. и 2004. Године, настале су тренутно најпознатије и најпопуларније друштвене мреже – *MySpace* и *Facebook*. Редовни корисници глобалне мреже, изненађујуће брзо су прихватили начин функционисања ових сајтова и друштвених мрежа уопште. Најбоља потврда је чињеница да је *Facebook* стекао милион чланова за мање од годину дана, а данас око 200 милиона људи има профил на овом сајту. Друштвене мреже сваког дана биљеже раст, а само током прошле године *Twitter* је забиљежио раст од 64%. Друштвене мреже су све

популарнији начин за комуникацију путем интернета и полако замјењују електронске поште. Друштвене мреже су нови облик комуникације, оне су нешто више, боље и једноставније него електронска пошта.

Facebook је највећа и најпопуларнија друштвена мрежа. Са својих 200 милиона корисника, био би шеста држава по броју становника на планети. Већину чине они млађи од 30 година, мада има се прикључују они доста старији. *Facebook* је друштвена мрежа за размјену контаката и фотографија. Аутор ове најпопуларније друштвене мреже био је деветнаестогодишњи студент Marc Zuckerberg, сада главни извршни руководиоца најпосјећенијег сајта на свијету. Он је ову мрежу формирао са још два студента са универзитета Харвард, како би могао да има контакт са пријатељима. *Facebook* стално унапређује своје могућности, прерастао је у инпресивну платформу која корисницима нуди небројне могућности и из мјесеца у мјесец руши властите рекорде посјећености. *Facebook* је одмах постао успјешан између осталог због тога што је почео са врха друштвене лествице. Оно што је многим примамљиво у вези *Facebook-a* јесте стални прилив новости од пријатеља. Такође, *Facebook* може да изазове лажни осјећај повезаности са далеким пријатељима, пошто неки чланови пишу о стварним тешкоћама у својим животима, али недигитална генерација још увијек зна, да упркос томе што *Facebook* злоупотребљава ријеч пријатељ, да је исписивање коментара особа са којима сте умрежени као соба пуна људи који ћаскају, а то нити је замјена за разговор, нити за стварно пријатељство.

YouTube веб страница је замишљена као мијесто за приказивање и дијелење видео материјала, основан је у фебруару 2005. Године. То је видео мрежа на коју се свакодневно постави хиљаде и хиљаде разних видео исјечака. *YouTube* друштвена мрежа у пуном смислу те ријечи, али је од њих преузео неколико ствари, у шта спадају могућности коментарисања, давање етикета, али прије свега чињеница да се ради о садржају који стварају сами посјетиоци и управо у томе лежи његова популарност. Једна од најбољих особина *YouTube-a* је његов концепт (постављање, гледање и дјелење видео записа), који је приступачан сваком годишту, раси и националности. Његов раст је био феноменалан и остаје један од првих примјера успјеха на мрежи. Свакодневно га користе милиони људи.

MySpace је популарна Интернет страница, почела са радом 2003. Године, за друштвено умрежавање која нуди интерактивну мрежу пријатеља, личних профила,

блогова, група, фотографија, музике и виде-снимака за тинејџере и одрасле широм свијета. Са појавом конкурентског *Facebook*-а, *MySpace* се полако претворио у мрежу која је окренута ширењу и популарисању музичке индустрије јер су њени корисници нижи слојеви тј потрошачи популарне музике. Скоро сваки бенд који нешто значи у музичкој индустрији користи овај портал да би пласирао своје радове, објављивао датуме концерата и контактирао са обожаваоцима. Главна критика на рачун *MySpace*-а се упућује за ширење религијске нетолеранције као и за ширење популарности аморалног понашања због непостојања забране да се каче слике скоро порнографског и свакаког другог забрињавајућег садржаја, што корисници у великој мјери користе, постављајући на профиле оно чега би се сваки нормалан човјек постидјео. Прије неколико година уведена је контрола пристojности за *MySpace*, мада и даље постоје критике о њеној нефикасности.

Twitter је друштвена мрежа кратких коментарadužине до 140 karaktera, osnovana u martu 2006 godine. Na prvi pogled је попут *Facebook*-а и малом. Тамо можемо да пронађемо људе које можемо да пратимо и који могу да прате нас (followers). Постови или twitt-ови би требали да су што краћи, да би их, ако су довољно занимљиви, могли прењети и послати даље. Од марта 2009. Године, *Twitter* је забиљежио раст у броју корисника у свијету као најпопуларнији бесплатни миниблог софтвер. Често се описује као веб СМС, јер страница пружа могућност корисницима да стално шаљу и примају нове коменатаре и кратке поруке помоћу разних алата тако да често није ни потребно сам оригинални сајт већ корисник може рамјењивати идеје са другима и преко малог прозора на дну екрана док му је неки други програм активан, па се добија одлична замјена за СМС. Ова флексибилност је омогућила страници да добије већу популарност него што би то био случај да су корисници били приморани да посјећују оригинални сајт како би користили ову услугу.

На друштвено-пословној мрежи *LinkedIn*-у је могуће поставити својку радни биографију, тражити посао, разговарати са колегама и шефовима, помагати око ријешавања пословних задатака, затражити пословну помоћ и урадити још много других корисних ствари. Компанија је почела са радом у јесен 2002. Године. Главна критика на пословање *LinkedIn*-а је упућена на ограниченост приступа за неке земље.

Инстаграм је најновија популарна друштвена мрежа. Најсличнија је твитеру, служи обраду и постављање фоторграфија и видео записа, са кратким коментарима и таговима.

Основан је у априлу 2012. Године. Пружа могућност да се пронађу људи које желите да пратите и који могу да прате вас. Програм може примјенити различите филтере на снимљеним фотографијама, које се могу прослиједити и на друге друштвене мреже. Има и опцију директ поруке. За кратко вријеме стекао је популарност, трениутно га корисити око 14-15 милиона корисника.

Сермо је друштвена мрежа основана 2006. Године, може јој приступити искључиво медицинско особље САД-а, и мјесто је гдје се обављају запажања и одговори на питања из клиничке праксе и гдје се могу чути мишљења других доктора. За разлику од других друштвених мрежа, Сермо не наплаћује рекламни простор, већ се издржава од чланарине корисника.

Бизник је Интернет заједница предузетника и малих предузећа у којој се корисници охрабрују да помажу једни другима да оставре пословни успјех. Основан је у октобру 2005. Године.

ЗАКЉУЧАК

Интернет је данас толико раширена информациона инфраструктура. Његов утицај се не зауставља само на техничком домену рачунарских комуникација, јер се простире кроз цијело друштво које се креће ка све већем коришћењу online алата да би се оставрила електронска трговина, прибављање информација и функционисање друштва у цјелини. Веб комуникација подразумјева више информатичких алата и технологија. Интернет као мрежа свих мрежа представља идеалан медијум и средство за реализацију већине постављених захтјева. Количина информација, брзина доступности, временска неограниченост њиховог коришћења, одсуство географских баријера и начин достављања су оне карактеристике и предности које су наметнуле веб као логичан избор за комуникационо средство и примарни комуникациони медијум. Развој друштвене мреже мијења начин на који људи доживљавају веб. У почетку је то био само алат који се користи потпуно анонимно, али данас се помоћу њега постављају нека питања која се тичу саме човјекове природе и идентитета. Тако су Facebook, MySpace, Twitter и слични сервиси за само седам година од обичног универзитетског тренда постали глобална појава. Друштвене мреже су постале четврта најучесталија активност Интернет корисника. Друштвене мреже у најширем смислу представљају

системе у којима су особе или организације повезане неким специфичним везама или односима (пријатељство, пословна сарадња, систем вриједности, идеје, интересовања, итд.). Постоји убјеђење да савремено друштво, уз пословни и приватни живот који се све брже одвија и захтјева далеко веће ангажовање сваког појединца, утиче на отуђивање људи. Такође, постоје вјеровања да сваремена технологија битно доприноси таквом отуђењу. Култура која настаје посредством утицаја масовних медија је неаутентична култура и као таква, нема интелектуално инспиративни карактер. Човјек 21. Вијека је склон феноменима имагинарне публике и личног мита, који су у прошлом вијеку били резервисани за адолесцента. Колико друштвене мреже скраћују дистанце међу људима, повећавају дистанцу човјека од самог себе, све више га удаљавајући од самоостваривости и само свјесности којој сваки појединац треба да тежи, гурајући га у мрак модерног, популарног, медиокритетског. Божо Милошевић у својој књизи „Социологија и савремени свет“ истиче да глоблизација „уздрмава“ начин живота у свим дијеловима свијета, а посебно друштвима која нису прилагођена брзом ширењу рационализације или модернизације, као што је Босна и Херцеговина.

Литература

Аврамовић, З. (2008). *Социологија масовних комуникација*. Београд: Завод за издавање уџбеника.

Аврамовић, З. (2008). *Култура*. Београд: Завод за издавање уџбеника.

Douglas, K. (2004). *Medijska kultura*. Beograd: Clio.

Kastels, M. (2009). *Moć komunikacija*. Beograd: Clio.

Милошевић, Б. (2007). *Социологија и савремени свет*. Нови Сад: OLDCommerce.

https://www.researchgate.net/publication/271270026_Uticaj_drustvenih_mreza_Interneta_na_drustvo

SUMMARY

The aim of this research is based on the display of power and influence of the media on society (young people). Research on the impact of globalization and other changes in contemporary society, the development of technologies that changed the world in which we live, our habits, behavior, communication. That young people lose their sense of boundary between the real and the virtual world that feelings do not express language more so-called thumbnail. emoticons. Social networks have become the easiest way to communicate, and this fact leads us to think about their role in the life of young people. Young people spend hours and hours, corresponding with their peers, exchanging ideas, information, photos and status which led to the emergence of so-called. Digital generagije.

ЕТНО-НАЦИОНАЛНЕ ПРЕДРАСУДЕ КАО ФАКТОР НАСТАЈАЊА ДИСТАНЦЕ У БОСАНСКОХЕРЦЕГОВАЧКОМ ДРУШТВУ

АПСТРАКТ

Рад се заснива на анализи етничких и националних предрасуда као облика формирања негативних ставова, мишљења и несклоности према другим етничким групама унутар мултиетничког БиХ друштва. Босна и Херцеговина, као спој различитости, држава у којој се прожимају, међудјелују и сусрећу три већинска или конститутивна народа је погодно тло за настанак социјалне дистанце на основу негативних етно-националних предрасуда и ставова. Анализа обухвата припаднике три конститутивна народа, Србе, Хрвате и Бошњаке, као три различите етничке групе које дијеле заједничку државу, са различитим културним наслеђем. Основни циљ је приказати у којој мјери је присутно негативно приписивање лоших особина припадницима других етничких група, међуетничке односе унутар овог друштва, као и утицај етничких и националних предрасуда на социјално удаљавање или приближавање.

Босну и Херцеговину, као државу у којој се прожимају, међудјелују и сусрећу три конститутивна народа чини друштво споја различитих култура, религија, вјеровања, обичаја. То је друштво у коме истраживање етничких и националних предрасуда, па самим тим и етничке дистанце представља велики допринос друштвеним наукама. Етничке и националне предрасуде, када говоримо о предрасудама у негативном смислу су један од пресудних фактора за настанак сукоба у таквом друштву, па је поред истраживања степена и обима таквих предрасуда битно пронаћи и рјешење за њихово превазилажење и стварању здравог друштва. Плурална или мултиетничка друштва, као што је босанскохерцеговачко су често и подијељена друштва, у ком је рјешавање етничких питања једно од најважнијих, јер често долази до етничког сукобљавања као и подјеле на етничке мањине и већине. Након рата на подручју Босне и Херцеговине десиле су се одређене политичке, економске, демографске, па самим тим и друштвене промјене. Све то је довело до тога да етнички и национални мозаик буде сложен у овој држави, па је истраживање етничке дистанце, етничких односа, као и стереотипа

* milica.ikanovic@gmail.com

једнако важно. Након распада бивше СФРЈ свједоци смо неповољних друштвено-политичких ситуација и односа на подручју БиХ друштва, као и осталих простора ове бивше републике. Та чињеница нам већ указује да су на овим просторима били присутни неповољни међуетнички односи, а највећи доказ представља грађански рат од 1992-1995 на подручју Босне и Херцеговине. Пресудна улога за настанак сукоба била је у етничком прогону и етничком неслагању три већинска народа ових простора, а то су Срби, Хрвати и Бошњаци. Узрок неслагања био је у буђењу национализма, различитих идеологија, вјерских и политичких опредјељења зараћених страна. „У овим ратовима су главни циљеви били остварење националистичких идеала суверенитета, независности и што веће безбедности новостворених држава у којима ће стога „наша нација“ бити у што убедљивијој већини, те када су Србија и Хрватска у питању, остварење политичке хегемоније на простору бивше Југославије“ (Бакић, 2011).

Можемо примјетити да је у грађанском рату основни циљ зараћених страна био остварити политичку, националну, етничку и друштвену доминацију и добити превласт над што већом територијом. Осим социјалних криза долази до буђења национализма, етничке дистанце, предрасуда, као и негативних ставова о другим етничким групама. Још од давнина овај простор је био поприште сукоба и више ратова у којима је главни узрок био у унутрашњим вјерским, културним, националним, политичким разликама. Такви сукоби увијек су имали прикривену подршку других већих сила које су на неки начин „користиле“ различитости међу етничким и националним групама ових простора зарад својих циљева. „Истина је, међутим, да је савремена босанско-херцеговачка историја, укратко, историја ратова и насиља, освајања и окупација, устанака и одмазди, честих политичких криза и периодичних промена режима, као и то да је та историја обликовала друштво које постоји и данас, заједно са свим његовим етничким посебностима, неповерењима и непријатељствима, која тврдоглаво одбијају да се трансформишу у „грађанске и цивилизоване, савремене западне (не-етничке)идентитет“ (Вукоичић, 2014). Све то је утицало да и даље међуетнички и међунационални односи на овим просторима буду дистанцирани и хладни и да мишљења о припадницима других етничких група буду негативна, као и стварању међуетничких граница. Када мишљење о другој етничкој групи или групама заснивамо на ирационалном искуству, генерализацији и негативном приписивању, стварају се негативне предрасуде међу етничким и националним групама, из којих слиједи настанак етничке дистанце и стварања међуетничких граница и хладних

односа. У таквом случају границе међу етничким групама имају друштвени карактер, и нису нужно територијалне. „Етничка група дефинише се преко односа са другим групама, њу формира њена граница, а сама граница друштвени је производ који може имати различит значај и који се с временом може и мењати“ (Ериксен [Eriksen], 2004). Од почетка рата 1991.године на читавом простору бивше Југославије, па самим тим и Босне и Херцеговине дошло је до стварања међуетничких и међунационалних граница, стварања непомирљивости и непријатељства између три већинска народа, као и негативног мишљења и предрасуда, што је доприносило настајању етничке дистанце. „Срби су тврдили да су Хрвати фашисти, Хрвати су тврдили да су Срби империјалисти. Иако су припадници трију различитих религија живјели једни поред других од памтивека, заборављене етничке границе поново су почеле да се истичу, одједном су се сви присетили наводних културних разлика, ирелевантних током две генерације, и стали да их користе као доказ за то да ове групе баш никако не могу да живе заједно“ (Ериксен [Eriksen], 2004).

Од отоманског периода територија Босне и Херцеговине је измјешана са ове три етничке групе, чији односи су правили баланс између сукоба и коегзистенције. Ти односи су углавном били хладни, у којима је различитост у религији, политици као и култури имала значајан утицај. Све то се одразило на то да Босну и Херцеговину није чинио један народ који има заједнички културни, вјерски и политички идентитет са заједничким стремљењима. Једино је у периоду комунизма изузетак правила слика заједничке идеологије „братства и јединства“, која је убрзо након Титове смрти кренула у другом правцу, што се и доказује појавом грађанског рата. „Она је била Југославија без Југословена као национално опредељених грађана, а била је мултинационална и мултиетничка“ (Божић, 1996). „Сматрало се да правна једнакост припадника једне политичке заједнице у њеној омеђеној домовини претпоставља извесну меру заједничких вредности и традиција међу становништвом, или бар у његовој језгреној заједници. Другим речима, нације морају имати извесну меру заједничке културе и извесну грађанску идеологију, скуп заједничких поимања и стремљења, сентимената и идеја, који повезују становништво у његовој домовини. Задатак обезбеђивања заједничке јавне, масовне културе предат је носиоцима народне социјализације, нарочито јавном систему образовања и масовним медијима“ (Смит [Smith], 2010). Све то представља доказ да је и у таквој заједници латентан утицај на међуетничке односе имала национална и вјерска различитост која је довела до

етничког раздвајања. „Брутални међуетнички конфликти, који су периодично прекидали релативно мирне периоде у историји БиХ, обликовали су перцепције националне свести њених становника, дефинишући их углавном у односу на, односно опозицију према „другом“. Национални идентитети три највеће локалне етничке/националне заједнице обликовани су у крви, највећим делом њихове сопствене, проливане од стране њихових сународника различите вере и националности. На тај начин створене су „паралелне“ историје које су, у великој мери, утицале на стварање различитих „реалности“ у којима највећу колатералну штету представља капацитет за међуетничку емпатију“. (Вукоичић, 2012)

Прије грађанског рата, Босна и Херцеговина је према пописима из 1991.године имала 4 364 574 становника, од којих је 43,66% било муслимана, 31,37% Срба, 17,31% Хрвата што потврђује податак о три доминантне или већинске етничке групе ове земље (Обрадовић, 2014).. Дејтонским мировним споразумом БиХ је окарактерисана као држава у којој живе три конститутивна народа и која представља државу мултикултуралности. Уставом Босне и Херцеговине, постоје бројне Декларације о правима појединаца који припадају националним, етничким, вјерским мањинама и који уређују односе у овој држави. Иако су послје рата овакви односи праћени миром и стабилношћу, постоје бројна социолошка истраживања, која доказују да су односи између ова три конститутивна народа и даље хладни и да постоји социјална дистанца међу њима. Прво истраживање етничке дистанце у БиХ извршио је А. Фијаменго 1957.године над студентима Сарајевског универзитета од којих је 6,8% испитаника сматрало да је иста националност нужна, а њих 15,3% да је једнакост значајна (Пухало, 2009).

Постоје истраживања Руди Супека из 1961.године који је закључио да омладина осјећа отпор према истицању националних разлика и да се налази у фази превладавања у истицању националних разлика (Пухало, 2009). Такође, значајно је и истраживање Панџића из 1990.године кроз читаву СФРЈ, које је показало да БиХ, од свих југословенских држава има највећу етничку отвореност, што је одмах након двије године имало сасвим супротне показатеље, а то је рат и етнички сукоби унутар ове земље (Пухало, 2013). Истраживања Бранке Лучић из 1997.године у Српском Сарајеву показала су највећу етничку дистанцу Срба према Муслиманима и Хрватима, а намјање према Србима из сусједне државе Србије (Пухало, 2009). Турјачанин је 2001.године показао, истражујући студенте бањалучког и сарајевског Универзитета да

највећа дистанца постоји између бошњачких и српских испитаника (Пухало, 2013). Осам година касније, тј. 2009. године Пухало показује да Хрвати, Бошњаци и Срби највише прихватају односе с припадницима сопственог народа, а да дистанца расте с порастом блискости понуђених односа (Пухало, 2013).

Овом приказу етничке дистанце у Босни и Херцеговини допринијела су и остала истраживања која су углавном показала исте резултате – етничка дистанца у овом друштву и даље постоји. Можда чак и у већој бројци, него што је постојала раније. Зато је веома битно истаћи који су то начини да се овај број смањи, тј. који су фактори који ће утицати на смањење етничких предрасуда, стереотипа, смањењу ширења национализма, а самим тим и етничке дистанце. „Можемо рећи да је етничка дистанца грађана Босне и Херцеговине повећана у односу на 2002. годину, што би требало да забрине све оне који воде Босну и Херцеговину и брину о њој. Стереотипи о етничким групама показују да не вјерујемо једни другима“ (Пухало, 2009).

Етничке и националне предрасуде представљају важну улогу за настанак те дистанце, која су генерацијски „усађена“ у мишљења и ставове припадника ових етничких група. Предрасуде у најопштијем смислу означавају формирање ставова који се не заснивају на рационалном искуству, потичу из заблуда и непровјерених тврдњи, који могу бити позитивни или негативни. Постоји више врста предрасуда, као што су класне, расне, етничке, националне, а у овом случају говоримо о два типа предрасуда, етничким и националним. Етничке и националне предрасуде се не стичу рођењем, већ социјалним учењем и животом у заједници. „Оне су трајне диспозиције реаговања. Сложене су и садрже емотивну, конативну и когнитивну компоненту, од којих су прве двије, а посебно емотивна, веома изражене“ (Пухало, 2009). Никола Рот (1989) етничке предрасуде дефинише као „несклоности према одређеним групама засноване на погешној промјени и тешко приступачној генерализацији“ (Пухало, 2009). „Иван Шибер наводи три извора етничких предрасуда и то:

- Традиционалне предрасуде се преносе социјализацијом и такве предрасуде појединац некритички прихвата још у дјетињству да би њихову „истинитост“ потврдио у контакту са другим људима;

- Конформистичке предрасуде подразумевају прихватање оних ставова који су у том тренутку преовладавајући. То значи да прихватамо неке ставове не због тога што сматрамо да су тачни и исправни, већ због себе и очувања свог статуса.

- Фрустрацијске предрасуде су резултати немогућности да задовољимо неке своје потребе и остваримо личне циљеве. Властитет слабости и фрустрације код појединца изазивају фрустрације и незадовољство које он пројектује вани, тј. према припадницима других народа“ (Пухало, 2009).

Гордон Олпорт [Allport] сматра да се предрасуде формирају на основу поједностављених генерализација у односу према некој другој друштвеној групи или појединцу. Према њему, предрасуде се могу мјерити Олпортовом таблицом коју чине:

А) Анти-говор;

Б) Избјегавање;

В) Дискриминација;

Г) Физичко злостављање;

Д) Истребљење (Јовановић, 2008).

Када мишљење о другим етничким групама пређе у круто и грубо мишљење, оно прелази у етничке стереотипе. „Стереотипи се најчешће дефинишу као увјерења која дијеле припадници једне групе о заједничким карактеристикама припадника своје или било које групе“ (Турјачанин, 2004). Када се јаве таква мишљења и ставови, обично долази до величања сопствених етничких група и до минимизирања значаја осталих и њиховог негативног посматрања. Као најгори облик такве врсте етноцентризма јесте етнички сукоб двије или више група који доводи до појаве рата. То можемо примјетити и у БиХ друштву крајем 20-ог вијека, када је дошло до етничког сукоба три различите етничке групе тих простора. „Када је 1991. године у Југославији избио рат, многи Европљани били су шокирани. Држава која инсистира на заједничкој нацији и не дефинише је према етничком критеријуму, држава, даље, са становништвом различитих вероисповести али не нарочито везаним за веру, са све јачом заједничком грађанском културом, све већим бројем мешовитих бракова, нарочито у градским срединама, децентрализованом политичком структуром која не омета развој мањинских језика и идентитета – чинило се да у Југославији етничко национализам не

игра важну улогу. У року од само неколико недеља показало се у каквој смо заблуди били“ (Ериксен [Eriksen], 2004).

Сасвим јасно је да су етницитет и национална припадност водили кључну улогу у утврђивању граница, подстицања мржње и стварања непријатељстава и сукоба између три већинска народа, Срба, Хрвата и Бошњака. „Различите предрасуде кроз сумњичавост и према свим народима са стране, називамо етноцентризам. Та мржња, не само према другим народима, већ и према свим појединцима који нису „наши“ је ксенофобија. Највеће друштвено зло савременог света огледа се у шовинизму, присутном у свим деловима земаљске кугле и који се испољава кроз агресивност, искључивост, мржњу и насиље према припадницима других националних група“ (Куљић, 2002). „У свету готово да не постоји област коју нису обележили етнички и национални сукоби или која није била сведок рађања покрета за националну независност одабраних популација. Иако далеко од остварења, националистички сан о свету нација, хомогених, уједињених и слободних, прихватили су народи широм планете, и њиме се надахнују народни отпор, напори и сукоби. Глобализација национализма, мада још не и хомогене нације, представља моћну чињеницу, чињеницу која условљава наш културни став и политичка прегнућа“ (Смит [Smith], 2010).

Етничка дистанца се схвата као негативно уздржавање или удаљавање од припадника других етничких група. Први пут се овај појам употребљава у САД-у а настао је од појма социјалне дистанце. Овај појам у социологију је увео Богардус помоћу социолога Парка. „Парк је под социјалном дистанцом подразумевао различите ступњеве разумевања и осјећања интимности који се јављају у различитим социјалним ситуацијама и социјалним односима, а Богардус је формирао извјестан број „адекватних интерпретација и градација“ тог осјећања интимности“ (Пухало, 2009). Етничка дистанца се не може увијек заснивати на ставовима, понекад постоје и незнања о различитим групама да бисмо се од њих дистанцирали. „Постоји више разлога због којих се дистанца не може свести само на став. Прво, велика дистанца није увијек знак непријатељства, негативног става, већ и знак колико је група према којој се показује дистанца испитанику непозната, туђа. Друштвена дистанца је одређена и друштвеним нормама које постоје у друштву. Кастински систем, на примјер, захтијева јасну и велику социјалну дистанцу између класа, коју не заснива на непријатељству између касти“ (Пухало, 2009).

Ријетка су она друштва у којима постоји само једна етничка или национална група, етнички и национални односи двије или више групе су присутни у готово сваком друштву, било да су такви односи мирни и сређени, или праћени сукобима и насиљем. Такав је случај и са Босном и Херцеговином, државом у којој по Уставу живе и имају равноправност три конститутивна народа. То истовремено значи, да то друштво чине три различите етничке и националне групе у ком се мора тежити да се смањи етничка дистанца на основу етничких и националних предрасуда.

ЗАКЉУЧАК

На основу споја различитости, у мултикултуралним и мултиетничким друштвима, велике су шансе да због таквих основа дође до појаве девијантних понашања, ширења мржње, национализма, као и негативних мишљења и предрасуда. Као тежи облици у неким државама долази до појаве тероризма, рата, као и аномичног стања. Појава која претходи таквом стању јесте социјална, етничка, национална дистанца, као и ширење предрасуда, негативних ставова, стереотипа и национализма у оквиру једне државе. Да би се такво стање превазишло, потребно је пронаћи чиниоце који би смањили негативне посљедице социјалне дезинтеграције. На тај начин обликује се и основна функција државе у контролисању међуетничких односа. Према Стојковићу „у области политике, мултикултурализам се односи на политику једне државе која има два циља:

а) придржавање складних односа између различитих етничких група (нарочито између већинске и мањинске),

б) дефинисање односа између државе и националних мањина, односно етничких група и осталих друштвених покрета“ (Милошевић, 2013).

Један од основних услова за превазилажење негативних мултиетничких односа види се у ширењу толеранције као и образовању, упознавању са културним, етничким и религијским разликама. Толеранција представља прихватање појединаца или друштвених група са различитим вјеровањима, идеологијама, културама. Састоји се из разумног и суздржаног понашања према „другачијем“, узајамном поштовању и разумијевању, као и уважавању културалних разлика. „Етничка дистанца и етничка толеранција спадају у значајне показатеље, како демократског, тако и конфликтног

потенцијала неког друштва. Што је дистанца мања, а толеранција већа, то је већи демократски, а мањи конфликтни потенцијал и обрнуто што је дистанца већа а толеранција мања, то је мањи демократски, а већи конфликтни потенцијал посматраног друштва“ (Миладиновић, 2009).

„Одговор на питање о судбини етничког и националног у конкретним срединама, као и на глобалном плану, може се тражити у односима уважавања посебности које они посједују, доследном поштовању важећих међународноправних норми о мањинама, економској и политичкој равноправности држава, унапређења и поштовања норми и вредности које воде развоју не само појединца и друштвених група него и људског друштва у целини“ (Обрадовић, 2014).

Божо Милошевић у књизи Социологија и савремени свет, 2007, истиче да је важан фактор за развојне процесе у подстицању мултикултурације и акултурације развој цивилног друштва и моћ грађана да преузму одговорност за своју слободу и слободу заједнице у којој живе и стварају услове своје егзистенције. Као мултикултурално средиште истиче се град који је градитељ нових друштвених и културних вриједности. „Отвореност и разноврсност друштвене структуре града, и у њеним оквирима израсла (демократска) мултикултуралност, представљају „колевку“ цивилног друштва.“ (Милошевић, 2007). Он такође сматра да се процес културног уједначавања шири под утицајем сцијентификације, технизације, формализације и бирократизације. Као још један предуслов за превазилажење социјалне дистанце мултиетничког друштва истиче се образовање. Образовање омогућава рационалан поглед на свијет, па на тај начин образовање и информисаност о другим етничким групама, религијама или нацијама нам омогућава да према њима имамо рационалан, разуман и складан однос. Сматра се да непотпуно информисање и присуство информација о „другачијем“ често доприноси предрасудама, негативном мишљењу и социјалном дистанцирању. Неинформисање, такође са собом носи и ширење злонамјерних прича и информација о другоме. Педагошка метода има за циљ да сачува колектив од расула и анархије, а то се постиже убјеђивањем међусобно сукобљених страна да конфликтна ситуација доноси штету цијелом колективу, доводећи у питање његов даљи опстанак. Овај метод подразумијева објективно откривање узрока конфликта, и формирање сазнања да настала конфликтна ситуација може бити ријешена само на принципијелан начин. Путем стрпљења, разговора,

савјетовања и убјеђивања долази се до повољног рјешења и ствара се воља за стварну измјену ранијег понашања које је довело до конфликтне ситуације.

Велика је улога и медија, као средству јавног информисања у превазилажењу или подстицању настанка етничке дистанце. Ово се нарочито односи за БиХ друштво, у којем је основна функција медија да о свим етничким групама има позитивне ставове, без подстицања и ширења национализма и националне мржње. Такође, оно што доприноси складним и мирним мултиетничким односима јесте позитивно друштвено окружење појединаца или група, ненаметање негативних мишљења о другим етничким групама и величања своје етничке или националне групе, као и здрави породични и пословни односи.

ЛИТЕРАТУРА

Bakić, J. (2011). *Jugoslavija: razaranje i njegovi tumači*. Beograd: Službeni glasnik.

Божих, Н. (1996). *Нација и национализам*. Београд: Прометеј.

Eriksen, T. H. (2004). *Etnicitet i nacionalizam*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Јовановић, Ђ. (2008). *Стереотипи и предрасуде у нашем дворишту и нашем комшилuku*. Ниш: Филозофски факултет, Центар за социолошко истраживање.

Kimlika, V. (2004). *Multikulturalizam i multikulturalno građanstvo*. Zagreb: CID.

Куљић, Р. (2002). *Социологија*. Београд: М.В.РЕСС.

Милошевић, Б. (2013). *Мултиетничко друштво и девијантне појаве*. Источно Сарајево:

Завод за уџбенике и наставна средства.

Milošević, B. (2007). *Sociologija i savremeni svet*. Novi Sad: OLDCommerce.

Миладиновић, С. (2009). *Етнички односи и идентитети*. Београд: Народна библиотека Србије.

Обрадовић, Ж. (2014). *Балкански етнички мозаик*. Београд: Чигоја штампа.

Puhalo, S. (2013). *Kako opažamo druge etničke grupe i njihove članove*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung.

Puhalo, S. (2009). *Etnička distanca i (auto)stereotipi građana Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung.

Smit, A. D. (2010). *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Todorova, M. (1999). *Imaginarni Balkan*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Turjačanin, V. (2004). *Etnički stereotipi mladih bošnjačke i srpske nacionalnosti u Bosni i Hercegovini*. Бања Лука.

Вукоичић, Ј. (2014). *Конфликт и/или коегзистенција – феномен босанског комшилука*. Пале: Социолошко друштво Републике Српске.

Вукоичић, Ј. (2012), *Република Српска – Национални идентитет у подељеном друштву*. Пале: Социолошко друштво Републике Српске.

SUMMARY

This research paper is based on analysis of ethnic and national prejudice as a form of formation of negative attitudes, opinions and aversion towards other ethnic groups in the multiethnic society in BiH. Bosnia and Herzegovina, as a combination of diversity and the country in which three major or constituent nations are interact, is a perfect spot for the emergence of social distance based on negative ethno-national prejudices and attitudes. The analysis includes the members of the three constituent nations, Serbs, Croats and Bosnians, as well as three different ethnic groups which share common country with different cultural heritage. The main goal is to show the extent to which a negative attribution of bad qualities is already presented to the members of other ethnic groups, interethnic relations in this society, and the impact of ethnic and national prejudices on the social distancing or approach.

МЕДИЈАТИЗАЦИЈА ПОЛИТИКЕ

АПСТРАКТ

У овом раду разматраће се промјене у природи друштвеног комуницирања крајем 20. и на почетку 21. вијека. Поред тога што је под утицајем нових технологија претрпело највише промјена, комуницирање је постало један од кључних фактора друштвених и политичких глобалних промјена. Трансформација политичког комуницирања дешава се под директним утицајем нових медија и медијске логике, те логике визуелног као доминантног у медијском приказивању.

Такође обрадићемо и феномене који су директна посљедица медијатизације политичке сфере, као што су медијска демократија, политичко-медијски спектакл, персонализација политике и деградација политичких странака, анестезирање јавности и својеврсну естрадизацију политике у цјелини.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Развој медија, који можемо посматрати још од 15. вијека и Гутенбергове штампарске пресе, сигурним корацима наметао је нови начин комуницирања у друштву и креирања друштвене стварности. Функције медија су се мијењале, а историјски развој друштва, као и напредак у технологији, нарочито у медијској сфери, давали су специфичан печат времена и простора у којима су медији настајали и развијали се.

У првом реду развој технолошких могућности у комуницирању, популаризација медија, као и промјене у самој публици, гдје они од прималаца порука постају активни субјекти комуникације, довели су до тога да и медији од преносилаца информација постану значајни „играчи“ у друштвеним токовима. Држава и власт у националним земљама, који су на неки начин стварали и помагали развој медија, нису ни слутили да

* borjanmisur@gmail.com

ће ти исти „преносиоци информација“ постати равноправни, ако не и надмоћнији фактори политичког и друштвеног живота „глобалног села“^{*****} у цјелини.

Значајно је напоменути да данас највећи дио масовних медија чине они у саставу 10 конгломерата са већинским сједиштем у Сједињеним Америчким Државама.

Како закључује и Томас Мејер „тржишта масс медија, особито телевизијска тржишта, су у високом ступњу олигополизована, тј. њима влада, готово у цијелом свијету, врло мала skupина великих концерна“ (Мејер, 2003: 29).

Time Warner, Disney, Bertlesman, Viacom и News Corporation представљају пет водећих медијских гиганата у свијету. Основне карактеристике ових корпорација су стално надметање на тржишту, хипер-комерцијализација, остваривање енормног профита и најзначајније-позиционирање у политичком животу националних држава, али и у међународним токовима.

Због свега тога назвати ове медије „масовним“ је на неки начин увреда, с обзиром да су постали активни субјекти у политичкој арени, прикладније је употрејибити кованицу „доминантни медији“^{*****}.

Са сваким новим медијем наше друштво постаје, слободно можемо рећи, медијско друштво и сходно томе не постоји област друштвене реалности која није предмет посматрања и утицаја медијског система.

У овом раду настојаћемо да покажемо да су у модерним друштвима политичке елите, јавност, економски и сви други чиниоци под снажним, усудићемо се рећи, пресудним утицајем медијске логике. Као конкретан примјер навешћемо процес „медијатизације“ политичке комуникације и вођења политике у цјелини, под директним условима , које постављају медијске куће и конгломерати, што је посљедица економске независности и јачања медија у односу на националне државе и друге глобалне политичке институције.

Медијска логика, која се све више заснива на комерцијализацији и остваривању профита путем пласирања лаких, забавних и сензационалистичких садржаја, доводи до отупљивања критичке оштрице јавности, гдје јавност од активног субјекта постаје објекат политике, неспособан да се укључи у процес доношења одлука.

^{*****} Глобално село- појам везан за канадског научника Маршала Маклуана који је предвидио да ће развој комуникационих технологија довести до повезивања свијета у глобално село, гдје географска удаљеност неће представљати проблем за комуникацију и повезивање.

^{*****} Питер Стивен у својој књизи No nonsense guide to global media објашњава како су медији прерасли своју улогу преносника информација и постали активни субјекти у политичком и економском животу.

Развој нових медија, у првом реду Интернета свакако да је још више убрзао овај процес својеврсног анестезирања јавности, јер традиционални медији и одговорно, критичко новинарство губе трку са кратким, брзим, сензационалним вијестима које се пласирају путем различитих онлајн платформи.

Остаје нам отворено питање да ли ће и када бити могуће створити неки облик симбиозе медијског и политичког система, у којем ће јавности бити омогућена довољна информисаност и аргументованост, а бити превазиђена осредњост у комуникацији политичког дискурса.

Ипак на сцени је теорија медиократије, која сама по себи имплицира да медији директно утичу на стварање јавног мњења, а самим тим и на политичку агенду.

МЕДИЈАТИЗАЦИЈА ДРУШТВА

Убрзан развој информационо-комуникационих технологија крајем 20-ог вијека, промјене на глобалном плану, попут пада Берлинског зида и социјалистичког самоуправљања, те успон западних „демократских“ вриједности уз све већу дерегулацију медијске сфере довели су до тога да на сцени имамо сасвим нови начин комуницирања и перцепције друштвене стварности.

Интернет, друштвене мреже, паметни телефони дали су могућност сваком појединцу да умјесто простог примаоца информација, постане активни субјект у информационом процесу. Број медија вишеструко се повећао, а садржаји постали разноврсни и подређени феномену визуелизације и комерцијализације. Ово свакако није допринијело унапређењу квалитета садржаја, чак шта више долази до загушења јавности великим бројем најчешће непотребних информација. Процват ријалити шоу програма, попут Великог брата, Фарме, Парова додатно је деполитизовао цјелокупну јавност и наметнуо у први план поменути феномен визуелизације, уз тривијалне садржаје, свађе учесника, скандале. Сви ови садржаји, иако припадају забавним и „лако пробављивим“ концептима, итекако утичу на политички дискурс и мијењају начин размишљања јавности о важним друштвеним питањима.

Комуницирање и медији, као институције, својим развојем добијају потпуно другачију улогу у савременом друштву. Нови медији улазе у све поре друштвеног живота у толикој мјери да од посредника у комуницирању постају темељне друштвене институције од великог значаја у новом „медијатизованом“ друштву.

Посљедице друштвене и комуникацијске медијатизације су свакодневно видљиве, у смислу обликовања и перцепције друштвене стварности и промјенама у функцијама и значају самих медија као институција на глобалном плану.

МЕДИЈАТИЗАЦИЈА ПОЛИТИЧКЕ СФЕРЕ

У овом раду нас ће више занимати моћ медија да обликују друштвену стварност, намећу облике размишљања и делања, конкретно у политичкој арени. Медији су ти који данас „уздижу“ политичаре, креирају им имиџ, контролишу га, али исто тако могу и да доведу до слома политичке каријере својим извјешавањем. „Као што медији могу служити власти, они је могу и срушити“ (Стрит 2003: 7). Велики је број примјера гдје је медијско извјештавање, чак и о приватном животу неког политичког функционера, довело до краја његове каријере.

Појам „медијатизација“ потиче из деведесетих година прошлог вијека када је шведски истраживач медија Кент Асп говорио о медијатизацији политичког живота, као процесу у којем масовни медији утичу на политички систем и његову трансформацију, називајући тај процес медијализација.

професионализам, прагматичнији стил и повећана комерцијализација. Потом трећи који испитује у којој мјери медијски садржај руководи политичком логиком и четврти који испитује да ли и колико политички актери поступају по политичкој или медијској логици (Стромбак 2008: 235).

Медијатизована политика је изгубила своју аутономију и постала је зависна од масовних медија и обликује се у интеракцији са њима. Ипак медијатизација политике није нов појам, већ је своју снагу увећао захваљујући брзом развоју и утицају нових медија (телевизије, потом Интернета). Као главни разлози за медијатизацију наводе се: селекција вијести које медији сматрају важним, друго медији креирају имиџ политичара и кроз медијску заступљеност им дају на важности, треће под утицајем медијске логике политика се претвара у спектакл и четврто медији имају легитимну функцију надгледања политичких процеса (чувари демократије). Због свега тога политичари се прилагођавају медијским правилима и покушавају искористити медије за своје политичке циљеве. Мејер користи израз „медијска демократија“ којим објашњава „ облик творбе политичке воље и доношења одлука у којему једну од пресудних позиција у политичкоме процесу преузимају масовни медији и њихова комуникациска правила“ (Мејер 2003 : 2).

Неоспорно је да медијске куће имају моћ над политичарима и политичким институцијама унутар националних држава, али и на глобалном нивоу. Међутим моћ медија није тако једноставна и појављује се у различитим облицима и дјелује на различите начине. Једно је сигурно, а то је да националне државе постају зависне, прије свега, од капитала медијских конгломерата (који су већи од годишњих буџета великог броја земаља у транзицији), а да политичари некритички прихватају медијску логику и утапају је у политички систем, што је по великом броју теоретичара погубно за демократију уопште.

Подређивање политике логици масовних медија резултат је неке врсте невидљивог притиска над политичарима да би осигурали што бољи приступ јавности и бирачима. Слободно се може рећи да је на сцени процес својеврсне „колонизације“ једног друштвеног система, у овом случају политичког, од стране другог, односно медијског подсистема. Према Мејеру „ о колонизацији политике посредством медијског састава може се говорити у описноме смислу када медијском саставу својствена правила пресежу у политички састав и доминирају његовим властитим правилима или их чак обеснажују“ (Мејер 2003 : 2). Такође Мејер заступа и тезу о „самомедијатизацији“ политике, гдје се политичари практично нуде медијима

медијатизовану политику, коју желе да што боље пласирају путем медија до жељене публике.

Једно је сигурно, обиљежја политичког дјеловања значајно се мијењају под снажним утицајем медија, а политика постаје зависна од медијског дјеловања. Могло би се рећи и да је ово посљедица ограничених капацитета у преносу информација, те да су медији присиљени да из обиља политичких догађаја селекују оно што желе и како желе да прикажу, а у томе се ријетко када заступа интерес јавности или важност догађаја.

Медијска логика преобликује политичке актере, који чине све да би добили приступ јавној сцени у пуном капацитету и остварили свој примарни циљ, а то је долазак на власт и одржавање тог статуса што је дуже могуће. Уколико се не уклапају у ову матрицу политички актери су медијски али и политички „невидљиви“.

Дакле, правила игре диктирају медији док политичари добијају жељени медијски простор и презентацију својих „политичких“ начела. Ипак прихватајући медијску логику и правила, политички чиниоци свјесно крше основна начела политичког дјеловања, радећи само на личној промоцији и креирању имица, зарад бољег изборног резултата. Оно што добијају грађани јесте „медијатизована“ политика без конкретних резултата и бављења стварним проблемима друштва у цјелини. Конкретно, у симбиози политике и медија, јавност је та која највише губи. А дугорочним дјеловањем оваквог „медијатизованог“ политичког дискурса долази до отупљивања критичке оштрице јавности, ствара се привид партиципације у политичким одлукама, политика се своди на сензације и сукобе политичких актера и креира се нова врста, слободно можемо рећи, „естрадизоване“***** политике. Најбољи примјер за то је свакако бивши италијански премијер Силвио Берлускони, који је политичку каријеру створио на скандалима и одржао на основама естраде и сензационалистичких наступа, а све зарад остваривања властитих политичких интереса.

Може се, без икакве сумње закључити да се цјелокупна политика, иако би уз економију требала бити најодговорнији чинилац друштвеног система, прилагодила медијској и комерцијалној логици и да умјесто конкретних политичких циљева и потеза, имамо политички спектакл и привид политичког дјеловања.

***** Естрадизација политике у основи представља производњу спектакла, гладијаторске борбе између политичара који се почињу понашати као естрадне звијезде у својим медијским наступима (проф. дрЕнес Османчевић)

„Иако се може установити да аутономност медија према политичком систему расте, као и да се смањују политичке и правне шансе за утицај на њих, исто тако се може примјетити да су медији све више окренути и зависни од економског система (економизације и комерцијализације)“ (Менаџмент политичке комуникације, 2011, стр. 51).

ПОЛИТИЧКО-МЕДИЈСКИ СПЕКТАКЛ

„Разумијевање веза између политике и медија не смије се ограничити само на анализу вијести и текућих збивања; оно мора узети у обзир и забаву“ (Стрит 2003: 15).

Како примјећује Џон Стрит забава, спектакл и комерцијални садржаји далеко од тога да су изван политичке арене. Њихове посљедице по јавност у виду све веће деполитизације и стварања привида политичке партиципације су огромне, тако да је на сцени класична „демократија без грађана“ (термин: Роберт Ентман). Чињеница да медији чине јавност и грађане аполитичним занимљива је политичким елитама, јер пуно је лакше владати са „збуњеним стадом“ (термин: Валтер Липман), него ли са информисаним и друштвено одговорним појединцима.

Феномен политичко-медијског спектакла покушаћемо да објаснимо као посљедицу све веће медијатизације политичке сфере и прихватање медијске логики као доминантне у вођењу политике. Потребно је најприје направити разлику између медијског и политичког спектакла. Наиме, „суштинска разлика је да медијски спектакл стварају медији, док је политички спектакл (углавном) производ политичких ПР служби, гдје су медији само посредници“ (Вучетић 2013: 94). Ипак важно је додати да политички спектакл није могуће остварити без медијске помоћи.

Дакле једно од основних обиљежја глобалних медија 21. вијека је производња медијског спектакла. „Гај Деборд, један од неомарксистичких теоретичара спектакла, сматра, како је спектакл претварање свијета у једноставне слике, које потом постају мотивирајуће и усмјеравајуће ка одређеном понашању“ (Турчило 2011: 42). Јавност је просто заведена комерцијалним, лаким садржајима попут Великог брата и других форми ријалити програма, те пасивно посматра кључне политичке одлуке и догађаје који се тичу њихове будућности. Максима „Оно што се види добро је, а оно што је добро види се“ (Турчило 2011 : 42 према Деборд 1999 : 39) даје легитимитет учесницима спектакла, гдје они преко ноћи постају друштвено и медијски познати.

Али не само „звјезде“ шоу програма, већ и политичари постају актери медијско-политичког спектакла, у виду различитих афера у приватном и пословном животу.

„Политичари се све више позивају на језик, иконе и стручност поп културе, као што се чини да се продуценти вијести све више ослањају на репертоар геста и стилова који се традиционално везују уз забаву“ (Стрит 2003 : 54). Политички функционери већ одавно своје јавне наступе не формирају према политичким циљевима и идејама, већ их пажљиво креирају уз помоћ ПР тимова и као естрадне звјезде настоје да привуку што већу пажњу јавности. Тако да не чуди када у централној информативној емисији умјесто важних и друштвено одговорних тема, видимо неког званичника у „слободнијој варијанти“ како пјева новокомпоноване хитове домаће естраде. Дошло је дакле до својеврсне инфилтрације спектакла у све сегменте друштва, па и у политику.

Основни закључак је тај да „ конструкција спектакла у политичкој сфери, усмјерена на пасивизацију и деполитизацију појединца и одвраћање пажње од стварних животних циљева, у чему медији имају одлучујућу улогу“ (Турчило 2011: 43). Вођење политике постаје медијски спектакл у чијем је средишту сукоб политичких вођа. Проблеми, кризе вербални а неријетко и физички сукоби политичких актера доводе до тога да се политика одваја од јавности и препушта малом броју „одабраних“.

У овој симбиози медија и политике, гдје медији играју одлучујућу улогу с циљем остваривања комерцијалних и профитно оријентисаних планова, кроз призму утицаја на политику, јавност је та која највише губи, јер све велике политичке одлуке нису им доступне и транспарентне, а грађанима остаје привид политичког дјеловања у медијски колонизованој политичкој арени.

ЗАКЉУЧАК

Доминација медијске логике и посредованог комуницирања успјели су да на почетку 21. вијека колонизују комплетан друштвени систем. Процеси глобализације и модернизације у технолошком смислу, нарочито у медијској сфери, довели су до структуралних промјена у свим порам друштва, па и у политици. Видљиво је наиме, да се медијски посредовано комуницирање у многоне промјенило, те да су медији од „преносилаца информација“ постали значајни друштвено-политички актери.

Више је фактора који су довели до нагле експанзије медијске сфере. У првом реду техничко-технолошки предуслови, затим промјене у медијској регулативи, односно дерегулација медија, јачање економске моћи медија и коначно позиционирање медијских конгломерата на глобалном политичком плану.

У овом раду покушали смо да објаснимо на који начин је медијска логика овладала политичком ареном и постала кључни фактор у доношењу важних политичких одлука. Наиме, политика је под снажним налетом медија значајно измијенила правила и концепт свог дјеловања у друштву. На сцени је медијатизована политика, односно политика која настаје и обликује се уз помоћ медија, а све с циљем бољег позиционирања њених актера на политичком тржишту. Дакле политика је, на неки начин, постала роба коју је потребно што боље презентовати и продати на тржишту.

У „медијској демократији“ политика је та која је на губитку, јер тривијализација политичких садржаја и подређивање политике логици комерцијализације и што бољег медијског представљања погубни су за озбиљне демократске одлуке. Ипак кроз овакав медијски посредован политички дискурс јавност највише трпи. Стављањем акцента на комерцијалне, лаке садржаје отупљује се критичка оштрица јавности по питању важних политичких одлука. Грађани постају незаинтересовани за политичка дешавања, која су намијењена само „одабранима“, тј. политичарима који су на основу медијске заступљености и одређене харизме дошли на власт, ставивши у други план конкретне политичке циљеве. Видљива је све већа деполитизација и пасивизација јавности пласирањем забавних концепта, попут Фарме, Великог брата и слично.

Политика се под утицајем медија свела на класичну пласебо политику, односно привид политичког дјеловања, а кроз политички спектакл у виду сукоба и скандала политичких лидера „замагљују“ се очи јавности од стварних друштвених проблема.

На који начин ће медијска логика и развој нових медија утицати на демократске процесе и политичке одлуке у будућности остаје нам да видимо, али једно је сигурно доминација медија измијенила је функционисање политике и тешко да ће се она вратити изворним начинима политичког преговарања, на нивоу интерперсоналне комуникације.

Литература

- Бодријар, Ж. *Симулакруми и симулација*. Нови Сад: Светови
- Вучетић, В. (2013). „Феномен политичког спектакла на политичкој сцени БиХ“, Бања Лука: Политеа, год 3, број 5, 93-109.
- Вучетић, В. (2015). „Медијатизација политике- неслобода политике и доминација медија“, Источно Сарајево: Филозофски факултет Пале, 493-508.
- Комуникација и култура онлајн 2010: www.komunikacijaikultura.org
- Ковачевић, Б. *Милитаризам, рат и медији*. Бања Лука: Факултет политичких наука.
- Мејер, Т. (2003). *Медиократија: медијска колонизација политике*. Загреб: Факултет политичких знаности.
- Зерфас, А, Радојковић, М. (2011). *Менаџмент политичке комуникације*. Београд: Конрад Аденауер Штифтунг.
- Пиркер, В. (2002). *Рат богатих против сиромашних*. Београд: Филип Вишњић.
- Стрит, Ц. (2003). *Масовни медији, политика и демократија*. Загреб: Факултет политичких знаности.
- Стромбак, Ј. (2008) „Four phases of Mediatization: An analysis of press / politics, vol.13,no.3.228-246.
- Турчило, Л. (2011). *Заради на владај: политика-медији-бизнис у глобалном друштву и у Босни и Херцеговини*. Сарајево: Властита наклада.
- Херман, Е., Мекчесни, Р. *Глобални медији*. Београд: Клио.
- Чомски, Н. (2009). *Имperiјалне амбиције*. Нови Сад: Рубикон, Београд: БеоКњига.

SUMMARY

This paper will discuss the changes in the nature of social communication at the beginning of the 21st century. In addition to being subjected to the most changes under the influence of new technologies, communication has become one of the key factors of social and political global changes. The transformation of political communication takes place under the direct influence of new media and media logic as well as visual logic as dominant in the media presentation.

This article will deal with forms of power of the media themselves, media dominance over society as a whole and then we will try to explain media dominance over political sphere. To

support the theory of the dominance of the media over all segments of society, including politics, we will deal with CNN effect to show how international politics was implemented during the war, with an obvious influence of reporting of media giant such as was CNN in that period.

We will also deal with phenomena that are a direct result of media dominance over the political sphere, such as media democratic, political-media spectacle personalization of politics and degradation of the political parties, the public anesthesia and the unique showbiz of politics as a whole.

We will conclude with the development of the Internet and its possibilities in the political sphere, political action and decision-making, and what the Internet future will be in carrying out politics internationally.

МЕДИЈИ И ВЈЕРСКА ТОЛЕРАНЦИЈА

АПСТРАКТ

У овом раду разматраћемо појмове вјерске толеранције односно нетолеранције, као и њихову заступљеност како на нивоу теоријског и практичког промишљања и дјеловања, са акцентом на друштвени и медијски контекст у Босни и Херцеговини. Вјерска толеранција је изузетно значајан појам и облик међуљудских односа на различитим нивоима њене не/манифестације. Оно што чини појам толеранције значајним не само за БиХ него и за читав регион лежи у чињеници што је кроз историју овај простор био поприште различитих сукоба узрокованих вјерском и/или националном нетрпељивошћу. Томе свједочи и чињеница да је Балкан крајем XX вијека био поприште виолентних сукоба, који су имали и религијску димензију.

Свака од република бивше Југославије је постала држава, у оквиру којих је религија добила својеврстан примат и велику важност у јавној сфери да ојача легитимитет новонасталих држава. Изузетак који потврђује правило представља Словенија која је „пригрлила“ француски модел строге лаичке државе и религију „смјестила“ у приватну сферу. Када је о БиХ реч, ситуација је сложенија јер је реч о републици која није имала тзв. „титутарну“ нацију (в. Линц & Степан, 1998) па самим тим ни „водећу“ вјерску заједницу. БиХ је мултикултурална и мултирелигијска држава у сваком погледу. То се не огледа само у чињеници да у њој живе три конститувна народа која су припадници различите религијске традиције, већ и у чињеници да је у БиХ обитавало и преклапање религијских пракси и различитих обреда (в. Cvitković, 2013b: 47). Мултикултурализам чији је главни маркер мултирелигиозност у БиХ није пак једнозначан појам. Док су нпр. градови углавном били више хетерогени, рурална подручја су била више хомогена но упркос томе свака заједница је на специфичан начин администрирала ове различитости обликујући је у различите облике суживота и осјећаје припадности (в. Halilovich, 2013: 11). Но, након рата долази до повећане хомогенизације становништва- у територијалном, политичком, религијском смислу

* borisskrkar@gmail.com

што проблем не/толеранције чини сложенијим за проучавање. Изградња вјерских објеката након рата, често и са монументализмом без укуса као што је нпр. случај са крижем у Мостару, има за функцију претварање сакралних објеката у демаркационе зоне раздвајања (в. Cvitković, 2013b: 46).

Сви ови фактори чине појам толеранције и начин њеног трансмитовања кроз медијску призму битним за очување крхког мира у БиХ али и у њеном окружењу. Имајући у виду да медији не само рефлектују већ и производе стварност, битно је указати и на улогу медија као фактора вјерске толеранције у БиХ. Значајан утицај на формирање јавног мнијења у недовршеној бх. демократији имају лидери- политички, вјерски, интелектуални... Осим што су представници једне политичке опције или вође једне вјерске заједнице, њихов утицај је већи и с обзиром на то да у великој мјери утичу на медије који пак треба да буду објективни и непристрасни преносиоци информација и простор за критички јавни дискурзивни фоаје (синтагма Шантал Муф).

Разлог за овакав утицај на медије, можемо тражити и у томе што је прошли режим у великој мјери био затвореног типа у којем су медијске слободе биле ограничене. Религија је у тим условима била фактор окупљања оних који су у том систему били маргинализовани, али је потом постала фактор националне што еманципације што искључивости (Cvitković, 2004: 50). И даље, што живимо тачније обитавамо у економски неразвијеној држави која је скоро идеална за развијање мита и корупције, не само у медијима него и у осталим сегментима друштва. Но, то не значи да су медији амнестирани од своје професионалне одговорности и обавезујућих етичких стандарда који се морају поштовати да би уопште и могли говорити о новинарској професији. Рад ћемо стога закључити са неким препорукама које би могли промијенити слику друштва у БиХ, имајући у виду не само значај медија per se већ и других субјеката који могу да производе и/или „провоцирају“ и/или изнуђују већи или мањи степен не/толеранције.

ЗНАЧАЈ МЕДИЈА

Медији у савременом свијету су најважније средство за преношење информација. Право на слободну информацију је неотуђиво људско право, а једна од главних функција медија је да људима правремено, тачно и истинито пружају информације. Поред функције информисања, битне су и функције едуковања и забаве. Значај медија огледа се и у томе, да су постали главно средство комуницирања. Без медија је незамислив модеран живот, а постали су и нужни ослонац за супстанцијалност демократије, кроз систем јавног дјеловања те формирања мишљења и друштвене свијести.

Да значај и утицај медија није евидентан само у новије доба, са развијањем компјутерске и интернетске технологије, свједочи једна парадоксална ситуација од прије пола миленијума. Важно друштвено питање, питање религије у доба примата католичке цркве, која се сматрала тада недодирљивом на необичан начин посредством медија рјешавао је Мартин Лутер. Доктринална, теолошка питања која су подијелила Цркву, заједно са релативно брзим успоном протестантизма у Европи 16 вијека имала су своје упориште и у медијима. Многима ни данас није јасан тако брз успон протестантизма, када се узме у обзир снага и друштвени утицај Католичке цркве. По многим теоретичарима разлог успона протестантизма је управо у кориштењу масовних медија. Почетком XVI вијека, Мартин Лутер је интензивно користио растућу штампарску индустрију како би јавну друштвену сферу преплавио с барем пет пута више памфлета и докумената од оних који су писали његови католички опоненти. Предност коју је Мартин Лутер имао огледа се у томе што тада нису постојали закони о ауторским правима који би му могли сметати. И остали протестантски писци су исписивали и умножавали своје говоре и полемике, више од три деценије су доминирали радом штампарских машина. Док су се католичке власти снашле и саме почеле користити предности новог медија, религијска карта Европе била је драстично измијењена.

Кроз историју медији су мијењали облик, прво су били рукописи, затим је са појавом штампарије омогућено лакше ширење докумената и књига. У данашње

вријеме компјутеризације и с појавом друштвених мрежа и утицај медија је много већи него у периоду за који смо наводили примјер. Сад замислити у вријеме савремене технологије, гдје информација у дјелићу секунде обиђе цијели свијет колики је утицај медија када је њихов утицај био огроман у вријеме средњег вијека.

Проблем који се појављује са огромним утицајем медија је њихова све већа подложност притисцима и пријетњама. Огромна опасност за друштво у цјелини је кад масовни медији постану подложни директној злоупотреби, као што је био случај у тзв. тоталитарним режимима, али и у многим конфликтним друштвима, укључујући и босанскохерцеговачко

МЕДИЈИ И ВЈЕРСКА ТОЛЕРАНЦИЈА

Комуникацијом путем својих и других гласила, вјерске заједнице се укључују у јавни простор, реферирају на различите друштвене појаве које сматрају значајним и дају своју визију пожељне стварности позивајући се на супрематију оноземаљских вриједности (Роров-Момчиновић, 2011: 137) .

Савремени свијет је обликован религијама: „Рат против тероризма, ителигентни дизајн, абортус, ... конфликти и рат на Блиском Истоку, Индија, бивша Југославија, Сјеверна Ирска, масовна самоубиства у Џонстауну, еколошки самити, мировне демонстрације-листа се наставља (Dimitrijević, Beuk, 2011: 173).

Посредством медија, било да су у питању радио, телевизија или новине поруке вјерских заједница налазе свој пут до појединца и породице, која је ослонац сваког друштва, заједнице и религије. Оно што је карактеристично за вјерске заједнице и њихов наступ у медијима, јесте то што је њихово обраћање масовној публици углавном везано за пропагирање личних ставова и уско везано само за религију којој припадају. О другима и другачијима се најчешће извештава пригодњачки, стереотипно, или у форми стерилне толеранције.

Међурелигијски дијалог не заузима мјесто у друштву које би требало да има. Овај проблем је потцијењен, а његов значај није довољно схваћен ни прихваћен ни од стране држава, ни од стране медија.

Немогуће је приступити рјешавању проблема вјерске нетрпељивости и нетолеранције без дијалога. Међурелигијски дијалог значи и тражење сличности између различитих религија. Да би се припадници различитих религија могли узајамно уважавати, они се морају прво боље међусобно упознати. Недовољно познавање других религија доводи до мистификације, предрасуда и јавља се урођени људски страх- тзв. страх од непознатог. Све то људе чини поводљивим и подложним разним идеологизираним и другим злоупотребама.

Улога медија је у оваквим ситуацијама од кључног значаја, они морају бити посредници и наћи се у служби својих корисника али и заједнице у цјелини, која се при том не сматра као хомогена већ као спој различитости које међусобно координирају и комуницирају. Управо медији требају демистификовати, борити се знањем против предрасуда и указивати на сличности међу различитим религијама, разбијати међусобне стереотипе и предрасуде и смањити јаз између различитих религија. Наравно много је лакше не замарати се овако тешким темама и надати се да ће бригу о толеранцији, разумијевању и дијалогу преузети неко други. Уређени односи у плуралним друштвима показују доста развијен мултикултурализам у друштву. Ту плуралност карактерише потреба за проналажењем формуле помоћу које би различите религије могле да егзистирају, заштићене од угрожавања и без потребе да угрожавају.

Герд Бауман (пр. Кнежевић 2012: 62) сматра да један од елемената који нарушавају мултикултурализам као начин афирмације мира и суживота представља интерпретација економских, културних и етничких конфликта као религијских. Дакле проблем лежи не само у томе што религијски дијалог није заступљен у медијима, него се и основе сукоба који немају религијску конотацију медијски интерпретирају као да су настали из религијских различитости.

Наравно нису само медији одговорни за појаву вјерске нетолеранције, они треба да буду продужена рука вјерским поглаварима чији задатак је да шире љубав и поштовање као основне животне вриједности.

За Хауерваса управо Црква представља камен темељац у формирању карактера појединца и заједнице како би она успјешно пребродила тешкоће са којим се свакодневно сусреће (пр. Кнежевић, 2012: 82). Уз довољно често понављане поруке мира и толеранције, које би одјекивале у медијима и сукцесивно друштву одашиљале позитивне поруке могуће је пробудити свијест појединца, да буде толерантан према другим религијама, ослобођен од предрасуда и стереотипа. Зрелост појединца у веома великој мјери зависи и од његовог карактера, јер што су поруке толеранције јаче и допру до његове свијести, утолико ће и бити у стању да примјењује етичке и моралне вриједности у друштву у којем се налази. Оно што је значајно истаћи код Хауервасове визије теолошке политике јесте изразити нагласак на индивидуалном доприносу појединца. Хауервас избјегава да Цркву посматра у контексту организма који има за циљ да унутар свијета испуни хришћанску утопистичку визију. Он политику не сматра као искључиву борбу за моћ и превласт над централизованим системима. Напротив, велики нагласак се даје на допринос појединца који своје етичке и моралне принципе треба да инкорпорира унутар одређеног друштвеног контекста. Међутим у том ужем контексту сматра да Црква има огромну улогу јер како и сам наводи „најважнији политички задатак који Црква има у односу на било које друштво је да представља заједницу унутар које свако људско биће развија своје врлине. У тим малим како их он назива политичим гестовима, открива се Царство Небеско“ (Кнежевић, 2012: 83).

Имајући све поменуто у виду долазимо до констатације да,, Данашња цивилизација јесте мултикултурална онолико колико је мултирелигијска. А питање мултирелигиозности није могуће сагледати без осврта на религијску кризу у пракси“ (Dimitrijević, Beuk, 2011: 173).

Понекад би се обични човјек могао скептично запитати, не би ли свијет био бољи без религије, јер у њему не би било религијских фанатика-самоубица, вјерских ратова, итд. (Cvitković, 2011: 204). Главна вриједност модерног друштва је заштита људских права и слобода човјека да има избор којој религији ће припадати. У оквиру историјског развоја као и све већег помака према слободном и хуманом друштву, човјек и друштво се морају ослободити сваке принуде па и оне религијске, и религију и цркву појмити као простор индивидуалног раста и слободе али и одговорног заједништва а не заједничарења.

ЗАКЉУЧАК

Технолошки развој и успон медија довео је до тога да су они постали битан фактор у комуникацији између вјерских поглавара и вјерника, али и заједнице/а у цјелини. Значај медија се огледа у томе што исти нису само средство информисања и комуникације него и најзначајнији „канал“ између различитих култура и религија. Из тих разлога, медији имају потенцијал за слање порука мира међу религијама те могу а и требају бити од изузетне важности за промоцију и развој позитивних друштвених вриједности.

Даље, у раду направљен је посебан осврт на ситуацију у БиХ, укључујући друштвени и медијски контекст. БиХ као мултикултурална и мултирелигијска земља у још већој мјери зависи од медијских порука и медијског начина информисања, у смислу да медији овакав један контекст адресирају или са позитивног или са негативног, нетолерантног аспекта, али и учествују у дискурзивној производњи одређених друштвених релација кроз перформативне медијске праксе.

Дошли смо до закључака да је управо путем медија не само потребно већ и могуће ширење мира и толеранције, при чему се пак не сматра да се болна догађања из блиске прошлости требају „гурати под тепих“. Ова се требају адресирати, али не са аспекта продубљивања нетолеранције већ тзв. транзицијске правде која нема само форензичку већ и наративну и дијалошку димензију (в. Knežević, Popov Momčinović, 2013). Вјерски лидери при томе имају дужност да кроз проповиједање и обраћање вјерницима путем медија шаљу поруке мира и толеранције, те да буду један од актера промоције позитивних друштвених вриједности али и критичари влатитог константиновског синдрома и спрега са различитим политичким естаблишментима, које се спроводе на уштрб потреба ширег друштва. Но, вјерски лидер напротив учествују у феноменима порицања (незваничног и званичног) и селективног памћења (скривене историје) како на званичном тако и на приватном нивоу (Abazović, 2010: 109). Овај аспект је утолико значајнији будући да, како нека истраживања показују, грађани БиХ имају веће повјерење у вјерске заједнице него у политичке лидере. Но

вјерске заједнице у својим медијима мало пажње посвјећују питањима повјерења и демонстрирају ексклузивистички појмљену заробљеност у прошлости, на шта је нпр. указало једна дванаестогодишња анализа неких вјерских гласила (в. Lasić, 2013).

Медији требају да омогуће већу присутност таквих порука али не само прогидњачки, током вјерских празника или једноставних информативних вијести. Пожељно је да се што више промовишу позитивни примјери из друштва да би грађани увидјели да је заједнички живот у озрачју толеранције у БиХ не само могућ, већ и реалан. Потребно је да се кроз такве примјере развије свијест грађана о међусобном поштовању и уважавању. Оно што не би требало бити присутно у медијима јесте говор мржње и начини извјештавања који излазе из оквира етичког кодекса новинарске професије. Ова кршења се огледају како у хушкачком и дискриминаторском начину извјештавања, тако и у честој пракси нераздвајања извјештавања од коментара с циљем продубљивања подјела и збуњивања јавности. У таквом једном контексту, вјерска толеранција се тендециозно производи као немогућност, а новинарство у БиХ се налази на странпутици немогућности властитог искорачења у истинску и одговорну професију. Томе доприноси и тзв. кампањско медијско извјештавање, без јасне политике према појму и уопште промоцији вјерске толеранције и дијалога (Marko, 2011: 182).

ЛИТЕРАТУРА

Cvitković, I. (2013b). *Encountering Others. Religious and Confessional Identities in Bosnia and Herzegovina*. Niš: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion

Halilovich, H. (2013). *Places of Pain. Forced Displacement, Popular Memory and Trans-Local Identities in Bosnian War-Torn Communities*. New York and Oxford: Berghahn Books

Cvitković, I. (2004). *Konfesija u ratu*. Sarajevo-Zagreb: Svjetlo riječi

Beuk S, Dimitrijević M. (2011). „Globalna kultura i religijska kriza u Evropi: Balkan kao potencijalni model“, *Diskursi*, God. 1/Br. 2, str. 170-176

Кнежевић, Н. (2012). *Савремена политичка теологија на Западу. Дијалектика политичке трансформације друштва*. Београд: Отачник

Cvitković I. (2013a). „Kako doći do pomirenja? Postoji li univerzalni model“ ? U Knežević, N., Popov Momčinović, Z. (ur.): *Uloga religije u pomirenju i tranzicionoj pravdi*. Novi Sad: Centar za istraživanje religije, politike i društva

Barović V. (2013). „Nasilje kao element u različitim religijsko političkim kontekstima“ U Knežević, N., Popov Momčinović, Z. (ur.): *Uloga religije u pomirenju i tranzicionoj pravdi*. Novi Sa: Centar za istraživanje religije, politike i društva

Abazović, D. (2010). *Religija u tranziciji. Eseji o religijskom i političkom*. Sarajevo: Rabic

Marko, D. (2011). “Drugi i drugačiji u bosanskohercegovačkom medijskom ogledalu”, *Diskursi*, God. 1/Br. 2, str. 178-185

Lasić I. (2013). „Pomirenje i vjerske zajednice u BiH“ U Knežević, N., Popov Momčinović, Z. (ur.): *Uloga religije u pomirenju i tranzicionoj pravdi*. Novi Sad: Centar za istraživanje religije, politike i društva

ПЕДАГОГИЈА

УЛОГА И ЗНАЧАЈ ПЕДАГОШКО-ПСИХОЛОШКЕ СЛУЖБЕ У ШКОЛИ

АПСТРАКТ

У свијету разних дурштвених, политичких и личних, спектакуларних научних открића, економског прогреса, глобализације културе као свјетске појаве и комуникацијског повезивања свих простора на нашој планети, долази и до промјена у школском систему. У таквим условима у школу су сви гледали као спаситеља и личног и колективног, али су је и истовремено нападали и омаловажавали. У свему томе како би се пружила боља и хуманија институција за васпитање и образовање, почиње активно ангажовање стручњака који могу помоћи ученицима којима је најтеже, наставницима који су постали безвољни и мрзовољни као и школи у цјелини. Разлози и вапај за запошљавање педагога и психолога, тј. педагошко-психолошке службе, произилазе из самог средишта школе која се нашла у кризи.

Наш васпитно-образовни систем и школа тренутно су у процесу значајних промјена, трансформације наслијеђених парадигми у нове, односно интензивног осавремењивања. Нова школа, према тим промјенама, постаје отворенија и креативнија од постојеће, омогућује бољу комуникацију међу свим учесницима васпитно-образовног рада, у већој мјери уважава личност ученика, поштује индивидуалност и низ других вриједности које су биле занемарене у традиционалној.

Ово су само неки од разлога доношења одлуке да свака школа мора да има школског педагога и психолога, као тим стручњака који би у великој мјери били од помоћи како наставнику, цјелој школи, али и допринијели цјелокупном, квалитетнијем развоју личности ученика. Као важни разлози за ово наводе се и сузбијање вршњачког насиља, рад на побољшању мотивисаности код ученика, осавремењивање метода рада у настави и многи други. Предрасуде везане за рад ових стручних сарадника стално расте. Неки сматрају да су они који ништа не раде, сједе у канцеларији, ученици иду тамо по казни, ако нешто лоше ураде, или иду тамо за луду главу како се најчешће карактерише рад психолога. Овај рад настао је из потребе да детаљније сагледамо улогу и значај педагога и психолога у школи.

* zirojevica@yahoo.com

НАСТАНАК, КОНТИТУИСАЊЕ И РАЗВОЈ ПЕДАГОШКО-ПСИХОЛОШКЕ СЛУЖБЕ У СВИЈЕТУ И КОД НАС

Ангажовање посебних стручњака је почело 1898. Године. Основни узроци и разлози који су условили појаву педагошко-психолошке службе у нашим школама су: друштвени, школски, индивидуални (лични) и породични разлози. У концепцијском и стручном смислу ти разлози су педагошки и психолошки. Данас се школски педагог сматра елементарним педагошким стандардом савремене школе.

Концепција развоја педагошко-психолошке службе настала је као евидентна потреба реализације васпитно-образовног рада у донекле промјењеним условима и појачаним захтјевима, који се, у најширем смислу гледано, одржавају у императиву осавремењивања васпитно-образовне дјелатности (Крнета, 2004: 139). Стручна служба у школама постијела већ више од сто година, али као самостална и званично формирана, тек након другог свјетског рата. Најприје се јавља у форми експерименталних лабораторија за примјењену школску психологију, затим као служба за професионалну оријентацију, а најчешће као савјетодавна служба у школи. У почетку су оријентације биле веома различите, циљеви и задаци нису били јасно дефинисани, а амбиције врло често нереалне или једностране. Једни су се залагали за рјешавање социјалних питања ученика и породице, јер су ту видјели корјене многих проблема, други за изразито „клинички третман ученика као појединца“, трећи за стручњака који ће уводити иновације у настави, непосредно помагати наставницима и слично.

Када је у питању почетак педагошко-психолошке службе у свијету неки од значајних датума су (Трнавац, 1996: 19):

- 1898. Ј.Б. Дејвис је у Централној школи почео давати савјете ученицима о школском раду и избору занимања;
- 1905. А. Бине је као директор једне основне школе, организовао психолошку лабораторију у школи која се бавила проучавањем способности ученика;
- 1908. се оснивају удружења и бирои за професионалну оријентацију;

- 1909. С. Фројд је посјетио Кларк универзитет који је значајан за развој педагошког вођења и савјетовања;

- 1913. У Лондону је донијета одлука о именовању школски психолога

Афирмацијом педагогије и психологије, проширивањем њиховог теоријског и практичног ангажовања у условима све сложенијег друштвеног живота, проширује се и садржај појмова „педагог“ и „психолог“. Јавља се све више радних задатака, истраживачких, и практичних проблема. Отварањем радних мјеста педагога и психолога у школама ове науке добијају шансу да у практичном раду са ученицима, наставницима и родитељима докажу оправданост својих теорија и истраживачких закључака.

Трнавац (1996: 24) наводи седам основних етапа и оријентација које су у свом раду прошли школски педагози:

У првој, савјетодавној фази, под утицајем свјетских искустава, били су наглашени савјетодавни рад за избор занимања и савјетовање ученика који имају проблема у учењу и понашању. Значајна је јер се уводи радно мјесто „школског савјетника“ и оно постаје дио „педагошког стандарда“ савремене школе. Недостаци су били у томе што је то било углавном имитирање страних искустава, опонашање педагога и психолога који су радили на другим мјестима, што је обухваћен мали број ученика и што се комплетан рад односи само на ученике, а не на школу, као цјелину.

Другу фазу карактерише тзв. методолошка (аналитичко-истраживачка) оријентација и помоћ школских педагога научним институтима, заводима и факултетима у порвођењу истраживања. Добре стране ове оријентације јесу у обучавању школских педагога да користе научно-истраживачке методе, технике и инструменте, посебно тестове, анкете, скале и сл. Основни недостатак је био у томе што школски педагози и даље нису пружали директну помоћ ученицима, наставницима и родитељима, радили су много али их скоро нико није примјећивао у школи. Из овог периода, у данашњим програмима рада школских педагога остало је веома значајно подручје „аналитичко-истраживачки рад у школи“. Трећа фаза је тзв. „клиничка оријентација“ која се прије свега односила на школаке психологе чији рад је био умјерен на третирање малог броја ученика који су категорисани као „проблем-дјеца“. Добра страна ове етапе је у томе што се са ученицима радило директно

(индивидуално), а недостатак је, што је све то било ипак удаљено од општих потреба школе, иако је било корисно за појединца. Савјетодавни васпитни рад са ученицима је нешто што је било позитивно искуство из овог периода.

Оријентација на васпитни рад је четврта фаза и постала је доминатна након 1968. године када се у нашем друштву доста дискутовало о социјалним и сличним проблемима. Очекивало се да ће школски педагози да отклоне мноштво проблема чији су коријени били у у ширем друштвеном контексту. Добра страна ове фазе јесте што се у школама почели ближе бавити питањима социјализације ученика, њиховим колективним групама и активностима у слободном времену. Савјетодавни рад се постепено окреће и проблемима васпитног рада са појединцима и групама и не бави се само развојним проблемима и „клиничким случајевима“. Основни недостаци ове етапе су у томе што су школски педагози постали „организатори и координатори“, а то није једина и примарна њихова улога у школи.

Пета фаза је тзв. иновативна фаза и оријентација која се јавља у вријеме оснивања центара за иновације (при педагошким заводима) и када се убрзано ради на опремању школа и увођењу иновација. Школски педагози су у овој фази били углавном помагачи школским заводима и њиховим центрима за иновације и помагали су наставницима у њиховом стручном усавршавању. Добра страна ове етапе јесте што се педагози приближавају наставницима и проблемима наставног рада (унапређивање на часу).

Шеста фаза третира се као развојно-педагошка служба школе са нагласком на педагошко-инструктивном раду са наставницима, као основној полуци унапређивања цјелокупног рада у школи. Школски педагози и даље остају у недовољном контакту са ученицима али више посредују између наставника и просвјетно-педагошке службе (просвјетних савјетника).

Седма оријентација или фаза јесте оријентација на тимски рад у оквиру екипе или тима струћних сарадника. У овој фази утврђује се складан однос између свих послова које треба да обавља школски педагог.

Школски педагози и психолози су данас толико бројни да представљају прави стручни покрет, стручна и научна снага која треба да допринесе, између осталог, успостављање чврсте везе између научне теорије и васпитне праксе.

ПРОФЕСИОНАЛНЕ И ЛИЧНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ШКОЛСКИХ ПЕДАГОГА И ПСИХОЛОГА

Педагошко-психолошка служба је група струњака различитог профила за праћење ученика у процесу васпитања и образовања. Зато ови стручњаци треба да познају друштвене односе у којима школа ради, културу народа, суштину васпитно-образовне дјелатности, људе који се налазе у процесу васпитања, методологију и технику научног рада, поступке и технике савјетодавног рада, процедуре и технике педагошке и психолошке терапије.

Опште карактеристике школских педагога и психолога су исте као и код наставника уопште. Посебне карактеристике зависе од психолошке структуре личности и педагошког такта као интегралног дијела личности школског педагога и психолога (Лекић, 1983: 18). Цјелокупна дјелатност ових стручних сарадника обавља се у кореспонденцији и комуникацији са ученицима, наставницима, родитељима и директором. Успјех ових контаката зависи од профила личности школског педагога и психолога: јавност, објективност, континуираност, одмјереност, досљедност, тачност, ненаметљивост, и специфичност у комуницирању и контактирању ради обављања одређених задатака у оквиру васпитно-образовне дјелатности. Психо-етичке карактеристике профила личности педагога и психолога одређују педагошки такт у савјетодавном, педагошко-инструктивном, истраживачко-стваралачком и студијско-аналитичком раду како дидактичким формама интервенције у васпитно-образовној дјелатности. Јурић (1977: 14) сматра да педагог прије свега треба да разумије, а затим психолошки третира све врсте људског понашања, не испољавајући ауторитативно понашање или социјалне притиске којима би подрвгао сарадника.

Бој, Пајн, Паркер, Малер, Баић и други (према: Мандић, 1986: 53) се слажу да постоји одређени број својстава, особина или способности које су битне у раду школског педагога, психолога, социјалног радника. Они сматрају да школски педагог, психолог, социјални радник моће бити: социјално зрела, емотивно стабилна и психички нормална личност, солидно информисана, хуманиста, личност која има здраву филозофију живота, има способност демократског вођења, посједује професионалну етику и свакако личност од повјерења.

Ово су само неке од карактеристика личности које би школски педагог и психолог требали имати. Ови захтјеви често превазилазе људске могућности, претјерани су и тешко их је остварити, јер су и педагози и психолози прије свега људи са свим својим врлинама и манама. Међутим, ако се неко определијели за овај позив, преузима све оно што тај позив подразумева и труди се да га обавља тако да усклади захтјеве који му се постављају са могућностима које посједује и као човјек и као стручњак.

УЛОГА И ЗНАЧАЈ ПЕДАГОШКО-ПСИХОЛОШКЕ СЛУЖБЕ У ШКОЛИ

Педагошко-психолошку службу треба схватити као организовано праћење и унапређивање васпитања и образовања у складу са могућностима васпитаника, потребама школе, друштва и степеном развоја педагошких и психолошких наука. Њена функција је неодвојива од осталих функција у школи и изван ње нема оштро подјелих улога. Због тога је однос са осталим субјектима основа за било које активности педагога и психолога. То се прије свега односи на повезаност са особама које могу непосредније утицати на околину ученика (родитељ, наставник), а у организацијском смислу то су особе које посједују снажан управљачки, савјетнички утицај на рад у школи. Задаци педагога и психолога су разноврсни и обухватају све чиниоца васпитно-образовног процеса, ученика, наставника и родитеља.

Једно од основних подручја рада педагошко-психолошке службе јесте и савјетодавно васпитни рад са ученицима. У оквиру овог поља показује се значајна улога ових стручњака у организационом смислу. Разговор је најелементарнији и најприроднији, а у школи је и најчешћи начин комуницирања. Зато се педагози и психолози требају привикавати на што успјешније и стручније вођење разговора који у школској средини добија педагошко обиљежје. Ако замислимо да неки ученик има проблем, педагошко-психолошка служба треба да организује низ разговора како би идентификовали проблем. Разговор са учеником, предметним наставником, другим наставницима (како би стекао потпуни увид у проблем), па и са родитељем ученика. Од педагошки оспособљеног стручњака у савременој школи очекује се да покаже да емпатише ученика, да му жели помоћи да у што већој мјери самостално схвати

објективно разјасни своје тешкоће, проблеме, поступке, напетости и остала емотивна стања, препреке, односе према њему у одјељењу, у породици и сл. Током савјетодавног васпитног разговора педагошки компетентан савјетодавац неће осуђивати, наређивати, пријетити, „моралисати“, теоретисати, односно аутократски и хладно реаговати. Међутим он неће радити ни супротно, тј. неће сажалевати, све одобравати, у потпуности се поистовјећивати, рјешавање проблема преузети на себе, сам доносити закључке и одлуке, минимизирати тешкоће и сл. (Илић, Николић, Јовановић, 2012: 325). Након идентификације проблема, требало би организовати одређене састанке формалне и неформалне, савјетодавне разговоре са ученицима, наставницима, родитељима и на тај начин осмислио стратегију рјешавања проблема. Савјетодавац ће помоћи и појединцу и групи саговорника да потпуније схвате своје проблеме, али и да се постепено оспособе за што самосталније доношење и реализацију адекватних одлука о позитивном мјењању својих увјерења и поступака. Уколико проблем превазилази ингеренције школе, потребно је успоставити контакт и сарадњу са неком релевантном институцијом релевантном за рјешавање таквих проблема (центар за социјални рад, дом здравља, полиција и сл.).

Педагог и психолог имају велики значај и улогу у професионалној оријентацији ученика:

- указивање на изворе ван школе којима могу да се користе ученици, њихови родитељи и наставници у вези са избором занимања;
- припремање и презентовање основног материјала за професионалну оријентацију, којим се могу служити наставници, ученици родитељи и други заинтересовани;
- усмјеравање младих у подручја дјелатности које најбоље одговарају њиховим интересовањима и способностима;
- сарадња педагошко-психолошке службе са родитељима, заводом за запошљавање, као и осталим институцијама које могу бити од помоћи за квалитетнију професионалну оријентацију.

Послови педагога и психолога на организацији рада школе доносе непосредну корист свим ученицима, којима својим дјеловањем помажу да боље схвате и сазнају себе, процјенују своје могућности, успостављају реалнији ниво аспирације,

разрјешавају своје трајније или тренутне проблеме, на вријеме увиђају своје пропусте и грешке, мјењају своје понашање. Добро организованим радом педагошко-психолошке службе, и наставници добијају нови извор стручно прикупљених, откривених и обрађених података о ученицима и њиховим одјељењима, о постигнућу ученика из предмета које они предају, о развојним проблемима ученика, о узроцима евентуалног неуспјеха у настави које треба отклонити, о томе како њихов рад посматрају ученици, о специфичним карактеристикама појединих категорија ученика које они не примјећују или нису довољно упућени. Родитељи такође добијају низ сличних информација и нових сазнања о својој дјечи која могу да промјене њихово понашање, како у породици према дјечи, тако и у односу према школи и наставницима.

Директор и управа школе, на основу резултата рада педагога са ученицима могу да реалније и потпуније сагледају опште стање у школи и да примјене боље системе руковођења и управљања васпитно-образовним процесом и школом уопште.

Све ове послове педагошко-психолошка би тешко обављала сама, зато је приједлог поменутих аутора да је потребно остварити константу сарадњу са наставницима, стручњацима из околине у којој школа ради, ученицима и њиховим родитељима. Неке од наведених послова могу обављати сами, док опет за друге ангажују наставнике или стручњаке из институције ближе околине, а за неке такође ангажују и родитеље. Сва подручја рада педагога и психолога међусобно се прожимају и сва су у вези са организацијом, усклађивањем и унапређивањем рада у школи.

Основни циљ због кога је уведена педагошко-психолошка служба у школе јесте примјена савремених теоријских и практичних знања из педагошке и психолошке праксе у процесу остваривања циљева и задатака основног и средњег васпитања и образовања. Велику важност за ову службу има и стално унапређивање васпитно-образовног рада, а овај тим струшњака сматра се као најквалификованијим за васпитни и образовни рад школе.

ЗАКЉУЧАК

И поред убрзаног развоја технике и технологије, педагози, психолози и наставници остају кључан фактор у реализацији квалитетног образовања. Без обзира на то колико је нека промјена у образовању утемељена и теоријски, „на папиру“, развијена, она се не може остварити у пракси без педагошко-психолошке службе и наставника који те промјене разумију, прихватају и обучени су да их примјене у учионицама, те на тај начин креирају будућност ученика.

Педагошко-психолошка служба, уз директора једино у цјелини покрива васпитно-образовну структуру школе. Педагог и психолог се не смију изгубити у разнородности проблема и активностима. Морају стручно и вјешто да врше селекцију и дистрибуцију свих школских збивања, укључивати себе лично у оно што треба непосредно или посредно самостално или у сарадњи са другим учесницима у наставном процесу. Уствари, школи је неопходан педагошки стручњак за питања васпитања и образовања, у школи, који може и пратити, усмјеравати (савјетовати), контролисати и координисати али и унапређивати рад у школи.

Педагог и психолог, поред тога што су један од организатора васпитно-образовног процеса, овај тим стручњака и прати наставни процес у школи и труди се да га подигне на што виши ниво. Њихова улога у организационом смислу је вишеструка: од организације стручних предавања за наставнике и ученике, преко организације, планирања и иновирања наставе, до организације часова замјене појединих наставника.

Функција педагошко-психолошке службе недјелива је од осталих функција у школи и изван ње нема оштро подјелих улога. Зато је однос према осталим субјектима основа било које активности педагога и психолога. Ту се најприје мисли на повезаност са особама које могу напосредније утицати на околину ученика (родитељ, наставник), а у организационом смислу то су особе које имају снажан управљачки, савјетнички и регулацијски утицај на школски рад. Ови стручњаци, да би квалитетно могли обављати своје активности, треба да познају друштвене односе у којима школа ради, културу народа, суштину васпитно-образовног процеса, људе који се налазе у процесу васпитања, методологију научног рада, процедуре и технике педагошке и

психолошке терапије. Уз то, неке од личних особина које треба да имају наводе се: емоционална стабилност, социјална зрелост, добар познавалац своје струке, хуманиста, који поштује људску личност, особа од повјерења и сл.

Када је у питању савјетовање, његова суштина састоји се у томе да се ученици оспособе да анализирају себе и своје поступке и да тако реалније процјењују себе и своје способности. На тај начин ће лакше превазићи „кризне“ тренутке и наћи излаз из „тешких ситуација“.

Одређени број активности нису у могућности обављати сами, зато је од пресудног значаја сарадња са наставницима, ученицима, њиховим родитељима као и стручњацима из друштвене околине и из других институција.

ЛИТЕРАТУРА

Трнавац, Н., (1996). *Педагог у школи – прилог методици рада школског рада школских педагога*, друго издање. Београд: Учитељски факултет – Центар за усавршавање руководиоца у образовању.

Јурић, В. (1977). *Методика рада школског педагога*. Загреб: Педагошко – књижевни збор.

Илић, М., Николић, Р., Јовановић, Б., (2012). *Школска педагогија – уџбеник за студенте учитељског факултета*, Бања Лука Филозофски факултет.

Крнета, Д. (2004). *Одабрана поглавља из едукацијске психологије*, Бања Лука: Teacher Training Centre.

Лекић, Ђ. (1983). *Педагошко-психолошка служба у школи*. Друго допуњено издање. Нови Сад: Мисао.

Мандић, П. (1986). *Савјетодавни васпитни рад*. Сарајево: Свјетлост.

ПОРТРЕТ НАСТАВНИКА И ЊЕГОВ УТИЦАЈ НА МОРАЛНО ФОРМИРАЊЕ УЧЕНИКА

*„Идућих педесет година неће бити важно који ауто возите,
у каквој кући живите, колико новаца имате у банци
или какву одећу носите.
Но свет може бити барем мало бољи
одиграте ли важну улогу у животу детета.“*

(непознат аутор)

Васпитање и образовање младих нараштаја је врло важан, племенит и одговоран задатак који наставник обавља у друштву. У том послу личност наставника представља посебно значајну педагошку категорију. Не сви, али сигурно многи успеси и неуспеси у васпитно-образовном процесу углавном су резултат наставникове личности. Често се каже да какав је наставник, таква је и школа.

Поставља се питање да ли уопште постоји модел наставника који би био узор нашим ученицима и на њих преносио део своје личности. Неоспорно је да наставник својим умећем може учинити много у обликовању моралних особина својих ученика и допринети њиховом моралном формирању. У том смислу његова моћ може бити велика. Сви очекују од наставника да својом личношћу, праксом и умећем делује на своје ученике и од њих створи угледне грађане спремне да и они сутра буду другима узор.

Заборавља се да је учење „како држати“ наставу доживотни процес; наставни садржаји се мењају, генерације деце никад нису исте, друштвени захтеви расту, одговорност није само институционалног типа него има и карактер родитељства. За све своје „жртве“ у току наставног процеса, наставник добија веома мало пажње и подршку од друштва.

Наставник је несумњива педагошка величина са изузетном васпитном тежином.

* ss28juni.pedagog@gmail.com

За ученике је личност наставника повезана са наставом и учењем па је разумљиво да од особина и карактеристика те личности једним делом зависи и то како ће се ученици односити према школском учењу, како ће га вредновати и какве доживљаје имати током учења. И не само то: наставник оставља трајне трагове у формирању моралног склопа личности ученика.

Морамо поћи од чињенице да је свако личност за себе и да га морамо прихватити са свим врлинама и манама. Ако бисмо тражили наставника који треба да представља узор ученицима и да им буде смерница како треба изгледати, понашати се, вредновати појаве и ствари, онда тај наставник мора поседовати све оне особине којим ће привући ученике.

Друштвена очекивања и захтеви су високи када је реч о наставничкој професији. Рекло би се, с разлогом, када се имају у виду крајњи резултати–продукти тог рада.

Све нас ово наводи на размишљање о лику наставника, о његовим особинама које, посматране као скуп пожељних особина, представљају својеврстан портрет наставника.

Какав је то наставник који позитивно утиче на ученике и оставља свој траг у њиховом свеукупном формирању, а посебно када је реч о моралном формирању? У овом раду ће бити предстаљене неке од особина наставника без којих је немогуће замислити портрет–слику доброг наставника.

1. ПОЖЕЉНЕ ОСОБИНЕ НАСТАВНИКА КОЈЕ УТИЧУ НА МОРАЛНО ФОРМИРАЊЕ УЧЕНИКА

Захтеви су велики, што указује на посебну тежину и велику одговорност људи који су изабрали ову професију као позив. Од многобројних особина које један наставник треба имати како би остварио позитивне ефекте у свом васпитно-образовном раду изложићемо само неке:

- Љубав према деци
- Доследност
- Стручност
- Изглед и говор
- Креативност

1.1 ЛЈУБАВ ПРЕМА ДЕЦИ

Прво и основно што би наставник требао да поседује јесте љубав према свом послу и према ученицима. Многи познати педагози су, баш из овог разлога, посветили живот раду са ученицима.

За Квинтилијана наставник има веома важну улогу, јер он ученике треба да прихвати као родитељ и да се сматра њиховим замеником. „Однос између ученика и наставника“, према његовом мишљењу, „би требало да је срдчан, али не превише присан да се то не би злоупотребило.“ (Квинтилијан, 1985:76) Сматрао је да наставник, у одређеним ситуацијама када се захтева од њега, треба да буде строг као и да упутити похвале не штедећи речи, јер ће тиме више придобити ученике. Онај који воли ученике, брине у сваком погледу о њима, чак и о могућностима постизања резултата сходно њиховим могућностима, сматра се за „правог“ наставника.

Не треба занемарити рад и жртвовање Песталоција, човека који је цео свој живот посветио ученицима. То што је он пружао деци називао је правом и истинском љубављу.

Свој рад из љубави према ученицима посветила је и Елен Кеј. Желела је да се личност ученика поштује, да му се да слобода у изражавању како би се ослободила креативност сваког појединца.

Љубав као основни услов за рад са ученицима поставила је и Марија Монтесори. Она је тражила од наставника да на правилан начин проматрају развој својих ученика и да им пруже поштовање, љубав и признање. Она се са посебном страшћу залагала за то да се ученицима омогући слободан развој.

Коменски наводи да: „Учитељ мора привући дечја срца својом наклоношћу, другарским односом и љубављу према детету.“ (Коменски, 1967:106)

Многи педагошки класици су заправо из љубави према деци написали многе књиге које ће, у временима која долазе, послужити као приручници онима који се баве послом васпитања и образовања. Сваки од њих је оставио лични печат у историји и њихова упутства и мисли се и данас прожимају кроз васпитно-образовни процес.

Без љубави према ученицима и изражене мотивације за успешно васпитање није могуће искористити ни предности модерне технике и технологије у настави. Памти се наставник који се потврђивао љубављу, која није ништа друго до свестан и активан однос према развоју ученика. Наставник који воли своје ученике, уједно их и поштује и то у речима и делима. У развојном периоду ученика, врло је битно да он осети да је

биће достојно поштовања, и да и он има нешто што наставник цени код њега.

1.2 Доследност наставника

Једна од кључних особина која је део портрета доброг и цењеног наставника је свакако и његова доследност. Да би наставник стекао поверење и поштовање треба да буде доследан. Ученици цене слагање између наставникових судова, ставова и поступака али не само у оквиру наставе већ и у приватном животу. Због тога је веома значајно, не само како наставник предаје, него како он сам живи и ради. Целокупну активност наставника прати доследност у правом смислу. Поштују се правила при показивању, посматрању, објашњавању... Доследност (*принципијалност*) је важна основа овог позива.

Може се с правом говорити о доследном и недоследном наставнику. Доследност се потврђује у поштовању принципа васпитања и наставе, правилној и одговарајућој употреби васпитних и наставних метода, избору средстава, тражењу и избору облика рада. Доследан наставник поштује постављене захтеве, извршава дата обећања, кажњава према тежини кривице. Наставник је строго принципијална личност, што би значило да су му принципи полазне основе у раду са ученицима. Неки од принципа којима се води наставник су следећи: *научност, очигледност, поступност, активност и самоактивност, индивидуализација, трајност, непрекидности, повезивања теорије с праксом, рационализације и економичности у настави* (Круљ, Качапор и Кулић, 2003)

1.3 Стручност наставника

Стручност наставника је предуслов за реализацију задатака овог позива. Свесни да овај рад траје до краја радног века наставника онда не може имати рутински карактер. Стручни рад наставника редовно прате три основе:

„Прва се односи на наставниково педагошко-психолошко и дидактичко образовање и васпитање.

Друга припада потреби општекултурног развоја наставника као праве дневне али и трајне неопходности. Наставник се трајно оплемењује достигнућима људског ума и дела.

Трећа припада областима наставног плана и програма за чије је остварење наставник задужен.“ (Марковић, 2002:40)

Наставник темељно познаје наставну материју и информисан је о кључним питањима и темама из своје области. Наставник не може и не треба да зна све, нити

треба да изиграва „свезналицу“ пред ученицима, али се увек мора трудити да ученицима не саопштава погрешне тврдње. Наставник прати и развој образовања и педагошких приступа и примењује их у свом раду. Стручан наставник од почетка рада до последњег дана радног века, ради на свом стручном образовању. Прави наставник и на крају свог радног века не види крај потребе стручног усавршавања, он се мора непрекидно стручно усавршавати. Стручно усавршавање наставника је перманентан процес у мери као ни у једном другом занимању.

Када је реч о стручности наставника, може се говорити и о случајевима да због недостатка исте доводи до губљења угледа наставника. „Права 'клизавица' на којој наставник може да падне јесте подручје стручног рада. Исто тако свој углед самоуништава и наставник 'који све зна', свезнајући самодржац, а у суштини је звоно које бруји али се брујање не разуме... И тај углед, најзад, се потапа у рутини, која папагајски убија и наставника али и васпитаника...“ (Марковић, 2002:40)

1.4 Изглед и говор наставника

Уколико би требало да представља узор ученику у сваком погледу, наставник мора бити добар и пријатан говорник. Изглед наставника је важан, посебно достојанствено држање, изразит поглед, одлучност. Телесна лепота није толико важна колико став наставника приликом обраћања ученицима. „Сматра се да је повијени став знак страха, крутост знак надмености, а усправан – сигурности и снаге.“ (Маринковић, 2000:93) Због тога се препоручује да наставник стоји усправно, седи усправно и шета усправно. Свако наставниково обраћање ученицима прати артикулација, тако да глас било где да се нађе мора бити увек јасан и чист. „Глас наставника није као ручак на којем се мање добија што је већи број званица. Он је као сунце које просипа на све подједнако исту количину светла и тоpline.“ (Квинтилијан, 1967:112) Пожељно би било да наставник нема никаквих говорних мана типа: муцање, тепање, ункања, алексије, аграфије, аграматизма, брбљања ... или њихових комбинација.

Значајно и важно средство у рукама наставника је реч. Реч је стварно оружје у делу сваког наставника. Он зна да је употреби, користи али никада злоупотреби.

Наставников говор је стално прилагођавање: узрасту, претходним знањима, циљевима, изабраном облику. Овде је битан елемент прилагођавање које не може бити: изигравање, имитирање, нагађање.. Темпо у излагању не може бити брз, праћен

задиханошћу, неуједначеним ритмом. Наставник унапред мора да зна шта наглашава, шта саопштава на други начин, а када ћути. И ћутање је важан део говора наставника. Говор је стварно оруђе у рукама наставника и трајно прилагођавање могућностима узраста коме је намењен. Говор је прво средство свакодневне комуникације међу људима. Ако је та комуникација културна, могу се стварати односи толеранције, поштовања, пријатељства и љубави, а у противном – односи нетрпељивости и мржње, што битно утиче на човеков живот и рад. Говор наставника је непрекидно „читање“ невербалних знакова ученика: наставник уме стално да чита са очију ученика, његову мимику, пантомиму, и то му читање налаже да прекине говор или продужи, повиси тон или га снизи, промени боју гласа, скрати или спорије излаже. „Треба говорити природно, ни напето ни опуштено, ни сувише јак ни сувише тихо, дакле као што вода тече.“ (Маринковић, 2000:94) Онда када наставник осети немоћ у коришћењу своје говорне културе, почиње његова обавеза за мењањем мишљења, читањем, самопосматрањем и критичким самоиспитивањем. Вештина наставника је да најкраћим путем поврати самопоуздање.

Говор није само изражавање већ и слушање. Слушати значи и добро чути другог. Слушати значи и поштовати другог. Слушати значи и саосећати, изразити поштовање.

Најзад, не постоји техничко средство које може да замени убедљивост и уверљивост наставниковог говора, његову употребљивост разноврсност. Никаква: плоча, трака, диск, емисија... не могу заменити потребу за наставниковим усменим говором. Снагу живе наставникове речи не може заменити било каква успешна репродукција. Увек постоји простор за васпитно деловање и морално формирање ученика.

1.5 Креативност наставника

Данас је за наставнике тешко остварив задатак ученицима пробудити и задржати пажњу. Тај задатак с успехом може остварити само онај наставник који је креативан. Креативан наставник је радознао, подржава и стимулише радозналост код ученика. Креативан наставник је пре свега у позицији организатора, човека који мотивише, моделује, помаже, истражује, иницира, подстиче, прати, усмерава и стално трага за новим видовима организације, налазећи и сам задовољство у својој креативности и креативности својих ученика.

Алис Мајл истиче пет особина креативног наставника:

- „то је особа која поседује примарну слику (модел) који води његово мишљење и деловање,
- особа која прихвата самог себе чврсто, тачно и реалистички, па искористи свој пуни потенцијал,
- особа која је свесна других људи, осетљива према њима и реагује на људе, идеје и догађаје,
- особа која поседује осећај сигурности у неизвесности, која толерише двосмислености, особа која је ученик.“ (Мајл, 1968:9)

Наставник је иницијатор наставног процеса. Он није ни водитељ, ни руководиоцац, већ партнер и сарадник у настави који заједно са ученицима осмишљава садржаје и начине њиховог усвајања.

„Добар наставник се не одупире утицају ученика, јер ће своју изузетно одговорну улогу успешније остварити ако с њим добро сарађује. Сарађивати не значи само слушати ученика, мада је то веома важно, него и прихватити његове предлоге ако су прихватљиви, или објаснити зашто то није могуће“ (Симеуновић и Спасојевић, 2005: 136).

2. Лични пример наставника

„Пре него што решите да будете васпитач, сетите се да и сами будете човек, да дајете пример, на који се треба угледати.“ (Русо, 1950:115)

Наставник делује као личност и оним што говори и што ради, како живи и како се понаша у школи и изван ње. Његови ученици непрестано посматрају и процењују његово понашање и његов рад. Оно што наставник може својим примером постићи има много јачи утицај од многих награда и казни.

Међу основним факторима који, када је реч о наставнику, делују на ученика као узор, класици педагошких идеја износе:

- „потребу да наставник зрачи знањем, да су сви његови резултати дело показаног и потврђеног знања;
- потребу да наставник делује срцем-осећањем и да његов уплив буде искрена радост, дело срца које стварно воли ученика;
- потребу да наставник целокупним својим вољним животом, способностима и навикама буде стварни пример правих хтења, резултата, показаног умења и навика;
- благост и доброта, строгост и љубав у јединству, љубазност и искреност па

правичност и солидарност с позитивним делом, само су неке од претпоставки успешног узорног деловања наставника;

- потребу да у непосредном и сталном сусрету са васпитаницима делује убедљиво и аргументима, садржајима који остављају трагове, обезбеђују напредовање а не назадовање.“ (Марковић, 2002:88)

У позиву који значи самоодрицање наставник који делује као узор, који својим ставовима и свеукупним својим животом оставља трагове на морално формирање својих ученика може слободно да тврди да је испунио своју дужност.

ЗАКЉУЧАК

Као и било коју професију са изразитом хуманистичком оријентацијом, посао наставника краси једна специфичност – немогућност повлачења оштре границе између професионалног и личног.

Савремени наставник је организатор и водитељ наставног процеса, координатор и ментор, мотиватор, равноправни сарадник и др. Уместо да наставник буде "свезналица" на пиједесталу, он треба имати топлији и бољи контакт са својим ученицима. Када се у ученицима виде драгоцени ресурси који представљају будућност земље, наставници увиђају важност преношења не само знања већ и позитивног односа и жеље за стицањем тог знања. Када се ученици цене по свему што јесу, а не само по њиховим резултатима, наставници почињу ценити индивидуалне врлине које има сваки ученик.

Полазећи од чињенице да су се многи бавили овим питањем, да су уочили многе појединости, ипак, смо продубили ову област која се односи на један веома хуман процес, а то је морално формирање младих људи. Да би се приступило овом процесу, формирању личности ученика, потребно је да онај који жели ту улогу одиграти поседује пожељне особине и карактеристике којима ће ученике привући. Те особине представљају својеврстан портрет наставника. Многа истраживања су показала да особине наставника имају велики значај за одвијање наставе и целокупан васпитно-образовни рад.

Овим радом се желело постићи следеће:

- да се још једном укаже на значај и комплексност наставничког позива,

- да се представе неке од пожељних особина наставника које утичу на морално формирање ученика и
- да се пошаље недвосмислена порука: лични пример васпитава и васпитава се поступцима.

Наставник који жели бити узор ученицима, мора увек да уважава њихова мишљења, да буде када то ситуација захтева и строг и благ, да кажњава и похваљује, јер једино таквим поступцима ће извести ученика на прави пут и указати на вредности као и на опасности које живот носи са собом.

Стога се с правом може рећи да су особине наставника доста поуздан индикатор социјалне климе у школи и токова и исхода васпитно-образовне делатности.

ЛИТЕРАТУРА

- Коменски, Ј.А. (1967). *Велика дидактика*. Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.
- Круљ, Р., Качапор, С., Кулић, Р. (2003). *Педагогија*. Београд:Свет књиге.
- Квинтилијан, М.Ф. (1967). *Образовање говорника*. Сарајево.
- Мајл, А. (1968). *Креативност у настави*. Сарајево: Свјетлост.
- Марковић, Ж. (2002). *Наставник је васпитач*. Крагујевац.
- Маринковић, С. (2000). *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*. Београд: Креативни центар.
- Русо, Ж. Ж. (1950). *Емил или о васпитању*. Београд-издавачки графички завод.
- Симеуновић, В., Спасојевић, П. (2005). *Савремене дидактичке теме: нацрт за савремену дидактичку концепцију и стратегију наставног рада у основној школи*. Бијељина: Педагошки факултет.

SUMMARY

The personality of teacher presents an important pedagogical category. When it comes to the character of the teacher, we can speak of it as of a teacher's portrait, considering his/her characteristics as a set of desirable qualities. Some of the teachers' features presented in this work are essential and it is impossible to imagine a portrait-image of a good teacher without them. The significance of the teacher's personality has a big influence on moral formation of pupils. Answers regarding to the teaching profession are given, as well as the consequences if some of qualities which are necessary for teacher to possess lack. It is important to deal with these issues now and in the future because of their tremendous importance for the result of educational work.

The conclusion is that the qualities of teachers are quite reliable indicators of the social climate in the school and also the flow and outcome of educational practice.

УТИЦАЈ НАГРАЂИВАЊА НА ПРОДУКТИВНОСТ ВАСПИТАНИКА У НАСТАВИ

АПСТРАКТ

Не постоји универзалан начин како да подстакнемо дјecu да постану и остану мотивисана и продуктивна. Стратегије варирају у зависности од узраста, околности, лакоће или тежине задатка или одређеног циља, те од природе дјетета и колико је оно спремно за хватање у коштац са напорима и рјешавањем проблема. У педагошкој литератури се истиче да је поступак награђивања пожељан у васпитању ученика и да је саставни дио рада наставника у школи. Међутим, важно је одредити када је за неко понашање значајна примјена награде и похвале и које су то “одређене ситуације” у којима награда или похвала могу имати штетне посљедице. Примјена награде и похвале у школи има своје специфичности у односу на примјену у породици, јер су награде за пожељно понашање, као и похвале, формалне и административно прописане. Значење награђивања често је сужено и поједностављено и на тај начин представља врсту механичког реаговања наставника на понашање ученика. Због тога се награђивање, нарочито када је похвала у питању, лишава подстичућих својстава која, ако подразумјевају подршку и охрабрење, доприносе развијању дјететовог самопоуздања и позитивне слике о себи.

ДЕФИНИСАЊЕ КЉУЧНИХ ПОЈМОВА

Награђивање има јачи ефекат, жељено понашање се брже стиче него кажњавањем. Награђивање има трајнији ефекат, награђивањем усвојен облик понашања дуж се задржава. Награђивањем се редовно стичу нови облици понашања, а кажњавањем се првенствено постиже уздржавање од нежељеног понашања. Награђивање има позитиван ефекат на развитак личности-развијају се осећање сопствене вриједности, сигурност у себе, креативност...

Прихватљиву дефиницију за појам „наставник“ можемо пронаћи у педагошкој енциклопедији гдје се наводе и неке од основних функција које наставник треба

* maleticmarina90@hotmail.com

остваривати у свом раду. Та дефиниција гласи: „**Наставник** је особа којој друштво и просвјетне власти признају да је квалификовано лице за образовање и васпитање дјеце и одраслих. Наставник остварује друштвене циљеве и задатке васпитања пружајући ученицима теоријска и практична знања и умјећа, формирајући код њих привлачан поглед на свијет, развијајући њихов карактер и црте личности, као и друштвене активности“. (Педагошка енциклопедија 1989:103)

Ученик је учесник дидактичко-комуникацијских стваралачких активности, које су усмјерене на његово образовање, васпитање, интегрисање у друштвену заједницу и изграђивање самосталне, слободне и критичке личности. Ученик је редовни или изванредни полазник одређеног облика образовних институција. У савременој дидактици он се јавља као субјект наставног процеса и то у свим његовим фазама (од планирања, преко реализације до вредновања). (Вилотијевић 2007:8)

НЕОПХОДНОСТ ПОЗНАВАЊА ЛИЧНОСТИ ВАСПИТАНИКА

Већина стручњака ће се сложити да похвала, као и друге врсте награда, представљају важне елементе у подстицању позитивног академског и социјалног понашања. И ученици опажају наставникову похвалу као нешто пожељно у школи, мада сматрају да похвала има већи значај за исходе академских активности, него за понашање у разреду. Наставници су свјесни да је неопходно да ученику упуте охрабрење или похвалу да би га подстакли да оствари што бољи резултат у учењу, али, супротно томе, од ученика очекују да се увијек понаша добро, па у складу с тим рјеђе налазе за сходно да истакну позитивно понашање. Истраживања показују да је награђивање понашања или активности ученика везаних за учење и постизање успјеха присутније у односу на награђивање социјалног понашања ученика. (Merrett & Wheldall, 1993)

На развој дјетета и одраслог утичу бројни чиниоци, намјерни или ненамјерни, стални или повремени. Васпитање се издваја, по значају и моћи утицаја, управо због својих карактеристика:

- ✓ свјесности,
- ✓ цјелисходности,
- ✓ систематичности и
- ✓ организованости.

Да би васпитач успјешно остварио своје задатке, неопходно је да добро познаје:

- ✓ општи процес развитака личности,
- ✓ карактеристике етапа кроз које пролази тај процес,
- ✓ факторе који утичу на развитака сваке личности, као и
- ✓ индивидуалне особине сваког васпитаника.

На основу познавања својих васпитаника и васпитних ситуација, васпитач може одређивати положај и активности васпитаника, бирати средства рада и најоптималније методске поступке. Такође се све ово односи и на ученичке колективе са којима васпитач ради, јер и они имају своје развојне карактеристике и специфичности. У томе се и разликује научно заснован педагошки рад, од стихијног и несвјесног утицања на људе у својој околини. Планско и систематско праћење васпитаника и прикупљање података о њиховим развојним карактеристикама и активностима, треба да буде у служби бољег упознавања њихових личности и евентуалних развојних проблема.

У нашој основној школи, врши се систематско прикупљање и евидентирање сљедећих података које треба да садржи "Лични картон ученика": општи подаци о ученику (адреса, укљученост у предшколско васпитање и сл.), породични услови (подаци о родитељима и карактеристике породице), физички и здравствени развој ученика (карактеристике и промјене у тјелесном развоју), понашање ученика у школској средини и однос према раду (однос према друговима, наставницима, активност, радне навике), друштвене активности и задужења у разреду и школи, интересовање склоности и способности значајне за професионалну оријентацију (ангажовање у слободним активностима, професионална интересовања), и општи суд одељењског старјешине о ученику на крају основног школовања (радне навике, постигнути

результати, истакнуте наклоности и слично).

За уношење података су одговорни учитељ, одјељењски старјешина и наставник физичког васпитања, а потребно је консултовати и школског љекара, педагога и психолога. Неопходно је узети у обзир и мишљење чланова разредног вијећа и одељењске заједнице ученика (посебно када се ради о процјени особина ученика). Лични картон се води за све вријеме трајања основног школовања и његов садржај је доступан само одјељењском вијећу, школском педагогу и психологу, и по правилу, родитељу одређеног ученика. Подаци не региструју само стање у појединим разредима, већ и промјене, што је посебно значајно у раду са ученицима који заостају у школском раду и учењу и ученицима који показују посебне склоности, способности и обдарености за поједине активности.

ПРИМЈЕНА НАГРАДЕ И ПОХВАЛЕ У ВАСПИТАЊУ УЧЕНИКА

Примјена награде и похвале у васпитању ученика у школи има своје специфичности у односу на примјену у породици. У школи су награде за пожељно понашање, као и похвале, формалне и административно прописане и предвиђене. Даље, у односу на породицу, поступак награђивања и похваљивања у школи одвија се у посебним условима, с обзиром на однос између наставника и ученика, који је одређен њиховим улогама. То је посебно значајно, како за врсту награде која ће се примјенити, тако и за очекивања од стране наставника у погледу дјеловања примјењене награде. Осим тога, наставник даје значајан допринос развоју дјететовог појма о одраслој особи, стварању слике о “пожељном одраслом”. Истраживања су показала да постоји већа повезаност дјечије вриједносне оријентације и учитељевог понашања, него понашања њихових родитеља према њима.

Истраживања о понашању наставника на часу указују на проблем неприпремљености наставника за стварање и одржавање подстицајне климе у току наставе. На примјер, једна од најчешћих грешака у понашању наставника је у томе да непожељно понашање ученика поткрепљује сталним опоменама које скрећу пажњу на ученика али, истовремено, остају без ефекта. Установљено је да наставници много чешће примјењују укор и опомене него похвале и то чине на погрешан начин, затим ученици који се понашају на непожељан начин изазивају већу пажњу наставника, него

ученици који се добро понашају. Уочена је још једна типична грешка која се односи на очекивања наставника: ученик који се добро понаша ријетко се похваљује, а стално се опомиње, ако то не чини. Такође, налази указују на то да награђивање доброг понашања ученика на часу одобравањем, похвалом или пажњом знатно опада са узрастом ученика. Награде дијелимо на нематеријалне и материјалне. Прву групу чине сви облици изражавања наставникове пажње према дјетету, наставниковог одобравања, признања и охрабривања, као и облици пажње од стране других ученика у разреду и других особа у школи. Материјалне награде подразумевају добре оцјене, разне врсте писмених признања у виду похвале и дипломе, разне активности (учешће на приредби, излету, почасна задужења у разреду и школи), неке предмете у виду поклона (књиге, прибор, играчке и сл.). Награде могу бити и у виду симбола (значке, поени, жетони) који се могу по одређеном поступку размјенити за неку активност или предмет до којих је дјетету стало. Пажња наставника према дјетету једно је од најуспјешнијих средстава којима наставник може утицати на дјететово понашање, тако што ће одређене видове понашања појачати и учврстити. Чак и негативна пажња (наставникова опомена, грдња, прекор, љутња) представља за неку дјецу подстицај и она понављају своје недисциплиновано понашање, како би поново привукла пажњу наставника, као и другова, јер је за њих важна примјећеност. Зато је важно да наставник пажњом награди дјецу која се понашају на пожељан начин.

ПОХВАЛА КАО ПОДСТИЦАЈ ЗА ПОЗИТИВНО ПОНАШАЊЕ УЧЕНИКА

Познато је да наставници више воле ученике који су кооперативни, социјално одговорни, склони конформирању школским правилима, љубазни, дружељубиви и учтиви. (Good & Brophy, 1991; Lane et al., 2004) Према таквим ученицима наставници се позитивније понашају, поклањају им већу пажњу и чешће их укључују у наставне активности. Ученици који се просоцијално понашају, који адекватно реагују на захтјеве ауторитета, који су свијесни социјалних очекивања и норми понашања најчешће су опажени као ученици мотивисани за учење. Такви ученици се онда још више награђују за испољено понашање, чиме се додатно подстичу. Наведене бихејвиоралне карактеристике позитивно су повезане са вршњачком прихваћеношћу,

као и са постизањем високог школског успјеха. Наиме, ученици са високим школским постигнућем су углавном они који су прихваћени од стране вршњака и који остварују позитивну интеракцију с вршњацима. (Caprara et al., 2000; Green et al., 1980; Wentzel, 1991, 1993) Успјешне ђаке, у поређењу са неуспјешнима, наставници опажају као мање девијантне, мање повучене и омиљеније међу вршњацима. Поред тога, наставници их опажају као социјално вјештије (Coie & Dodge, 1988) и сматрају да помажу другима више од осталих ученика. (Wentzel & Asher, 1995) Зато не чуди податак да ови ученици бивају често награђивани за своје понашање, док се са било којим обликом казне ријетко суочавају. Послушност, у сваком случају, спада у понашање које је високо врједновано од стране наставника и које се чак у већој мјери награђује него самосталност и одговорност ученика. (Lalić, 2004) Уочено је, такође, да наставници најчешће награђују ученике који привлаче њихову пажњу, односно скрећу пажњу на себе. То су, углавном, ученици који имају потребу да буду запажени од стране наставника или се истичу у одређеним активностима. Међутим, претерана послушност ауторитету, као и жеља за сталним истицањем и доказивањем, није увијек благонаклоно примљена од стране вршњака, па се дешава да за поједина понашања ученици буду награђени од стране наставника, али да због тога доживе ругање, исмијавање или одбацивање одређеног броја вршњака. Примјена похвале и других врста награде посебно има смисла када су у питању ученици који испољавају проблеме у понашању. Рад наставника често могу отежавати ученици који су агресивни, асоцијални, социјално неодговорни, дисруптивни или склони девијантном понашању. Непожељно социјално понашање позитивно корелира са статусом одбачености, али и са постизањем нижег школског постигнућа. (Coie et al., 1982; Coie & Dodge, 1988; Green et al., 1980; Hatzichristou & Hopf, 1996) Агресивни, неодговорни и неприхваћени ученици генерално имају нижи ниво мотивације за ангажовањем у наставним активностима и нижи ниво очекивања у погледу сопствене успешности у школи. Циљеви којима ови ученици теже, доминантан систем вриједности и ниво аспирација најчешће нису у складу са позитивним односом према школи и учењу и постизањем високог школског успјеха. Када удружено делују вршњачка одбаченост, прјекор и осуда наставника и родитеља и школски неуспјех, што није риједак случај, ученици брзо западају у зачаран круг из кога се тешко могу извући. Наиме, неприхваћеност од стране околине, уз учестале конфликте и казне, доводе до осјећања несигурности, неповјерења у себе и своје могућности, а затим и до окретања ка вршњацима који

дијеле исте вриједности и поглед на свијет и од којих су прихваћени и подржавани. (Chen et al., 2003; Estell et al., 2002)

Шта наставници треба да чине да би помогли овим ученицима да промјене неприхватљиво понашање и побољшају свој школски успјех? Обраћање пажње на индивидуална интересовања и склоности, као и испољена позитивна понашања и особине, а затим њихово подстицање и поткрепљење, може бити један од начина на који треба приступити ученицима и помоћи им да превазиђу тешкоће. Сматра се да је једна од могућих стратегија вођења одељења коришћење контингентне и специфичне похвале у раду са овом групом ученика. Награду или повољне исходе за појединца може чинити социјално одобравање или подршка, специјалне привилегије или активности. Без обзира на то која се врста поткрепљења или подстицања користи, важно је да похвала усљеди што прије након појављивања жељене реакције, као и да се често примјењује. Иако је наставникова похвала ефикасно средство у повећању жељених академских и социјалних исхода у раду са ученицима који имају проблеме, питање је да ли је наставници довољно често примјењују. Похвала, у комбинацији са ефикасним начинима подучавања и социјалним размјенама које подстичу просоцијално понашање, доприноси креирању позитивног окружења за учење. (Einseberg & Mussen, 1989; Fabes et al., 1989) Унутар таквог окружења, похвала обезбеђује ненаметљиву, природну стратегију подстицања позитивног понашања ученика са проблемима. (Sutherland, 2000) Током наставних активности пажња наставника најчешће је усмјерена на ученике са проблемима у понашању који понављају академски неуспјех. Због тога неки аутори сматрају да је наставниково усмјеравање ученика на академске теме и задатке, умјесто наглашавања проблема у понашању, најважније у раду са овим ученицима. Наиме, налази показују да је осјећање компетентности код ученика са проблемима у учењу директно повезано са њиховим самопоуздањем (Witzel & Mercer, 2003). Када ученици имају низак степен самопоуздања у остваривању академског постигнућа пожељно је да их наставник усмјерава на друге ученике (прихватање помоћи од других ученика, сарадња са вршњацима), више него на школски рад, како би одржали њихову пажњу. Специфично понашање које испољавају ови ученици, а које је усмјерено на “тражење пажње” од других, један је од најчешћих начина манифестовања учениковог неприлагођеног понашања. На примјер, ученик са slabим разумјевањем академских захтјева може се понашати лоше да би на тај начин задобио пажњу наставника. Ефикасно учење, између

осталог, претпоставља наставника који увјек препозна и умањи страх и тензију у одјељењу, учини да се ученици добро осјећају у раду указујући пажњу појединцима којима је потребна, и наглашавају похвалу више него критику. (Smith, 1996) Такође, континуирано праћење и процјена понашања ученика може помоћи наставнику да одреди разлог учениковог негативног понашања, а потом да ради на редуковању проблема и унапређивању учениковог понашања. Побољшавање учениковог понашања укључује учење вјештина прилагођавања које ће бити генерализоване на учениково окружење у и изван одјељења. Дакле, подршка позитивном социјалном понашању не може се посматрати само као процес редуковања проблема у понашању, већ подразумјева и процес подстицања успјешности ученика унутар школе и разреда, као и помоћ у активностима које обавља на часу. (Horner & Sugai, 1999) Треба поменути и уважено мишљење да ученици са проблемима у понашању у већој мјери захтјевају спољашњу подршку за академско и социјално понашање, зато што испољавају мањи степен унутрашње контроле у обављању академских задатака. Такав став отвара проблем повећавања зависности ученика са проблемима у понашању од одраслих у односу на друге ученике. Наиме, већи степен спољашње контроле и спољашње мотивације требало би да допринесе већој вјероватноћи понављања позитивног социјалног и академског понашања. С друге стране, примјена спољашње награде у функцији промјене понашања ученика доприноси високом степену зависности ученика. Овај образац се примјењује уз очекивање да ће ученици са тешкоћама у учењу и понашању током процеса сазријевања ипак развити унутрашњу мотивацију за извођење жељених активности. Као и свака мотивациона основа понашања, примјена награђивања мора имати своју мјеру. Такође, стално понављање истог средства подстицања може довести до смањења његове ефикасности. Према томе, за наставника је важно да води рачуна о примјерености награде индивидуалним својствима ученика, али и о примјерености учениковом искуству о награђивању. Похвале могу бити контрапродуктивне уколико намећу превисока наставникова очекивања, па самим тим постају угрожавајуће за ученика.

Наиме, за ученике којима је често понављано да су јако добри и који служе као примјер другима, може представљати оптерећење обасипање похвалама, јер то повлачи очекивање наставника о савршености ученика који се увјек истичу. (Rosenblum-Lowden, 2000) На тај начин искључујемо могућност да и такви ученици могу да погрјеше и да нас разочарају.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Различити типови наставника различито се и односе према ученицима. Демократски тип наставника је најчешће тај који у свом педагошком раду користи награђивање. Награде у наставном процесу могу бити разноврсне, али је њихов исход у већини случајева позитиван. Похвалити гласно дјете, насмешити му се, погледати га, помиловати га по глави, све су то начини како наставник може да награди дјете за поступак који сматра пожељним и који би било добро да дјете понови. Пажња и похвала имају кључну улогу у мотивисању дјеце за рад. Награђивање и похваљивање, уопште, има функцију да помогне ученицима да одрже позитивно понашање и истовремено утичу на учениково самоуважавање као кључни фактор самодисциплине. Дисциплина која се јавља као резултат подстицућих утицаја наставника ствара услове који позитивно дјелују на активности ученика и јачају социјалне контакте између наставника и ученика и између самих ученика.

ЛИТЕРАТУРА

- Вилотијевић, М, Вилотијевић Н. (2008). *Иновације у настави*. Врање: Учитељски факултет.
- Гашић-Павишић, С. (1988). *Кажњавање и дете*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Гашић-Павишић, С. (2003). *Понашање ученика на часу које учитељима причињава тешкоће*, Настава и васпитање, 4, 409-431.
- Лалић, Н. (2004). *Подстицање као васпитна мера у основној школи* (магистарски рад). Београд: Филозофски факултет
- Поткоњак, Н, Шимлеша, П. (1989). *Педагошка енциклопедија 1-2*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стојаковић, О. (2005). *Проблемска настава*. Београд: Учитељски факултет у Београду.
- Трнавац, Н. (1993). *Педагог у школи*. Београд: Учитељски факултет у Београду.

SUMMARY

There is no universal way to encourage children to become and remain motivated and productive. Strategies vary depending on the age, circumstances, ease or difficulty of the task or a specific goal, and the nature of the child and how much it is willing to deal with the effort and problem solving. In pedagogical literature it is emphasized that the rewarding process is desirable in the education of students and that it is an integral part of the work of teachers in the school. However, it is important to determine when for some behavior is significant the use of rewards and praise and what are "certain situations" in which reward or praise can have harmful consequences. The application of the reward and praise in the school has its own specificity in relation to the application in the family, because the reward for preferable behavior, as well as praise, is formal and administratively prescribed. The meaning of rewarding is often narrowed down and simplified, and thus represents the kind of mechanical response of teachers to student behavior. Therefore, rewarding, especially when it comes to praise, deprives inducements that, if they involve support and encouragement, contribute to the development of a child's self-confidence and a positive image of oneself.

ПСИХОЛОГИЈА

DIFUZIJA ODGOVORNOSTI

APSTRAKT

Predmet ovog rada je ispitivanje difuzije odgovornosti. Difuzija odgovornosti odnosi se na smanjenje osjećaja odgovornosti pojedinca, zbog prisustva drugih osoba koji tu istu odgovornost u tom trenutku dijele sa njim. Problem istraživanja je ispitivanje difuzije odgovornosti s obzirom na varijacije u broju ispitanika. Cilj istraživanja je utvrditi da li postoje razlike u javljanju difuzije odgovornosti u situaciji kada je ispitanik sam sa osobom kojoj treba pomoć, i u situacijama kada je osoba koja treba pomoć okružena većim brojem ljudi.

Istraživanje je terensko eksperimentalno i podrazumijeva objektivno posmatranje i mjerenje difuzije odgovornosti. U njemu je učestvovalo pet eksperimentatora, pri čemu je jedan eksperimentator glumio simptome gušenja, a preostala četiri eksperimentatora su bilježila reakcije ispitanika. Računali su koliko je bilo prisutnih ljudi u trenutku izvođenja eksperimenta, koliko njih je priteklo u pomoć i koliko vremena im je trebalo da reaguju. Ukupno su osmišljene četiri eksperimentalne situacije, a svaka od njih mjerena je po tri puta. Međusobno su se razlikovale po broju ispitanika.

U svrhu ovog istraživanja korišten je prigodni uzorak. U sva tri mjerenja u okviru prve eksperimentalne situacije učestvovalo je ukupno 3 ispitanika, za svako mjerenje po jedan. U drugoj situaciji, u sva tri mjerenja, ukupno je učestvovao 21 ispitanik, dok je u trećoj situaciji učestvovalo ukupno 52 ispitanika. Četvrta situacija podrazumijevala je najveći broj ispitanika, odnosno difuzija odgovornosti je mjerena u uslovima kada preko 30 ispitanika okružuje eksperimentatora koji glumi simptome gušenja.

Dobijeni rezultati ukazuju da se difuzija odgovornosti povećava sa povećanjem broja ispitanika.

TEORIJSKI UVOD

Difuzija odgovornosti odnosi se na smanjenje osjećaja odgovornosti pojedinca, zbog prisustva drugih osoba koje tu istu odgovornost u tom trenutku dijele sa njim.

Svakodnevno se susrećemo sa pričama o nemilim događajima, stadanju ljudi, morbidnim ubistvima. Često se postavlja pitanje šta je to što utiče na takve ljudske sudbine i

* jovanasupic@gmail.com
sretenka.9494@gmail.com

koliko mi, smrtnici, doprinosimo tome. Naučnici godina unazad pokušavaju objasniti, da čovjek kao socijalno biće, nije odgovoran samo za vlastiti, već veoma često, i za živote ljudi iz svog okruženja. Međutim, često ne želeći da ugrozimo sopstvenu ličnost, uglavnom izbjegavamo učešće u rješavanju tuđih problema, povlačimo se i uskraćujemo našu pomoć. Onda, kada shvatimo da smo nekome mogli pružiti pomoć, često bude kasno. Tada nam preostaje razmišljanje i razmatranje dileme šta bi se desilo da smo reagovali drugačije i zašto smo pored mogućnosti da zaštitimo i druge ljude ipak izabrali da zaštitimo samo sebe. Jedan događaj iz 1964. godine podstakao je na javno razmatranje i izučavanje ovog problema,

13. Marta 1964 godine, pri povratku kući Kitty Genovese napao je nepoznati muškarac i nekoliko puta ubo nožem. Kitty je vrištala i zvala u pomoć. Jedan čovjek, gledajući sa prozora taj prizor, povikao je napadaču da je pusti. Napadač se povukao, ali se kroz nekoliko minuta ponovo vratio i nastavio da joj nanosi povrede. Dozivala je u pomoć, ali nikoga nije bilo da joj istu pruži. Kada je jedna osoba konačno odlučila da pozove policiju, bilo je kasno. Policija je došla za dva minuta, ali Kitty je već bila mrtva. Poslije uviđaja rečeno je da je napad trajao tridesetpet minuta, a tridesetosmero ljudi je posmatralo napad. Od ukupnog broja posmatrača samo je jedna osoba pozvala policiju, dok su ostali izjavili kako su pretpostavljali da ih je već neko pozvao. Zbog toga policija nije stigla na vrijeme i napadač nikada nije pronađen. (Hock, R.,2004)

Ovaj događaj je privukao pažnju medija, ali i psihologa. Latané i Darley su poslije ovog ubistva postavili teorijsku pretpostavku da je upravo veliki broj ljudi, koji su bili svjedoci ubistva, smanjio spremnost pojedinca da pritekne u pomoć. Ovu pojavu nazvali su difuzija odgovornosti. (Hock, R.,2004)

Do nepružanja pomoći dolazi usljed dijeljenja potencijalne krivice sa drugim ljudima, jer smatramo da će se neko drugi pobrinuti za rješenje problema. Takođe, do nepružanja pomoći dolazi i usljed straha da se ne obrukamo ili da sebe ne dovedemo u neprijatnu situaciju.

Latané i Darley smatraju da prije same intervencije u pružanju pomoći prolazimo kroz pet faza:

- 1) Potencijalni pomagač prvo mora uočiti da se nešto događa.
- 2) Zatim mora interpretirati situaciju kao onu u kojoj je pomoć zaista potrebna.
- 3) Potencijalni pomagač treba preuzeti ličnu odgovornost.

4) Ako preuzme odgovornost treba odlučiti šta dalje treba učiniti.

5) i na kraju, kad odluči šta, to treba i učiniti. (Hock, R., 2004)

Latané i Darley su pretpostavili da će čak i grupe u bliskom kontaktu biti manje sklone pomoći od pojedinca, i da to vrijedi pogotovo kada je krizna situacija djelimično nejasna. Odlučili su to provjeriti na studentima psihologije.

Studenti psihologije su popunjavali upitnik o problemu studiranja u velikom gradu. Eksperimentatori su studente podijelili u tri grupe. Prvu grupu činili su studenti koji su u toku popunjavanja upitnika bili sami u prostoriji. Drugu grupu činila su dva i više studenata smještena zajedno u jednu prostoriju. U trećoj grupi bili su studenti, ali i eksperimentatorovi pomoćnici tj. osobe koje su bile pasivne.

U toku njihovog popunjavanja upitnika u prostoriju u kojoj su se nalazili počeo je prodirati dim, koji je bio mješavina bezopasnih hemikalija. Za nekoliko minuta je postao toliko gust da se u prostoriji jedva vidjelo. Istraživači su mjerili vrijeme potrebno da studenti obavjeste eksperimentatore o dimu. Dobijeni rezultati su ponovo potvrdili njihovu teoriju. 55% studenata koji su bili sami su u prve dvije minute obavijestili o postojanju dima, a u drugim grupama samo 12% njih. (Hock, R.,2004)

Latane, Darley navode da odluka promatrača hoće li pomoći žrtvi zavisi od toga hoće li događaj percipirati kao onaj u koje je potrebno intervenisati. Na osnovu procjene zasluži li žrtva pomoć, donosi se odluka o preuzimanju odgovornosti, odabiru intervencije i njenom sprovođenju. (Bilić, V., 2013)

Pored Latané i Darley, vremenom su se i drugi istraživači posvetili ovoj temi. O'Connell, Pepler i Craig su 1999. godine ispitali uključenost vršnjaka u situacijama u kojoj je jedno dijete bilo zlostavljano od strane drugog djeteta. Zaključili su da posmatrači imaju ključnu ulogu u održavanju nasilničkog ponašanja među vršnjacima. Rezultati su pokazali da su 54% vremena proveli dajući podsticaj nasilniku svojim pasivnim posmatranjem, 21% aktivno modelirajući nasilnikovo ponašanje i 25% vremena u pomaganju žrtvi. Mijenjanje ponašanja zbog prisustva drugih ljudi predstavlja socijalni uticaj koji je očigledno izražen u ovom eksperimentu. (Hock, R.,2004)

Ova istraživanja su nas podstakla da uradimo eksperiment na ovu temu i provjerimo da li je difuzija odgovornosti zastupljena u našoj sredini. Na taj način, izveli bismo zaključak

o tome koliko su naši sugrađani spremni da priteknu u pomoć jedni drugima, čak i kada se nalaze u situaciji gdje je njihova mogućnost da pomognu izjednačena sa mogućnostima ostalih prisutnih.

METODOLOŠKI DIO ISTRAŽIVANJA

PROBLEM I CILJ ISTRAŽIVANJA

Kao što je navedeno u teorijskom dijelu postoji niz istraživanja na temu difuzija odgovornosti. Ta istraživanja su uglavnom vršena u laboratorijskim uslovima, a dobijeni rezultati pokazuju da se difuzija odgovornosti povećava, sa povećanjem broja ispitanika u eksperimentu. U ovom radu difuzija odgovornosti ispitivana je u prirodnim uslovima.

Problem ovog istraživanja je ispitivanje difuzije odgovornosti s obzirom na varijacije u broju ispitanika (veličinu grupe). Difuzija odgovornosti odnosi se na smanjenje osjećaja odgovornosti pojedinca, zbog prisustva drugih osoba koje tu istu odgovornost u tom trenutku dijele sa njim.

Cilj istraživanja je utvrditi da li postoje razlike u javljanju difuzije odgovornosti, u situaciji kada je ispitanik sam sa osobom kojoj treba pomoć, i u situacijama kada je osoba koja treba pomoć okružena većim brojem ljudi. Takođe, cilj je utvrditi postoje li razlike u broju ispitanika koji su pritekli u pomoć, s obzirom na ukupan broj ispitanika, kao i u vremenu proteklom do pružanja prve pomoći, ponovo uzimajući u obzir veličinu grupe (broj ispitanika).

HIPOTEZE

U ovom radu polazi se od generalne pretpostavke da će difuzija odgovornosti biti veća, što je veći broj ispitanika u eksperimentalnoj situaciji. Takođe, što je veća difuzija odgovornosti, pretpostavlja se da će vrijeme proteklo do prve reakcije pružanja pomoći od strane ispitanika biti duže.

Iz ove, osnovne, hipoteze formulisane su sledeće podhipoteze:

H₁- Pretpostavlja se da se u situaciji 1 neće javiti difuzija odgovornosti, te da će ispitanik pružiti pomoć eksperimentatoru, koji glumi simptome gušenja, za veoma kratko vrijeme.

H₂- Pretpostavlja se da će se u situaciji 2 javiti difuzija odgovornosti, ali da će ispitanici ipak odreagovati i pružiti neophodnu pomoć za kratko vrijeme.

H₃- Pretpostavlja se da će se u situaciji 3 javiti difuzija odgovornosti, i da će ona biti veća u odnosu na eksperimentalnu situaciju broj 2, te da će samim tim vrijeme do prve reakcije ispitanika biti dugo.

H₄- Pretpostavlja se da će u situaciji 4 difuzija odgovornosti biti najveća, a vrijeme do prve reakcije pružanja pomoći veoma dugo.

METODE I INSTRUMENTI ISTRAŽIVANJA

U istraživanju je korištena terenska eksperimentalna metoda, koja podrazumijeva sprovođenje eksperimenta u prirodnim uslovima, tako da ispitanici nisu svjesni da učestvuju u istraživanju.

Prilikom sprovođenja eksperimenta korišteno je objektivno spoljašnje posmatranje u užem smislu. Ovo posmatranje sastoji se u opažanju reakcija i ponašanja drugih organizama. Vršiti se uglavnom bez instrumenta. Umjesto instrumenta, u ovom istraživanju, korištena su pomoćna sredstva: štoperica i bilježnica.

UZORAK ISTRAŽIVANJA

Uzorak na kome je vršeno istraživanje činilo je ukupno 215 ispitanika. Istraživanje je vršeno na teritoriji opštine Pale. Od ukupnog broja ispitanika, njih 110 su bile osobe muškog pola, a 105 osobe ženskog pola.

Svaka od prethodno navedenih eksperimentalnih situacija mjerena je po tri puta.

Uzorak svake eksperimentalne situacije biće predstavljen u tabelama (1-4).

Tabela1: Uzorak u eksperimentalnoj situaciji broj1

Situacija 1	Ukupan broj ispitanika	Ukupan broj ispitanika ženskog pola	Ukupan broj ispitanika muškog pola
Prvo mjerenje	1	1	0
Drugo mjerenje	1	0	1

Treće mjerenje	1	0	1
----------------	---	---	---

Tabela2: Uzorak u eksperimentalnoj situaciji broj 2

Situacija 2	Ukupan broj ispitanika	Ukupan broj ispitanika ženskog pola	Ukupan broj ispitanika muškog pola
Prvo mjerenje	3	2	1
Drugo mjerenje	8	5	3
Treće mjerenje	10	1	9

Tabela3: Uzorak u eksperimentalnoj situaciji broj 3

Situacija 3	Ukupan broj ispitanika	Ukupan broj ispitanika ženskog pola	Ukupan broj ispitanika muškog pola
Prvo mjerenje	16	6	10
Drugo mjerenje	12	5	7
Treće mjerenje	24	15	9

Tabela 4: Uzorak u eksperimentalnoj situaciji broj 4

Situacija 4	Ukupan broj ispitanika	Ukupan broj ispitanika ženskog pola	Ukupan broj ispitanika muškog pola
Prvo mjerenje	47	17	30
Drugo mjerenje	39	22	17
Treće mjerenje	53	31	22

OPERACIONALIZACIJA VARIJABLI

Nezavisna varijabla u ovom istraživanju je broj ispitanika u grupi.

Zavisna varijabla ovoga istraživanja je reakcija ispitanika na stimulus, odnosno na manifestovane simptoma gušenja od strane eksperimentatora.

U okviru zavisne varijable razmatraju se dva aspekta :

- a) vrijeme do prve reakcije pružanja pomoći eksperimentatoru;
- b) broj ispitanika koji su pružili pomoć.

U ovom istraživanju mjereno je vrijeme do pružanja pomoći eksperimentatoru od strane ispitanika. Domen varijable vrijeme reakcije je:

- 1. veoma kratko (do 10 sekundi)
- 2. kratko (od 10 do 50 sekundi)
- 3. dugo (od 50 do 90 sekundi)
- 4. veoma dugo (preko 90 sekundi)

ORGANIZACIJA ISTRAŽIVANJA

Prva eksperimentalna situacija je podrazumijevala prisustvo jednog ispitanika i eksperimentatora koji glumi simptome gušenja. Sva tri mjerenja u okviru ove situacije vršena su u liftu. Eksperimentator je čekao da se ukaže prilika da uđe u lift samo sa jednom osobom. Kada se ukazala takva prilika eksperimentator je u liftu počeo da glumi simptome bolesti istovremeno mjereći vrijeme potrebno ispitaniku da odreaguje i pruži neophodnu pomoć.

Druga eksperimentalna situacija je podrazumijevala prisustvo do 10 ispitanika i 5 eksperimentatora. Jedan eksperimentator je glumio simptome gušenja, a preostala 4 eksperimentatora su posmatrala reakcije ispitanika, broj pristutnih u trenutku izvođenja eksperimenta i mjerila vrijeme do prve reakcije. Ova eksperimentalna situacija je realizovana u holu fakulteta, kada je broj ispitanika bio u skladu sa prethodno utvrđenim pravilom.

Treća eksperimentalna situacija je podrazumijevala prisutstvo od 10 do 30 ispitanika i 5 eksperimentatora. Za razliku od druge, treća eksperimentalna situacija realizovana je u kafićima. Eksperimentatori su sjedili u različitim uglovima kafića kako bi mogli posmatrati i bilježiti broj prisutnih, te broj onih koji su reagovali na simptome gušenja eksperimentatora i pružili neophodnu pomoć.

Četvrta eksperimentalna situacija je podrazumijevala prisustvo preko 30 ispitanika i 5 eksperimentatora. S obzirom na to da je ova eksperimentalna situacija podrazumijevala najveći broj ispitanika, prostor za njenu realizaciju predstavljalo je šetalište u Palama. Postupak mjerenja vremena reakcije, te broja ispitanika bio je isti kao u prethodne tri situacije. Jedan eksperimentator je glumio simptome gušenja, a preostala 4 su posmatrala reakcije ispitanika, broj pristutnih u trenutku izvođenja eksperimenta i mjerila vrijeme do prve reakcije.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U tabeli 5 prikazan je ukupan broj ispitanika koji su u tri mjerenja u okviru četiri eksperimentalne situacije reagovali pružajući pomoć.

Tabela 5: Broj ispitanika koji su pritekli u pomoć

Ukupan broj ispitanika koji su pritekli u pomoć (Situacija 1)	Ukupan broj ispitanika koji su pritekli u pomoć (Situacija 2)	Ukupan broj ispitanika koji su pritekli u pomoć (Situacija 3)	Ukupan broj ispitanika koji su pritekli u pomoć (Situacija 4)
1	2	1	1
1	3	1	1
1	2	1	1

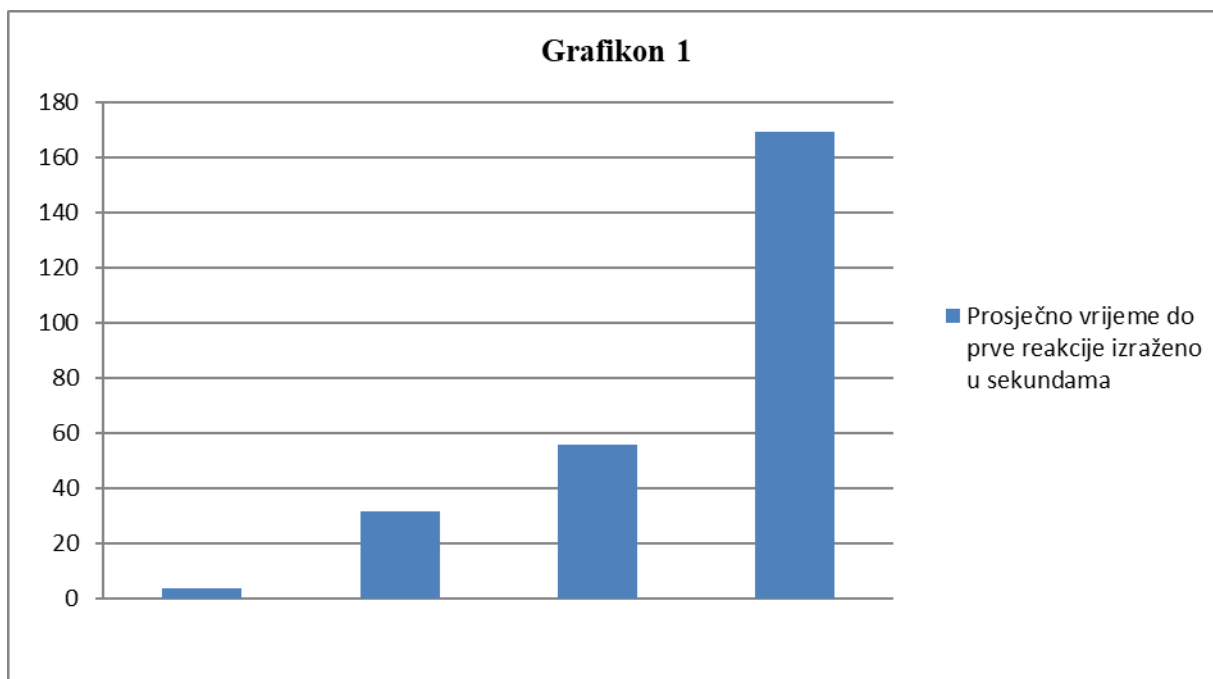
Rezultati dobijeni u ovom istraživanju potvrđuju generalnu hipotezu. To znači da se difuzija odgovornosti povećava sa povećanjem broja ispitanika.

Kao što je već naglašeno, za svaku eksperimentalnu situaciji izvršena su tri mjerenja. Rezultati dobijeni mjerenjem vremena do prve reakcije pružanja pomoći eksperimentatoru od strane ispitanika, u sva tri mjerenja, prikazana su u tabeli 6.

Tabela 6: Vrijeme do prve reakcije pružanja pomoći

	Prvo mjerenje	Drugo mjerenje	Treće mjerenje
Situacija 1	4,43 sek.	2,59 sek.	3,32 sek.
Situacija 2	19,50 sek.	27,50 sek.	48,13 sek.
Situacija 3	55,30 sek.	51,30 sek.	60,08 sek.
Situacija 4	170 sek.	158 sek.	180,10 sek.

Na osnovu dobijenih rezultata, za svaku situaciju izračunate su prosječne vrijednosti proteklog vremena do pružanja prve pomoći eksperimentatoru. Dobijene vrijednosti prikazane su na grafikonu 1.

Grafikon 1: Prosječno vrijeme do prve reakcije pružanja pomoći

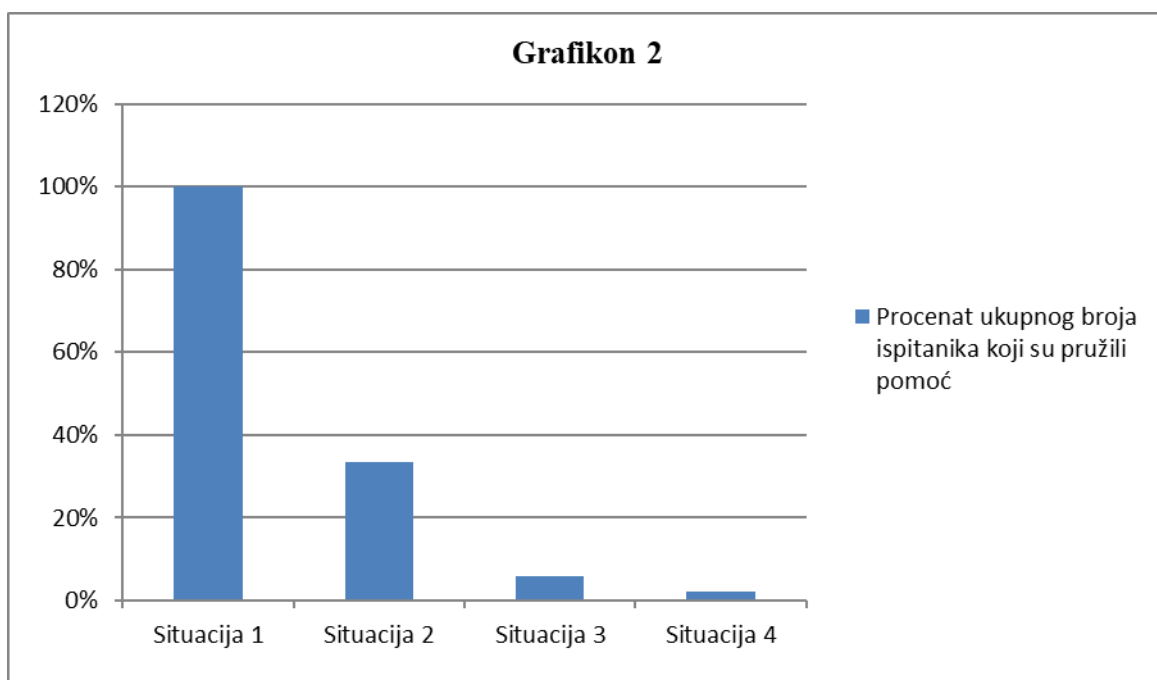
Pretpostavka da će se vrijeme do prve reakcije pružanja pomoći povećavati sa povećanjem broja ispitanika je potvrđena. To znači da su ispitanici, ili reagovali sporije, ili nisu uopšte reagovali, ukoliko su bili okruženi većim brojem ljudi, koji odgovornost pružanja pomoći dijele sa njima.

Ukupan broj ispitanika, u svim situacijama i u svim mjerenja, koji su pritekli u pomoć iznosi 12 od ukupno 215 ispitanika. Rezultati pokazuju da su ispitanici u onoj situaciji u kojoj su bili sami sa eksperimentatorom u sva tri mjerenja pružili pomoć. Kako se broj ispitanika povećavao, tako se i difuzija odgovornosti povećala što je impliciralo manji broj ispitanika koji su pružili pomoć.

Tabela 7: Ukupan broj ispitanika koji su pružili pomoć

	Ukupan broj prisutnih ispitanika	Ukupan broj ispitanika koji su pružili pomoć
Situacija 1	3	3
Situacija 2	21	7
Situacija 3	52	3
Situacija 4	139	3

Na osnovu podataka iz tabele 7, izračunat je procenat ispitanika koji su pružili pomoć u svakoj eksperimentalnoj situaciji. Taj procenat prikazan je na grafikonu 2.

Grafikon 2: Ukupan broj ispitanika koji su pružili pomoć eksperimentatoru

Na osnovu prikazanog grafikona može se izvesti zaključak da je difuzija odgovornosti manja u onim situacijama u kojima je bio manji broj ispitanika. Sa povećanjem broja ispitanika povećava se difuzija odgovornosti, što se najjasnije vidi u četvrtoj eksperimentalnoj situaciji.

Da bismo utvrdili da li postoji statistički značajna razlika u vremenu koje je bilo potrebno da ispitanik pruži pomoć eksperimentatoru u zavisnosti od situacije, koristili smo Kruskal-Wallisov test. Vrijednost KV testa je $H=10,43$.

Za $DF=3$ statistički je značajna na nivou 0,05. Na osnovu dobijenih rezultata, sa sigurnošću od 95% može se tvrditi da postoji statistički značajna razlika u vremenu reakcije s obzirom na broj prisutnih ispitanika u eksperimentalnoj situaciji. Što je veći broj ispitanika to je vremenski interval od izlaganja ispitanika stimulusu, do prve reakcije na stimulus duži. U slučaju našeg rada, to je jasno vidljivo u četvrtoj eksperimentalnoj situaciji kada je do reakcije prvog ispitanika na eksperimentatorove simptome gušenja proteklo 180,10 sekundi.

ZAKLJUČAK

Osnovni cilj ovog istraživanja bio je ispitati difuziju odgovornosti. U skladu sa ovako definisanim ciljem istraživanja postavljena je generalna hipoteza da će difuzija odgovornosti biti veća, što je veći broj ispitanika u eksperimentalnoj situaciji. Rezultatima istraživanja generalna hipoteza je potvrđena. Utvrđeno je da se difuzija odgovornosti povećava sa povećanjem broja očevidaca situacije u kojoj eksperimentator glumi simpome gušenja. Samim tim, bio je potreban duži vremenski interval od izlaganja očevidaca eksperimentalnoj situaciji do prve reakcije pružanja pomoći.

Ovaj rad organizovan je s ciljem da se utvrdi koliko su ljudi na našim područjima spremni pomoći drugoj osobi kada joj je pomoć neophodna. Rezultati pokazuju da su ljudi skloni pružanju pomoći, isključivo u situacijama koje su procijenili kao opasne po ugroženu osobu. U našem slučaju, pomoć je izostajala kada je eksperimentator pokazivao slabije znakove gušenja. Međutim, kada bi odavao sliku osobe čiji napadi gušenja dovode do promjene boje u licu, ubrzanih otkucaja srca, znojenja, te nemogućnosti uspravnog držanja tijela, pojedini učesnici u ovom istraživanju, reagovali su nudeći svoju pomoć. Ovakav ishod sprovedenog istraživanja potvrđuje našu pretpostavku o selektivnom pružanju pomoći i ignorisanju znakova kojima ugrožena osoba poziva u pomoć.

Često čujemo kako presudnu ulogu u našoj odluci da pružimo pomoć drugim ljudima ima moralnost. Moralnost se definiše kao unutrašnja struktura koja kontroliše i nadzire ponašanje i bez prisustva spoljašnjeg nadzora.

Psihologija razmatra dva polarizovana pristupa razvoju moralnosti-. Jedan koji moralnost shvata kao uvezenu spolja, posredstvom učenja da se postvene potrebe usaglasa sa zahtjevima sredine i drugi, koji moralni razvoj posmatra kao izraz sazrijevanja individue, njene prirodne predodređenosti za moralni razvoj (Popović, prema Zotović, 2010).

Postoji niz situacija, u kojima ljudi, očekujući da neko drugi preduzme korak spasenja i na taj način pomogne osobi kojoj je pomoć neophodna, ne urade ništa. Različiti su razlozi zašto ljudi reaguju tako, odnosno zašto ne reaguju kada je pomoć neophodna.

Jedan od glavnih razloga, koji utiče na spremnost da se nekome pomogne, jeste percepcija date situacije. Pokazalo se da su ljudi spremniji pružiti pomoć ukoliko ocjene da situacija nije opasna po njihov život ili ukoliko ocjene da mogu imati koristi od pružanja pomoći. S obzirom

na takav način vrednovanja situacije u kojima se ugrožena osoba i pomagač nalaze, teorija socijalne razmjene upućuje na stav da pravi altruizam u suštini ne postoji, jer ljudi uglavnom pomažu samo u situacijama kada potencijalni dobici premašuju gubitke. Pravi altruizam javlja se isključivo kada osoba doživi empatiju sa ugroženom osobom, te joj nastoji pružiti pomoć bez očekivanja materijalne ili socijalne nagrade.

Beamon i saradnici 1978. godine (Hock,R.,2004) zaključuju da su osobe koje posjeduju određena znanja o difuziji odgovornosti spremnije da pomognu od osoba koje nikada nisu čule za ovu pojavu. To se uglavnom odnosi na sociologe, psihologe, medicinske radnike, te osobe koje su bolje upućene u transakcije ljudskih odnosa kao i individualne predstave koje imamo o ljudima i svakodnevnim situacija u kojima se nalazimo. U tom kontekstu praktičan značaj ovog istraživanja ogleda se u skretanju pažnje javnosti na postojanje ovog problema kako bi ljudi bili spremniji pružiti neophodnu pomoć i samim tim umanjiti potencijalnu difuziju odgovornosti.

Istraživanje predstavlja trenutnu sliku stanja ispitivane pojave, te se očekuju dalja istraživanja na ovu temu.

LITERATURA

Bukvić, A. (2007). *Načela izrade psiholoških testova*. Beograd: Zavod za udžbenike.

Bilić, V. (2013). *Nasilje među vršnjacima, uloga branitelja žrtava, pomoćnika i pristalica počinitelja nasilja,te pasivnih promatrača*. Učiteljski fakultet u Zagrebu.

Dragičević, Č.(2002). *Statistika za psihologe sa zbirkom zadataka*. Beograd: Centar za primjenjenu psihologiju.

Hock, R. (2004). *Četrdeset znanstvenih studija koje su promijenile psihologiju*. Zagreb: Naklada Slap.

Jerković, I., Zotović, M. (2010). *Razvojna psihologija*. Novi Sad:Futura publikacije.

SUMMARY

The subject of this research is to explore diffusion of responsibility. Diffusion of responsibility is relates to reducing feelings of responsibility of individual, because of the presence other persons who have the same responsibility that in moment sharing with him. Research problem is to explore diffusion responsibility

in variation number of examinee. Goal is to confirm is there any differences in diffusion responsibility situation when examinee is alone with person who needs help and in situations when person who needs help surrounded by larger number of people.

Research is experimental fieldwork and means objectiv view and measuring diffusion responsability. Five experimenters took a part in research, one acted symptoms of choking and four of them wrote examinees reactions. We counted how many people were there in the experiment moment, how many helped and how mach time they needed to react. There were four experimental situations, and each of them is measured three times. Difference between them is in the number of examinees.

In this research an occasional sample was used. In the first experimental situation, for all three measurements, in total, three examinees were involved. In the second situation, in all three measurements, a total 21 participants took part, while in the third situation in total were involved 52 examinees. Fourth situation involved the largest number of examinees, which means that diffusion of responsibility when from 30 subjects surrounding the experimenter who plays the symptoms of choking was surrounded with 30 or more examinees.

The results indicate that the diffusion of responsibility increases with the number of examinees.

ISPITIVANJE KARAKTERISTIKA PREOPERACIONOG STADIJUMA KOGNITIVNOG RAZVOJA

APSTRAKT

Jedna od najsloženijih i najuticajnijih savremenih teorija kognitivnog razvoja je ona čiji je tvorac švajcarski psiholog Žan Pijaže. Kognitivni razvoj je prema Pijažeu (1956) spontan, autoregulacioni proces određen inherentnim faktorima i mehaizmima. Osnovni stimulator razvoja inteligencije jeste težnja ka ravnoteži, tj. uravnotežavanju. Djeca u svom odnosu sa sredinom postižu sve savršenije forme ravnoteže serijom autoregulativnih kompenzacija. Uticaji društvene sredine nisu formativni, ne stvaraju kognitivne strukture, već mogu samo da ubrzaju ili uspore razvoj. Organizam je u stalnoj interakciji sa svojom sredinom i kroz taj uzajamni uticaj odigrava se proces adaptacije, tj. uspostavlja se ravnoteža između dva komplementarna procesa asimilacije (saobražavanje objekta postojećim kognitivnim strukturama subjekta) i akomodacije (modifikacija kognitivnih struktura u skladu sa objektom).

Razvoj inteligencije prolazi kroz četiri glavna stadijuma ili perioda, čiji je redosled postojan i nepromenljiv, a to su:

- 1) senzomotorni period (od rođenja do pojave simboličke funkcije),
- 2) preoperacioni period (od 1-6 do 7-8),
- 3) period konkretnih operacija (od 7-8 do 11-12) i
- 4) period formalnih operacija (od 11-12 do 15-16).

Nužnost redosleda javljanja ovih stadijuma ne znači da su oni nasledno predodređeni ili preformirani, već je to proizvod aktivnosti subjekta koji je u potpunosti ovladao mogućnostima jednog stadijuma i koji ga prevazilazi prelaskom na sledeći (npr. od konkretnih ka formalnim operacijama). U razvoju dečjeg mišljenja prekretnicu predstavlja javljanje semiotičke funkcije i prevazilaženje egocentrizma u procesu decentracije. Do svojih otkrića, pojmova i teorija Pijaže je došao metodom eksperimenta i ispitivanjem dečjeg mišljenja putem kliničkog intervjua.

⁵⁰ daky_94_bc@hotmail.com

Ispitujući djecu od 2 do 6 godina starosti, Pijaže je došao do zaključka da se način na koji djete misli sistematski i kvalitativno razlikuje od mišljenja odrasle osobe. Na osnovu tih istraživanja, on je opisao i objasnio čitav niz specifičnosti, obeležja karakterističnih samo za dječje mišljenje, koje se na kasnijim uzrastima gube i ustupaju mjesto zrelijim oblicima mišljenja.

Osnovne karakteristike mišljenja deteta na preoperacionom nivou (usled kojih ono nije u stanju da misli kao odrasli) mogle bi se rezimirati na sledeći način: konkretnost, egocentrizam, centracija, ireverzibilnost, stanja nasuprot transformacijama i transduktivno zaključivanje. Važno je uočiti da se sve ove karakteristike međusobno prožimaju.

Konkretnost: djetetova misao je prikovana za one aspekte situacije koji su pojavno najupadljiviji.

Egocentrizam: djete, kad govori, samo tvrdi, a ništa ne obrazlaže. Ono smatra da svi misle isto što i ono, svi vide stvari na način na koji ih ono vidi, pa ne osjeća potrebu da svoja mišljenja i objašnjava. Za njega, njegovo mišljenje o nekoj pojavi nije samo jedno od mogućih mišljenja, ono veruje da je upravo to jedina istina. Ovo se najjasnije vidi u poznatom Pijažeovom testu Tri planine. Ako pred djete postavimo tri kupe (koje treba da predstavljaju planine), i ako oko ove postavke postavimo lutku, djete do 8-9 godina (ponekad i starije) neće biti u stanju da odredi kako se "tri planine" vide sa različitih tačaka gledišta lutke (da, između nekoliko pogrešnih, odabere sliku koja prikazuje planine sa zadate lutkine tačke gledišta). Ono neće biti u stanju da rješi ovaj zadatak sve dok se ne oslobodi perceptivnog egocentrizma (isključive vezanosti za sopstvenu tačku gledišta) i ne stekne sposobnost da zamisli tačku gledišta drugoga, tj. dok se ne decentrira.

Centracija: pažnja djeteta je vezana (centrirana) za samo jedan (pojavno najupadljiviji) aspekt situacije koju posmatra, tako da ono nije u stanju da uzme u obzir i druge aspekte te situacije koji su bitni da bi je pravilno shvatilo (u primjeru sa nivoom tačnosti u dvjema čašama različite širine, to je npr. samo visina, ili samo širina tako da nije u stanju da uvidi da je količina ista).

Ireverzibilnost (nepovratnost): djete nije u stanju da vrati operaciju unazad, na početno stanje.

Stanja nasuprot transformacijama: u svom viđenju neke situacije, djete je usredsređeno na odvojena stanja, a ne na transformacije kojima ta stanja prelaze jedna u druga. Npr., ako djetetu pokažemo ovakav crtež: i kažemo da on predstavlja štap koji stoji uspravno i koji je pao, a zatim mu pokažemo niz drugih crteža, od kojih samo jedan prikazuje transformacije iz početnog u završno stanje, djete neće moći da odabere pravi crtež (dakle, nije u stanju da sebi predstavi transformacije).

Transduktivno zaključivanje: za razliku od indukcije (od pojedinačnog ka opštem) i dedukcije (od opšteg ka pojedinačnom), transdukcija je zaključivanje u kome se ide od pojedinačnog ka pojedinačnom.

Glavne promjene u mišljenju djeteta javljaju se oko polaska u osnovnu školu kada njegovo mišljenje po prvi put počinje da liči na mišljenje odrasle osobe. Ova prekretnica se ogleda u javljanju konkretnih operacija koje predstavljaju mentalne operacije poput dodavanja, oduzimanja, klasifikovanja, serijacije itd. koje omogućuju djetetu da uradi u “ glavi ” ono što je ranije uspijevao samo direktno manipulišući predmetima. Sve ove operacije su reverzibilne, tj. obrtanjem akcije stvari se mogu vratiti na početno stanje. Na ovom uzrastu počinju da se obrazuju operacije koje je Pijaže nazvao konkretnim zato što se odnose direktno na objekte , a ne na propozicije i hipoteze izkazane riječima. Kada djete postane sposobno da misli operacionalno stečena znanja nisu više izolovana u umu, već su sistematizovana u jednu homogenu strukturu koja mu omogućava da sistematičnije i uspješnije razmišlja. Mišljenje postaje organizovanije i fleksibilnije. Posebno je značajno da ono postaje reverzibilno, što omogućava djetetu da koordiniše svoje reprezentacije. Djete može unaprijed da razmišlja kako akcije mogu promijeniti predmete i da se potom u mislima vrati na početak, što je djeci na prethodnom stadijumu onemogućeno. Konkretno operacije predstavljaju prelaz između preoperacionog mišljenja malog djeteta i logičkih struktura u mišljenja odrasle osobe. Ove operacije su slične šemama akcija, po tome što su akcije. Ali, to nisu spoljašnje fizičke akcije, kao što su guranje predmeta. Djete sada može da mentalno izvrši akcije na realnim predmetima. Pijaže naglašava da se može desiti da ponekad izgleda kao da u mala djeca sposobna za konkretne operacije zato što fizički mogu da izvrše određenu akciju, ali ovo ne mora da odgovara psihološkoj stvarnosti. Navešćemo primjer razlike između fizičke i mentalne akcije: mnoga djeca znaju sama da odu od kuće do škole, ali kada bi od njih zatražili da taj put predstave na papiru oni to ne mogu jer ne mogu mentalno da reprezentuju cjelokupni niz svojih fizičkih akcija. Postoji neka vrsta motornog pamćenja ali ne i reprezentacije. S druge strane konkretne operacije se razlikuju od formalno-logičkih operacija po tome što se primjenjuju na konkretne predmete a na verbalne činjenice. Period konkretnih operacija obuhvata period srednjeg djetinjstva i počinje oko 6-7 godine, a završava se oko 11-12 godine. Još da sumiramo suštinu, šta to sve djete na stadiju konkretnih operacija može da uradi što predškolsko djete nije moglo. Ono sada shvata da se kvantitativna svojstva predmeta ne mijenjaju pošto se promjeni njegov izgled, može da grupiše predmete u klase i da ih svrstava u niz po veličini.

Konzervacija kvantitativnih svojstava: za razliku od malog djeteta koje nije u stanju da shvati konstantnost veličina nezavisno od mogućih promjena njihovog oblika, djete osnovnoškolskog uzrasta može da shvati da se kvantitativna svojstva predmeta (kao što je broj, veličina, težina) ne mijenjaju uprkos promjenama u drugim svojstvima, drugim rječima ako se promjeni njihov spoljašnji izgled (oblik, mjesto isl.). Na osnovu svega navedenog može se reći

da suštinsku odliku ovog perioda čini sposobnost konzervacije koja podrazumijeva unutrašnji sistem regulacija koje mentalno mogu da kompenzuju spoljašnje promjene. Konzervacija je u stvari, nešto koje govori da mjera neke osnovne dimenzije, kao što je to veličina, težina, masa može da bude promjenjena jedino ako se mijenja ta dimenzija i da na nju ne utiče promjena neke druge varijable. Na primjer količina vode može biti promjenjena samo u slučaju dodavanja ili oduzimanja postojeće količine vode, što ne važi ako se voda prespe u posude različitih veličina. Konzervacija je veoma značajno dostignuće jer sada fizički svijet postaje mnogo predvidljiviji zato što djeca shvataju da određeni aspekti predmeta ostaju isti čak i kada im se promjeni neki drugi aspekt.

Dosadašnja istraživanja: pored osnovnih istraživanja samog Pijažea, ova tema je veoma je zastupljena u mnogim istraživanjima psihologa širom svijeta.

U svojim osnovnim istraživanjima Pijaže i Inhelder su utvrdila da kod mlađe djece (sve do 7-8 godine) ne postoji konzervacija količine materije, a potom i konzervacija težine (između 9 i 10 godine) i zapremine (između 11-12). Postoji dakle jedan stalni redosled razvoja konzervacije: količina, težina pa tek onda zapremina. Inhelder ispitivao mentalno zdravlje pomoću nekih ogleda sa konzervacijom. Njeni nalazi potvrđuju redosled javljanja pojmova konzervacije koji je zapažen kod normalnih osoba. Pored toga Inhelder je pomoću konzervacije razlikovao različite nivoe zaostalosti: idiot ili imbecili trajno ostaju bez pojma konzervacije i zapremine, tzv. granični slučajevi uspijevaju da se domognu konzervacije i zapremine ali je to mnogo kasnije nego kod normalne populacije. Najvažniji nalaz Inhelderova bio je, dakle, da je razvoj pojma konzervacije povezan i sa drugim psihološkim varijablama čime se potvrđuje njena psihološka realnost i značajno mjesto u kognitivnom ponašanju. Posle toga će biti ispitivani i drugi vidovi anormalnog razvoja što će pokazati da i tamo postoje usporavanje formiranja pojmova konzervacije, npr kod slijepe i gluve djece.

Lovell i Oglivie su našli da isti redosled i približno iste uzraste kod britanske djece, s tim da se ovi pojmovi kod njih javljaju nešto kasnije.

Enkild će na osnovu ispitivanja američke djece doći do veoma sličnih rezultata, a potom i mnogi drugi američki psiholozi.

Izvršnu novinu u ova istraživanja unosi norveški psiholog Smedslund 1961. godine koji se neće zadovoljiti ponavljanim istraživanjima nego će pokušati da ih i eksperimentalno formira pomoću spoljašnjeg potkrepljenja što će pokazati, mada ne sasvim jasno, da postoji mogućnost eksperimentalnog učenja pojmova konzervacije, ali dometi takvog učenja su i dalje ostali nejasni.

Čitav niz pitanja iz ove oblasti je i sada u toku ispitivanja istražuju se razlozi horizontalnih pomjeranja (tj. ranijeg javljanja jednog pojma pri operisanju jednim sadržajem, a

kasnije pri operisanju drugim sadržajem koji ipak podrazumijeva istu mentalnu strukturu). Problem koji se u stvari svodi na ispitivanje odnosa opštih struktura i substrukture; zatim se istražuju uticaji veoma primitivnih i zaostalih sredina na razvoj konzervacije, uticaj starenja na disoluciju konzervacija, mogućnost primjene testova konzervacije u kliničkoj praksi, odnos operacija i mentalnih slika u rešavanju zadataka sa konzervacijom itd.

Psiholozi iz S-R orijentacija takođe daju svoju interpretaciju formiranja pojmova konzervacije. Tako je J. S. Watson rekao da se sa tog stanovišta test-situacije sa konzervacijama mogu sagledati kao varijanta onih situacija kada životinje uče da razliku draži u vidu crvenog svjetlosnog signala koji je došao posle plavog od istog takvog crvenog signala koji je došao posle zelenog. Osnovno je da li subjekat u situaciji kada dođe do promjene test-objekta u istraživanjima sa konzervacijama posjeduje dovoljno informacija da stvarno nije došlo do promjene količine materije i da li je promjenjen pravilan sistem potkrepljenja pravilnih verbalnih reakcija (tj. onih koje govore o konzervaciji).

METODOLOŠKI DIO ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja jeste da se ispituju karakteristike preoperacionog mišljenja kod djece na urastu od 4-6 godina koje smo ispitivali Pijažeovom baterijom Dječija slika svijeta. Istraživanje je obavljeno u ustanovama predškolskog vaspitanja "Cvrčak" i "Bubamara". Uzorak je činilo 42. djece koji su taj dan kada smo mi vršili istraživanje bili u vrtiću. Tačnije primijenili smo prigodni uzorak.

Metode: teorijske analize i severaj metoda.

Način ispitivanja konzervacije: kako sam Pijaže kaže ispitivanje konzervacije ukazuje da je ona najbolji pokazatelj za prirodnu, ako ne i logičnu realnost operacija. Napominjemo da se i on koristio ovim zadacima da ispita djecu na različitim uzrastima. Na ovaj način je želio da dokaže da postoji veza između problema koji treba riješiti i mentalnog nivoa djeteta. Na početku ispitivanja se djetetu pokažu dva predmeta koja su usta po nekoj kvantitativnoj osobini (boja, težina itd) i po izgledu. Potom se pred njegovim očima jedna dimenzija mjenja tako da predmet više ne izleda isto. Važno je istaći da se zaista čini kao da je jedna dimenzija izmjenjena, ali je to u suštini samo iluzija. U suštini, u svim zadacima u kojima se ispituje konzervacija, djetete je suočeno sa konfliktom između zaključaka koji su zasnovani na razumu i onih koji su zasnovani na percepciji. Djeca koja nisu savladala iluziju stvorenu opažanjem i donesu zaključak na osnovu izgleda su djeca na nižem stepenu kognitivnog razvoja nego djeca koja donesu zaključke

zasnovane na razumu. Zadaci sa konzervacijom koriste se za razlikovanje preopreacione djece i djece koja su na stepenu konkretnih operacija.

Opisaćemo dva tipična zadatka za ispitivanje konzervacije. Djeci se pokazu kružići svrstani u dva reda. Dakle, jednakost postoji i u perceptivnom i u kvantitativnom pogledu. Djetetu se postavlja pitanje da li u oba reda ima isto kružića i na taj način se postiže kvantitativna jednakost. Potom se pred njegovim očima poveća razmak između kružića. Na ovaj način promjenjena je perceptivna ali ne i kvantitativna jednakost. Djetetu se ponovo postavlja pitanje da li u oba reda ima isto kružića ili u jednom ima više. Ako pažnju usredsredi na dužinu odgovoriće da u doljnjem redu ima više, ali ako je usredsređeno na zgusnost reći će da u prvom redu ima više. Na ovaj način se zaključuje da li je djete centrirano samo na jednu dimenziju. Pošto u njegovom mišljenju dominira percepcija ono nije u stanju da logički zaključi da je isto kružića u oba reda. Tek oko sedme godine djeca mogu da donesu ispravan zaključak i da potvrde da u oba reda ima isto kružića. Ono sad zna da se više odnosi na broj kružića, a ne na njihov perceptivni raspored. Oni su u stanju da mentalno kompenzuju promjenu shvatajući da dužina i zbijenost poništavaju jedna drugu, odnosno da postoji reciprocitet između dužine reda kružića i njihove zbijenosti. Njihovo mišljenje sada postaje reverzibilno, što znači da se u svojim mislima djete može vratiti na početnu tačku ne mjenjajući odnos. Ono takođe, može da obrati pažnju na transformaciju ili na odnos nizova, a ne isključivo samo na stanje. I pored toga što zna da ni jedan kružić nije dodat ili oduzet, može da tvrdi da ih ima isto.

Drugi način za izvođenje eksperimenta sa konzervacijom jeste da se djetetu prikažu dvije staklene čaše koje sadrže istu količinu tečnosti. Eksperimentator ga onda pita da li u obje čaše ima isto tečnosti? Kada djete odgovori potvrdno eksperimentator sadržaj iz jedne čaše presipa u drugu čašu koja je viša, a uža pa je stoga nivo tečnosti u trećoj čaši viši. Eksperimentator ponovo postavlja djetetu pitanje: “ Da li sad u ove dvije čaše ima isto vode, ili je u jednoj čaši manje ili više?” Da bi djete savladalo iluziju da u višoj čaši ima više tečnosti mora da se koristi logikom i da rezuje da se od početka sa tečnošću ništa nije promjenilo, tj da je ostala ista količina kao i na početku te da joj nije ništa ni dodato, a ni oduzeto. Ako djete podleže iluziji i odgovori da u jednoj čaši ima više vode onda ono ne posjeduje sposobnost konzervacije.

Pijaže tvrdi da se kod djece koja su odgovorila da u jednoj čaši ima više vode mogu uočiti dvije stvari: prva je da malo djete rezuje jedino o stanjima predviđajući transformacije, voda je viša u čaši B nego u čaši A prema tome je došlo do povećanja kvantiteta bez obzira na činjenicu da je ista količina tečnosti samo prućena iz jedne u drugu čašu; druga, iako je djete potpuno svjesno transformacije ono je ne shvata kao reverzibilno kretanje od jednog do drugog stanja koje mjenja oblik ali ne i kvantitet. Ako djete u

svojim odgovorima tvrdi da je količina vode ista u obje čaše onda se iz toga može zaključiti da je njegov razum ostvario pobjedu nad percepcijom. Pijaže zaključuje da djete kada dođe na stepen konkretnih operacija može da riješi ove zadatke jer je ovladalo pojmom konzervacije i shvata da je logički nužno da kvantitativna svojstva predmeta ostaju ista uprkos promjenama u njihovom spoljašnjem izgledu. Ona su sad u stanju da nadvladaju spoljašnji izgled koji ih zavarava, a to je ono što preoperaciona djeca ne mogu. Kada se od njih traže da obrazlože svoj odgovor ona obično kažu da se tečnost ne može promijeniti samo zato što smo je presuli u drugu posudu. Ako se od njih traže da to malo bolje objasne, mogu da navedu neki od sledećih argumenata iz kojih se jasno vidi da razumiju logiku odnosa o kojem je riječ:

- “Ako prespete nazad u čašu vidjećete da je isto”. Ova mentalna operacija se naziva negacija ili inverzija; djete shvata da jedna operacija negira ili obrće efekte druge.
- “ Tečnost je viša, ali je zato čaša uža”. Ova mentalna operacija naziva se reciprocitet ili kompenzacija, promjena u jednoj dimenziji kompenzira se promjenama u drugoj.
- “ Na početku je bilo isto, ali pošto ništa nije dodato ili oduzeto opet ostaje isto”. Ova mentalna operacija naziva se identitet; djete razumije da promjena ograničena na spoljašnji izgled ne mijenja kvantitativna svojstva koja ostaju ista ako u njima nije ništa izmjenjeno.

Ukratko, da bi djete moglo da razumije i usvoji pojam konzervacije mora da posjeduje tri mentalne operacije: operaciju negacije, operaciju reciprociteta i operaciju identiteta.

Hipoteze:

1. Najviše ispitanika će biti centrirano na dužinu
2. Najviše ispitanika će biti centrirano na broj
3. Nema razlike u konzervaciji u odnosu na dječake i djevojčice
4. Najviši procenat ispitanika će biti na preoperacionom stadijumu

Baterija za ispitivanje preoperacionog mišljenja- konzervacija količine materije

Ispitanici: Djeca uzrasta od 3;0 do 7;0 godina

Materijal:

- (0) Dvije identične loptice plastelina (A1 i A2): utvrđivanje identiteta
- (1) A1 i A2 koje se preobrazi u kobasicu (B)
- (2) A1; B se ponovo transformiše u As; A2 se preobrazi u tri manje loptice (C1, 2,3,)

Postupak:

(0)

Pokažu se dvije loptice (A1 i A2):

„Šta je ovo?“ (usvojeni naziv koji djete upotrijebi i koristi ga tokom daljeg ispitivanja-loptica, kuglica, bombica...)

„Pazi sad! Da li u ove dvije loptice ima isto plastelina?“

Ako djete utvrdi da ima razlika, dati mu obje loptice:

„Napravi tako da obje imaju isto plastelina.“

Kada dijete utvrdi da u A1 i A2 ima isto plastelina prelazi se na ispitivanje.

(a)

„Sada ću od ove loptice (A2) napraviti ovako.“

Loptica A2 se transformiše u kobasicu (B), ali tako da djete prati šta radimo (da posmatra proces transformisanja), kako bi vidjelo da od A2 nije ništa oduzeto ni dodatno.

„Pazi sad! Da li ovdje (pokazati B) ima više ili manje ili isto plastelina kao ovdje (A1)?“

„Kako to misliš?“

„Zašto misliš da (je isto, ima više, ima manje) plastelina?“

(b)

Ponovo se naprave dvije iste loptice (A1 i A2) i ponovo se postupi kao u (0). Potom se A2 transformiše u tri loptice i djete pitati:

„Pazi sad“ Da li u ove tri loptice (pokretom ruke zaokružite dve tri loptice) ima manje, više ili isto plastelina kao u ovoj jednoj (pokazati na A1)?“

„Zašto misliš da ima (isto ili više ili manje) plastelina?“

Bilježenje odgovora

U okviru pojedinačnih faza potrebno je zabilježiti pitanja pored naznačene transformacije – oznake (0), (a), (b), itd.

☞ Djetetove odgovore bilježiti u potpunosti.

U zaglavlju zapisnika označiti o kom je ispitivanju riječ, navesti ime i prezime djeteta, njegov kalendarski uzrast, datum ispitivanja i ime i prezime ispitivača.

Primjer:

Ispitanika _____

Kalendarski uzrast djeteta (MR) _____

Datum ispitivanja _____

Ispitivač _____

(0) A1 i A2	(?) - „Ima isto.“
(a) A1 i B1	(?) - „Ovdje ima više.“
	- Zašto isliš da ima više plastelina?
	- „Zato što je kobasica duža.“

OCJENJIVANJE

Na osnovu odgovora konstatovati da li se djete nalazi na preoperacionalnom, prelaznom ili konkretno-operacionalnom nivou mišljenja, odnosno da li se radi o odsustvu pojma konzervacije, prelaznoj fazi ili o već formiranom pojmu konzervacije količine materije. Svi Pijažeevu zadaci konstruisani su tako da se reakcije djece mogu razvrstati u dvije razvojne kategorije. Prva (0) je kada se dijete u svom reagovanju oslanja na perceptivne konfiguracije, tj. kada se povodi za opaženim izgledom, pa otud i čini greške. Drugi stadijum razvoja (2) manifestuje se tako što dijete uspijeva da se oslobodi nematljivosti perceptivnih konfiguracija, postoje i prelazne reakcije između ova dva stadijuma (1).

Dakle, odgovor svakog djeteta se razvrstava u jednu od sljedeće tri kategorije:

- (0) preoperacionalni
- (1) prelazan
- (2) operacionalni

Uputstva za ocjenjivanje pojedinih zadataka

Ocjenjivanje se vrši na osnovu oba elementa odgovora djeteta (i tvrdnje i argumenta). Odgovori koji sadrže oba elementa razvrstavaju se u sljedeće kategorije:

- (0) djetete tvrdi da postoji nejednakost i to obrazlaže perceptivnim svojstvima predmeta (sada je ovdje više jer je kobasica duža od loptice, a ima manje jer je stisnuto. Ovdje ima više jer ima više loptica. Pogačica je lakša jer tako osjećam u ruci) ili ukazivanjem na radnu transformisanja (ovdje ima više zato što si ti to isjeckala. Ovdje ima manje zato što si ovo sabila).
- (3) djetete tvrdi jednakost i obrazlaže je logički (operacionalno) ili pomoću identiteta. (Pogačica je postala od loptice i onda je bilo isto pa je i sada isto) ili pomoću konzervacije (ova čaša je visoka, ali uska pa je opet isto, kobasica je duža, ali uža) ili pomoću reverzibilnosti (ako opet vratimo kao sto je prije bilo biće isto).

Poslije ocjenjivanja odgovora na svakaom pojedinačnom zadatku daje se globalna ocjena na toj vrsti zadatka i to po sljedećem ključu:

Preoperacionalni stadijum – ako su svi pojedinačni odgovori tipa (0),

Prelazni stadijum – ako su neki odgovori tipa (0), a neki tipa (2),

Operacionalni stadijum – ako su svi odgovori tipa (2)

Na kraju treba dati ocjenu stadijuma na kojem se djetete nalazi (na osnovu toga kako je rješavalo sve zadatke iz baterije).

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Rezultati istraživanja u prvom dijelu ukazuju da je najveći procenat djece koja su bila ubuhvaćena uzorkom centrirano na dužinu, nešto više od polovine, njih 24 ili ako bi to predstavljali procentima 57.1% djece je centrirano na dužinu što je u skladu sa našom prvom hipotezom. Dalje, možemo da vidimo da je najviše djece koja nemaju centraciju njih 12 ili 28.6 %. Rezultati su nam pokazali da je 6 djece centrirano na veličinu ili 14.3% što je znatno manje u

odnosu na djecu koja su centrirana na dužinu i na ona koja nemaju centraciju. Tabela prikaz rezultata iz prvog dijela istraživanja prikazan je na slici broj 1.

Centracija	f	%
Dužina	24	57.1
Veličina	6	14.3
Nema centracije	12	28.6
Σ	42	100.0

Sl.1. Distribucija rezultata centracije u prvom dijelu istraživanja

Rezultati istraživanja iz drugog dijela prikazani su tabelarno na slici broj 2 gdje možemo vidjeti da je najveći broj djece centrirano na broj, malo manje nego u prvom dijelu, njih 20 što je opet sasvim dovoljno da se povuče jasna razlika u odnosu na drugu dimenziju gdje je 10 djece centrirano na veličinu. Broj djece koja nemaju centraciju je 12 ili kad bi to predstavljali u procentima to bi onda iznosilo 28.6%. Ovi podaci idu u prilog našoj drugoj hipotezi u kojoj smo tvrdili da će rezultati istraživanja pokazati da je najviši procenat djece koja su bila obuhvaćena uzorkom biti centrirano na broj.

Centracija	f	%
Broj	20	47.6 %
Veličina	10	23.8 %
Nema centracije	12	28.6 %
Σ	42	100

Sl. br. 2. Distribucija rezultata centracije u drugom dijelu istraživanja

Istraživanje kojim smo ispitivali da li postoji razlika u centraciji u odnosu na pol su pokazala da nema bitne razlike u odnosu na pol ispitanika kad je u pitanju centracija, te da su te razlike skoro zanemarljive. Kada je u pitanju preoperacioni nivo razlika je 12 prema 10 u korist djevojčica. Odnosno 45.5% dječaka i 54.5% djevojčica se nalazi na preoperacionom nivou. Posle preoperacionog nivoa najviše djece koja su bila obuhvaćena uzorkom nalazi se na prelaznom stepenu, neznatna razlika 7 naprema 6 opet u korist djevojčica. To bi mogli objasniti i procentima, 46.2% dječaka nalazi se na prelaznom stepenu, dok se na istom nivou nalazi 53.8% djevojčica. Razlika je nešto izraženija u pogledu operacionog nivoa gdje se nalazi 26.8% dječaka i 73.2% djevojčica. Dobili smo i rezultate da je najviše djece još uvijek na preoperacionom nivou čime smo dokazali našu četvrtu hipotezu i teorijsko uporište. Podaci koje smo upravo predstavljali nalaze se u tabeli broj 3.

Još da napomenemo, rezultati istraživanja su potvrdili sve četiri naše hipoteze.

		konzervacija			total
		properacioni	prelazni	operacioni	
pol	muški	10	6	2	18
		45.5%	46.2%	26.8%	42.9%
	ženski	12	7	5	24
		54.5%	53.8%	73.2%	57.1%
Σ		22	13	7	48
		100%	100%	100%	100%

Sl.br. 3. Utvrđivanje razlika u stepenu postignute konzervacije u odnosu na pol

$$\chi^2 = .702$$

$$df = 2$$

$$p = .704$$

ZAKLJUČAK

Naše istraživanje je pokazalo da se zadacima sa konzervacijom zahvata i veoma značajne aspekte kognitivnog razvoja djece. Struktura zadatka je takva da izaziva dva moguća ponašanja djece. Jedno je da ne uspijevaju da vide invarijatno u promjenama. Ove osobine su izražene kod djece do sedme godine života gdje se povode za spoljašnjim, opažajnim izgledom materija ili objekata pa je svaka promjena nepovratna i dovodi do stvaranja novog. Objekat je za djecu u ovom periodu nedjeljiva cjelina i svaka promjena jednog njegovog parametra mjenja i objekat u cjelini. Djeca koja počinju da izgrađuju prve pojmove o konzervaciji u stanju su da u novim promjenama prepoznaju i ono što je nepromjenjeno tj. invarijatno. I umjesto poviđena za spoljašnjim izgledom ta djeca su u stanju da preovladavaju perceptivnu situaciju i uvide ono što je stvarno bitno. Objekat za ovu djecu ne predstavlja više nedjeljivu cjelinu već presjek različitih parametara i u svakoj od tih promjena neki parametri variraju dok neki ostaju nepromjenjeni.

LITERATURA

Piaget, J., Inhelder, B. (1956). *The Child's Conception of Space*. London: Routledge & Kegan Paul.

Oakley, L., (2004). *Cognitive Development*. London: Place of publication.

Pijaže, Ž., Inhelder, B. (1978). *Intelektualni razvoj deteta*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Brković, D. (2011). „*Razvojna psihologija*“, Čačak: Regionalni centar za profesionalni razvoj.

Miočinović, Lj. (2002). *Pijažeova teorija intelektualnog razvoja*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.

Mirić, J. *Kognitivni razvoj djeteta*, zbornik radova iz razvojne psihologije. Beograd: Savez društva psihologa Srbije

НЕКИ АСПЕКТИ СЕЛФ КОНЦЕПТА У АДОЛЕСЦЕНЦИЈИ

АПСТРАКТ

У проблематици овога рада осврнут ћемо се на досадашња истраживања која повезују период адолесценције и селф концепта. Циљ истраживања је утврдити у којој мјери слика о себи утиче на развој бројних психолошких и физиолошких процеса који се дешавају током овог развојног периода. Селф концепт у великој мјери утиче на наш живот тако што одређује које ћемо додавати у нашем животу сматрати важним, које акције ћемо предузети, које циљеве ћемо покушати да остваримо, хоћемо ли бити задовољни оним што смо учинили, који ће догађаји бити за нас стресни и како ћемо реаговати на њих. Формирање селф концепта почиње од најранијих дана. Породица као први фактор социјализације са којим дијете долази у контакт има значајну улогу у почетку њене изградње. Адолесценцију смо окарактерисали као период у коме је личност изложена утицајима са различитих страна. Родитељи својим поступцима и изградњом атмосфере која преовладава у њиховом односу са дјецом задржавају свој значај и у овом „бурном“ периоду.

УВОД

Под термином селф концепта подразумјевамо свијест о властитој вриједности, односно евалуативни став који појединци имају према самом себи што указује на ниво увјерења у властите способности, важност, успјешност или вриједност, што је предмет великог броја истраживања унутар различитих дисциплина. Обзиром на то можемо истаћи да селф концепт представља глобалну вриједносну оријентацију према себи што се може манифестовати кроз различите аспекте живота, као што су мотивација, животно задовољство, понашање, што је знатно повезано са нашим ставовима према животу и добробити. Селф концепт има кључну улогу у развојном процесу адолесценције. Веома често се наводи да у периоду адолесценције долази до промјене нивоа самопоштовања због бројних развојних психолошких и физиолошких процеса који се дешавају у овом развојном периоду. Тешко је одредити хронолошку границу овога периода, због постојања

* sanja.milanovic24@gmail.com

великих индивидуалних разлика, али најчешће се одеђује да адолесценција почиње између 11. и 13. година, траје кроз адолесцентне године, све до раних двадесетих, када улазе у рану одраслу доб. Проблем са адолесцентима посебно постаје изражен у савременом добу јер судруштвено промјене све интензивније и стварају већу генерацијски јаз. Формирање селф концепта почиње од најранијих дана. Породица као први фактор социјализације са којим дијете долази у контакт има значајну улогу у почетку њене изградње. Касније се тај круг шири на ширу породицу, па на вршњаке и школу а у данашње вријеме у тај процес су се уплели и средства масовног информисања и друштвене мреже преко којих се ми представљамо свијету различитим активностима на основу којих ће нас оцјењивати, прихватати, па често и запошљавати. Промјене које се дешавају у адолесценцији имају и своје позитивне стране. Ово раздобље се често наводи као период у коме се достиже врхунац успјеха у бројним подручјима, као што су брзина, снага те бројне когнитивне способности (Кузман, 2009). Постоје бројне подјеле адолесценције али обично се говори о три раздобља:

- 1) Рана адолесценција (која почиње пубертетом између 10 и 14 година)
- 2) Средња адолесценција (15 и 18 година живота)
- 3) Касна адолесценција (крај овог доба је тешко оцјенити а обично је то раздобље од 19 до 22 године) (Рудан; 2004. према Нинчевић, 2009.)

Бројна истраживања која су до сада рађена показују битне разлике у нивоу самопоштовања у односу на године адолесцената, тј. средњошколаца и студената затим битне полне разлике тј. разлике између младића и дјевојака.

ПОЈАМ АДОЛЕСЦЕНЦИЈЕ У ПОСТОЈЕЋИМ ПСИХОЛОШКИМ ТЕОРИЈАМА

Први који се бавио проучавањем, односно први који је о томе писао, јесте Стенли Хол (1904) називајући је периодом „бура и олуја“ наводећи да је то период у коме долази до обнављања свих аспеката личности. Мисли и осјећања осцилирају између смирености и уображености, искушења и доброте, среће и туге. У једном моменту могу бити бијесни на вршњака, а у другом претјерано љубазни према истом, у једном моменту хоће да буду сами са собом док у другом трже друштво. Од те 1904. када је именовао овај период на тај начин „буре и олује“ постају синоним за адолесценцију.

Фројд описује адолесценцију као период у коме инстинктивни пориви Ида долазе у конфликт са социјалним Супер-егом, што резултира регресијом и неадаптивним понашањем (Враћешевић, 2001, према Опсеница, 2009.).

АнаФројд (1936) је у свомдјелу „Его и ид у пубертету“ објашњавала да је адолесценција свакако период великих промјена, физичких и психичких, и да су оне узрок нестабилности и осцилација у понашању и расположењу адолесцента. Тешко је у потпуности вјерно приказати адолесцентски неукротиви дух и младеначку узбуђење које се измјењују у тренуцима зловоље, љутње, свадљивости и појачане осјетљивости. Њихов однос са свијетом одраслих је сложен. Често изазивају завист и неодобравање одраслих. Бандура (1964) сматра да је претпоставка о бурном периоду адолесценције прецјењивање. Он тврди да ако друштво буде етикетирано адолесцените као бунтовне, непредвидиве, алкаве, дивље у свом понашању а ако се ова слика буде ширила кроз медије, адолесценти ће, били такви или не, прихватити оваква понашања. У суштини, ако друштво буде представљало адолесценцију као период радикалних тензија, излаже ризику да доведе до, како га је назвао „самоиспуњујућег пророчанства“. Теорија поља дефинише адолесценцију као период транзиције из дјетињства у одрасло доба. Ову транзицију карактеришу дубоке и далекосежне промјене, убрзани раст и промјена животног простора у поређењу са претходном фазом касног дјетињства. Ову транзицију, такође, карактерише чињеница да индивидуа улази у когнитивно несаграђен регион што резултује несигурно понашање. Прелазак из дјетињства у одрасло доба је очигледно универзална појава с обзиром да дјеца постају зрели људи у свим друштвима (Muss, 1975).

Хевингхарст (Havinghurst, 1951, према Кубурић, 1995) сматра да здрав развој личности у адолесцентним годинама захтијева савладавање и формирање следећих вјештина, знања и ставова:

- прихватање свог физичког изгледа и прихватање мушке, односно женске улоге,
- изграђивање емоционалне независности од родитеља и осталих одраслих,
- стицање економске независности,
- професионално опредјељивање,
- развијање интелектуалних вјештина,
- постизање социјално одговорног понашања,
- припрема за брак и породичне обавезе,

— његовање вриједности у складу са реалним и наученим ветом.

Вол, заговорник селф-психологије, говори да свака особа између своје 13. и 25. године треба да развије друштвени, полни и радни селф (Кубурић, 1995).

Уколико након завршеног периода адолесценције уочимо независност од родитеља на социјалном, емотивном, материјалном плану, можемо рећи да је већи дио задатака адолесценције испуњен.

МОДЕЛ СЕЛФ КОНЦЕПТА И ОСВРТ НА ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА

Без развијеног самопоштовања нема ни достизања аутентичне, независне али и друштвено интегрисане личности.

Креч и Кречфилд наглашавају да сваки појединац на одређене начине поима и процјењује сопствено ја. Свако опажа да је он одређен тип људи који посједује извјесне црте личности, навике, карактеристичне начине понашања, да посједује извјесне способности, вјештине, знања, да има различита увјерења, ставове, вриједности, да је усмјерен различитим циљевима и аспирацијама. Он, такође, опажа своје односе са средином, то јест какве објекте посједује, каквој социјалној групи припада, какав му је друштвени статус и какве су му друштвене улоге, како изгледа у очима других људи (Медић и сар., 1997).

Модел селф концепта садржи три компоненте: стабилност (која се односи на организацију и континуитет нечијег селф концепта), самоефикасност (увјерење да посједујемо одређене способности за одређену акцију и да је можемо успјешно завршити), те самопоштовање.

Према истраживањима Куперсита и Фелдмана, за развијање реалне слике о себи и за самопоштовање значајно је да појединац буде увјерен да је прихваћен од стране родитеља и околине, да они у њега имају повјерења колико је то реално и потребно. Нема сумње у то да сваки појам селф концепта подразумијева чврсте ставове личности о својим физичким, интелектуалним, моралним, естетским и другим својствима; мишљење о прихваћености и неприхваћености од других људи; увјерење о томе какав је властити статус у групи и колики је утицај на друге људе. Селф концепт је деликатан зато што може бити реалан

ілінереалан, а томе доприноси велики број чињеница које су углавном већ набројане (Медић и сар., 1997).

Све о чему смо већ писали, о разлозима за формирање позитивне или негативне слике себи, Артур Ђерсајлда је показао у својим истраживањима, те наводи чиниоце који су у том процесу важни:

1. Физички изглед: висина, тежина, грађа тијела, црте лица и посебно коса, очи и нос. Овдје се подразумејева присуство љепоте и складност или њихово одсуство.
2. Интелектуални квалитет: способности учења, суђења, закључивања, памћења и радозналости или недовољно присуство истих.
3. Специјална надареност: посједовање способности за музику, ликовно обликовање, игру и техничких способности или одсуство истих.
4. Изражена интересовања и способности за лијепо облачење и понашање или непосједовање истих.
5. Успјех или неуспјех у школи, позитивни или негативни ставови према школи и учењу.
6. Изражене или неизражене за средину прихватљиве особине темперамента и црте карактера.
7. Изражена интересовања за разне спортове или смањена интересовања
8. Способност или неспособност за социјалну комуникацију и изражени позитивни или негативни ставови према међуљудским односима и понашање личности у породици и школи(Медић и сар., 1997).

Ови чиниоци односе се првенствено на школски узраст, па је у важно да се при процјени и понашању према ученику од стране значајних одраслих узме у обзир укупна личност, а не само одређени аспекти који су мање или више развијени како би се олакшало формирање позитивне слике о себи (Медић и сар., 1997).

Розенберг (Опачић, 1995) је 1965. године извео истраживање на узорку од 5.000 адолесцената у коме је испитивана повезаност самопоштовања и низа социјалних и породичних фактора – од религије, класе, расе до величине породице, редослиједа

рођења, пола, комплетности породице и интересовања родитеља за дијете. Истраживање је показало да су високо самопоштовање и стабилна слика о себи повезани са блиским односима адолесцената с оцем. Индиферентно понашање родитеља имало је најлошији утицај на самопоштовање. Супортивно понашање родитеља код једног значајног броја адолесцената било је повезано са нижим самопоштовањем, него у рестриктивним породицама. Највише самопоштовање показивали су испитаници чији су родитељи давали подршку њиховим напорима везаним за постигнуће.

Најновије истраживање рађено у Задру 2014. године обухватало је ученике средње школе и студенте прве године факултета на узорку од 300 испитаника од 15 до 19 година. Циљ истраживања био је утврдити ниво самопоштовања у раздобљу средње иране адолесценције код адолесцената различитог пола.

Утврђено је да се ниво самопоштовања ученика средње школе и студената знатно разликује. Иако неки аутори наводе да се ниво самопоштовања знатно разликује у средњој адолесценцији те да се у касној знатно побољшава. Значајна статистичка разлика постоји код средњошколаца гдје адолесценти мушког пола имају веће самопоштовање од адолесценткица.

Кули (Cooly, 1920) је објаснио утицај родитеља на изградњу селф концепта називајући то „Ја у огледалу“. Он објашњава да „понашање родитеља представља индикатор њиховог општег вредновања дјетета. Емоционална топлина, међусобно повјерење, допуштање аутономије у понашању, изостанак кажњавања доживљавају се као индикатори позитивног вредновања властите особе. Поред тога, међусобно повјерење и реципроцитет у односима с оцем, као истополним родитељем, даље се преносе и проширују на односе с пријатељима и вршњацима, а ови на општу слику о томе како нас други виде. „слика других (посебно родитеља и вршњака) о нама је, према многим ауторима, саставни дио самоевалуативног система и као таква представља један од најважнијих фактора за процјену властитих вриједности. Будући да концепт о себи представља високо интегрисани систем, вјероватно је да се кроз сложене механизме уравнотеживања (еквилибрације) и уопштавања (генерализације) ова искуства одражавају на остале аспекте самоевалуације. Овај механизам, дакле, показује начин на који се информације добијене из социјалног окружења инкорпорирају у општу слику коју имамо о себи“ (Опачић, 1995, стр 174).

ЗАКЉУЧАК

Кључна питања која се стално изнова намећу јесу како адолесцентима помоћи у развијању позитивне слике о себи. Неки старији програми имали су за циљ помоћи адолесцентим онакви какви јесу а данас су концепције усмјерене на школу, социјалне компетенције и шири друштвени систем. Школски систем покушава спровести индивидуални рад, на развоју реалистичких процјена њихових могућности те на идентификовању главних узрока ниског самопоштовања као и других подручја која су од битне важности. Уколико адолесценти високо вреднују школски успјех, постоје велике могућности развоја стратегија које имају велико учешће у развоју академског постигнућа, свакако имајући у виду њихове снаге и слабости.

Узимајући у везу истраживања, која су до сада рађена, свакако родитељима се може сугерисати у давању неких смјерница за стварање позитивне слике адолесцената. Свакако похвале су неизоставне у том процесу и једне су од битних сегмента мотивације а које требају бити описног карактера, како би указале који су то позитивни аспекти личности које треба учврстити и даље на њима наставити радити. Када је потребно критиковати, треба обратити пажњу да негативна критика буде упућена на понашање а не на особине адолесцената. Родитељски разговори с адолесцентима посебно би требали подстицати позитивно вредновање свога тијела и сагледавање себе као цјелине, умјесто упоређивања са моделима или оним дијеловима који им се не свиђају.

Подршка и подстицање од стране родитеља адолесцентима у њиховим интересима и хобијима, те вредновање њихових способности и успјеха у свим подручјима, јако је битно за изградњу позитивне слике о себи. Потребно је указати на више аспеката у којима до изражаја могу доћи до изражаја неке личне компетенције и аспекти тј. поред академског постигнућа потребно је указати и на друге постојеће могућности.

Охрабрење је јако битно за младе људе ниског самопоштовања те начин на који требају да се суочавају са проблематичним ситуацијама и неприликама, како да их решавају а не да бјеже од њих.

Оно што јенегдје најважније за истаћи јесте да се разговором не може постићи сваки жељени циљ, односно доћи до већих разина самопоштовања. Младим људима, односно адолесцентима треба дати прилику да искажу своје таленте и могућности, да буду успјешни у подручјима које сматрају важним, као и показати им да се њихов успјех вреднује и цијени. То ће у великој мјери допринијети развоју позитивног селф концепта и последице ће се много

лакше носити са препрекама и неуспјесима на која буду наилазили током адолесценције а и касније у животу.

ЛИТЕРАТУРА

- Bandura, A. (1964). *The stormy decade: fact or fiction*, Psychology in the Schools 1964(1), 224-231.
- Freud A. (1936). *The ego and the id at puberty*. New York: International Universities Press.
- Врањешевећ, Ј. (2001). *Промена слике о себи: аутопортрет адолесценције*. Београд: Задужбина Андрејевић
- Кузман, М. (2009). Адолесценција, адолесцент и заштита здравља. *Medicus*, 18(2), 155-172
- Кубурић, З. (1994). *Породица и психичко здравље деце*. Београд: Данекс
- Медић С., Матејић-Ђуричић, З. и Влаовић-Васиљевић Д. (1997). *Школа за родитеље*. Београд: Институт за педагогију и андрагогију Филозофског факултета
- Матејевић, М. (2008). *Функционалност породица са адолесцентима, Млади и породица*. Зборник радова, Центар за психолошка истраживања, Ниш: Филозофски факултет
- Muss (1975). The Division of Medical Oncology, Sidney Farber Cancer Center, Harvard Medical School, Boston
- Опсеница, С. (2009). *Релације стилова понашања родитеља и психолошке сепарације адолесцената*. Источно Сарајево: Филозофски факултет
- Rudan, V.(2004). *Normalni adolescentni razvoj*. Medix: 52:36-39.
- Hall C. (1904). Pedagogical Seminary, *American Journal of Psychology*
- Cooly C. (1920). Political Economy and Social Process, *Journal of Political Economy* 25, 366-374

SUMMARY

The paper deals with recent surveys connected to the period of adolescence and self-concept. The aim is to ascertain to what extent the image of one's self affects the development of numerous psychological and physiological processes ongoing during this period. Determining events we will consider important, actions we will take, aims we will strive to accomplish, whether we will be satisfied with the achieved, events we will find stressful and the way we will react to them, the self-concept greatly affects our lives. Self-concept formation begins at the earliest age. Family as the first factor of socialization has a significant role in socialization building. We define adolescence as a period in which a person is exposed to various and multiple influences. Acting appropriately and building atmosphere in the relationship with their children, parents retain their significance in this „stormy" period.

РЕЛАЦИЈЕ ИЗМЕЂУ ОСОБИНА ЛИЧНОСТИ И ПРОКРАСТИНАЦИЈЕ СТУДЕНАТА

АПСТРАКТ

Главни разлог провођења истраживања релација између особина личности и прокрастинације студената, било је лично интересовање истраживача које димензије личности имају значај за појаву одлагања обавеза код студената. На основу претходно изреченог разлога, формиран је теоријски и практични циљ овог истраживања. Теоријски циљ истраживања се односио на утврђивање релација између Великих пет димензија личности са једне и испољене прокрастинације са друге стране, те доношења закључака који ће допринети сазнањима о чиниоцима прокрастинације. Практични циљ овог истраживања се односи на информисање шире јавности о односу ове две варијабле. Методе истраживања су метод теоријске анализе и систематски неекспериментални метод. Узорак истраживања су чинили студенти универзитета у БиХ, Србији и Црној Гори. Узорком је обухваћено 188 испитаника (37 мушкараца и 151 жена). Добијени резултати у истраживању су показали да студенти који постижу висок скор на димензији Екстроверзија, мање испољавају прокрастинацију ($r(188) = -.293, p < .01$); Студенти који постижу висок скор на димензији Савесност, мање испољавају прокрастинацију ($r(188) = -.747, p < .01$); Висок скор на димензији Неуротицизам указује на веће испољавање прокрастинације ($r(188) = .257, p < .01$). Не постоји статистички значајна корелација између димензије Отвореност ка искуству и прокрастинације студената. Постоји статистички значајна корелација између субскеале сарадљивост и испољене прокрастинације код студента ($r(188) = -.283, p < .01$). На основу добијених резултата може се закључити да студенти са повишеним неуротицизмом, а смањеном екстроверзијом, сарадљивошћу и савесношћу имају тенденцију ка испољавању прокрастинације.

Увод

Пролонгирање обавеза код студената је честа појава. Суочени са овом појавом која је све чешће присутна код студената, у виду одлагања испита, одлагања обавеза везаних за факултет, циљ истраживача је био спознати које варијабле доприносе прокрастинацији студената. Пре него што буду изложени резултати истраживања биће дефинисани основни појмови овог рада.

Прокрастинација је појава која је често испитивана у психологији. Када говоримо о прокрастинацији треба узети у обзир различите врсте прокрастинације. У овом раду фокус је на академској прокрастинацији. Прокрастинација се углавном дефинише као намерно

* milka.stojkic.zv@gmail.com

одлагање обавеза упркос свесности о негативним последицама тог одлагања (Стил, 2007, према Класен, Кроучак, Линч, Рахани, 2008).

Као што је већ наведено када говоримо о прокрастинацији треба узети у обзир више врста одгађања. У последње време је порастао број истраживања о прокрастинацији, а истраживане су углавном следеће четири врсте одгађања:

- 1) Академско одгађање које представља одгађање академских задатака до последњег тренутка.
- 2) Одгађање одлука или неспособност доношења одлука на време. То могу бити мање важне одлуке, али се може односити и на одлуке од велике важности.
- 3) Компулсивно одгађање које се односи на спој одгађања одлука и одлагања задатака.
- 4) Одгађање свакодневних задатака које се огледа у потешкоћама приликом планирања свакодневних послова и њиховог обављања (Милиграм, Тене, 2000, према Кошански 2004).

Термин личност је најчешће дефинисан појам, може се рећи да колико постоји аутора и теорија толико има и дефиниција термина личности. У овом раду биће представљена дефиниција термина личности према Хол и Линдзи (1983, п.34): „Термин „личност“ означава оне особине појединца које су својствене само њему и по којима се он издваја од свих осталих особа.“ Највећи број истраживања на тему личности био је усмерен ка откривању особина или црта личности. Особине личности се могу дефинисати као стабилне, релативно трајне карактеристике о којима се закључује на основу понашања, ставова, емоција и навика појединаца (APA Dictionary of Psychology, 2015).

У овом истраживању кориштен је БИГ-5 модел за испитивање особина личности. Овај модел се састоји од пет димензија личности (Петковић, Јанићијевић, Богићевић-Миликић, 2005):

1. Екстроверзија-Интроверзија: Представља ниво у којем је особа друштвена, тј. задовољна односима са другим људима. Особе које постижу висок скор на димензији екстроверзија-интроверзија су комуникативни, отворени и пријатељски расположени према другима. Особе са ниским скором су мање склони да улазе у друштвене интеракција и мање уживају у успостављању контакта са другим људима.

2. Сарадљивост: Особе са високим скором на овој димензији испољавају кооперативност, топлину и поверење, док особе са ниским скором показују антагонизам, хладноћу и неповерење.
3. Савесност: представља димензију која на једном полу има поузданост и поверљивост а на другом непоузданост и неповерљивост. Особе са високим скором испољавају висок степен организованости, уредности и самодисциплинованости, супротно њима особе са ниским скором су импulsive, небрижне и неефикасне.
4. Неуротицизам: На једном крају овог континуума налази се емоционална стабилност, сигурност и смиреност док су на другом крају нервоза, несигурност и депресија.
5. Отвореност: ова димензија се односи на креативност, оригиналност, радозналост, отвореност за нова искуства, маштовитост, нееконвенционалност и склоност ризику, ове особине одликују особе које постижу висок скор на овој димензији. Док особе које постижу низак скор на овој димензији испољавају затвореност, конвенционалност, конзерватизам, немаштовитост и аверзију према ризику

Претходна истраживања на ову тему

Ферари (1989 према Ферари, Паркер, Вер 1992) је дошао до закључка да је прокрастинација повезана са ирационалним уверењима, социјалном анксиозношћу, перфекционизмом, депресијом, ниским самопоштовањем и самопоуздањем. Такође је установио да је прокрастинација присутна и код мушкараца и код жена.

У истраживању које су провели Ферари, Паркер и Вер (1992) кориштен је Мајер-Бригсов индикатор типа личности (МБТИ) у односу на прокрастинацију. Добијени резултати показују да су у корелацији са прокрастинацијом суђење (негативна корелација) и перцепција (позитивна корелација).

Џонсон и Блум (1995) су користили модел великих пет у релацији са прокрастинацијом, добијени резултати показују да нема статистички значајне разлике у испољавању прокрастинације у односу на димензије екстроверзија, отвореност и сарадљивост. Рађена је мултипла регресија за димензија савесност и неуротицизам. Резултати мултипле регресије показују да су недостатак самодисциплине и импulsive одговорни за највећи део варијансе прокрастинације.

МЕТОДОЛОШКИ ДЕО

Предмет истраживања: Прокрастинација студената

Проблем истраживања: Испитивање релација између особина личности и испољене прокрастинације студената.

Независне варијабле: Особине личност и пол, материјално стање, најчешће оцене

Зависна варијабла: Прокрастинација

Циљ истраживања

Теоријски циљ истраживања: Утврђивање релација између особина личности и прокрастинације студената, те доношење закључака који ће допринети сазнањима о односу ове две варијабле.

Практични циљ истраживања се односи на информисање шире јавности о односу ове две варијабле.

ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

1. Утврдити и анализирати дистрибуцију испољене прокрастинације студената.
2. Испитати релације између особина личности и испољене прокрастинације студената.
3. Испитати и анализирати релације између социјално-статусних карактеристика и испољене прокрастинације студената.

ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Главне хипотезе истраживања

X01: Неће постојати статистички значајна корелација између особина личности и испољене прокрастинације студената

1. Неће постојати статистички значајна корелација између испољене прокрастинације и димензије екстроверзија-интроверзија.
2. Неће постојати статистички значајна корелација између испољене прокрастинације и димензије савесност.

3. Неће постојати статистички значајна корелација између испољене прокрастинације и димензије сарадљивост.
4. Неће постојати статистички значајна корелација између испољене прокрастинације и димензије неуротицизам.
5. Неће постојати статистички значајна корелација између испољене прокрастинације и димензије отвореност.

X02: Неће постојати статистички значајна разлика у испољеној прокрастинацији с обзиром на пол испитаника

МЕТОДЕ, ТЕХНИКЕ И ИНСТРУМЕНТИ ИСТРАЖИВАЊА

У складу са концепцијом истраживања кориштене су метода теоријске анализе и систематски неекспериментални метод. У истраживању су кориштени следећи инструменти:

1. Упитник за прикупљање података о социјално-статусним карактеристикама испитаника (пол, материјално стање, најчешће оцене).
2. БИГ-5 (BFI) од аутора Џон, Донахју, Кентле (1991). Инструмент се састоји од 44 ајтема Ликертовог типа од пет степени. Метријске карактеристике оригиналног инструмента нису познате. Оригинална верзија је на енглеском језику, у овом истраживању кориштен је незваничан превод.
3. Тукманов упитник одгађања-Упитник се састоји од 35 честица Ликертовог типа. Поузданост инструмента је износила 0.92 (Кошански, 2004).

УЗОРАК

Узорак су чинили студенти универзитета у БиХ, Србији и Црној Гори. Укупан број студената који су учествовали у истраживању је 188. Узорак је неуједначен, укупан број особа мушког пола је износио 37, а женског 151. Испитаници који су учествовали у истраживању имали су од 19 до 39 година ($M=23,42$, $SD=2,89$).

Резултати истраживања

Табела 1: Дистрибуција испољене прокрастинације

Испољена прокрастинација	F	%
Ниска	33	17,6
Средња	124	66,0
Висока	31	16,5
Укупно	188	100,0

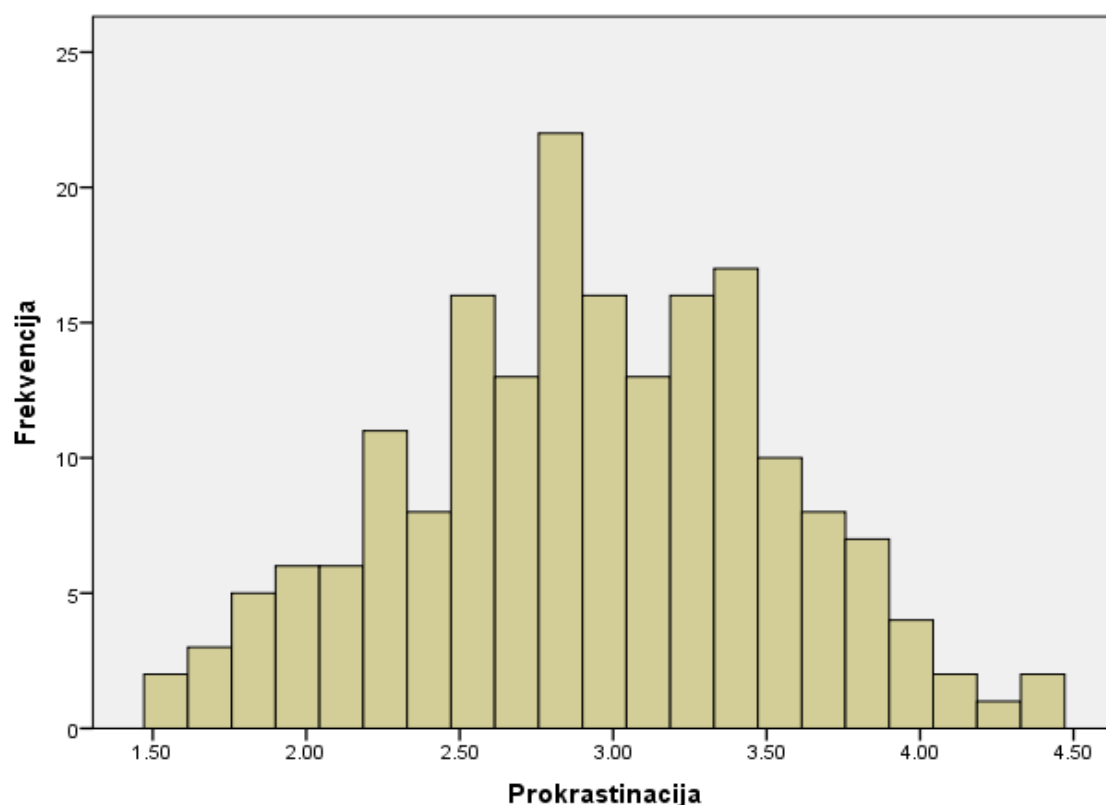
На основу приказане табеле може се закључити да највећи број испитаника показује умерен степен испољавања прокрастинације, док приближан проценат указује на ниско и високо испољавање прокрастинације.

Табела 2: Испитивање нормалности расподеле дистрибуције

	Комологоров-Смирнов		
	Статистика	df	Sig.
Испољена прокрастинација	.035	188	.200

На основу табеле 2, може се закључити да дистрибуција не одступа статистички значајно од нормалне дистрибуције. На основу приказаног хистограма, може се увидети да дистрибуција благо одступа од нормалне дистрибуције, сходно томе у даљој обради података биће кориштен Спирманов коефицијент корелације (*график 1*).

График 1

Табела 10: Релације између особина личности и испољене прокрастинације

	Екстроверзија- Интроверзија	Савесност	Отвореност	Неуротицизам	Сарадљивост
Прокрастинација	-.293**	-.747**	-.143	.257**	-.283**

** Статистички значајно на нивоу 0.01

На основу добијених резултата главна хипотеза да неће постојати статистички значајна корелација између особина личности и испољене прокрастинације проверава се на следећим подхипотезама.

Прва подхипотеза је гласила: Неће постојати статистички значајна корелација између испољене прокрастинације и димензије екстроверзија-интроверзија. На основу добијених резултата оповргава се прва подхипотеза, резултати указују на постојање статистички значајне корелације, $r(188) = -.293$, $p < .01$. Може се закључити да особе које постижу висок скор на овој димензији мање испољавају прокрастинацију односно

екстроверти имају мању тенденцију ка испољавању прокрастинације. С обзиром да је корелација мала, резултате треба узети са резервом и тумачити само у оквиру овог узорка.

Друга подхипотеза је гласила: Неће постојати статистички значајна корелација између испољене прокрастинације и димензије савесност. На основу добијених резултата оповргава се друга подхипотеза, резултати указују на постојање јаке статистички значајне корелације, $r(188) = -.747$, $p < .01$. Може се закључити да особе које постижу висок скор на овој димензији мање испољавају прокрастинацију.

Трећа подхипотеза је гласила: Неће постојати статистички значајна корелација између испољене прокрастинације и димензије сарадљивост. На основу добијених резултата може се закључити да постоји статистички значајна разлика између испољене прокрастинације и димензије сарадљивост, $r(188) = -.283$, $p < .01$, тј. да особе које показују висок ниво кооперативности, топлине и поверења према другим особама испољавају мањи ниво прокрастинације, стога се трећа подхипотеза оповргава.

Четврта подхипотеза је гласила: Неће постојати статистички значајна корелација између испољене прокрастинације и димензије неуротицизам. На основу добијених резултата оповргава се четврта подхипотеза, резултати указују на постојање статистички значајне корелације, $r(188) = .257$, $p < .01$. Може се закључити да особе које постижу висок скор на овој димензији више испољавају прокрастинацију.

Пета подхипотеза је гласила: Неће постојати статистички значајна корелација између испољене прокрастинације и димензије отвореност. На основу добијених резултата потврђује се пета подхипотеза, резултати указују да не постоји статистички значајна корелација између димензије отворености и испољене прокрастинације.

Друга хипотеза која се односила на испитивање разлика између испољене прокрастинације с обзиром на пол. На основу добијених резултата може се закључити да испољавање прокрастинације код мушкараца се не разликује статистички значајно од испољавања прокрастинације које жена. Хи квадрат износи $\chi^2(1, n=188) = 2.355$, $p = .308$ што указује да не постоји статистички значајна разлика, стога друга хипотеза се потврђује.

ЗАКЉУЧАК

Главни разлог провођења истраживања релација између особина личности и прокрастинације студената, било је лично интересовање истраживача које димензије личности имају значај за појаву одлагања обавеза код студената. Због тога је проблем истраживања конципиран на следећи начин : Испитивање релација између особина личности и испољене прокрастинације студената. Циљ истраживања односио се на утврђивање релација између особина личности и прокрастинације студената, те доношење закључака који ће допринети сазнањима о односу ове две варијабле. Метод који је кориштен приликом спровођења овог истраживања је систематски неекспериментални метод и метод теоријске анализе.

Прва хипотеза се односила на испитивање релација између особина личности и испољене прокрастинације. У оквиру истраживања добијени су резултати да особе које постижу висок скор на димензији екстроверзија-интроверзија испољавају прокрастинацију у мањем степену, односно особе које су екстроверти мање су склоније ка прокрастинацији. Добијени резултати такође указују на постојање корелације између димензија савесност, сарадљивост и неуротицизам и испољене прокрастинације. Резултати указују на то да особе које су по природи сарадљивије, пријатније, одговорне, уредне, самодисциплиноване су мање склоније ка прокрастинацији. Резултат се може објаснити тако што за редовно испуњавање одређених обавеза у овом случају академских, потребне су одређене особине личности које доводе до њиховог испуњења, а то су пре свега одговорност, самодисциплинованост, ефикасност и сарадљивост. Добијени резултат на димензији неуротицизам указује да особе које постижу високе скорове на овој димензији више испољавају прокрастинацију. Овај резултат се може објаснити тиме да особе које постижу висок скор на овој димензији одликује несигурност, нервоза, те и тежња ка перфектном одрађивању задатака. Због своје несигурности и нервозе да погреша, особа ће одлагати обавезу све док не буде сигурна да је све перфектно. У оквиру истраживања добијен је резултат да не постоји корелација између димензије отвореност и испољене прокрастинације.

Друга хипотеза је гласила: Неће постојати статистички значајна разлика у испољеној прокрастинацији с обзиром на пол испитаника. Добијени резултати показују да не постоји статистички значајна разлика у испољеној прокрастинацији с обзиром на пол

испитаника, тј. нема разлика у испољавању прокрастинације између испитаника мушког и женског пола.

Било би интересно спровести истраживање на истим испитаницима у периоду средњег одраслог доба и проверити да ли они који су били прокрастинатори у младости остају то и као одрасли. Проблем овог истраживања јесте интернет узорак, односно могућност тумачења резултата само у оквиру узорка на којем је рађено истраживање.

ЛИТЕРАТУРА

Klassen, R., Krawchuk, L., Lynch, S., Rajani, S. (2008). Procrastination and Motivation of Undergraduates with Learning Disabilities: A Mixed-Methods Inquiry. *Learning disabilities Research and practice*, 23(3), 137-147. Преузето са <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1540-5826.2008.00271.x/full>

Кошански, Ж. (2004). *Активно и пасивно одгађање: постоји ли адаптиван облик академског одгађања?* (дипломски рад). Преузето са <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/5474/1/mbrebric2015.pdf>

Personality trait. (2015). У *APA Dictionary of Psychology* (2nd ed.). Washington: APA.

Петковић, М., Јанићијевић, Н., Богићевић-Миликић, Б. (2005). *Организација*. Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду.

Ferrari, J., Parker, J., Ware, C. (1992). Academic procrastination: Personality correlates with Myers-Briggs types, self-efficacy, and academic locus of control. *Journal of social behavior and personality* 7, 495-502. Преузето са https://www.researchgate.net/publication/232553014_Academic_procrastination_Personality_correlates_with_Myers-Briggs_Types_self-efficacy_and_academic_locus_of_control

Хол, Л., Линдзи, Г. (1983). *Теорије личности*. Београд: Нолит

John, O., Donahue, E., Kentle, R. (1991). *The Big Five Inventory--Versions 4a and 54*. Беркли: University of California, Berkeley, Institute of Personality and Social Research.

Johnson, J., Bloom, A. (1995). An analysis of the contribution of the five factors of personality to variance in academic procrastination. *Personality and Individual Differences*, 18, 127–133. Преузето са <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0191886994001096>

SUMMARY

The main reason for conducting research on the topic examining relations between personality traits and students' procrastination was personal interest for finding out which personality traits are causing postponing responsibilities. Because of that, theoretical and practical research objectives were formed. Theoretical objective was formulated as examining relations between Big 5 dimensions and procrastination which would lead towards forming conclusions that would increase existing knowledge about procrastination. Practical objective was formulated as informing wider audience about these relations. Methods used in this research were systematic non-experimental method and theoretical analysis. Sample was made out of students from universities of Bosnia and Herzegovina, Serbia and Montenegro. The sample included 188 students (37 males and 151 females). Results have shown that students which have higher scores on dimension Extroversion have tendency not to procrastinate ($r(188) = -.293, p < .01$). Students who score higher on Conscientiousness tend not to procrastinate ($r(188) = -.747, p < .01$). High score on dimension Neuroticism means that students tend to procrastinate ($r(188) = .257, p < .01$). There is no statistically significant correlation between Openness to experience and students' procrastination. There is negative correlation between Agreeableness and student's procrastination ($r(188) = -.283, p < .01$). Based on the results it can be concluded that students with higher neuroticism, and lower extroversion, agreeableness and conscientiousness have higher tendency towards procrastination.

ВРСТЕ ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА И ПРОГРАМИ ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ НАСИЉА У ШКОЛАМА

АПСТРАКТ

Питање појаве вршњачког насиља је веома актуелно и представља једну од често истраживаних области у друштвеним наукама. Бавећи се питањима настајања насилништва и све интензивније појаве насилништва код дјеце основношколског узраста, ни многи аутори нису успјели једногласно да идентификују индикаторе који утичу на појаву све присутнијег облика понашања. Такав вид понашања обухвата широке размјере, а међу ученицима се јавља као стил или лични печат којим млада популација ученика стиче ауторитет у друштву.

Уколико би се овом проблему посветила потребна пажња, а наставни кадар укључио у процес праћења понашања ученика, засигурно би се могао постићи значајан напредак у смислу смањења овакве појаве у основним школама, те би се могла пружити адекватна помоћ дјечи која су изложена разним врстама малтретирања и злостављања од стране својих вршњака.

Колико је озбиљна појава насиља међу дјецом, говори чињеница да оно оставља посљедице, како на дјецу која су жртве насиља, тако и на оне које врше насиље, али и на ону дјецу која то насиље посматрају.

УВОД

Уназад неколико година свједочимо бројним облицима насилног понашања и све учесталијих појава оваквих образаца понашања међу дјецом основношколског узраста. Све актуелнији проблем сам по себи ствара довољно материјала за његово обрађивање. У различитим периодима и фазама одрастања велики број дјеце је склон показивању различитих маладаптивних понашања. Оваква понашања су тешка како за дјецу, тако и за њихове родитеље, али и за околину дјетета. Проблем вршњачког насиља који је тема овог рада, настао је као потреба да се укаже на овај све актуелнији проблем, како у земљама широм свијета, тако и на просторима наше државе.

Медији су препуни вијести које говоре о све драстичнијем скоку у насилном понашању код младих, које директно утиче на све сфере њиховог развоја, прије свега на здравље, физички и психички живот.

* svetlana.petrovic91@gmail.com

Велики број ранијих истраживања је показао да су дјеца која су склона насиљу имала слабо развијене социјалне вјештине, те низ других симптома социјалне некомпетентности, о чему пишу многи аутори који виде социјалну компетенцију као значајну карактеристику вршњачких односа.

С друге стране имамо дјецу која су жртве насиља и која су изложена различитим психичким и физичким злостављањима и малтретирањима, а посљедице се најчешће одражавају на њихово здравље и везују се за појаву анксиозности, депресивности и усамљености, те на друге сметње успјешног уклапања и функционисања међу вршњацима.

Школа има могућности да раном превенцијом предупреди и смањи насиље код ученика, али је једнако важно и то што она има могућности да код ученика развије позитивно социјално понашање, како код дјеце која трпе насиље, тако и код оне дјеце која насиље врше.

ВРШЊАЧКО НАСИЉЕ

У литератури постоји велики број дефиниција насиља, насилног понашања, вршњачког насиља, злостављања и других облика агресивног понашања. Међутим, мали број дефиниција је прецизан у погледу одређивања. Генерално гледано и „насилно понашање” и „злостављање” су видови агресивног понашања. Разлика је у томе што насилно понашање представља агресивни акт усмјерен на одређену особу/особе или ствар, којег не карактерише понављање, док је злостављање агресивни акт, усмјерен на особу или ствар, који се више пута понавља.

Насилништво је најраспрострањенији облик агресије у школама код нас и у свијету. Најчешће се дефинише као дуготрајно негативно понашање појединца или група које је директно усмјерено против другог који није у стању да се одбрани у актуелној ситуацији. Намеће се питање, која је разлика између агресије и агресивности? Једну од најпознатијих студија на тему агресивности направио је Конрад Лоренц који каже да је агресија „борбени нагон животиња и човека усмерен на припаднике сопствене врсте“ (Ћорић, 2009).

Први облици агресивног понашања појављују се већ у току прве године живота. У раном дјетињству преовладава инструментална, директна и физичка агресивност. Такви облици агресивности временом се смањују и уступају мјесто вербалној, индиректној,

интерперсоналној, хостилној и осветничкој агresiји, које доминирају у школском периоду (Стефановић- Станојевић, 2009).

Насилним понашањем међу дјецом може се означити оно понашање дјетета које има за циљ да повриједи и нанесе бол (физичку и/или психичку) другом дјетету које то покушава избјећи. У свјетлу ове дефиниције, пријатељска задиркивања, размирице, свађе или неспоразуми, али и насилно рјешавање сукоба међу пријатељима исте моћи, ненамјерно наношење боли и сл. , не би били окарактерисани као насилно понашање (Vasta , 1998).

Насиље подразумијева 6 фактора:

- намјера да се повриједи или нанесе штета;
- интензитет и трајање;
- моћ насилника;
- рањивост жртве;
- мањак подршке;
- посљедице.

Амерички научници (Vasta, 1998) су насилно понашање назвали друштвено неприхватљивим понашањем. Тако бисмо онда насиље дефинисали као „друштвено неприхватљиво понашање с намјером да се нанесе штета људима или имовини.“ Насилно понашање може да буде реакција на неко неугодно искуство, али када такво понашање постане уобичајени начин на који дијете реагује, односно на који „рјешава“ проблеме, онда говоримо о поремећају у понашању.

Насилно понашање се може дефинисати и као интенционално и репетитивно испољавање физичких или вербалних облика агresiје у циљу наношења физичких повреда, изазивања психолошког бола и патње или остваривања контроле и надмоћи над другом особом (Ђурић, 2007).

Да бисмо насилно понашање окарактерисали као злостављање, потребно је да то понашање има и додатне карактеристике, прије свега понављање и усмјереност на исту особу.

Могло би се рећи да је вршњачко злостављање (bullying) свако свјесно (намјерно) насилно и ничим оправдано (неправедно) понашање дјетета или групе дјеце усмјерено ка другом дјетету, с циљем да се оно физички и/или психички повриједи, при чему такво насилно понашање карактерише понављање, несразмјер моћи, евидентан осјећај уживања код насилника, те осјећај угњетавања код жртве.

Насиље међу вршњацима се може одредити на следећи начин: ученик је злостављан или виктимизован када је понављајуће и трајно изложен негативним поступцима од стране једнога или више ученика (Olweus, 1998). Ова дефиниција наглашава негативно (агресивно) дјеловање које се понавља кроз дужи временски период. У ширем смислу, насиље је свјесна окрутност усмјерена према другима с циљем стицања моћи и то наношењем психичке, односно физичке боли.

Насиље међу дјецом можемо подијелити у више облика: физичко, вербално, емоционално, сексуално, културално и економско (Zečević, 2010).

Физичко насиље је најочљивији и најзаступљенији облик, те подразумијева ударање, гурање, штипање, чупање и сл. Веома је битно истаћи да вербално насилништво најчешће прати физичко, те подразумијева вријеђање, ширење гласина, стално задиркивање, исмијавање и слична понашања.

Вербално насиље се не смије занемарити, јер су посљедице веома тешке и трајне. *Емоционално насиље* подразумијева намјерно искључивање жртве из заједничких активности разреда или дјечје групе, као и игнорисање.

Сексуално насиље укључује нежељени физички контакт и увредљиве коментаре. *Културално насиље* подразумијева вријеђање на националној, религијској и расној основи. И на крају, али не мање важно, *економско насиље* укључује крађу и изнуђивање новца.

О *bullying*-у се ради само ако су укључена три основна елемента (према Olweus, 1998):

- *Негативни поступци* - негативан поступак је намјерно наношење повреда другој особи. Могу бити физички и вербални. Физичко насиље је када неко удара, гура или спутава другога физичким додиром, док вербално укључује изругивање, задиркивање, али и пријетњу. Међутим, треба нагласити како се негативни поступци појављују и без употребе ријечи или физичког додира - у облику друштвене изолације, кривљењем, непристојним кретњама или одбијањем да се удовољи жељама друге особе.

- *Понављање и трајање* - да би се неки негативан поступак сматрао насиљем мора се понављати и бити трајан. Овај услов је постављен у дефиницију насиља како би се из појаве насиља у школи искључили повремени безначајни сукоби између ученика, попут задиркивања, а који су саставни дио игре и релативно пријатељске нарави.

- *Асиметричан однос снага* – о термину насилништва говоримо најчешће ако постоји неравномјеран однос снага између ученика. Стварни и/или перципирани несразмјеран однос снага може се јавити у ситуацијама директног насилништва ако је ученик (жртва) заиста физички слабији у односу на ученика (злостављача), ако жртва себе доживљава физички или ментално слабијом, ако постоји бројчани несразмјер између жртве и злостављача. У ситуацијама индиректног насилништва неравномјеран однос снага може се јавити у случају изолације ученика из групе, ширења гласина и томе слично.

ВРСТЕ ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА

Насилна понашања могу да се дијеле на различите начине, с обзиром на њихов облик, функцију и на то на кога су усмјерена (Zečević, 2010).

С обзиром на облик, говоримо о сљедећим врстама насиља:

1. *Физичко насиље* – насиље којим се повређује тијело друге особе. То може бити: ударање, шутирање, гурање, дављење, чупање, затварање и закључавање, отимање и уништавање ствари...

2. *Вербално насиље* – насиље када се користе ријечи да би се повриједила нечија осјећања. То може бити: вријеђање (када неко некоме каже да је глуп, ружан, назива га погрдним именима), исмијавање (када се неко некоме руга због висине, тежине, поријекла, оцјена..), омаловажавање (када неко некоме каже да не вриједи, да га нико не воли...), када се неко окривљује за нешто што није урадио/ла, или му се пријети, када се увредљиви садржаји шаљу путем СМС или е-маил порука.

3. *Социјално насиље* – насиље када се неко искључује из групних активности, оговара, када се причају лажи о некој особи, или наговарају друге да се с том особом не друже, када се путем СМС или е-маил порука шире гласине о жртви и сви остали облици подривања социјалне изолације жртве.

4. *Сексуално насиље* – насиље када некога против његове/њене воље додирују по интимним дијеловима тијела, упућују безобразне ријечи, показују безобразне слике, тјерају на сексуалне односе, када се безобразни садржаји у виду слика и ријечи шаљу, путем СМС или е-маил порука, жртви.

5. *Психолошко насиље* – насиље када се упућују пријетећи погледи, гримасе, када се уходи одређена особа, или се од ње изнуђује новац, те се иста уцјењује, кад се жртва потцјењује, умањује вриједност оног што она ради, врши директан атак на њену личност, јасна намјера да се нечије психичко стање угрози. Психолошко насиље оставља много озбиљније посљедице и од физичког насилног понашања, те му је потребно посветити пуну пажњу и интервенисати у случају да се појави било који индикатор оваквог понашања.

Насиље се, а с обзиром на функцију, дијели на:

1. *Инструментално насиље* – насиље којим се жели нешто добити.

2. *Непријатељско насиље* – насиље којим се неком другом жели нанијети бол или га озљедити.

Насиље се, с обзиром на кога је усмјерено, дијели на:

1. *Директно насиље* – оно које се испољава директно на особу или особе, којима се жели нанијети бол, као и на ствари које се желе уништити, односно којима се жели нанијети штета.

2. *Индиректно насиље* – оно које се испољава према супституираним циљевима (особе, ствари).

Важно је истаћи да се наведени облици насиља међусобно преплићу, тако да између њих не постоје јасне границе (на примјер, сваки облик насиља прати и емоционално насиље) (Милошевић, 2009).

ПОЈАВА ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА

Извјестан број дјеце у одређеним развојним фазама има потребу за испољавањем насиља и не знајући да такво понашање може имати кобне посљедице, како по њих, тако и по друге особе из њиховог окружења. Опонашајући своју браћу, сестре, родитеље, наставнике или друге људе којима се диве развију маладаптивне облике понашања који временом могу прерасти у патолошке црте личности, а као такве оставити тешке посљедице по особу. Неки од њих пролазе кроз тешко раздобље у свом животу, те то показују кроз насиље. Тада говоримо о насиљу као симптому неког проблема. Истраживања показују да дјеца која врше насиље долазе из породица у којима се исто примјењује, па су несвјесно усвојила ове обрасце понашања.

Школско окружење као један од битних фактора социјализације предствља погодно тло за појаву насилног понашања. Недостатак блискости и прихваћености свих ученика, те међусобног поштовања између наставника и ученика и обрнуто, доводи до насилног понашања у школи. Нереаговање наставника и стручних сарадника на насилна понашања ученика и лош надзор у одређеним дијеловима васпитно-образовног процеса само олакшавају насилним ученицима да наставе са својим понашањем.

На питање шта је то школско насиље, први одговор би био да је то насиље које се дешава у школи. Одговор је довољно добар да покрива највећи дио онога што подразумијевамо под школским насиљем, али поклапање није потпуно. Брзо се увиђа да би контекст требало проширити са школске зграде на школско двориште, можда и на пут од куће до школе и назад, али и да се под школским насиљем подразумијевају и туче и међусобна малтретирања ученика која се дешавају и ван простора који припадају школи (Попадић, 2009).

Посебно значајан облик вршњачког насиља у школи јесте оно које се састоји у поновљеном малтретирању ученика, што се назива силецијство, или још и злостављање, малтретирање (Попадић, 2007).

ПРЕВЕНЦИЈА ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА У ШКОЛАМА

Превенција вршњачког насиља у школама би, прије свега, требало да има за циљ, смањење нивоа толеранције на насиље и подстицање сарадње између учесника у наставном процесу – ученика, наставника и стручних сараданика који су задужени за праћење појаве насилништва у школама.

Дјеца су најчешће слабо информисана о насиљу, његовим врстама, узроцима и посљедицама, те би то могао да буде узрочник све присутније појаве насилног понашања у школама. Посљедице опште неинформисаности дјете основношколског узраста, немогућност препознавања одређених врста насиља, како од стране дјете, тако и наставника, доводи до гомилања проблема који могу ескалирати као тешки психички и емоционални проблеми. На овај начин ствара се подлога за развијање деструктивних и аутодеструктивних животноугрожавајућих образаца понашања. Нажалост, дешава се да посљедице могу бити леталне.

Према др Зечевић (2010) *програм превенције* подразумева три врсте дјеловања:

- *Примарна превенција* која подразумева рад са дјецом прије него дође до појаве насиља и као таква укључује различите едукативне радионице и материјале који имају за циљ пружање подробнијих информација о насиљу;
- *Секундарна превенција*- подразумева рад са дјецом која су под ризиком да постану жртве насиља или да буду они који насиље врше;
- *Терцијарна превенција* подразумева третмански и савјетодадни рад са дјецом која су проживјела неки од облика насиља, било да су била или су још увијек жртве или они који врше насиље.

Оно што је битно нагласити јесте да превенција подразумева пуну укљученост наставника на идентификацији особа које су у ризику да постану жртве насиља или су они који насиље врше. Веома је битно да и они буду укључени у све едукативне активности како би могли дати свој допринос у рјешавању овог озбиљног и све присутнијег проблема у нашим школама.

ПРОГРАМИ ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ НАСИЉА У ШКОЛАМА

Гашић-Павишић (2004), у својој студији “Мере и програми за превенцију насиља у школи”, констатује да је Програм превенције насилништва (The Bullying Prevention Program) норвешког аутора Дана Олвеја (Olweus, 1999), један од првих програма, настао почетком 80-их као дио националне кампање у Норвешкој против насилништва у школама, која је изазвана самоубиствима троје дјеце које су ученици у школи злостављали. Она износи да је програм састављен са намјером да се повећа свијест о проблему насиља и знање о њему, да се постигне активно укључивање родитеља и наставника у рјешавање проблема школског насиља, да се развију школска правила и процедуре против насилног понашања и да се обезбједи подршка и заштита жртвама насиља у школи.

Циљ програма је да се промијени постојећа школска средина, како би се смањиле могућности за појаву насилништва међу ученицима и могућности да насилници буду награђени за своје насилно понашање, било кроз понашање саме жртве, било кроз понашање осталих ученика.

Теоријску основу програма чине развојни модели агресивног понашања и теорија модификације понашања. Дан Олвеј сматра да ученици који злостављају другу дјецу у школи, већином то раде зато да би задобили доминацију над њима или бољи статус међу вршњацима. Када им се придруже у насиљу или ако посматрају као публика њихово насилно понашање, вршњаци сами досљедно поткрепљују понашање насилника. Уколико такво агресивно понашање нема негативних посљедица по насилника, од стране родитеља, вршњака или учитеља, или су те последице незнатне, насилно понашање се увећава.

Олвеј сматра да, антинасилнички програми треба да промјене социјалну средину у којој се ученици налазе, примјеном јасних правила против насилног понашања, дакле, смањењем позитивних посљедица насилништва и повећавањем негативних исхода по насилника. Олвејов програм активно укључује родитеље, вршњаке и наставнике.

Рад са појединачним ученицима обухвата оне који су били жртве насилништва или су насилници, а по потреби се укључују и разговори с њиховим родитељима. Првенствени циљ је да ученици– наставници усвоје процедуру обештећења. Између насилних ученика и наставника саставља се уговор који предвиђа да ученик поправи посљедице свог агресивног понашања тако што ће урадити нешто за жртву или разред. Ученицима који су

жртве насиља пружа се интензивна подршка усмјерена на појачавање њихових социјалних вјештина, емоционалну помоћ и разговор о стратегијама за успјешније поступање у случају кад их неко злоставља. У индивидуалном раду са ученицима и родитељима, поред наставника, могу да учествују и стручни сарадници из школе и стручњаци за ментално здравље.

Учините вашу школу отпорном на насиље (Bully – Proofing Your School) је програм који је настао у Денверу (Колорадо) на основу Олвејевог програма. То је такође обухватни програм. Компоненте програма су: укључивање школског особља и доношење одлуке како да се смањи насиље; програм за ученике у ком се користе игре улога, моделовање и дискусије у разреду; подршка жртви, гдје се наглашава развијање самоуважавања и социјалних вјештина; интервенција за насилнике који уче контролу бијеса и емпатију; и интеракција са родитељима насилника и жртве (Мартић, 2014).

Други свјетски познат програм превенције насиља младих јесте Голдштајнов програм, *Учење замјене агресије* (Aggression Replacement Training), (Goldstein & Glick, 1987; Goldstein, 1992) који је првобитно био намијењен хронично агресивним адолесцентима и дјеци, тј. малолетним преступницима. Садржај програма чини учење просоцијалног понашања, затим, обука у контроли бијеса и морално васпитање. Голдштајн сматра да је агресивно понашање научено понашање. Начин на који се учи је као и за друга антисоцијална и просоцијална понашања – посматрањем других, посредним искуством (на примјер, гледањем других како се понашају и како су награђени за то), или директним искуством (понашањем на одређени начин и добијањем награде за то).

Посебну врсту програма представљају програми превенције насиља код ученика који су намијењени за организовање слободног времена дјеце када им се заврше часови у школи. Разлози за увођење ових програма су околности да многа дјеца остају сама после школе код куће и то је вријеме када малолетничка делинквенција достиже врхунац и када су дјеца изложена искушењу ризичних понашања (Гашић – Павишић, 2004).

Ефекти добрих програма превенције обухватају не само позитивне промјене у социјалном понашању ученика, већ и бољи школски успјех, здравији лични развој ученика и успјешнији рад школе у цјелини. Искуства примјењених програма показују да је најуспешнији приступ превенцији школског насиља онај који обухвата све људе у школи – и ученике и особље, који почиње рано – још на предшколском узрасту, који прожима цјелокупни васпитно- образовни програм, а не ограничава се на поједине ученике или

поједине предмете или часове (радионице), усмјерен је на изградњу позитивне климе у школи – у којој се не толерише насиље, а позитивно понашање се подстиче и награђује. Битан дио успјешног превентивног програма је укључивање самих ученика у давање информација о школском насиљу и у пружање помоћи и подршке вршњацима који су жртве насиља (Мартић, 2014).

ЗАКЉУЧАК

Разматрање проблема насиља све је актуелније у савременом друштву. Насиље је своје коријене пустило и у школе, те можемо рећи да је вршњачко насиље све присутнији проблем наше свакодневнице. Школа постаје мјесто гдје насилници врше селекцију, тј. бирају ученике које могу злостављати и малтретирати, како у школским зградама, тако и ван њих. Дјеца или постају насилници, или трпе насиље од стране својих вршњака или бивају свједоци, ниједи посматрачи насилног понашања. Посљедице које овакво понашање оставља на све ученике директно нас упућује на схватање важности и озбиљности овог проблема.

Јављају се бројна мишљења, врше многа истраживања, а све у циљу откривања узрочника насилног понашања. Истраживања показују да дјеца која врше насиље врло често долазе из породица у којима се примијењује физичко кажњавање, па су дјеца усвојила физичко насиље као начин рјешавања проблема. Насилништво, тј. насилно понашање постаје стил или лични печат којим се насилници издвајају у друштву и стичу жељени ауторитет.

У циљу сузбијања и смањења вршњачког насиља предлажу се превентивни програми. Превентивни програми су успјешнији када имају подршку наставника, родитеља и друштвене средине у којој се васпитно-образовна установа, тј. школа налази. Свака школа треба да одабере програм превенције насиља који одговара њеним потреба и околностима у којима ради. За увођење и спровођење таквог програма одговорне улоге треба да добију сви учесници у васпитно-образовном процесу рада школе. На националном нивоу, као и на локалном, нема разрађених стратегија и програма за превенцију насиља међу ученицима у нашим школама. Међутим, емпиријски подаци указују на потребу да се у нашим школама примјене подесни програми превенције насиља међу ученицима.

На основу свега наведеног можемо закључити да је проблем вршњачког насиља озбиљан, те да захтијева сарадњу наших школских стручњака и школских власти, надлежних министарстава, представника локалних власти, родитеља и свих заинтересованих, како би се у нашим школама посветила већа пажња вршњачком насиљу и његовој превенцији, и то што прије, јер сваки дан представља шансу да спасимо нечији живот.

ЛИТЕРАТУРА

- Васта, Р. Хаит, М. М. , Милер, С. А. (1998). *Дјечија психологија*. Загреб: Наклада Слп.
- Goldstein, A., Glick, B. (1987). *Aggression replacement training*. Research Press.
- Goldstein, A. (1992). *School violence: its community context and potential solutions, Testimony to be presented to Subcommittee on Elementary, Secondary and Vocational Education Committee on Education and Labor, U. S. House of Representatives*.
- Гашић – Павишић (2004). *Мере и програми за превенцију насиља у школи*. Београд: Дефектолошки факултет,
- Olweus, D. (1998). *Nasilje medju djecom u školi. Šta znamo i šta možemo učiniti*, Zagreb: Školska knjiga.
- Olweus D., S. Limber & S.F. Mihalic (1999). *Blueprints for violence prevention, Book Nine: Bullying Prevention Program*. Boulder: Center for the Study and Prevention of Violence (elektronska verzija).
- Зечевић, И. (2010). *Програм превенције вршњачког насиља у школама*. Бања Лука.
- Ђурић, С. (2007). *Безбедоносни ризици у школама – модели откривања реаговања*, Београд: Универзитет у Београду, Факултет безбедности.
- Мартић, М. (2014). *Мјере и програми за превенцију насиља у школама*. Универзитет Бања Лука, Бања Лука, 9, 81-97.
- Милошевић, Л. , Марковић – Крстић, С. (2009). „Проблем насиља у школама у неким земљама Балкана“, *Противуречности социјализације младих и улога образовања у афирмацији вредности културе мира*, Ниш: Филозофски факултет.
- Попадић, Д. (2009). *Насиље у школама*, Београд: Институт за психологију –UNICEF.
- Попадић, Д. , Плут, Д. (2007). *Насиље у основним школама: облици и учесталост*, Психологија 2, Београд: Институт за психологију, Филозофски факултет.
- Стефановић – Станојевић, Т. (2009). „Допринос породице у формирању потенцијалних насилника, односно жртви“, *Противуречности социјализације младих и улога образовања у афирмацији вредности културе мира*, Ниш: .Филозофски факултет.

Ћорић, М. (2009). *Буллинг као врста социјалног насиља*. Политичка ревија, 3. Београд: Факултет политичких наука.

SUMMARY

Peer violence as a theme is always very actual and it presents one of the most frequently explored areas in social sciences. By all the efforts dealing with the issues like beginnings of bullying or increasing phenomenon of bullying at primary school most of the authors didn't manage to unanimously identify indicators which affect the appearance of this, increasingly common form of behavior. This form of behavior includes wide areas of children's life and among the students it appears as a style or as a personal touch by which the young population of students gets its reputation in the society.

If we pay enough attention to this problem, if we manage to include teachers and the rest of the school personnel, in the process of monitoring of children's behavior, we could, for sure, achieve significant progress in way of reduction of such occurrences in primary schools and thus we could provide adequate assistance to children who are exposed to different forms of bullying and abuse caused by their peers.

The fact that peer violence leaves side effects not only to the victims, but also to those who commit violence and to those who eyewitness violence shows how serious the problem of peer violence really is.

УПУТСТВА ЗА АУТОРЕ

Формат: Радове слати у електронском облику у програму *Microsoft Office Word* (верзија 2000, 2003, 2007, 2010, 2013, 2016), у фонту *Times New Roman*. Величина фонта је 12, размак између редова 1,5 цм, а ширине свих маргина 2,5 цм. Текст равнати на обје маргине (Justified). Не треба дијелити ријечи на крају реда на слоге. Формат странице треба да буде А4 (210*297).

Обим рада: Рад не треба да има више од 30 000 карактера, не укључујући литературу, односно 8 000 карактера када је ријеч о приказима, укључујући размаке.

Језик и писмо: Језици на којима се шаљу радови јесу српски (ћирилично и латинично писмо) и неки од свјетских језика. Радови на страном језику који не задовољавају основне нормативе неће бити укључени у рецензентски поступак.

Анонимност: Рукописе оцјењују анонимни рецензенти.

СТРУКТУРА РАДА

➤ Наслов

Име и презиме аутора у чланцима штампају се изнад наслова уз лијеву маргину, а у приказима и прилозима испод текста уз десну маргину. Иза презимена аутора потребно је звјездицом означити фусноту у којој ће бити његова имејл адреса. Назив и сједиште установе у којој је аутор запослен наводи се испод имена и презимена аутора. Наслов (и поднаслов) штампају се на лијевој маргини странице великим словима.

- **Апстракт** се састоји од 100 до 250 ријечи. Наслов рада и апстракт треба директно да упућују на садржај цијелог рада, без иједне додатне информације која би идентификовала аутора/ауторе. Апстракт се пише у једноструком прореду. Испод апстракта пишу се кључне ријечи.

- Текст треба организовати по схеми **IMRAD** (Introduction, Methods, Results and Discussion) када садржи резултате емпиријских истраживања. У складу с тим текст рада мора бити подијељен у поглавља. Сваки нови пасус треба започети увлачењем првог реда за 1 цм.

Цитати у тексту: Свако позивање на монографију, чланак или статистички извор треба да се означи на одговарајућем мјесту у тексту, тако што ће се изнијети презиме аутора, година издавања и пагинација, све у заградама. Прво цитирање презимена аутора у раду треба да садржи у угластим заградама оригинално писање: „Вебер [Weber]“. Цитати се наводе оним писмом којим је написан рад. Уколико је издање које наводимо писано латиничним писмом, у загради наводимо ауторово презиме латиницом (Stevanović, 1989, str. 45).

Ако је из контекста јасно који је аутор цитиран или парафразира, у парентези није потребно наводити презиме аутора, нпр. Према Марфијевом истраживању (1974, стр. 207), први сачувани трактат из те области сачинио је бенедиктинац Алберик из Монте Касина у другој половини XI вијека. Ако се у парентези упућује на радове двају или више аутора, податке о сваком следећем раду треба одвојити тачком и запетом, нпр. (Белић 1958; Стевановић 1968).

Ако постоји више од једне референце истог аутора и године, додајте слова (а, б,...) уз годину издавања: „И даље потврђује ову тезу (Wuthnow, 1987а, р. 32) (Јовановић, 2003а, стр. 32).

Цитате дуже од три реда треба писати као посебан параграф на сљедећи начин (Format, Paragraph, Indents and Spacing, Left 1cm, Right 1cm, проред Single).

Уколико се користи страни извор или корпус потребно га је навести у фусноти. У главном тексту наводи се превод. Уколико аутор чланка користи сопствени превод, то ће први пут назначити у фусноти.

Од кључне је важности да се цитати и позиви на литературу у тексту и листа библиографских јединица на крају текста у потпуности слажу. Позиви на литературу и библиографске јединице наводе се у оригиналном писму, без превођења.

Табеле, графикони и слике треба да буду означени одговарајућим бројем (редом), те да буду праћени насловом који их описује. Наслов табеле навести испред табеле, а наслов слика и графикона иза њих. Слике је потребно да буду у резолуцији од 300dpi.

Слике и графикони морају бити јединствени објекти (без елемената програма Drawing). Математичке формуле уносити коришћењем Microsoft Equation Editor.

Додаци треба да буду означени *словима* редом (Додатак А, Додатак Б) и да буду праћени насловом који их описује. Ако постоји само један додатак, треба га назвати „Додатак“, без додатног слова.

- **Литература (References):** Литература се пише након текста, као посебна секција у складу са АПА стилом/APA Style. Поређајте све јединице азбучним/абecedним редом по презимену аутора. Код истог аутора, по години издавања (од најновије до најстарије).
- **Резиме на неком од свјетских језика:** Резиме се пише на крају текста послје Литературе, дужине до 1/10 чланка (од 2000 до 3000 карактера). Резиме се пише фонтом *Times New Roman*, вел. 12, проред *Single*. Уколико је рад на страном језику, резиме се пише на српском језику.

ПРИМЈЕРИ НАВОЂЕЊА:

Рад у часопису 1 аутор: у тексту

(Хамовић, 2016) односно (Хамовић, 2016, стр. 94)

У литератури

Хамовић, Д. (2016). Национално тло и модерност у књижевној мисли и пракси младобосанаца. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 64, св. 1, 93- 103.

или

(Manouselis, 2008) односно (Manouselis, 2008, р. 55)

у литератури

Manouselis, N. (2008). Deploying and evaluating multiattribute product recommendation in e-markets. *International Journal of Management & Decision Making*, 9, 43-61.

Рад у часопису до 6 аутора у тексту

Прво цитирање: (Ухó, Raúl, & Febrero, 2011, р. 576)

Поновни цитати: (Ухó et al., 2011); на српском: умјесто „et al.“ писати „и др.“

у литератури

Uxó, J., Paúl, J., & Febrero, E. (2011). Current account imbalances in the monetary union and the great recession: Causes and policies. *Panoeconomicus*, 58(5), 571-592.

Рад у часопису 6 и више аутора у тексту

(Cummings et al., 2010, p. 833)

у литератури

Cummings, E., Schermerhorn, A., Merrilees, C., Goeke-Morey, M., Shirlow, P., & Cairns, E. (2010). Political violence and child adjustment in Northern Ireland: Testing pathways in a social-ecological model including single-and two-parent families. *Developmental Psychology*, 46, 827-841.

Књига 1 аутор у тексту

(Кољевић, 2015, стр. 78); (Heschl, 2001, p. 33)

у литератури

Кољевић, С. (2015). *Између завичаја и туђине*. Нови Сад: Академска књига.

Heschl, A. (2001). *The intelligent genome: On the origin of the human mind by mutation and selection*. New York, NY: Springer-Verlag.

Књига која има приређивача у тексту

(Lenzenweger & Hooley, 2002)

у литератури

Lenzenweger, M. F., & Hooley, J. M. (Eds.). (2002). *Principles of experimental psychopathology: Essays in honor of Brendan A. Maher*. Washington, DC: American Psychological Association.

Рад или дио књиге која има приређивача

у тексту (Cvitković, 2007, str. 57)

у литератури

Cvitkovic, I. (2007). Katolicizam [Catholicism]. U A. Mimica i M. Bogdanović (Prir.), *Sociološki rečnik [Dictionary of Sociology]* (226-227). Beograd: Zavod za udžbenike.

Одреднице у енциклопедији

у тексту (Lindgren, 2001)

у литератури

Lindgren, H. C. (2001). Stereotyping. In *The Corsini encyclopedia of psychology and behavioral science* (Vol. 4, pp. 1617-1618). New York, NY: Wiley.

Рад у зборнику радова са научних конференција

у тексту (Rowling, 1993, p. 198)/ (Павловић, 2016, стр. 73)

у литератури

Rowling, L. (1993, September). Schools and grief: How does Australia compare to the United States. In *Wandarna coowar: Hidden grief*. Paper presented at the Proceedings of the 8th National Conference of the National Association for Loss and Grief (Australia), Yeppoon, Queensland (196-201). Turramurra, NSW: National Association for Loss and Grief.

Павловић, Б. (2016) Поређење приједлога у кинеском и српском језику. У *Наука и евроинтеграције*, Зборник радова са научног скупа одржаног 21-23. маја 2015. (73-86). Пале: Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву.

Интернет извори

у тексту (Lodge, 2008)

у литератури

Lodge, D. (2008). Nice Work. *Guardian*. Retrieved from/Преузето са: <https://www.theguardian.com/books/2008/apr/20/fiction.davidlodge>. Accessed on/Датум приступа: 18th October 2016/18. 10. 2016.

Тезе и дисертације

у тексту (Gibson, 2007)

у литератури

Gibson, L. S. (2007). *Considering critical thinking and History 12: One teacher's story* (Master's thesis). Retrieved from <https://circle.ubc.ca/>

Институција као аутор у тексту

(Републички завод за статистику, 2011)

у литератури

Републички завод за статистику. *Месечни статистички билтен*. Бр. 11 (2011).

Закони у тексту

(Закон о основама система васпитања и образовања, 2004, чл. 5, ст. 2, тач. 3.)

у литератури

Закон о основама система васпитања и образовања, Службени гласник РС. Бр. 62 (2004)

Усвојена документа у тексту

(Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276, 1971)

у литератури

Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276, (1970), ICJ Reports (1971) 12, at 14

Видјети: Publication Manual of the American Psychological Association, 6th Edition, 2009. или <https://www.library.cornell.edu/resrch/citmanage/apa>

НАПОМЕНЕ:

- Објављују се научни радови које су позитивно рецензирала два рецензента.
- Рад може имати највише два аутора.
- Аутору у једном броју може бити објављен један рад.

- Рукописи који нису припремљени у складу са Упутством не укључују се у рецензентски поступак.
- Рукопис који треба дорадити редакција прослеђује ауторима уз текст анонимне рецензије.
- Редакција ауторе благовремено обавјештава о пријему рада и исходу рецензентског поступка.

Позитивне/негативне рецензи

САДРЖАЈ

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ, КИНЕСКИ И ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТИ.....	5
Никола Лазаревић	
МАРК ТВЕН И ВИТЕЗОВИ ОКРУГЛОГ СТОЛА.....	6
Милица Ђурић	
ВИЛЕ У ИРСКИМ БАЈКАМА И ПРИЧАМА	16
Nikolina Jakovljević	
THE INFLUENCE OF MEDIA IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING	33
Ивана Медовић	
СТРУКТУРЕ СУПСТИТУЦИЈЕ И ПРО-ФОРМИ У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	39
Јелена Вујичић	
ДУ ФУ КАО КРЕАТОР КОЛЕКТИВНЕ НЕСВЈЕСНЕ КИНЕСКЕ МИСЛИ О РАТУ	49
Тијана М. Парађина	
МОТИВИ У ПОЕЗИЈИ ЛИ БАЈА.....	59
Доротеја Клочар	
СИМБОЛИКА БОЈА У НАРОДНОЈ СРПСКОЈ ПОЕЗИЈИ И КЛАСИЧНОЈ КИНЕСКОЈ ПОЕЗИЈИ	65
СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ	85
РУСКИ И СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТИ	85
ОПШТА КЊИЖЕВНОСТ И ТЕАТРОЛОГИЈА.....	85
Дејан И. Баковић	
УПОТРЕБА РЈЕЧНИКА У НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ	86
Наташа С. Лаловић	
ПРОЗНЕ ПЈЕСМЕ МАКСИМА ГОРКОГ И ПЕТРА КОЧИЋА	94
Ирена Д. Ђорлука	
ЛАЖИ И ХВАЛИСАЊА КОД ГОГОЉА И СТЕРИЈЕ	109
Јована Церовић	
ЗАТВОРСКО ПОЗОРИШТЕ У „ЗАПИСИМА ИЗ МРТВОГ ДОМА“ ФЛОДОРА М. ДОСТОЈЕВСКОГ И „СУДАНИЈИ“ ПЕТРА КОЧИЋА.....	118
Зоран В. Тодоровић	
ПРЕВОЂЕЊЕ И ПРЕОБЛИКОВАЊЕ КЊИЖЕВНОГ ДЈЕЛА (Предности и недостаци аудио-визуелне адаптације).....	128
Јелена Д. Икановић	

ПОЕЗИЈА БРАНКА РАДИЧЕВИЋА У ПРВЕ ДВИЈЕ ТРИЈАДЕ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ	141
ИСТОРИЈА.....	158
Свјетлана Ж. Самарџија СРЕДЊИ ВИЈЕК У КЊИЗИ ПАПА ЈОВАНА ДОНЕ ВУЛФОЛК КРОС	159
Стефан Брадоњић ПОСЉЕДЊЕ СЈЕДНИЦЕ ВЛАДЕ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ У ОТАЏБИНИ (ПАЛЕ, 11-13. АПРИЛ 1941. ГОДИНЕ).....	171
Зоран Р. Хелета ОБЛАСНИ ИЗБОРИ У ГОРАЖДУ ОД 23. ЈАНУАРА 1927. ГОДИНЕ.....	189
МАТЕМАТИКА И РАЧУНАРСТВО	195
Ивана Љубинковић ДИОФАНТОВЕ ЈЕДНАЧИНЕ $x^2 - ax + y^2 = b$	196
СОЦИОЛОГИЈА И КОМУНИКОЛОГИЈА	203
Милош Николић МОЋ У УМРЕЖЕНОМ ДРУШТВУ	204
Мандић Драгана УТИЦАЈ МЕДИЈА НА МЛАДЕ	217
Милица Икановић ЕТНО-НАЦИОНАЛНЕ ПРЕДРАСУДЕ КАО ФАКТОР НАСТАЈАЊА ДИСТАНЦЕ У БОСАНСКОХЕРЦЕГОВАЧКОМ ДРУШТВУ	227
Борјан Мишур МЕДИЈАТИЗАЦИЈА ПОЛИТИКЕ.....	238
Борис Шкркар МЕДИЈИ И ВЈЕРСКА ТОЛЕРАНЦИЈА.....	249
ПЕДАГОГИЈА.....	258
Александра Ј. Ковач УЛОГА И ЗНАЧАЈ ПЕДАГОШКО-ПСИХОЛОШКЕ СЛУЖБЕ У ШКОЛИ	259
Љиљана Г. Пурковић ПОРТРЕТ НАСТАВНИКА И ЊЕГОВ УТИЦАЈ НА МОРАЛНО ФОРМИРАЊЕ УЧЕНИКА	269
Марина Малетић УТИЦАЈ НАГРАЂИВАЊА НА ПРОДУКТИВНОСТ ВАСПИТАНИКА У НАСТАВИ	279
ПСИХОЛОГИЈА	289
Jovana Šupić, Saša Rajić, Sretenka Petrović, Miroslav Gagović, Nevena Maletić	

DIFUZIJA ODGOVORNOSTI	290
Nevena Jovanović, Snežana Krčo, Dajana Rikanović	
ISPITIVANJE KARAKTERISTIKA PREOPERACIONOG STADIJUMA KOGNITIVNOG RAZVOJA	304
Сања Милановић	
ПОЈАМ АДОЛЕСЦЕНЦИЈЕ У ПОСТОЈЕЋИМ ПСИХОЛОШКИМ ТЕОРИЈАМА	318
Милка Стојкић, Ђорђе Пејић	
РЕЛАЦИЈЕ ИЗМЕЂУ ОСОБИНА ЛИЧНОСТИ И ПРОКРАСТИНАЦИЈЕ СТУДЕНАТА	326
Светлана С. Петровић	
ВРСТЕ ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА И ПРОГРАМИ ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ НАСИЉА У ШКОЛАМА	337
УПУТСТВА ЗА АУТОРЕ	350
